

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

DOKUZ EYLÜL UNIVERSITY
THE JOURNAL OF GRADUATE SCHOOL OF
SOCIAL SCIENCES

Dokuz Eylül Üniversitesi Uluslararası Konferansı,
Göç : Önümüzdeki Yirmi Yılın Projeksiyonu ve Ötesi

Cilt / Volume : 23 Özel Sayı Sayı / Special Issue ISSN : 1302 - 3284 E-ISSN: 1308-0911

Yıl/Year: 2021

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

DOKUZ EYLÜL UNIVERSITY
THE JOURNAL OF GRADUATE SCHOOL OF
SOCIAL SCIENCES

Dokuz Eylül Üniversitesi Uluslararası Konferansı,
Göç : Önümüzdeki Yirmi Yılın Projeksiyonu ve Ötesi

Cilt / Volume : 23 Özel Sayı Sayı / Special Issue ISSN : 1302 - 3284 E-ISSN: 1308-0911

Yıl/Year: 2021

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

Cilt: 23 Özel Sayı Yıl: 2021

ISSN: 1302-3284

E-ISSN: 1308-0911

Derginin Sahibi : Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü adına Prof. Dr. Asuman ALTAY

Sorumlu Müdür : Prof. Dr. Asuman ALTAY

Editörler : Prof. Dr. Asuman ALTAY
Doç. Dr. Serdar NART

Yönetim Yeri : T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tınaztepe Yerleşkesi 35390 Buca,İZMİR

Yayının Türü : Yılda En Az Dört Kez Yayınlanan Akademik Hakemli Dergidir.

Ulakbim (Dergi Park) Online Yayın Tarihi : 31.12.2021

Yönetim ve Yazışma Adresi : Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Tınaztepe Yerleşkesi 35390 Buca/İZMİR
Tel: (232) 301 87 60
Faks: (232) 453 02 66
E-posta: sbdergi@deu.edu.tr
Erişim Sitesi: www.sbe.deu.edu.tr/dergi/dergi.htm

WEB Editörü : Arş. Gör. Özgün Nil DÜMEN

Dergide yayınlanan makalelerin bilim, içerik ve dil bakımından sorumluluğu yazarlarına aittir.

Dergide yayınlanan makaleler kaynak gösterilmeden kullanılamaz.

DOKUZ EYLÜL UNIVERSITY PUBLICATIONS

DOKUZ EYLÜL UNIVERSITY JOURNAL OF GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES

Volume: 23 Special Issue Year: 2021

ISSN: 1302-3284

E-ISSN: 1308-0911

Journal Owner : Prof. Dr. Asuman ALTAY, The owner on behalf of Dokuz Eylül University
Graduate School of Social Sciences

Director : Prof. Dr. Asuman ALTAY

Editors : Prof. Dr. Asuman ALTAY
Assoc. Prof. Serdar NART

Place of Management : Dokuz Eylül University Graduate School of Social Sciences
Tınaztepe Yerleşkesi 35390 Buca/İZMİR/TURKEY

Publication Type and

Period : Journal is a peer-reviewed and published at least four times a year.

Ulakbim Online Date of Issue : 31.12.2021

Management and Correspondence Address : Dokuz Eylül University, Graduate School of Social
Sciences, Tınaztepe Campus 35390 Buca/İZMİR/TURKEY

Tel: +90 (232) 301 87 60

Fax: +90 (232) 453 02 66

E-mail: sbedergi@deu.edu.tr

WEB: www.sbe.deu.edu.tr/dergi/JOURNAL.htm

WEB Editor : Research Assistant Özgün Nil DÜMEN

The academic and content responsibility of the articles published in our journal exclusively belongs to the authors.

The articles published in our journal cannot be used without giving reference to the relevant article.

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

Hakemli Dergi

Cilt: 23 Özel Sayı Yıl: 2021

Dergi Yayın Komisyonu

Prof. Dr. Asuman ALTAY – Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Ali DEVECİ - Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Erkan GÖKSU - Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Cem ŞAHİN- Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Pınar SÜRAL ÖZER - Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Atalay GÜNDÜZ - Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Serdar NART - Dokuz Eylül Üniversitesi
Arş. Gör. Özgün Nil DÜMEN - Dokuz Eylül Üniversitesi

DANIŞMA KURULU

Prof. Dr. Abbas TÜRNÜKLÜ	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet TAŞAĞIL	Yeditepe Üniversitesi
Prof. Dr. Aynur KOÇAK	Yıldız Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Binnur GÜRLER	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Birsen KARACA	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Erhan DEMİRELİ	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Fatih TOKTAŞ	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN	Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Hatice ŞİRİN	Ege Üniversitesi
Prof. Dr. İlber ORTAYLI	Galatasaray Üniversitesi
Prof. Dr. İlseyar ZAKİROVA	Galimcan İbrahimov Dil, Edebiyat ve Sanat Enstitüsü, Tataristan, Rusya
Prof. Dr. İpek DEVECİ KOCAKOÇ	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Kamil İŞERİ	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Karl REICHL	Bonn Üniversitesi, Almanya
Prof. Dr. Mehmet AÇA	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa DAŞ	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa ÖNER	Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa SEVER	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Nadim MACİT	Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Nafize Sibel GÜZEL	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Nevzat ŞİMŞEK	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Nikolay YEGOROV	Çuvaş Devlet Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çuvaşistan, Rusya
Prof. Dr. Nurettin ÖZTÜRK	Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Olcobay KARATAYEV	Kırgızistan Manas Üniversitesi, Kırgızistan
Prof. Dr. Ömür N. T. ÖZMEN	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Özkul ÇOBANOĞLU	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Recep KÖK	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Şakir İBRAYEV	L.N. Gumilev Avrasya Milli Üniversitesi, Kazakistan
Prof. Dr. Tufan GÜNDÜZ	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Turgay UZUN	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Prof. Dr. Yusuf KILDİŞ	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Z. Nilüfer KARACASULU	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Zeki ERDUT	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Zeki KAYMAZ	Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Zerrin Toprak KARAMAN	Dokuz Eylül Üniversitesi

ALAN EDITÖRLERİ

Prof. Dr. Erkan GÖKSU	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Murat AYDOĞDU	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Nevzat KAYA	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Kamil İŞERİ	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Oğuz SANCAKDAR	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Ali ÖZDEMİR	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Zerrin TOPRAK KARAMAN	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Hüseyin Avni EGELİ	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Mübeccel Banu DURUKAN SALI	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Yıldız AKPOLAT	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Hakkı UYAR	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa Erdem ÖZGÜR	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Vahap TECİM	Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Burçak Müge VURAL	Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Nilfen GÖKÇEN ULUK	Dokuz Eylül Üniversitesi)
Doç. Dr. Atalay GÜNDÜZ	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Gülay DİRİK	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Osman BİLEN	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Serkan ODAMAN	Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Çağnur BALSARI	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Binnur GÜRLER	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Remzi YAĞCI	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Ebru GÜNLÜ	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Zeynep ARIKAN	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Reşat Levent AYSEVER	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Durmuş Ali DEVECİ	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Berna KIRKULAK ULUDAĞ	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Gülizar KURT GÜMÜŞ	Dokuz Eylül Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Burak KÖSEOĞLU	Dokuz Eylül Üniversitesi

Dizgi: Arş. Gör. Özgün Nil DÜMEN

DOKUZ EYLÜL UNIVERSITY
JOURNAL OF GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
Refereed Journal

Vol: 23 Special Issue Year: 2021

Publishing Commission of Journal

Prof. Dr. Asuman ALTAY – Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Ali DEVECİ - Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Erkan GÖKSU - Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Mehmet Cem ŞAHİN- Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Pınar SÜRAL ÖZER - Dokuz Eylül University
Assoc. Prof. Dr. Atalay GÜNDÜZ - Dokuz Eylül University
Assoc. Prof. Dr. Serdar NART - Dokuz Eylül University
Research Assistant Özgün Nil DÜMEN - Dokuz Eylül University

ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Abbas TÜRNÜKLÜ	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Ahmet TAŞAĞIL	Yeditepe University
Prof. Dr. Aynur KOÇAK	Yıldız Teknik University
Prof. Dr. Binnur GÜRLER	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Birsen KARACA	Ankara University
Prof. Dr. Erhan DEMİRELİ	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Fatih TOKTAŞ	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN	Ege University
Prof. Dr. Hatice ŞİRİN	Ege University
Prof. Dr. İlber ORTAYLI	Galatasaray University
Prof. Dr. İlseyar ZAKİROVA	Institute of Galimcan İbrahimov Language, Literature and Art, Tatarstan / Russian Federation
Prof. Dr. İpek DEVECİ KOCAKOÇ	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Kamil İŞERİ	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Karl REICHL	University of Bonn, Germany
Prof. Dr. Mehmet AÇA	Marmara University
Prof. Dr. Mustafa DAŞ	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Mustafa ÖNER	Ege University
Prof. Dr. Mustafa SEVER	Ankara Hacı Bayram Veli University
Prof. Dr. Nadim MACİT	Ege University
Prof. Dr. Nafize Sibel GÜZEL	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Nevzat ŞİMŞEK	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Nikolay YEGOROV	Chuvash State Social Science Institute, Chuvashia / Russian Federation
Prof. Dr. Nurettin ÖZTÜRK	Pamukkale University
Prof. Dr. Olcubay KARATAYEV	Kyrgyz-Turkish University of Manas, Kyrgyz Republic
Prof. Dr. Ömür N. T. ÖZMEN	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Özkul ÇOBANOĞLU	Hacettepe University
Prof. Dr. Recep KÖK	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Şakir İBRAYEV	L.N. Gumilyov Eurasian National University, Republic of Kazakhstan
Prof. Dr. Tufan GÜNDÜZ	Hacettepe University
Prof. Dr. Turgay UZUN	Muğla Sıtkı Koçman University
Prof. Dr. Yusuf KILDİŞ	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Z. Nilüfer KARACASULU	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Zeki ERDUT	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Zeki KAYMAZ	Ege University
Prof. Dr. Zerrin Toprak KARAMAN	Dokuz Eylül University

FIELD EDITORS

Prof. Dr. Erkan GÖKSU	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Murat AYDOĞDU	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Nevzat KAYA	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Kamil İŞERİ	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Oğuz SANCAKDAR	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Ali ÖZDEMİR	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Zerrin TOPRAK KARAMAN	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Hüseyin Avni EGELİ	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Mübeccel Banu DURUKAN SALI	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Yıldız AKPOLAT	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Hakkı UYAR	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Mustafa Erdem ÖZGÜR	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Vahap TECİM	Dokuz Eylül University
Doç. Dr. Burçak Müge VURAL	Dokuz Eylül University
Doç. Dr. Nilfen GÖKÇEN ULUK	Dokuz Eylül University
Doç. Dr. Atalay GÜNDÜZ	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Gülay DİRİK	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Osman BİLEN	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Serkan ODAMAN	Dokuz Eylül University
Doç. Dr. Çağnur BALSARI	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Binnur GÜRLER	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Remzi YAĞCI	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Ebru GÜNLÜ	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Zeynep ARIKAN	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Reşat Levent AYSEVER	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Durmuş Ali DEVECİ	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Berna KIRKULAK ULUDAĞ	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Gülizar KURT GÜMÜŞ	Dokuz Eylül University
Dr. Öğr. Üyesi Burak KÖSEOĞLU	Dokuz Eylül University

Typesetting: Research Assistant Özgün Nil DÜMEN

DERGİ HAKKINDA

Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi yılda en az dört defa yayınlanan hakemli bir dergidir. Dergi alanında disiplinlerarası ulusal ve uluslararası çalışmaları yayımlar. Derginin yayım dili Türkçe'dir. Ancak İngilizce yazılan makaleler de yayımlanır. Dergi, içeriği tüm kullanıcılara açık, serbestçe/ücretsiz "açık erişimli" bir dergidir. Kullanıcılar yayıncıdan ve yazar(lar)dan izin almaksızın, dergideki makaleleri tam metin olarak okuyabilir, indirebilir, dağıtabilir, makalelerin çıktısını alabilir ve kaynak göstererek makalelere bağlantı verebilir.

Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi uluslararası bir dergi olup aşağıdaki veri tabanlarında yer almaktadır.

ABOUT JOURNAL

Dokuz Eylül University Journal of Graduate School of Social Sciences is a peer-reviewed and international journal published at least four times a year. The journal publishes multidisciplinary national and international articles. The language of the journal is Turkish, but, articles in English may also be published. This is an open access journal which means that all content is freely available without charge to the user or his/her institution. Users are allowed to read, download, copy, distribute, print, search, or link to the full text of the articles in this journal without asking prior permission from the Publisher or the author.

Dokuz Eylül University Journal of Graduate School of Social Sciences is an international journal and indexed by these databases;

Cilt/Volume: 23 Sayı/Issue: Özel Sayı
İÇİNDEKİLER/CONTENT

SAYFA/PAGE

SUNUŞ

Önsöz
Nükhet HOTAR i

Foreword
Nükhet HOTAR v

MAKALELER

Avrupa'ya İkinci Kavimler Göçü (Mü?): Sorunlar, Fırsatlar, Tehditler, Çözümler
(Is?) Second Tribal Migration to Europe: Problems, Opportunities, Threats, Solutions
Süleyman DOST 1

Türkiye'de Geçici Koruma Statüsünde Olan Kişilerin Çalışma Hakkı
The Right to Work In The Temporary Protection Status of Persons In Turkey
Asiye ŞAHİN EMİR 23

Mülteci Ve Sığınmacıların Adalete Erişiminde Adli Yardım
Legal Aid for Refugees and Asylum Seekers in Access to Justice
Aslı ARAS 43

Bir Zorunlu Göçten Diğere Suriye'den Türkiye'ye Göç Eden Somaliler (2011-2013): Balıkesir Örneği
From One Forced Immigration to Another Somali People Who Immigrate to Turkey from Syria (2011-2013): Case Study of Balıkesir
Zekeriye BAKAL ALİ, Selver ÖZÖZEN KAHRAMAN 55

Avrupa Birliği Ve Türkiye Arasında Düzensiz Göç Sürecinde Mali Yardım Programının Toplumsal Cinsiyet Açısından Analizi
The Gender Analysis of the EU Facility for Refugee in Turkey Within the Context Irregular Migration Process
Esin ASLANPAY ÖZDEMİR 75

Mültecilerin Dil Sorunu: İzmir'de Yaşayan Suriyeli Mülteci Çocukların Türkçe İfade Edici Dil Becerilerinin İncelenmesi
Language Problem of Refugees: An Investigation of Syrian Refugee Children's English Expressive Language Skills
Büşra Nur GANİ, Gülmira KURUOĞLU 95

Türkiye'de İşgücü Piyasalarında Suriyeli Kadın Mülteciler: Konfeksiyon Endüstrisi Örneği
Syrian Women Refugees in the Turkey Labour Market: The Case of Clothing Industry
Gülten DURSUN, Seda NİZAMOĞLU 109

İklim Değişikliği Mültecileri'nin Birleşmiş Milletler Ve Türkiye'den Bekledikleri Yasal Düzenlemeler
The Expectations of Legal Regulations from the United Nations and Turkey in Terms of Climate Change Refugees
Şeyma KARAMEŞE 133

Göçün Cinsiyeti Ve Göçte Öteki Olanlar: Kadınlar
Gender of Migration and Other Ones in Migration: Women
Rabia Bahar ÜSTE 151

- Türkiye’de Göç Konusunda Psikososyal Değişkenlerle Çalışılan Lisansüstü Tezlerin İncelenmesi
Examination of Graduate Theses Studied with Psychosocial Variables on Migration in Turkey
Zekâvet KABASAKAL, Yağmur SOYLU 167
- Türkiye’de Göç Olgusu Ve Göçün Yaratacağı Sorunların Aşılmasında Toplumsal Kültür Kurumu
Kimliğiyle Halk Kütüphanelerinin Rolü: İzmir Örneği
*The Role of Public Libraries with the Identity of a Social Cultural Institution in Turkey to Overcome the
Problems Caused By Migration: İzmir Example*
Mehmet Ali AKKAYA 179
- Uluslararası Göçün Seçim Bildirgelerindeki Yeri: 24 Haziran 2018 Genel Seçimine İlişkin Bir
Değerlendirme
*Place of International Migration in Election Manifestos: An Analysis Regarding the June 24, 2018
General Election*
Ayşe Gülce UYGUN 207
- Hava Taşımacılığı Ve Kentleşme: Türkiye Ve Avrupa’nın En Kalabalık Dört Ülkesindeki Bağlantılılık
Bulguları
*Air Transportation and Urbanization: Connectedness Evidence in Turkey and Four Most Populated
Countries of the Europe*
Turan DÜNDAR, Mehmet Aldonat BEYZATLAR 231

ÖNSÖZ

Dünyanın hemen her noktasında insanlar, çeşitli nedenlerle yaşadıkları topraklardan ayrılıyor ya da doğup büyüdüğü ülkeleri terk etmek zorunda kalıyorlar. Bu süreç, ya daha iyi bir geleceğe sahip olmak, iyi şartlarda yaşamak ve hayalleri gerçeğe dönüştürmek gibi umudun ve tercih hakkının olduğu bir şekilde başlıyor. Ya da savaştan, terörden, kaostan, siyasi baskılardan, can güvenliğinden ve tercihlerin bulunmadığı şartlardan kaynaklanıyor. Kısacası, hayatta kalmak bu sorunları yaşayan insanların önceliğini teşkil ediyor.

Elbette bu gerçeklikler, uluslararası ilişkilerin tesisinde, insan hak ve hürriyetlerin korunmasında, sosyal politikaların üretilmesinde ve çözüm arayışının sonuca ulaşmasında kendini gösteriyor ya da gösteremiyor. Dolayısıyla göç olgusunu, hem bireysel hem de kitlesel hareketler ekseninde değerlendirmemiz; sosyal, siyasal, kültürel bağlamları ile ele almamız gerekiyor.

İnsanlık tarihi kadar eski olan göç hareketliliğinde son yıllarda büyük artış yaşanmaktadır. Afrika, Asya, Orta Doğu ve Güney Amerika'da yaşanan siyasi ve ekonomik istikrarsızlıklar sebebiyle milyonlarca insan, genellikle son derece tehlikeli yolculuklarla daha emniyetli ve refah düzeyi yüksek bölgelere göç etmek zorunda kalmaktadırlar. Zorunlu göçün ana sebebini silahlı çatışma ve terör faaliyetleri oluştururken iklim değişikliği, doğal afetler, insan hakları ihlalleri ve gelir dağılımındaki adaletsizlikler gibi başlıklar da diğer nedenler arasında yer almaktadır.

Günümüzde uluslararası alanda çözülmesi zor meselelerden biri hiç kuşkusuz göçtür. Göçler, kaynak ve hedef ülkede sosyal, ekonomik, siyasal, dinsel, demografik pek çok soruna da sebep olmaktadır. Göçmenler, gittikleri yerde yerli halk ile kültürel bir uyumsuzluk ve entegrasyon sorunuyla karşılaşabilmektedir. Göçün ana sebepleri arasında sayılan faktörlerden doğal afetler hariç diğer tüm etkenler, insan sebebi ile meydana gelmektedir. Kaldı ki, sel gibi bazı doğal afetler de insan eliyle yapılan yanlış yapılaşma vb. sorunlardan kaynaklanmaktadır. İnsan çeşitli nedenlerle hem doğayı hem de diğer insan topluluklarını dizayn etme çabası halindedir. Bundan dolayı çatışmalar çıkmakta masum, mazlum ve mağdur olan yine başka bir insan topluluğu olmaktadır.

İnsanın temel haklarından birisi de iltica hakkıdır. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi (İHEB) 1. maddesinde “Herkesin zulüm karşısında başka ülkelere sığınma ve bu ülkelere sığınmacı işlemi görme hakkı vardır. Bu hak, gerçekten siyasal nitelik taşımayan adi bir suçla ilgili veya Birleşmiş Milletler ilke ve amaçlarına aykırı eylemlere dayanan kovuşturmalarda halinde ileri sürülemez” şeklinde ifade edilmektedir. Bildirgenin bu maddesi, çerçevesinde insanın olanaklarını gerçekleştirebilmesi ve insan onurunun korunabilmesi için gerekli olan şartları

sağlamak suretiyle göçmen ve mültecilerin devlet politikalarında yer bulması gerekmektedir.

İnsanlık tarihinden beri varolan göç günümüzde hala önemini korumakta olup, Türkiye de bu olgunun tam ortasında bir konuma sahiptir. Bu durumun birkaç sebebi vardır; öncelikle bulunduğumuz coğrafyada komşu ülkelerdeki iç savaşlar, çatışmalar, istikrarsızlıklar gibi nedenlerle kendi ülkelerinde can ve mal güvenliği tehdit altında olan insanlar koruma ihtiyacına binaen ülkelerinden ayrılıyorlar. Devletin korumasından yoksun kalan kişilerin sığınma hakkına sahip oldukları gerçeğini düşünersek, korumadan mahrum kalan ve zorlayıcı koşullar altında ülkesini terkeden bu kişiler Türkiye'yi transit ya da hedef ülke olarak kullanmaktadırlar. Ancak Türkiye geçmişte göç noktalarında transit bir konumdayken bugün bir taraftan Avrupa ülkelerine transit konumunu hala korumaktayken, bir taraftan da birçok ülke için destinasyon ülkesi haline gelmiştir.

Son 10 yılda özellikle Ortadoğu coğrafyasında adına ister düzensiz göçmen isterseniz sığınmacı ya da koruma altında olanlar deyin; hukuki statüsü ne olursa olsun milyonlarca insan, farklı ülkelerde yaşam mücadelesi veriyor. Bu insanların birçoğunu da ne yazık ki kadınlar, çocuklar ve yaşlılar oluşturuyor.

Arap Baharı olarak tanımlanan süreçte, reform talebinin sokak gösterilerine yansımalarıyla başlayan eylemlerin kısa sürede iç savaşa dönüştüğüne şahit olduk. Libya'dan Mısır'a Tunus'tan Suriye'ye kadar birçok ülkede ortaya çıkan karışıklık, insanlığın gördüğü en acı göç dalgalarının yaşanmasına neden oldu.

Türkiye, 2011 yılında başlayan göç dalgasında kararlı ve isabetli adımlar atarak; açık kapı politikası izledi. Kamplar kurdu, güvenli bölgeler oluşturdu, koruyucu tedbirler aldı. Hali hazırda Suriye'den, Afganistan'dan, Irak'tan ve çevre ülkelerden gelen yaklaşık 4.5 milyona yakın insanı misafir ediyor. Türkiye, geçici koruma sağlayarak, barınmadan eğitim ve sağlık hizmetine kadar temel insan haklarının gerektirdiği bütün imkanları onlara sundu; sunmaya da devam ediyor.

Bilim dünyasının temsilcileri olarak, bu konuda uluslararası camiadan daha fazla inisiyatif almasını; ortak çözümler bulmasını ve duyarlı davranmasını bekliyoruz. Sığınmacıların veya mültecilerin sorunlarının sadece bir ülkenin değil, uluslararası toplumun bir sorunu olduğunu düşünüyoruz. Gittiği ülkeye dilini, dinini, yaşayışını ve kültürünü götüren insanların uyum sürecinde desteklenmesi gerektiğini öngörüyoruz. Umudumuz bu gayretin desteklenmesi; insan hak ve hürriyetlerin küresel ölçekte korunmasıdır.

Ayrıca mültecilere açılan kapılar kadar açılan bu kapıların ardında nasıl bir yaşam sürdürdüklerinin resmedilmesi de ele alınması gereken kritik konular arasındadır. Barışın savaş karşısında galip gelebilmesi ve gelmeyen istikrarın, istenmeyen istikrarsızlığın yerini alabilmesinin kalıcı yolu iç dinamikler aracılığıyla

ve uluslararası işbirliği sayesinde mümkün olacaktır. Dünya barışı için devletlerin kendi üzerlerine düşeni yapması, insan hakları ihlallerinden kaçan kişilere koruma sağlanması konusunda ise yükün uluslararası ölçekte paylaşılması önemlidir. Konferansta Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın da dile getirdiği gibi; "yaşanan mülteci krizinin çözümü, hayata tutunma mücadelesini veren bu onurlu insanlara, sadece insani yardım göndermek değildir. Mültecileri ve sığınmacıları göçe zorlayan sebeplerin ortadan kaldırılması, çatışmaların ve istikrarsızlıkların sonlandırılmasıdır".

Prof. Dr. Nükhet Hotar
Dokuz Eylül Üniversitesi Rektörü

FOREWORD

In almost every part of the world, people leave their lands for various reasons or are forced to flee countries where they were born and raised. This process begins in a way where there is hope and the right to choose, to have a better future, to live in good conditions and to make dreams come true, or it stems from war, terrorism, chaos, political pressures, a lack of safety and conditions where there is no choice. In brief, survival is the priority of people who are experiencing these problems.

Of course, these facts may or "may not" present themselves in establishing international relations, protecting human rights and freedoms, producing social policies, and the search for solutions. Therefore, we should evaluate the phenomenon of migration in terms of both individual and mass movements that we need to deal with the social, political, and cultural contexts simultaneously.

In the last ten years, especially in the Middle East, as it is called irregular immigrants, asylum seekers or those under protection regardless of their legal status, millions of people have struggled to survive in different countries. Unfortunately, most of these people are women, children, and elders.

In recent years there has been a significant increase in migration mobility, as old as human history. Due to the political and economic instability in Africa, Asia, the Middle East and South America, millions of people are forced to migrate to safer and more prosperous regions, often through extremely dangerous journeys. While armed conflict and terrorist activities constitute the main reason for forced migration, other causes include climate change, natural disasters, human rights violations, and injustices in income distribution.

One of the most difficult issues to solve in the international arena today is undoubtedly migration. Migration; is also the cause of many social, economic, political, religious, and demographic problems in both source and destination countries. Immigrants may encounter cultural incompatibility and integration problems with the local population wherever they may go. "Man" is in an effort to design both nature and other human communities for various reasons. For this reason, conflicts break out and lead to more groups of people who are innocent, oppressed, and victimised.

One of the fundamental human rights is the right to seek asylum. Article 1 of the Universal Declaration of Human Rights (UDHR) states, "Everyone has the right to seek asylum in other countries from persecution. This right cannot be invoked in the case of prosecutions relating to an ordinary crime of a non-political nature or based on acts contrary to the principles and purposes of the United

Nations". Within the framework of this Declaration article, immigrants and refugees should be included in state policies by providing the necessary conditions for human beings to realise their possibilities and protect human dignity.

Migration, which has existed since the history of humanity, still maintains its importance today, and Turkey has a position in the centre of this phenomenon. There are several reasons for this situation; first, people whose life and property are under threat in their own countries due to civil wars, conflicts, and instability in neighbouring countries in the region cause forced migration due to the need for protection. Considering the fact that people who are deprived of the protection of their State have the right to asylum, people who are deprived of protection and left their country under compelling conditions use Turkey as a transit or destination country. While Turkey used to be a transit country for immigrants in the past solely, it has become a destination country while still maintaining its status as a transit country in recent years.

During the Arab Spring, we witnessed the protests that started with the reflection of the demand for reform and then what started out as street demonstrations turned into a civil war in a short time. The turmoil that arose in many countries, from Libya to Egypt, from Tunisia to Syria, caused the most painful waves of migration that humanity has ever seen. Turkey has taken decisive and accurate steps during the migration waves that started in 2011 and exercised an open-door policy. Turkey set up camps, created safe zones, took protective measures, and currently hosts approximately 4.5 million people from Syria, Afghanistan, Iraq, and other neighbouring countries. By providing temporary protection, the opportunities required by the migrants' basic human rights, from housing to education and health care, were and still is offered to all.

As representatives of the scientific world, to receive more initiatives from the international community in this regard, we expect them to find further solutions and act sensitively. We think that the problems of asylum seekers or refugees are not only a problem of a country but also of the international community. We foresee that people who bring their language, religion, lifestyle, and culture to the country they have sought asylum from should be supported in the integration process. Our hope is to support the effort for the protection of human rights and freedoms on a global scale.

In addition, as well as the doors that open for refugees, portraying the life behind these opened doors is among the critical issues that need to be addressed. The permanent path for peace to be victorious over war and for desirable stability to replace unwanted instability will be through internal dynamics and international

cooperation. It is important for states to do their part for world peace and share the burden on an international scale to provide protection to the people fleeing human rights violations. As Turkish President Recep Tayyip Erdoğan expressed at the conference, *“The solution to the refugee crisis is not just to send humanitarian aid to these honourable people who are struggling to hold on to life and eliminate the reasons forcing refugees and asylum-seekers to migrate means ending conflicts and instability”*.

Prof. Dr. Nükhet Hotar
Dokuz Eylül University
Rector

Yayın Geliş Tarihi: 04.05.2021
Yayına Kabul Tarihi: 26.12.2021
Online Yayın Tarihi: 31.12.2021
<http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.1055481>

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 23, Özel Sayı, Yıl: 2021, Sayfa: 1-21
ISSN: 1302-3284 E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

AVRUPA'YA İKİNCİ KAVİMLER GÖÇÜ (MÜ?): SORUNLAR, FIRSATLAR, TEHDİTLER, ÇÖZÜMLER¹

*Süleyman DOST**

Öz

Göç, insanlık tarihi kadar eskidir. İnsanlar çeşitli sebeplerle yaşadığı ülkeden farklı yerlere göç edebilmektedirler. Ancak bir ülkenin tolere edebileceği sayıdan fazla olan kitlesel göç hareketlerinin sonuçları çok daha ağır olmaktadır. M.S. 350 yıllarında başlayan ilk kavimler göçü özellikle Avrupa'da hukuki, siyasi, sosyal, kültürel, sosyolojik ve psikolojik pek çok değişikliğe sebep olmuştur. Son yüzyıl içinde de özellikle sığınma temelli kitlesel göç hareketleri de bütün dünyanın ve özellikle de Avrupa'nın uğraşmak zorunda kaldığı en önemli sorunlar arasında yer almıştır. Devam eden kitlesel sığınma krizine bugüne kadar ciddi bir çözüme yanaşmayan AB üye devletleri, sürdürülebilir bir çözüm bulmaya çalışarak adeta bu sorunla yeniden yüzleşmek zorunda kalmıştır.

Yüz binlerce insan savaş ve iç karışıklıklardan, otoriter rejimlerden veya yoksulluktan dolayı özellikle Orta Doğu, Güney Asya ve Kuzey Afrika'dan ya Türkiye üzerinden veya doğrudan Avrupa ülkelerine geçmektedir. Bilindiği gibi, artan bir sığınmacılık temelli göç olgusu aslında Türkiye ve Avrupa'nın ortak bir sorunudur. Ancak AB ve üye devletler bu soruna kalıcı bir çözüm bulmak yerine özellikle Türkiye üzerinden sorunun kendi ülkelerine ulaşmasını geciktirmişlerdir.

Bu çalışmada, sığınma temelli kitlesel göç hareketleri sorunu temel alınmıştır. Bu kapsamda işbirliği, dayanışma ve adil sorumluluk paylaşımı ilkelerinden hareketle sığınma mekanizmalarının zayıflığını vurgulayarak neyin yanlış gittiği sorgulanmaktadır. İşbu kitlesel sığınma hareketlerinin Türkiye ve Avrupa ülkeleri açısından fırsat ve tehdit yönüne dikkat çekilmektedir. Türkiye dâhil Avrupa sığınma yaklaşımında yaşanan sorunların, ortak değerler ve çıkarlar bağlamında fırsata dönüştürülebileceği üzerinde durulmaktadır.

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (APA 6. Sürüm):

Dost, S. (2022) Avrupa'ya ikinci Kavimler Göçü (mü?): Sorunlar, fırsatlar, tehditler, çözümler. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23, *Dokuz Eylül Üniversitesi Uluslararası Konferansı, Göç: Önümüzdeki Yirmi Yılın Projeksiyonu ve Ötesi*” Özel Sayısı, 1-21.

¹ Bu Çalışma, 22-24 Şubat 2021 tarihinde Cumhurbaşkanlığı himayesinde Dokuz Eylül Üniversitesi tarafından düzenlenen “Göç: Önümüzdeki Yirmi Yılın Projeksiyonu ve Ötesi” temalı Uluslararası Konferans'ta sunulan tebliğin, makale formatına dönüştürülmüş halidir.

* Doç. Dr. Süleyman Demirel Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Milletlerarası Hukuk Anabilim Dalı, ORCID: 0000-0003-0317-6389, suleyman.dost@hotmail.com.

Anahtar Kelimeler: Göç, sığınma, iltica, mülteci, çözüm, fırsat

(IS?) SECOND TRIBAL MIGRATION TO EUROPE: PROBLEMS, OPPORTUNITIES, THREATS, SOLUTIONS

Abstract

Migration is as old as human history. People can migrate to different places from their country of residence for various reasons. However, the consequences of mass migration movements, which are more than the number a country can tolerate, are much more severe. M.S. The first tribal migration that started after B.C. 350 caused many legal, political, social, cultural, sociological and psychological changes in Europe. In the last century, mass migration movements based on asylum have also been among the most important problems that the whole world and especially Europe have to deal with. EU member states, which have not come to a serious solution to the ongoing mass asylum crisis, have had to face this problem again by trying to find a sustainable solution.

Hundreds of thousands of people from war and internal turmoil, authoritarian regimes or because of poverty especially in the Middle East, South Asia and North Africa or Turkey or on the right passes to the European countries. As is known, a growing asylum-based immigration is actually a common problem in Turkey and Europe. However, the EU and its member states, instead of finding a permanent solution to this problem, especially retard achieving their country's problems through Turkey.

This study is based on the problem of mass migration movements based on asylum. In this context, it is questioned what went wrong by emphasizing the weakness of the asylum mechanisms based on the principles of cooperation, solidarity and fair responsibility sharing. This act of mass asylum in Turkey and draws attention to the opportunities and threats direction in terms of European countries. Turkey, including the problems of asylum in the European approach is focused on can be transformed into an opportunity in the context of shared values and interests.

Keywords: *Migration, asylum, asylum, refugee, solution, opportunity*

GİRİŞ

Göç, insanlık tarihi kadar eskidir. İnsanlar, eğitim, iş, güvenlik, çatışma ve savaş, sığınma, uluslararası koruma ve benzeri sebeplerle iradi veya zorunlu olarak farklı ülkelere göç edebilmektedir. Gelecekte de iklim değişikliği ve küresel ısınma yüzünden yoğun göçlerin yaşanacağı tahmin edilmektedir (Türk vd., 2015). İnsanlık tarihi boyunca göçler, bazı dönemlerde devletlerin tahammül sınırlarını zorlayacak farklı büyüklük ve yoğunluklarda gerçekleşmektedir. Bu nedenle 350-800 yılları arasında yaşanan toplu göçten sonra son yüzyıl içinde Avrupa'ya yapılan bu toplu ve sürekli göç akınları, akıllara, ikinci kavimler göçü mü yaşıyor sorusunu getirmektedir. Dünyada bugün 26 milyonu sığınmacı/mülteci olmak üzere 272 milyon göçmen bulunmaktadır. Bu sayı dünya nüfusunun yaklaşık %3,5'idir (WMR, 2020, p.3) Özellikle Suriye'de 2011 yılında başlayan iç çatışmalardan sonra Türkiye'ye ve Türkiye üzerinden Avrupa ülkelerine gerçekleşen göçler, bu sorunun tahmin edilenden çok daha ciddi ve kronik olduğunu göstermektedir.

İnsan haklarının korunması bağlamında sığınma, iltica ve göç ile doğrudan veya dolaylı olarak evrensel veya bölgesel düzeyde, çok sayıda uluslararası sözleşme yapılmıştır. 1950 tarihli Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Statüsüne Dair Sözleşme ve 1967 tarihli Ek Protokol, 1977 tarihli Göçmen İşçilerin Hukuki Statüsü Hakkında Avrupa Sözleşmesi, 1990 tarihli Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme, bunlardan en önemlileridir. Bilindiği gibi, 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Statüsüne Dair Cenevre Sözleşmesi ile birlikte uluslararası göç ve iltica sorunu yeni bir boyut kazanmıştır. Sözleşme'de öngörülen sebepler, kişi veya gruplara iltica hakkı sağlamaktadır. Bu yeni sistem, ekonomik nedenlerle gerçekleşen göçleri, devletlerin iç sorunu sayarken, iltica rejimini ise uluslararası kurallar ve kuruluşlar eliyle düzenlemektedir. Bu aşamada ortaya çıkan en dikkat çekici durum, devletlerin, sığınma amacıyla kendi sınırlarına/ülkesine gelen başka devletlerin vatandaşlarını, ülkesine kabul etme ve koruma yükümlülüğüdür (Çelebi vd., 2011, s.1). Bu durum, devletlerin kendi iç dinamikleri ile uluslararası yükümlülükleri bağdaştırma sorununu ortaya çıkarmaktadır. Bu kapsamda hedef devlet, sınırlarına gelen sığınmacı ve göçmenleri kabul etmek konusunda, ulusal menfaatleri tercih yönünde tavır sergilemektedir.

Taraf devletler açısından bağlayıcı nitelikteki bu uluslararası sözleşmelerin dışında, bağlayıcı nitelikte olmamakla birlikte devletlerin göç ile ilgili sorunların çözümüne yönelik iradelerini yansıtan 13 Temmuz 2018 tarihli Güvenli, Sistemli ve Düzenli Göç İçin Küresel Mutabakat (Küresel Mutabakat)'ı saymak gerekir. Mutabakat, göçün bütün dünyayı ilgilendirdiğini belirterek, bu sorunun ancak, ortak anlayış (paragraf=p.10), sorumluluk paylaşımı (p.11-12) ve amaç birliği (p.13, 14,15) ile çözülebileceğini belirtmektedir.

Bu çalışmada yer verilen bazı kavramlara açıklık getirmek gerekmektedir: *Sığınmacı* (asylum seeker), “zulüm veya ciddi zarardan korunmak amacıyla, kendi ülkesi dışında bir ülkede güvenlik arayışında olan ve ilgili ulusal ya da uluslararası belgeler çerçevesinde mültecilik statüsüne ilişkin yaptığı başvurunun sonucunu bekleyen kişi”dir (IOM Key Migration Terms). İlgili devlet otoritelerinin, sığınma başvurusunu değerlendirdiği, uluslararası ve iç hukuk kurallarını uygulayarak sığınma hakkını verdiği kimselere ise, *mülteci* (refugee) denilmektedir (Goodwin-Gill & McAdam, 2007, ss.12-67). Bu kapsamda sığınmacı kavramı, 1951 Cenevre Sözleşmesi ve 1967 Protokolü tarafından güvence altına alınan mülteci kavramıyla yakından ilişkilidir. Uluslararası hukukta tanımlanmamış olan *göçmen* (migrant) kavramı ise, olağan ikametini terk ederek geçici veya sürekli kalma niyetiyle (genellikle bir yıldan fazla olmak üzere) başka bir ülkeye taşınan herkes için kullanılan şemsiye bir kavramdır (IOM Key Migration Terms). Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) tarafından kullanılan *insani göçmen* (humanitarian migrant) kavramı ise, başarılı bir sığınma başvurusu yapmış ve *mülteci statüsü*, *ikincil koruma veya geçici koruma* gibi bir tür koruma sağlanan kişileri ifade eder (OECD, 2016, p.7). Dolayısıyla *sığınmacılar*, varış ülkesinde resmi olarak sığınma başvurusunda bulunmuş, ancak talep sonucunu bekleyen kişilerdir. *Mülteci* ise hedef

ülkeden uluslararası koruma elde etmiş kişilerdir. *Göçmen* ise daha genel bir kavram olup, ülkesini çeşitli sebeplerle terk edip başka bir ülkede bulunan kişiler için kullanılır. Sığınmacılar, varış ülkesine ulaşım taleplerinde, görüşme, değerlendirme ve itirazdan oluşan üç aşamalı bir değerlendirme süreci başlar. Ayrıca, resmi istatistiklerde yer almasalar da, Avrupa’da göçmen nüfusunun bir parçası olan sığınma başvurusu reddedilmiş kişiler ile yasadışı göçmenlerin de olduğu her zaman göz önünde bulundurulmalıdır. Bu açıdan yasadışı veya *düzensiz göçmen* olarak da adlandırılan işbu belgesiz göçmenler, hem insani göçmen statüsü reddedildikten sonra ülkede kalmaya devam eden kişileri hem de sığınma talepleri reddedilen kişileri kapsamaktadır (Toshkov & Haan, 2013). Bu çalışmada genel olarak *sığınma ve iltica temelli göç* ile ilgili sorunlar, tehditler, fırsatlar ve çözümler üzerinde durulmaktadır.

Son yıllarda Orta Doğu ve Afrika’dan Avrupa ülkelerine girmeye çalışan çok sayıda göçmen, özellikle Avrupa Birliği (AB) için yeni zorluklar ortaya çıkarmaktadır. Sığınmacı ve göçmen sayılarının artmasında, iç savaş, soykırım, şiddet içerikli siyasi olaylar, insan hakları ihlalleri, menşe ülkelerdeki yoksulluk başlıca sebepleri oluşturmaktadır. Sadece OECD’ye üye ülkelere yapılan sığınma başvuruları, Suriye ve Libya’daki iç çatışmaların etkisiyle, son 20 yılın zirvesine ulaşmıştır (OECD, 2020). Daha da ötesi, göçmen sayısındaki bu keskin artış, geleceğe dair sayıları da tahmin etmeyi zorlaştırmaktadır. Bu nedenle özellikle iltica temelli göç, kısa vadede Avrupa için kronik bir sorun olarak kabul edilmektedir (Angeloni & Spano, 2018, s.474)

İşbu çalışmada sığınma temelli artan göç olgusu, Türkiye ve Avrupa bağlamında ele alınmaktadır. Bu kapsamda öncelikle sığınmacıların özellikle Avrupa’yı tercih etme sebepleri incelenmektedir. Ardından Avrupa Birliği özelinde sorumluluğun adil paylaşımı ilkesinin başarısızlığı üzerinde durulmaktadır. Üçüncü olarak göç akınını durdurmak için alınan önlemlere değinilmektedir. Son olarak, yaşanan bu sığınma ve göç sorununun, ortak güvenlik ve entegrasyon dinamiklerini de göz önüne alarak, fırsata çevrilmesi hususu ve muhtemel çözümler üzerinde durulmaktadır.

NİÇİN AVRUPA?

Asya ve Afrika’nın özellikle bazı bölgelerinden gerçekleşen göçlerin hedefinde neden Avrupa ülkeleri bulunmaktadır? Şüphesiz bunun sebeplerini ifade eden çok sayıda teorik çalışma bulunmaktadır. Ancak bu çalışmada daha çok saha araştırması ile somutlaşmış önemli bazı çalışmaların sonuçlarına değinilecektir.

Doğrudan doğruya sığınma temelli göç ile ilgili olmasa da uluslararası göçün sebepleri beş kategoride gruplandırılır: Ekonomik, siyasi, tarihi, coğrafi ve diğer bağlantılar. Bu kategoriler altında göçün yönünün özellikle aşağıdaki sebeplerden etkilendiği düşünülmektedir: Menşe ülkedeki savaş, çatışma ve şiddet gibi sebepler ile ekonomik olumsuz şartlar, hedef ülkesindeki ekonomik durum ve istihdam beklentisi, hedef ülkede göçün maliyet ve risklerini önemli ölçüde azaltması ve

iletişimi kolaylaştırması sebebiyle aynı dil ve kültür bağlarının bulunduğu nüfusun bulunması, hedef ülkedeki özgürlükler ile göçmenlerin entegrasyon ve insan hakları standartları, menşe ülke ile hedef ülke arasındaki coğrafi yakınlık, göçmen başvurularında uygulanan kurallar, hedef ülkedeki yabancılar ve özellikle göçmenler için öngörülen vize kolaylığı, idari ve yargısal başvuru hakları, barınma şartları, çalışma hakları, seyahat özgürlüğü ve eğitim fırsatları gibi sebepler (Thielemann, 2006).

Menşe ülkedeki olumsuz şartlar: Bazı çalışmalar göçün yönü sorununu, menşe ülkelerdeki göçe yönelten/zorlayan sebepler açısından analiz ederken diğer bazı çalışmalar ise hedef ülkelerdeki çekici faktörlerin etkisine odaklanmıştır. Bazı çalışmalar ise göçün yönünü, hem menşe ülkesindeki göçe iten/zorlayan sebepler hem de hedef ülkesindeki çeken sebepler açısından incelemiştir. Bu son grup çalışmalarda hem menşe ülkesindeki göçe yönelten/zorlayan sebepler hem de hedef ülkesindeki çeken sebeplerin her ikisinin de göçün yönünü etkilediğini göstermektedir. (Neumayer, 2004; Thielemann, 2006; Hatton, 2017).

Göçün sebep ve yönü üzerinde yapılan bazı çalışmalar, menşe ülkesindeki soykırım, şiddet içerikli siyasi olaylar, yabancı askeri müdahaleli iç çatışmaların sığınma temelli göçlerin en temel sebebi olduğunu göstermiştir. Ayrıca, menşe ülkesindeki yoğun terör olaylarının ve düşük yaşam standartlarının göçün sebepleri ve yönü açısından anahtar role sahip olduğu vurgulanmıştır (Hatton, 2017).

Hedef ülkedeki refah seviyesi: Bazı çalışmalarda genel olarak uluslararası göç olgusu üzerine farklı etnik grupların ülkelere yerleşim tercihleri araştırılmış ve bu göçlerin altında yatan sebeplere ilişkin teoriler geliştirilmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda bazı araştırmalar, göçün yönünün refah seviyesinin yüksek olduğu devletlere doğru olduğunu tespit ederken, diğer bazı çalışmalar ise refah seviyesinin göçün yönünü etkilemediğini veya çok az etkilediğini göstermiştir (Alesina vd., 2019).

Yine benzer şekilde 20 OECD ülkesinde yapılan bir araştırmada, sığınmacıların hedef ülke seçimindeki en önemli sebebin sadece refah seviyesi olmadığı, bunun yanında sosyal yardımlar, tarihi bağlar, göreceli istihdam fırsatları ve bir ülkenin liberal itibarı ile ilgili olumlu algıların da etkili olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Ve nihayet sosyal ve ekonomik imkânların yanında çocukların eğitim fırsatlarına erişiminin de hedef ülke tercihiinde önemli bir etken olduğu belirtilmiştir (Thielemann, 2006).

Dil veya soy bağlantıları: Bazı çalışmalarda, hedef ülkelerin niçin Avrupa devletleri olduğunun altında dil bağlantısının etkisi üzerinde durulmuştur. Bu kapsamda aynı dili konuşan kişilerin yaşadığı ülkelere göç oranının göreceli olarak daha yüksek olduğu ileri sürülmüştür. Yine bununla bağlantılı olarak, hedef ülkede bulunan soydaşların, bu ülkeye olan göç üzerinde büyük bir olumlu etkisini bulunduğu görülmüştür (Adsera & Pytlikova, 2015).

Göreceli olarak daha yakın zamanda yapılan bazı çalışmalarda menşe ülkedeki olumsuz ekonomik şartlar yüzünden, daha az kısıtlayıcı sığınma politikası uygulayan ve göçmenlerin yoğun olarak bulunduğu ülkelere doğru sığınma göçlerinde artış olduğu ifade edilmiştir. Hedef ülkeye zaman olarak daha önce gitmiş olan sığınmacıların yeni gelenlere rehberlik etme ve özellikle iş bulmalarında yardımcı olma etkisi vurgulanmıştır. Gerçekten de göçmen topluluklar, ülkelerini terk etmek ve başka ülkelere göç etmek isteyenlere bilgi ve kültürel destek sağlayan ilişkiler oluşturmaktadır. Bu kapsamda sığınma için hedef ülkesini belirleyen en önemli faktörün, o ülkede bulunan arkadaş, akraba veya yurttaşların varlığı olduğunu göstermektedir. Bu nedenle önceki göçün, sonraki göçün maliyetini düşürdüğü ve göçün göçü takip ettiği görüşü ileri sürülmektedir (Hatton, 2017; Neumayer 2004).

Yapılan çalışmalarda görüldüğü gibi, menşe ülkedeki şiddet içerikli siyasi olaylar, soykırım, iç çatışmalar ve olumsuz ekonomik şartlar, hedef ülkesindeki refah seviyesi, olumlu ekonomik imkânlar, hak ve özgürlükler, eğitim fırsatları, arkadaş, akraba ve soydaşlarının bulunması gibi unsurlar göçün ve özellikle Avrupa'ya olan göçün sebepleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

SORUMLULUĞUN ADİL PAYLAŞIMI SORUNU

Lizbon Anlaşması ile değişik Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Anlaşma'nın 78/1. maddesi, AB'nin iltica, ikincil koruma ve geçici koruma konusunda ortak bir politika geliştireceğini belirtmektedir. Ayrıca, 80. madde, AB'nin sınır kontrolleri, iltica ve göç alanlarındaki politikalarının ve bunların uygulanmasının üye devletler arasında mali sonuçları da dâhil olmak üzere *dayanışma ve sorumluluğun adil paylaşımı ilkesine* göre yönetileceğini düzenlemektedir. Bu somut düzenlemeye rağmen AB için sığınmacılarla ilgili yük ve sorumluluk paylaşımının istenilen düzeyde olmadığı görülmektedir.

Son yıllarda, AB ülkelerine özellikle Güney Asya, Afrika, Ortadoğu ülkeleri ve özellikle Suriye'den gelen sığınmacı ve göçmenlerin arttığı gözlenmiştir. Ayrıca sığınma amaçlı girişler de dâhil olmak üzere tüm göç sayılarında yıllara göre ciddi artışlar yaşandığı da istatistiklere yansımaktadır. 2019 verilerine göre AB üyesi ülke vatandaşı olmayan 2.7 milyon kişi AB'ye ilk kez giriş yapmıştır. Bu sayı 2016'da 1.2 milyon idi. Başvuru yapılan ülkeler ise Almanya (%60), İtalya (% 10), Fransa (% 6) ve Yunanistan (% 4)'dir (Eurostat, 2020). Bu rakamlar, sorumluluğun adil paylaşımına dair atılan adımlara rağmen, bu mekanizmanın olması gerektiği gibi işlemediğini, bazı AB üye devletlerinin göç akınlarından çok daha fazla olumsuz etkilendiğini ortaya koymaktadır.

AB üyesi devletlerin iltica politikası, genel olarak birbiriyle yakından ilgili iki unsura dayanmaktadır: Göçmenlerin kabulü ve düzenli bir şekilde yeniden yerleştirilmesi ile bunların yönetimi. *Yeniden yerleşim* (resettlement), uluslararası korumaya ihtiyaç duyduğu tespit edilen AB vatandaşı olmayan veya vatansız kişilerin insani gerekçelerle veya mülteci statüsüyle kabul edildikleri bir AB devletine yerleştirilmesini ifade etmek için kullanılan bir terimdir. Oysa *yeniden*

yerleştirme (relocation), bir başvuru sahibinin uluslararası koruma başvurusunu incelemekle sorumlu olan üye devletin ülkesinden başka bir üye devletin ülkesine transferini belirtmek için kullanılmaktadır (Freeman, 2006). Dublin III Tüzüğü uluslararası koruma için bir başvuruyu incelemekten hangi üye devletin sorumlu olduğunu belirlemektedir. Dublin sistemi, bir sığınma talebinin yalnızca ilk varış/giriş devleti tarafından değerlendirileceğini düzenlemiştir.

Gönderen ve yerleştirilen ülkeler, her sığınmacı için AB bütçesinden belirli bir mali kaynak almaktadır. Bu kaynaklar, sığınmacı ve mültecilerin kısa ve uzun vadeli giderleri için kullanılmaktadır. Kısa vadeli giderler, ilk kabul aşamasıyla ilgili olup genellikle kimlik, kayıt, parmak izi alınması, sağlık kontrolü gibi idari prosedürler için yapılan harcamalar ile başvuru sahiplerine sağlanan, konaklama, giyim, yiyecek ve nakit desteği gibi maddi destekleri içermektedir. Uzun vadeli giderler ise, sosyal ve kültürel oryantasyon/entegrasyon, dil veya mesleki eğitim, küçüklerin eğitimi, geçici veya sürekli barınma (housing/accommodation), sosyal yardım, tıbbi ve/veya psikolojik hizmetlerle ilgilidir. Giriş ülkesi ayrıca ülkeye yasadışı giriş yapan kişilerin sınır dışı edilme masraflarına da katlanmak zorunda kalabilir. Çünkü başvurusu reddedilen sığınmacıların sınır dışı edilmesi genellikle zor ve pahalıdır (Angeloni & Spano, 2018, s.478)

AB üyesi ülkelerde, sığınma politikalarında işbirliğinin güçlendirilmesi, kuralların uyumlaştırılması ve sorumluluğun adil bir şekilde paylaşılması gerektiği, aslında çok eskiden beri vurgulanan bir konudur. Ancak AB'deki bu işbirliği, uyumlaştırma ve sorumluluğun adil paylaşımına ilişkin çabalara ve sığınmacı başvurularının neredeyse kalıcı hale gelmesine rağmen, üye ülkeler arasındaki, siyasi, sosyal, coğrafi koşullar ile o ülkeye has deneyim ve geleneklerden kaynaklanan ulusal sığınma standartlarındaki farklılıklar devam etmektedir. Ulusal mevzuat ve uygulamalardaki bu farklılıklar, sığınma başvuruları ve kabul edilen mülteci yükünün adil olmayan bir sorumluluk paylaşımına yol açmaktadır. Sorumlulukların adil paylaşımı sorunu, AB üye devletleri arasında önemli bir tartışma konusu olmuştur ve olmaya da devam etmektedir (Toshkov & Haan, 2013, s.680).

Uluslararası koruma şartlarını sağlayan sığınmacı ve mültecilerin, ülkeler arasında adil bir şekilde dağılımının, zorunlu bir yük paylaşım planına dayandırılması gerektiği, aksi halde devletlerin gönüllü sığınmacı kabulü yaklaşımlarının uygulamada keyfi davranışları doğurmasının kaçınılmaz olduğu ileri sürülmüştür. Bağlayıcı zorunlu yük paylaşımı olmadan, çoğu üye ülkenin, belli bazı ülkelerin yeniden yerleştirme (relocation) yüklerini üstleneceği umuduyla mümkün olduğunca az sayıda sığınmacıyı kabul ederek göç kontrol mekanizmasını devre dışı bırakma eğiliminde olduğu düşünülmektedir. Her ne kadar AB Konseyi bu konuda 2015/1523, 2015/1601 ve 2016/1754 sayılı kararları gibi somut adımlar atmaya çalışsa da, yük paylaşımının gönüllü niteliğinin korunmasını isteyen bazı AB üyesi devletlerin siyasi hamleleri nedeniyle hala etkili bir adil yük paylaşımı sistemi kurulamamıştır (Grech, 2017).

Bütün bunlar gösteriyor ki Avrupa'ya olan göç akını ile uzun vadeli mücadele için, zorunlu ve kalıcı bir yük paylaşım planının uygulanması ve daha güçlü bir şekilde izleme sisteminin kurulması gerekmektedir. Özellikle, üye devletlerin AB mevzuatına uymaması halinde, ciddi ekonomik yaptırımlar belirlenmeli ve derhal uygulanmalıdır. Sığınmacıların uzun süre belirsizlik içinde ve şartları yetersiz kabul merkezlerinde kalmasını önlemek için, her prosedür aşaması için belirli ve kesin son tarihler (deadline) ve daha şeffaf barınma standartları konulmalıdır. Ancak, yaptırımlar ve tavsiyeler, dayanışma ve sorumluluğun adil paylaşımı ilkesine tam uyum sağlamak için her zaman yeterli olmamaktadır (Angeloni & Spano, 2018, s.481)

GÖÇ AKININA KARŞI ALINAN ÖNLEMLER / SORUNLAR

AB üyesi devletler son yıllardaki yoğun sığınma temelli göçmen akınına karşı farklı türden önlemler benimsemiştir. Bazı ülkeler göç mevzuatlarını revize ettiler, bazıları yeni idari yapılanma kurdular, sığınma ve iltica ile ilgili yeni ulusal tedbirlere başvurdular, bütün bunlar devletlerin bu kapsamdaki kamu harcamalarını artırdı. Bu kapsamda bazı AB üyesi devletler, sayısı gittikçe artan sığınma temelli göçlere karşı yabancıların kendi ülkelerine girişine sayısal sınırlar veya kendi sınırlarına erişimi zorlaştıracak yöntemler uygulamaya koymuştur. Hatta bazı devletler, sığınma başvurusu veya yargılama devam ederken sığınmacılara çalışma izni vermeyerek caydırma politikaları uygulamaktadır (Freeman, 2006).

Avrupa'ya olan bu yoğun sığınmacı akını karşısında, başlangıçta savaştan zarar gören ülkelere kaçan yabancılara sıcak bakan az sayıda AB üyesi devlet dahi, sığınmacı baskısını durdurabilmek veya azaltabilmek için mevzuatlarını değiştirmişlerdir. Örneğin, Almanya'da 2016'da yürürlüğe giren Entegrasyon Yasası, *entegrasyon çabaları ile daha fazla sığınmacıyı caydırmak için sert çağrı arasında bir uzlaşma bulmaya çalışarak* mülteci ve sığınmacıların önceki ayrıcalıklı statüsünü kısmen ortadan kaldırmıştır. Benzer şekilde, Avusturya, Belçika, Danimarka, Fransa, Macaristan, Norveç, Slovenya ve İsveç gibi bazı ülkeler ise, sığınmacılar için kendi ülkelerinin çekiciliğini azaltmak amacıyla iltica mevzuatlarında ve sınır tedbirlerinde kısıtlayıcı değişiklikler yapmış veya yapmayı planlamıştır (Wagner vd., 2016). Hatta Bulgaristan, Hırvatistan, Macaristan gibi devletler yasal duvarları, fiziksel duvarlar ile sağlamlaştırıp sınırlarını tel örgü ile çevirmişlerdir. Avusturya, Danimarka, Almanya, Norveç, İsveç gibi devletler ise belgesiz göçmen girişini engellemek için sınır kontrollerini geçici olarak yeniden başlatmıştır (Costello & Mouzourakis, 2016).

Ancak, özellikle askeri güce dayalı tüm bu kısıtlayıcı sığınma politikaları, kaçakçıların yardımıyla Avrupa'ya girmeye çalışan sığınmacıları durdurmak için yeterli olmamıştır. Hatta sınırların askeri tedbirlerle korunmaya çalışılması, kaçakçılığın artması, yasadışı geçiş şartlarını kötüleşmesi ve sınırda ölümlerin çoğalması gibi belirli bazı olumsuzlukları beraberinde getirmiştir (Trauner, 2016). Daha da ötesi, artan önleyici tedbirler ve giriş kısıtlamaları, sığınmacıların yasadışı

yollardan AB'ye girmek için insan ticaretinin en önemli hedef bölgelerinden biri haline gelmesine ve Akdeniz'in ölüm denizine dönüşmesine yol açmıştır (Hernandez & Rudolph, 2015, s.119).

Geçtiğimiz yıllarda ve günümüzde birçok sığınmacı ve göçmen, Avrupa'ya ulaşmak için elverişli olmayan tekne ve sandallarla denize açılıp Akdeniz'i geçmektedir. Fakat bu yolculukların çoğu, olumsuz hava şartları, elverişli olmayan deniz araçları veya denizde müdahaleyi esas alan başarısız kurtarma operasyonları gibi sebeplerle trajedi ile sonuçlanmaktadır (Bilgin, 2017). İtalya ve Yunanistan gibi bazı üye devletler, Avrupa Birliği Üye Devletlerinin Dış Sınırlarında Operasyonel İşbirliği Yönetimi Avrupa Ajansı'nın (Frontex), 2016'da daha özerk bir AB Sınır ve Sahil Güvenlik Ajansı'na dönüştürülmesi ile birlikte çok daha geniş yetkilerle sınır koruma politikası uygulamaktadır (Hatton, 2017).

AB ülkeleri, sığınmacı ve mülteciler için giderek artan harcama yapmasına rağmen, AB'den bu konuda yeterli mali destek alamamışlardır. Mesela AB'nin 2013-2017 yılları arasında İtalya'nın sığınmacı ve mülteciler için yaptığı harcamalarına katkısına rağmen, net harcamanın dört kat arttığı ifade edilmiştir. Özellikle İtalya ve Yunanistan gibi coğrafi konumu sebebiyle geçiş ülkesi kabul edilen devletler, AB'nin yeterli mali destek sağlamamasını eleştirmektedir. Bu durum aynı zamanda İtalya ve Yunanistan'dan diğer üye ülkelere yeniden yerleştirme (relocation) acil durum planının başarısız bir şekilde uygulanmasıyla da açıklanmaktadır (Angeloni & Spano, 2018, s.480). Bu durum, AB üyesi olmamakla birlikte Türkiye açısından daha da büyük önem arz etmektedir. Bilindiği gibi 18 Mart 2016 tarihinde AB ile Türkiye arasında yapılan sığınmacıların Türkiye'de tutulması ile ilgili bir Mutabakat imzalanmıştır. Bu mutabakat gereği, AB'nin Türkiye'ye vermesi taahhüt ettiği fonun tam olarak ödenmediği açıklanmıştır (Euronews, 2020).

Acil durum yeniden yerleştirme planının etkisiz kalmasının, üye devletler arasındaki politika koordinasyon eksikliğine bağlı olduğu ileri sürülmüştür. Aslında gerçek bir Avrupa sığınma politikası, prosedürlerin ve standartların ülkeler arasında daha etkili bir şekilde uyumlaştırılmasını gerektirir. Oysa üye devletler arasında sığınmacıların yaşam standardı ve işe erişim gibi pek çok konuda prosedür ve uygulamalarda farklılıklar bulunmaktadır (Brekke ve Brochmann, 2015). Hatta sığınma taleplerini işleme koyma süreleri bile yeknesaklık göstermemektedir (OECD, 2016; Yücel, 2017). Ayrıca, sığınmacıların başvuruları devam ederken çalışmalarına izin verme konusunda da AB ülkeleri arasında farklılıklar vardır. Örneğin, başvuru sonucunu bekleyen başvuru sahipleri Yunanistan ve İsveç'te hemen işe girmesi mümkün iken, İtalya'da 2 ay, Avusturya'da 3 ay, İspanya'da 6 ay, Macaristan'da 9 ay bekleme süresi kısıtı ile karşılaşmaktadır (Wagner vd., 2016). Ve nihayet sığınmacıların kabul merkezleri standartları konusunda üye ülkeler arasında önemli ölçüde farklılıklar bulunmaktadır. Bu barınma merkezlerinin çoğunda yaşam şartlarının ciddi endişeler arz ettiği ve sığınmacıların kalması için uygun olmadığı dile getirilmektedir (Yücel, 2017).

Üye devletlerin siyasi liderlerine, Birlik koordinasyon hedeflerine ulaşılması için, alınan önlemlerin amaç ve sonuçlarını topluma izah etmek konusunda çok daha fazla görev düşmektedir. Çünkü liderler, kendi ülkelerinde, üye ülkeler arasındaki işbirliği, uyum ve koordinasyonun potansiyel sosyo-ekonomik faydalarını yeterince açıklamadığı takdirde, toplumun belirli kesimlerinde olumsuz tutum ve tepkiler oluşmaktadır. Ev sahibi ülke toplumunda bulunması gereken olumlu tutum, sığınmacıların ülkeye entegrasyonu sürecinde özellikle önem arz etmektedir. Aksi halde sığınmacılar, ülkede giderek daha fazla istenmeyen kişiler olarak görülmekte ve ilk sığınma veya geçiş ülkeleri tarafından güvenliğe yönelik bir tehdit olarak algılanmaktadır. Çünkü çeşitli ulusal, tarihsel, kültürel ve siyasi faktörler, ülkelerin göçe yönelik tutumlarını şekillendirmektedir (Hix & Noury 2007, s.186).

Bir toplumun yabancılara yönelik olumsuz tutumlar ile bireylerin eğitim ve siyasi yönelim gibi sosyo-ekonomik özellikleri arasında bir ilişki araştırılmıştır. Bu kapsamda olumsuz tutumlar ile yüksek işsizlik oranları arasında bir ilişki bulunduğu ve ekonomik olarak risk altında olan kişilerin göç olgusuna güçlü bir şekilde karşı çıktığı belirtilmiştir (Emmenegger & Klemmensen, 2013). Sığınma başvuruları ekonomik istihdam ihtiyaçlarından çok, hayatta kalma nedenlerinden doğsa da, işsizliğin düşük olduğu bölgelerde göçün suç üzerinde ciddi bir etkisinin olmadığı, işsizliğin yüksek olduğu bölgelerde ise göçün suça etkisinin güçlü olduğu ifade edilmiştir (Piopiunik & Ruhose, 2017).

Az yukarıda ifade edildiği gibi, AB dışı ülkelere artan sığınmacı akının durdurmak ve özellikle Yunanistan üzerindeki baskıyı hafifletmek için AB ile Türkiye Mart 2016'da bir Mutabakat imzalamıştır. Bu Mutabakat'ın amacı, göçmenlerin ve sığınmacıların Yunan adaları üzerinden AB'ye yasadışı ve düzensiz bir şekilde girişini önlemektir. Mutabakat'a göre "Korunmaya muhtaç gruplara yönelik Birleşmiş Milletler (BM) kriterleri dikkate alınmak suretiyle, Yunan adalarından Türkiye'ye iade edilen her bir Suriyeli için Türkiye'den bir diğer Suriyeli AB'ye yerleştirilecektir. BM Mülteciler Yüksek Komiserliği (MYK)'nin yanı sıra Komisyonun, AB ajanslarının ve diğer üye devletlerin desteği ile, geri dönüşlerin başladığı ilk günden itibaren bu ilkenin uygulanmasının sağlanmasına yönelik bir mekanizma tesis edilecektir. Daha önce düzensiz bir şekilde AB'ye girmemiş ya da girmeye teşebbüs etmemiş göçmenlere öncelik verilecektir" (Mutabakat, m.2). Bu anlaşmaya göre AB Türkiye'ye 6 milyar Euro kadar ödeme yapacaktır. Ancak Türkiye bu taahhüdün sadece 2,6 milyar Euro'sunun yapıldığını açıklamış, AB ise bu açıklamayı yalanlamamıştır.

Diğer yandan İngiltere'nin Lizbon Antlaşması'nın 50. maddesine dayanarak AB'den ayrılmak için aldığı karar, sığınma politikalarını güçlendirmeye çalışan AB'de endişe nedeni olmuştur. Çünkü İngiltere'nin AB üyeliğinden referandum yoluyla ayrılma kararı, tehdit altındaki egemenlik ve göç korkusuna da cevap olarak algılanmıştır. İngiltere'nin bu benzeri görülmemiş adımının, AB sığınma sistemini kaosa sürükleyebileceği ileri sürülmüştür. Çünkü pek çok Avrupa ülkesi, bir yandan göç sorunlarıyla tek başına uğraşırken, öbür yanda mümkün olduğu kadar çok AB

üyesi olmayan ülkeyi, menşe ülkedeki sığınmacıların ülkelerine geri gönderilmelerini öngören ikili anlaşmalar yapmaya ikna etmeye çalışmaktadır (Kent, 2016).

Görüldüğü gibi, devletler sığınma ve göç akınına karşı, kendi sınırlarında koruyucu önlemler almaya çalışmaktadır. Oysa sığınma ve göç, artarak devam eden bir olgudur. Devletlerin veya AB'nin koruyucu veya sınırlayıcı nitelikte aldığı tedbirler bu sorunu ortadan kaldırmamakta, sadece geciktirmekte ve daha da kötüsü çeşitli insanlık dramlarına veya yasadışı faaliyetlere ortam hazırlamaktadır. Bu nedenle göçün sebepleri iyi analiz edilip buna uygun yerinde çözümlere odaklanılmalıdır. Bu kapsamda menşe ülkedeki çatışma ve savaşların sona erdirilmesi, ekonomik kalkınmasına destek verilmesi ve tüm dünyada kaynakların adil paylaşılması hususlarına önem verilmesi gerekmektedir. Aşağıda sığınma ve göç akınına durdurmak / azaltmak için başvurulacak çözümlere değinilecektir.

ÇÖZÜMLER

Sığınma temelli göçler de dâhil olmak üzere bütün göçleri azaltmak için çeşitli çözüm yolları uygulanmakta veya aranmaktadır. Bunlardan *ilki*, mevzuat değişiklikleri yapmak, sığınmacıları ada veya sınırları belirli bölgelerde barındırmak (Pasifik modeli), Dublin sistemi, sınırlara askeri yığınak ve fiziki duvar/tel örgüler kurmak gibi koruyucu / sınırlayıcı önlem ve uygulamalardır. *İkinci* kategori çözüm ise AB için sığınmacı ve göçmen başvurularının yetkilendirilmiş tek bir üye devlete yapılması ve o ülkeden diğer üye ülkelere yerleştirmenin gerçekleştirilmesidir. *Üçüncü* kategori çözüm ise menşe ülkelerdeki sığınma ve göçe sebep olan ekonomik ve siyasi sorunlara çözüm aranması/bulunmasıdır.

Koruyucu / Sınırlayıcı Çözümler

Yukarıda belirtildiği gibi sığınma temelli göç sorunu için başvurulacak ilk çözüm, AB üyesi ülkeler başta olmak üzere çok sayıda ülke, sığınma taleplerini azaltmak için *ülkeye giriş şartlarını zorlaştıran mevzuat değişiklikleri yapmasıdır*. Buna rağmen sığınma talep sayıları her geçen gün artmaya devam etmektedir. Bu da hedef devletleri yeni önlemler içeren mevzuat değişikliklerine yöneltmektedir. Bu kısır döngü ise uluslararası insan hakları alanındaki bugüne kadar elde edilmiş kazanımların tehlikeye girmesine yol açmaktadır. Çünkü özellikle menşe ülkedeki sebepler yüzünden başka ülkeye gitmek zorunda olan kişiler, bu defa sınırları zorlayıcı yasadışı arayışların içine girmektedir. Bu da kaçınılmaz olarak çeşitli insani dramalara veya insan haklarını ihlal eden uygulamalara neden olmaktadır. Bu nedenle devletler, sığınma ve göç konusunda daha kalıcı çözümler bulmak zorundadır.

Sığınma ve göçü azaltmak için koruyucu / sınırlayıcı çözümler bağlamında geçmişte başvurulacak bir çözüm önerisi de sığınmacıların belirli bazı ada veya sınırları belirli bölgelerde barındırmak olan *Pasifik modelidir*. Bu model, Avustralya ve ABD tarafından, belirli bazı ülkelere ikili anlaşmalar yapılarak hayata geçirilmiştir. İstenmeyen göçmenleri caydırmak ve sayısını azaltmak için, sığınma

talebiyle Avustralya topraklarına gelenler, Nauru ve Papua Yeni Gine’de kurulan ve Uluslararası Göç Örgütü tarafından yönetilen ve işletilen açık deniz işleme merkezlerine yerleştirilmiştir (Phillips, 2012). ABD de Meksika’dan gelen göç akını durdurmak için bu yola başvurmuştur (Larking, 2017, s.96). Benzer şekilde İtalya da Libya toprakları üzerinde gözaltı merkezleri kurmuştur (Levy, 2010). Ancak Pasifik Modeli’ne, bu merkezlerdeki uygulandığı iddia edilen şiddet ve insan hakları ihlalleri sebebiyle ihtiyatla yaklaşmaktadır.

Koruyucu ve sınırlayıcı çözüm kapsamında sığınma ve göçü azaltmak için bir diğer öneri de insani bir koridor, güvenli bölge, tampon bölge, uçuşa yasak bölge ve hatta sürüşe yasak bölge kurulması ve yine Suriye’de olduğu gibi belirli bazı barınma merkezlerinin oluşturulmasıdır (Cebeci ve Üstün, 2012). Ayrıca daha da kökten çözüm olarak sığınmacılara ve göçmenlere denizde müdahale ve bu deniz araçlarının mümkünse geldikleri ülkelerin karasularına geri döndürülmesi de önerilmekte ve maalesef özellikle İtalya ve Yunanistan tarafından ciddi bir şekilde uygulanmaktadır (Bilgin, 2017).

Yine koruyucu çözümler kapsamında AB açısından Dublin sisteminin yeniden biçimlendirilmesi de önerilmiştir. Bilindiği gibi Dublin III Tüzüğü (Tüzük, 604/2013/EU), sığınmacıların ayak bastığı ilk AB ülkesinin, göçmenlerin sığınma başvurularını incelemesini öngörmektedir. Bu sistem sakıncalarına rağmen, önemli pratik faydalar sunmaktadır: Öncelikle, sığınmacıların, en yakın Avrupa ülkesine ulaştıktan sonra, uluslararası koruma taleplerinin kabul edilip edilmeyeceğini tespit edilmesini sağlar. Bir sığınmacının başvurusu hedef ülke tarafından reddedilmişse artık başka bir ülkeye başvurmak veya sınırlarını zorlamak, sığınmacı açısından zaman ve para kaybıdır. Çünkü Dublin III Tüzüğü, sığınmacıların birden fazla üye devlete sığınma başvurusunda bulunmalarını engellemektedir. Tüzük bunu Avrupa vatandaşlarının güvenliği ile ilişkilendirmiştir. Ayrıca Dublin mekanizması, sığınma başvurusunu değerlendirmekten sorumlu üye devleti hızlı bir şekilde belirleme ve böylelikle yargı yetkisi konusundaki çatışmaları önleme özelliğine de sahiptir (Angeloni & Spano, 2018, s.484).

Ancak Dublin sistemi, AB açısından beklenen yararı sağlayamamış ve sığınma ve göç akını durduramamıştır. Bu başarısızlığın sebepleri arasında bazı ilk başvuru ülkelerinin, Tüzük’te öngörülen parmak izi almak gibi bazı yükümlükleri yerine getirmediği gösterilmiştir. Ayrıca bu sistemin, sığınmacıları kimlikleri hakkında yalan söylemeye teşvik ettiği, hedef ülkeye giriş için yasadışı yollara veya kaçakçılara başvurmaya zorladığı ileri sürülmüştür (Carrera vd., 2017; Tubakovic, 2017; Yücel, 2017).

Üye devletlerin başvurduğu bir başka çözüm de, düzensiz göçle mücadele için, kendi iç sınırlarına *askeri yığınak yapmaktadır*. Sınırların militarizasyonu ve kontrollerin bu şekilde sıkılaştırılması, aslında çoğu zaman geçici, tehlikeli ve etkisiz çözümler olmuştur. Çünkü bu önlemler, çok yüksek maliyetler gerektirmekte, ülke ekonomisini olumsuz etkilemekte, insani krizleri kötüleştirmekte ve kaçakçılara olan talebi arttırmakta, aynı zamanda ölümcül riskleri bulunan tehlikeli göç

yolculuklarının sayısını da yükseltmektedir (Brian & Laczko, 2014). Dolayısıyla askeri yığınaklar ve sınır kontrollerinin güçlendirilmesi, sığınmacıları yeni ve farklı giriş yöntemleri aramaya ve yeni rotalar oluşturmaya zorlayacağından yeni sorun ve tehlikeleri doğurmaktadır.

İltica Prosedürleri Direktifi (Direktif, 2013/32/EU), işbirliği ve dayanışma sağlamak amacıyla yapılsa da, üye devletlerin bu direktifi kendi iç hukuklarına aktarırken benimsedikleri farklı uygulamalar temel sorunlara yol açmıştır. AB'nin etkili ve adil bir sığınma politikası oluşturmadaki başarısızlığı pek çok sebebe dayanmaktadır. Öncelikle bazı üye ülkelerin sığınmacı başvurusu için öngördüğü esnek standartların, diğer bazı üye devletleri "keyfi bir şekilde bedava biniciler gibi davranmaya teşvik ettiği ve böylece birbirleriyle gizli rekabet halinde dibe doğru sözde bir yarışa neden olduğu" ileri sürülmüştür. Üye Devletler arasında, iltica tanıma oranları, idari standartlar, yargı prosedürleri, koruma mekanizmaları ve kabul koşulları açısından büyük ölçüde farklılıklar bulunmaktadır. Bu farklılıklar, sistemin kötüye kullanılmasını teşvik etmektedir. Sonuç olarak bu farklılıklar, sığınmacı ölümlerine, hayal kırıklıklarına, kaçakçıların kazanmasına, Avrupa vatandaşlarının göçe karşı olumsuz tutumlarına, üye devletler arasında diplomatik sorunlara ve kamu kaynaklarının israfına neden olmaktadır. Dolayısıyla AB'nin bu sığınma ve göç sistemi, ulusal egemenlikleri, Birlik değerleriyle karşı karşıya getirerek sorunu daha da kötüleştirmiştir (Den Heijer vd., 2016).

Sığınma ve Göç Prosedürlerinin Merkezileştirilmesi

İkinci kategori olarak önerilen çözüm ise üye devletler arasındaki farklı sığınma ve göç prosedürlerinden kaynaklanan sorunları giderme amacına yöneliktir. Bu bağlamda sığınma taleplerini değerlendirmek için "karar verme yetkileriyle donatılmış merkezi bir AB kurumu kurulmasını veya bu yetkilerin EASO (European Asylum Support Office)'ya verilmesi" önerilmektedir. (Guild vd., 2015, s.58; Wagner vd., 2016). Ulusal mülteci statüsü belirleme sisteminden, ortak uluslararası mülteci statüsü belirleme sistemine geçişin, üye ülkelerdeki maliyetleri azaltacağı ve böylece AB'nin dış sınırlarında yer alan ülkelere mali destek fonları verilebileceği savunulmuştur. Ancak merkezileştirme fikrinin, pek çok alanda yetki devri gerektirdiği, bunun da başka sorunları doğuracağı ve iltica yönetimini daha karmaşık hale getirebileceği de ileri sürülmüştür. Ayrıca yetkilerin tam olarak merkezileştirilmesi önerisi, nihai olarak kendi iç güvenliğinden sorumlu olan üye devletler açısından anayasal kaygıları beraberinde getireceği, bu durumun da bazı üye devletlerin direncine yol açacağı savunulmuştur (Den Heijer vd., 2016, s.640). Bu nedenle de EASO veya Frontex'e gözlemlene veya katılma yetkisi veren, adil ve sürdürülebilir bir sistemi işletmede öncü bir rol oynamayı kabul edebilecek gönüllü bir üye devletin bunu üstlenmesinin daha kolay olduğu ileri sürülmüştür. Mesela, 7500 km'lik kıyı şeridine sahip olan ve mevcut sığınma sisteminden en çok olumsuz etkilenen İtalya'nın, coğrafi konumu ve özellikleri sebebiyle bu görevi yerine getirebileceği savunulmuştur (Angeloni & Spano, 2018, s.486). Aşağıda Fırsatlar başlığı altında bu önerinin detaylarına değinilecektir.

Menşe Ülkedeki Sorunlara Çözüm Aranması

Üçüncü çözüm ise menşe ülkedeki ekonomik ve siyasi sorunlara çözüm aranmasıdır. Bu çözüm 13 Temmuz 2018 tarihli BM Güvenli, Sistemli ve Düzenli Göç İçin Küresel Mutabakatı'nda da 2. hedef olarak sayılmıştır. Aslında hedef, ülkelerin ve uluslararası toplumun, kendi ülkelerine erişimi sınırlamak ve sığınma şartlarını ağırlaştırmak yerine, menşe ülkelerdeki ekonomik ve siyasi şartların iyileştirilmesine daha fazla önem vermeleri gerektiğini vurgulamaktadır. Bu kapsamda belirli bir miktar mali yardımın, sığınma taleplerini belirli oranlarda azaltacağına dair görüşler ileri sürülmektedir. Özellikle ekonomik gücü nispeten daha yüksek devletlerin menşe ülkelere yardım etmesinin sığınma temelli göçleri azaltma konusunda olumlu bir etkiye sahip olacağı vurgulanmıştır. Şüphesiz menşe ülkedeki sorun sadece ekonomik nitelikte olmayabilir ve sadece yapılacak yardımlarla bu sorunun çözülmeyeceği açıktır. Ancak menşe ülkelerdeki koşulların iyileştirilmesi önerisi, karmaşık ve pahalı bir hedef olmasına rağmen, muhtemelen tüm çözümlerin en iyisi gibi görünmektedir (Hatton, 2017).

FIRSATLAR

Burada öncelikle sığınma ve göç akınına maruz kalan AB'ye kısa vadede çözüm olacak ve uzun vadede ise fırsata dönüşebilecek İtalya önerisi ele alınacaktır. Ardından hem AB hem de Türkiye için daha kapsamlı bir şekilde fırsat olabilecek husus ve öneriler üzerinde durulacaktır. Bu kapsamda Küresel Mutabakat'ın önerdiği konulara yer verilecektir.

AB Açısından: İtalya Önerisi

Yukarıda ele alınan önlemler, sorunlar ve çözümlerden anlaşılacağı üzere sığınma ve göç sorunu kısa vadede çözülmesi mümkün gözükmemektedir. Peki, bu sorunlar ve tam olarak sığınma ve göç sorununa çare olamayan çözümler karşısında, bu kriz/tehdit fırsata çevrilebilir mi? Mesela AB açısından yetkilendirilecek bir devlet, elindeki kaynakları amaca uygun bir şekilde kullanarak, sığınma ve göç krizini yönetmesi ve sığınmacıları etkili ve verimli bir şekilde yerleştirmesi mümkün olabilir mi?

Bu soru İtalya açısından ciddi bir şekilde incelenmiş ve bunun gerçekleştirilebileceği savunulmuştur. Bu kapsamda öncelikle sığınmacıların geçici olarak yerleştirilebileceği, eğitimlerin verilebileceği, hali hazırda kullanılmayan ancak az bir bakımla kullanılabilir olan eski okul, hastane, kışla binaları belirlenmiştir. Bu konuda kaynak ve maliyet analizi yapılmış ve bu projenin istihdama yapacağı katkı hesaplanmıştır. Bu öneriye göre, İtalya sığınma başvurularını kabul edecek, parmak izi dahil sığınmacıların kaydını yapacak, dil, meslek ve oryantasyon konularında temel eğitim verecek ve ülke tercihlerini alacaktır. Ülke tercihleri, aile ve sosyal bağlar, dil becerileri, bu ülkeyle önceden var olan ilişkiler, becerilerin iş fırsatları ile eşleştirilmesi bakımından önem taşımaktadır. Üstelik ülke tercihleri sığınmacıların entegrasyonunu ve ülke kurallarına uymasını

kolaylaştıracaktır. Bundan sonra her üye devlet kendi kotasını İtalya'ya bildirecek ve bildirdiği kota miktarınca sığınmacıyı, refakatsız çocuklar ve aile birleşimleri de gözetilerek, kabul edecektir (Wagner vd., 2016, s.99).

Yukarıdaki bu önerinin, kaçakçılık olgusunu azaltacağı ve daha fazla insani trajedi yaşanmasını önleyebileceği ileri sürülmüştür. Bu sayede özellikle AB içinde koruma ihtiyacı olan insanların uygun ve hızlı bir şekilde yerleştirilmesini engelleyen gereksiz ulusal kural ve idari prosedürlerden kurtaracak ve rasyonel hedefleri takip eden uyumlu bir yaklaşım sergilenecektir. Gerçekten de, “koordine edilmemiş politikalar, her üye devletin sınır kontrollerine, optimal olmayan sığınma ve insani politikalara ve yasadışı göçle ilgili verimsiz kısıtlayıcı politikalara büyük miktarlarda harcama yapacağı çıkmaz bir sokaktır. Dostça olmayan ve işbirliği barındırmayan ortamlar, baskı, yasak, çatışma, gerilim ve yaptırım içeren rejimler ve hatta gerçekçi olmayan beklentiler, AB'nin dikkatini, etkili ve verimli bir sığınma sistemi inşa etme ve paylaşma temel önceliğinden uzaklaştırmaktadır.” Oysa AB'nin sığınma ve göç sorunundan kurtulmaya ihtiyacı bulunmaktadır. Bu öneri AB'nin bu ihtiyacına karşılama yönelik bir çözüm öngörmektedir (Angeloni & Spano, 2018, s.487).

Bu öneri ile AB üyesi devletlerdeki sığınmacılarla ilgili pek çok maliyet kaleminin düşeceği, işbirliğinin aratacağı, sığınmacıları hukuk dışı yollara başvurmaktan alıkoyacağı, kamu kaynaklarındaki gereksiz harcamaları azaltacağı, sistemin rasyonel işleyeceği ve üye devletlerin egemenlik kaygılarını da kaldıracağı savunulmuştur. Ayrıca, bu konuda İtalya'nın jeopolitik ve coğrafi avantajını, tarihten gelen sığınmacılarla ilgili arama, kurtarma ve sağlık alanındaki tecrübesini de kullanabileceği belirtilmiştir. Ve nihayet doğurganlık oranı düşen ve giderek yaşanan İtalya nüfusu için sığınmacıların bir fırsata dönüşeceği ifade edilmiştir. (Angeloni & Spano, 2018, s.488).

AB'deki sığınma ve göç sorununa ciddi bir çare olacağı savunulan bu öneri de, gerçekte bu soruna kalıcı çözmekten uzaktır. Ancak bu çözüm, zaten kısa vadede çözümü olmayan bu sorunun fırsata çevrilmesi bakımından önem arz etmektedir. Bu öneri ile sığınmacı ve göçmenler, hedef ülkelerdeki ihtiyaçlar bağlamında sistemli, düzenli ve rasyonel bir şekilde değerlendirilmektedir. Bu krizin asıl çözümü, aşağıda da ele alındığı gibi menşe ülkelerde göçe iten/zorlayan ekonomik ve siyasi sorunların kalıcı bir şekilde çözülmesidir.

BM Güvenli, Sistemli ve Düzenli Göç İçin Küresel Mutabakat

BM tarafından, uluslararası göçe yönelik işbirliğine, önemli katkı sağlamak amacıyla 13 Temmuz 2018 tarihinde *Güvenli, Sistemli ve Düzenli Göç İçin Küresel Mutabakatı* ilan edilmiştir. İşbu belge bağlayıcı olmamakla birlikte uluslararası göç ile ilgili işbirliği, vizyon, ilke ve hedefleri belirlediği ve devletlerin olumlu iradelerini yansıttığı için önem arz etmektedir. Mutabakat'a göre “uluslararası göçün zorlukları ve fırsatları uluslararası toplumu bölmek yerine birleştirmesi bakımından hayati bir öneme sahiptir”. Mutabakat, göçün, bütün uluslararası toplumu

ilgilendirdiğini belirterek, ortak anlayış (p.10), sorumluluk paylaşımı (p.11-12) ve amaç birliği (p.13,14,15) ile sorunun çözülebileceğini ifade etmiştir (Fajardo Del Castillo, 2020, s.75).

Mutabakat, *insan odaklılık, uluslararası işbirliği, ulusal egemenlik, hukukun üstünlüğü, yasal prosedür ve adalete erişim, sürdürülebilir kalkınma, insan hakları, cinsiyet hassasiyeti, çocuk hassasiyeti, bütüncül hükümet yaklaşımı ve bütüncül toplum yaklaşımını* rehber ilkeler olarak kabul etmiştir (p.15). Bu kapsamda, güvenli, sistemli ve düzenli göç için 23 hedef belirlenmiştir (p.16). Gerçekleştirilmesi gereken bu hedefler, aynı zamanda uluslararası göç ile ilgili mevcut sorunları ifade etmektedir. Ayrıca belirlenen bu hedeflerin çözmeye çalıştığı sorunların bir kısmı özellikle göç alan ülkeler için, zaten büyük bir tehdit oluşturmaktadır. Bu bağlamda, “göçün devamı ve artması (hedef=h.2), göçmenlerin yasa dışı işlere yönelmesi ve suç işlemesi (h.6, 18), toplumda ayrışma, ırkçılık ve nefretin oluşması (h.17), sosyal uyumsuzluk (h.16) ve insan kaynaklarının israfı (h.18,19), insan hak ve özgürlüklerinin kısıtlanması” konuları, önemli tehditler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Mutabakat ile, *menşe ülkelerdeki sorunların azaltılması* (h.2) bağlamında “umutsuzluk içinde ... başka bir yerde geçim kaynağı aramak zorunda olmaksızın insanların kendi ülkelerinde barış içerisinde, üretken ve sürdürülebilir bir yaşam idame etmelerine ve bireysel arzularını yerine getirmelerine yönelik siyasi, iktisadi, sosyal ve çevresel koşulların oluşturulması” taahhüt edilmektedir (p.18). Görüldüğü gibi menşe ülkedeki özellikle ekonomik ve siyasi sorunların azaltılması, zor, pahalı ve zaman gerektirmesine rağmen sığınma ve göç sorununa getirilebilecek en rasyonel çözümdür.

Mutabakatta *insana yakışır iş temini için adil ve etik istihdam ile güvenlik koşullarının kolaylaştırılması* (h.6) bağlamında, “mevcut işe alım mekanizmalarının adil, etik olduğuna dair güvence vermek ve sömürünün ve istismarın bütün türlerine karşı bütün göçmenleri korumak ve insan onuruna yakışan iş güvencesi sağlamak ve menşe ve varış ülkelerindeki göçmenlerin sosyo-ekonomik etkilerini en üst düzeye çıkarmak amacıyla mevcut işe alım mekanizmalarının gözden geçirilmesi” öngörülmektedir (p.22).

Güvenli, usule uygun ve düzenli göçe yönelik uluslararası işbirliği ve küresel ortaklıkların güçlendirilmesi (h.23) kapsamında Mutabakat şu çözümü önermektedir: “uluslararası işbirliğinin geliştirilmesi ve küresel ortaklıkların yeniden canlandırılması yoluyla dayanışma ruhu içerisinde güvenli, usule uygun ve düzenli göçün kolaylaştırılması için kapsamlı ve bütünlük yaklaşımının önemini teyit ederek ve hepimizin menşe, transit ve varış ülkesi olduğunu kabul ederek Küresel Mutabakatta öngörülen hedef ve taahhütlerin hayata geçirilmesi” için çaba göstermektir (p.39). Bu işbirliğinin hayata geçirilmesinde uluslararası örgütler, özel bir öneme sahiptir (Fajardo Del Castillo, 2020, p.86).

Mutabakat ile, ayrımcılığın bütün türlerinin ortadan kaldırılması ve göç algısını şekillendirmesi için gerçeklere dayanan kamu söyleminin desteklenmesi (h.17) bağlamında devletler, “uluslararası insan hakları hukukun öngördüğü şekilde tüm göçmenlere karşı ırkçılık, ırk ayrımcılığı, şiddet, yabancı düşmanlığı ve diğer ilgili hoşgörüsüzlük ve din veya inanç temelli ifadeleri, eylemleri ve tezahürleri ortadan kaldırmayı, kınamayı ve bunlarla mücadele etmeyi” taahhüt etmektedir (p.33).

Becerilerin geliştirilmesi için yatırım yapma ve becerilerin, niteliklerin ve yeterliliklerin karşılıklı tanınmasını kolaylaştırma (h.18) bağlamında, “yenilikçi çözümlere yatırım yapılması ve iş gücü göçünde insan onuruna yakışır iş teminin yanı sıra geri dönüş olması halinde varış ve kaynak ülkelerde resmi olarak iş gücü piyasasında göçmenlerin istihdam olanaklarını en üst düzeye çıkarma adına talep arzının yönlendirdiği becerilerin geliştirilmesi” kabul edilmektedir (p.34)

Bütün ülkelerde sürdürülebilir kalkınmaya tam katkı sağlamak için göçmenlere yönelik koşulların oluşturulması (h.19) kapsamında ise, “menşe, transit ve varış ülkelerinin sürdürülebilir kalkınması için göçün çok boyutlu bir gerçeklik olduğunu teyit ederek, sürdürülebilir kalkınma kaynağı olarak göçün faydalarından yararlanma ve kalkınmaya yönelik katkıları harekete geçirmek için tüm göçmen güçlendirme” sözü verilmektedir (p.35). Burada özellikle “göçün faydalarından yararlanma ve kalkınmaya yönelik katkıları harekete geçirme” anlayışı, sığınma ve göç gerçeğinin fırsata dönüştürülmesini ifade etmesi bakımından son derece önem arz etmektedir (Fajardo Del Castillo, 2020, p.91).

Sığınma, iltica ve göç ile ilgili olarak yukarıda sayılan sorunlardan bir kısmının hem Avrupa hem de Türkiye için *fırsata dönüştürülmesi* mümkündür. Bu kapsamda, menşe ülkesindeki göçe sebep olan sorunlar asgariye indirilebilir (h. 2). İnsan onuruna yakışan adil ve etik istihdam ile güvenlik koşulları kolaylaştırılabilir (h. 6). Hayatların kurtarılması ve kayıp göçmenler, göçmen kaçakçılığının önlenmesi, göç döngüsü için, güvenli, usule uygun ve düzenli göç konularında uluslararası işbirliği ve küresel ortaklıklar güçlendirilebilir (h. 8, 9, 14, 23). Ayrımcılığın özellikle ırkçılığın bütün türlerinin ortadan kaldırılması ve göç algısını şekillendirmesi için gerçeklere dayalı kamu söylemi geliştirilebilir (h.17). Becerilerin geliştirilmesi için yatırım yapılabilir (h. 18). Bütün ülkelerde sürdürülebilir kalkınmaya tam katkı sağlamak için göçmenlere yönelik koşullar oluşturulabilir (h. 19). İnsan hak ve özgürlükleri genişletilip güvenceye kavuşturulabilir (p.4).

Türkiye şu anda ülkesinde en çok göçmen/sığınmacı barındıran ülke olarak (WMR, 2020, p.40) önündeki sorunları fırsata çevirebilir. Bu kapsamda uyum/entegrasyon sorunlarının hızlı bir şekilde çözümüne yönelik stratejiler oluşturulabilir, barınma merkezleri sadece düzensiz göçmenler için kullanılabilir, nitelikli işgücü potansiyeli değerlendirilerek istihdam edilebilir, ülkemizdeki Suriye’liler Arap dünyası ile ilişki kurmada öncü rol oynayabilir, istihbarat faaliyetlerinde çalıştırılabilir, ülkemize yabancı yatırımların çekilmesi noktasında,

ülkemizdeki geçici koruma altındaki kişilerin dil, kültür, eğitim ve diğer beceri potansiyellerinden yararlanılabilir. Ayrıca, Türkiye uluslararası göç politikalarında paradigma değişikliğinde öncü rol oynayabilir. Özellikle, “hak, erdem, işbirliği, yardımlaşma, uluslararası toplum yararına çalışma” değerlerini ön plana çıkarıp, çatışmaya değil işbirliğine odaklanan liderlerin işbaşına geçmesinde model olabilir.

SONUÇ

Son yıllarda yaşanan olağanüstü sığınma ve göç dalgası, Türkiye’de ve birçok Avrupa ülkesinin iltica sistemi üzerinde büyük baskı oluşturmuştur. Bu yüzden pek çok devlet, sığınma, iltica ve göç ile ilgili olarak mevzuat değişikliklerine gitmiştir. Ancak ortak bir iltica sistemi kurmaya çalışan AB açısından bu durum çok kolay olmamıştır. Neredeyse bütün üye devletler, sınırlarına dayanan bu göç dalgasına karşı bireysel reflekslerle ve çoğu zaman ulusal düzenlemelerle veya fiziki duvar ve tel örgülerle karşı koymaya çalışmış, rasyonel ve kalıcı çözümler geliştirememiştir. Bu açıdan iltica ve göç konusu AB üyesi ülkeler arasında işbirliğinin sağlanmasını test etmek için önemli bir sosyal ve politik sorun haline gelmiştir.

Sığınma, iltica ve göç, en azından kısa vadede durdurulabilecek bir sorun olarak gözükmektedir. O halde bu sorunu fırsata çevirecek çözüm ve öneriler üzerinde durulmasında fayda vardır. Bu hem Türkiye açısından hem de sığınma ve göçlerin hedefi olan Avrupa açısından en rasyonel yoldur. Bu kapsamda özellikle AB açısından sığınma ve göç gerçeğinin kabul edilmesi, sorunların öncelikle menşei ülkesinde çözülmesi noktasına odaklanılması gerekmektedir. Bu da Avrupa’nın bugüne kadar ki değişmez gerçek olarak kabul ettiği ve uyguladığı bazı paradigma değişikliklerine gitmesi ile mümkün olacaktır. Özellikle, güç yerine hak, menfaat yerine erdem, ırkçılık yerine diğer toplumsal bağlantıların benimsenmesi ve küresel kaynakların adil bir şekilde paylaşılması gerektiği söylenebilir. Bu bağlamda sığınma, iltica ve göçün menşei olan ülkelere ekonomik, siyasi ve toplumsal sorunlara çözüm bulunması için, uluslararası toplum ve ilgili devletlerin işbirliğine gitmesi gerekmektedir. Bu husus, Güvenli, Sistemli ve Düzenli Göç İçin Küresel Mutabakatı’nda da açıkça hedef olarak ifade edilmiştir.

AB açısından diğer çözümlerin yanında son zamanlarda yüksek sesle dile getirilen sığınma sisteminin merkezileştirilmesi ve tek bir devletin yetkilendirilerek, üye devletlere rasyonel bir sığınmacı dağıtımını önerisi, bir fırsat olabilir. Böylece ülke tercihlerini de dikkate alacak bu sistem sayesinde, sığınmacıların entegrasyon süreci kolaylaşacaktır. Adil ve sürdürülebilir bir sığınmacı sistemi ile sığınmacılar geldikleri ülkelere dinamik bir mali ve insan kaynağı olabilir. Atıl durumdaki kamu binaları, sığınmacılar için barınma merkezleri olarak kullanılabilir. Ayrıca demografik yapıyı olumlu şekilde değiştirebilir. Sığınmacılardaki potansiyel beden ve beyin gücü tasnif edilerek ihtiyaç duyulan alanlara ve ülkelere yönlendirilebilir. Bütün bunlar sığınmacıların, insan kaçakçılarının eline düşmesinden alıkoyacak ve insan kaynakları boşa gitmemiş olacaktır. Ve nihayet farklı toplum bireyleri

arasındaki işbirliği ve birlikte yaşama kültürü güçlenecektir. Kısacası, tehdit ve sorunları fırsata çevirme yaklaşımı, hayat kurtarmayı, ulusal güvenliği veya kamu düzenini korumayı, düzensiz göçü ve kaçakçılığı önlemeyi, uluslararası koruma ve insani yardım programlarının kalitesini yükseltmeyi, işbirliğini geliştirmeyi ve kaynakların etkili ve verimli kullanımını amaçlayan ulusal hedefler ile AB'nin çıkarlarını uygulanabilir bir şekilde birleştirebilir.

KAYNAKÇA

AB Anlaşmaları, <http://ataum.ankara.edu.tr/temel-belgeler/> (14.04.2021)

Adsera, A., & Pytlikova, M. (2015). The role of language in shaping international migration. *The Economic Journal*, 125(586), F49–F81.

Alesina, A., Murard, E., Rapoport, H. (2019). Immigration and Preferences for Redistribution in Europe. https://www.nber.org/system/files/working_papers/w25562/w25562.pdf

Angeloni, S. & Spano, F. M. (2018). Asylum Seekers in Europe: Issues and Solutions, *Int. Migration & Integration*. 19:473–495

Bilgin, A. (2017). Göçmenlere Yönelik Deniz Operasyonlarında Frontex'in Müdahale Yetkisinin Uluslararası Hukuk Kapsamında Değerlendirilmesi. *Hacettepe HFD*, 7(2) 2017, 55–82.

Brekke, J., & Brochmann, G. (2015). Stuck in transit: secondary migration of asylum seekers in Europe, national differences, and the Dublin regulation. *Journal of Refugee Studies*, 28(2), 145–162.

Brian, T., & Laczko, F. (2014). *Fatal journeys: tracking lives lost during migration*. Geneve: International Organization for Migration.

Carrera, S., Blockmans, S., Cassarino, J. P., Gros, D., Guild, E., Letta, E. (2017). *The European border and coast guard addressing migration and asylum challenges in the Mediterranean?* Brussels: CEPS.

Cebeci, E., & Üstün, K. (2012). The Syrian quagmire: what's holding Turkey back? *Insight Turkey*, 14(2), 13–21.

Costello, C., & Mouzourakis, M. (2016). EU law and the detainability of asylum-seekers. *Refugee Survey Quarterly*, 35(1), 47–73.

Çelebi, Ö., Özçürümez, S., Türkay, Ş. (2011). İltica, Uluslararası Göç ve Vatansızlık: Kuram, Gözlem ve Politika. *Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği*.

Den Heijer, M., Rijpma, J. J., Spijkerboer, T. (2016). Coercion, prohibition, and great expectations: the continuing failure of the common European asylum system. *Common Market Law Review*, 53(3), 607–642.

Emmenegger, P., & Klemmensen, R. (2013). Immigration and redistribution revisited: how different motivations can offset each other. *Journal of European Social Policy*, 23(4), 406–422.

Euronews. (2020). <https://tr.euronews.com/2020/03/02/cumhurbaskan-erdogan-ab-1-milyar-euro-teklif-etti-kabul-etmedim-biz-o-paray-da-buluruz>

Eurostat Database. (2020). <https://ec.europa.eu/eurostat/web/asylum-and-managed-migration/data/database>

Fajardo Del Castillo, T. (2020). The Global Compact for Safe, Orderly and Regular Migration: a Soft Law Instrument for Management of Migration Respecting Human Rights”, *Journal of International Law and International Relations*, 8(8), pp. 51-94.

Freeman, G. P. (2006). National models, policy types, and the politics of immigration in liberal democracies. *West European Politics*, 29(2), 227–247.

Goodwin-Gill G.S. & McAdam, J. (2007). *The Refugee In International Law*. Oxford Publication.

Grech, P. (2017). Undesired properties of the European Commission’s refugee distribution key. *European Union Politics*, 18(2), 212–238.

Guild, E., Costello, C., Garlick, M., Moreno-Lax, V., Carrera, S. (2015). Enhancing the common European asylum system and alternatives to Dublin. Study for the European Parliament, LIBE Committee.

Hatton, T. J. (2017). Refugees and asylum seekers, the crisis in Europe and the future of policy. *Economic Policy*, 32(91), 447–496.

Hernandez, D., & Rudolph, A. (2015). Modern day slavery: what drives human trafficking in Europe? *European Journal of Political Economy*, 38, 118–139.

Hix, S., & Noury, A. (2007). Politics, not economic interests: determinants of migration policies in the European Union. *International Migration Review*, 41(1), 182–205.

IOM Key Migration Terms, <https://www.iom.int/key-migration-terms> (14.04.2021)

Kent, A. (2016). Political cartography: from Berlin to Brexit. *The Cartographic Journal*, 53(3), 199–201.

Larking, E. (2017). Controlling irregular migration in the Asia-pacific: is Australia acting against its own interests? *Asia & the Pacific Policy Studies*, 4(1), 85–103.

Levy, C. (2010). Refugees, Europe, camps/state of exception: Binto the zone, the European Union and extraterritorial processing of migrants, refugees, and asylum-seekers (theories and practice). *Refugee Survey Quarterly*, 29(1), 92–119.

Neumayer, E. (2004). Asylum destination choice: What makes some west European countries more attractive than others? *European Union Politics*, 5(2), 155–180.

OECD. (2020). International migration outlook 2020. <https://www.oecd.org/migration>

OECD. (2016). Making integration work: refugees and others in need of protection. <https://www.oecd.org/migration/>

Phillips, J. (2012). The 'Pacific Solution' revisited: a statistical guide to the asylum seeker caseloads on Nauru and Manus Island. Background note, Parliamentary Library.

Piopiunik, M., & Ruhose, J. (2017). Immigration, regional conditions, and crime: Evidence from an allocation policy in Germany. *European Economic Review*, 92, 258–282.

Thielemann, E. R. (2006). The effectiveness of governments' attempts to control unwanted migration. In: Parsons, Craig A. and Smeeding, Timothy A., (eds.) *Immigration and the Transformation of Europe*. Cambridge University Press, Cambridge.

Toshkov, D., & de Haan, L. (2013). The Europeanization of asylum policy: an assessment of the EU impact on asylum applications and recognitions rates. *Journal of European Public Policy*, 20(5), 661–683.

Trauner, F. (2016). Asylum policy: the EU's 'crises' and the looming policy regime failure. *Journal of European Integration*, 38(3), 311–325.

Tubakovic, T. (2017). A Dublin IV recast: a new and improved system? Egmont European Policy Brief no. 46.

Türk, V., Corliss, S., Riera, J., Lippman, B., Hansen, E., Gebre Egziabher, A., Franck, M., Dekrout, A., Kuroiwa, Y. (2015). *UNHCR, the environment & climate change*. Geneva: United Nations High Commissioner for Refugees.

Wagner, M., Dimitriadi, A., O'Donnell, R., Perumadan, J., Schlotzhauer, J. H., Simic, I., Yabasun, D. (2016). *The implementation of the common European asylum system*. Study for the LIBE Committee.

WMR (World Migration Report) (2020). https://publications.iom.int/system/files/pdf/wmr_2020.pdf

Yücel, S. Y. (2017). *Avrupa'nın Mültecilerle İmtihani*, SETA.

Yayın Geliş Tarihi: 28.04.2021
Yayına Kabul Tarihi: 14.12.2021
Online Yayın Tarihi: 31.12.2021
http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.1055504

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 23, Özel Sayı, Yıl: 2021, Sayfa: 23-42
ISSN: 1302-3284 E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

TÜRKİYE’DE GEÇİCİ KORUMA STATÜSÜNDE OLAN KİŞİLERİN ÇALIŞMA HAKKI

Asiye ŞAHİN EMİR*

Öz

Ülkeler arasında yaşanan çatışma ve şiddet olaylarının artması sonucunda göç eden ve sığınma arayışına giren insan sayısı da artmıştır. Coğrafi konumu itibariyle göç yolları üzerinde olan ülkemiz sıklıkla göç almaktadır. Yaşanan şiddet ve çatışma nedeniyle ülkesinden ayrılmak zorunda olup kitlesel olarak veya kitlesel akın sürecinde bireysel olarak ülkemize sığınan kişiler mevzuatımızda geçici koruma statüsünde kabul edilmiştir. Ülkemize sığınan ve geçici koruma statüsünde olan kişiler, kaldıkları süre boyunca sağlık, eğitim, iletişim ve çalışma hayatında yer alma gibi birçok sorun ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Geçici koruma statüsünde olan kişilerin insan onuruna yaraşır bir şekilde hayat sürdürebilmeleri için çalışma hakkı büyük öneme sahiptir. Bu çalışmanın konusunu, ülkemizde geçici koruma kapsamında olan kişilerin çalışma hakkı ve çalışma hayatında karşılaştıkları sorunlar oluşturmaktadır. Bu çerçevede ilk olarak çalışmada geçici koruma kapsamında olan kişilere ilişkin mevzuatın gelişim süreci, mevzuatta yer alan düzenlemeler ve söz konusu yabancıların çalışma hayatında karşılaştıkları sorunlar incelenmiştir. Daha sonra ise bu kişilerin kendilerine yasaklanmış iş ve meslekte çalışmalarını ile çalışma izni olmadan çalışmalarının hukuki sonuçları ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Geçici koruma statüsü, Suriyeli işçiler, Çalışma hakkı, İş sözleşmesi, Çalışma izni.

THE RIGHT TO WORK IN THE TEMPORARY PROTECTION STATUS OF PERSONS IN TURKEY

Abstract

As a result of the increase in conflicts and violence between countries, there is also an increase in the number of people migrating and seeking asylum. Our country, which is on the migration routes due to its geographical location, frequently receives immigration. Persons who had to quit their country due to the violence and conflict experienced and who took refuge in our country in mass or individually during the mass

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (APA 6. Sürüm):

Şahin Emir, A. (2022) Türkiye’de geçici koruma statüsünde olan kişilerin çalışma hakkı. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23, *Dokuz Eylül Üniversitesi Uluslararası Konferansı, Göç: Önümüzdeki Yirmi Yılın Projeksiyonu ve Ötesi*” Özel Sayısı, 23-42.

* Dr. Öğr. Üyesi, İzmir Bakırçay Üniversitesi Hukuk Fakültesi, İş ve Sosyal Güvenlik Hukuku Anabilim Dalı, ORCID: 0000-0001-9262-3608, asiye.sahinemir@bakircay.edu.tr.

influx are accepted as temporary protection status in our legislation. Those people who take refuge in our country and are under temporary protection status are faced with many problems such as health, education, communication and taking part in working life during their stay. The right to work is of paramount importance for persons under temporary protection status to lead a life in a way that suits human dignity. The subject of this study is the right to work of people whose under temporary protection in our country and the problems faced by them in working life. In this framework, firstly, the development process of the legislation regarding persons under temporary protection, the regulations in the legislation and the problems faced by the foreigners in working life were examined in this study. Then, the legal consequences of these people's working in a prohibited job and profession and working without a work permit were discussed.

Keywords: *Temporary protection status, Syrian workers, Right to work, Employment contract, Work permit.*

GİRİŞ

Ülkemiz coğrafi konumu itibariyle sürekli göç alan bir ülkedir. Bazen ülkemize yönelik olarak kitlesel göçler de gerçekleşmektedir. Mevzuatımızda “...ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel olarak ya da kitlesel akın döneminde bireysel olarak sınırlarımıza gelen ya da sınırlarımızı geçen yabancılar.... (GKY md.3/1-f)” geçici koruma statüsünde kabul edilmiştir. Ülkelerini terk edip başka bir devlete sığınan bu kişiler bakımından çalışma hakkı oldukça önemlidir. Zira bu kişiler çoğu zaman yaşamlarını idame ettirecek maddi imkânları bulamamaktadırlar.

Devletler, vatandaşlarının çalışma hakkına ilişkin düzenleyici kurallar koymaktadır. Bununla birlikte, bazı devletler vatandaşları dışında ülkelerinde olan yabancıların da çalışma hakkı olduğu için bu kişilerin de çalışma haklarını düzenlemektedirler. Buna karşılık, devletlerin bir kısmı ise kapalı ekonomi politikaları nedeniyle yabancıların, ülkelerinde çalışmasını tamamen yasaklamaktadır (Tiryakioğlu, 1997, s. 80). Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’na¹ (Any.) göre, herkes çalışma hakkına sahiptir. Bununla birlikte, Anayasa’da yabancıların çalışma hakkının ancak kanunla sınırlanabileceği düzenlenmiştir. Geçici koruma kapsamında olan kişiler de yabancı statüsünde oldukları için çalışma hakları belirli sınırlamalara tabidir. Zira devletin öncelikli sorumluluğu vatandaşlarının haklarını korumaktır. Bu bağlamda, ülkemizde yabancıların çalışması izne tabi tutulmuştur. Bununla birlikte, yabancıların bazı alanlarda çalışması devletin ve vatandaşların çıkarlarına aykırı durumların ortaya çıkmasına neden olacağı düşüncesiyle yasaklanmıştır (Turan, 2019, s. 95).

Çalışmamızda öncelikle geçici koruma statüsü kavramı, bu korumadan yararlanma şartları, geçici koruma altına alınan kişilerin çalışma hakkı ve daha sonra bu kişilerin uygulamada yaşadıkları sorunlar incelenecektir. Son olarak da

¹ RG.: 09.11.1982, S.: 17863 (Mükerrer).

geçici koruma kapsamındaki yabancının mevzuattaki koşullara uyulmaksızın çalıştırılmasının/çalışmasının hukuki sonuçları ele alınacaktır.

GEÇİCİ KORUMANIN KAPSAMI

Geçici Koruma Kavramı

İlk kez 1980’li yılların başında “geçici koruma (*temporary protection*)” kavramı tartışılmaya başlanmıştır (Coles, 1978-1980, s. 191)². Uluslararası hukukta geçici korumaya ilişkin genel kabul görmüş bir tanım bulunmamaktadır (Edwards, 2012, s. 5). Geçici koruma ile yabancının “*kitlesel akınlarında*³ (*mass influx*)” acil koruma ihtiyaçlarını karşılamak amaçlanmaktadır (Baran Çelik, 2015, s. 79; Çiçekli, 2014, s. 313; Özel, 2020, ss. 720-721; Öztürk, 2017, s. 206; UHRC, 2001, parç. 13; Yılmaz Eren, 2017, s. 66). Bununla birlikte, bu koruma ile kişilere insan haklarına uygun temel asgari muamele ve geri göndermeden koruma sağlanmak istenmektedir (UHRC, 2001, parç. 13).

Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu’nun⁴ (YUKK) 91. maddesi ile mevzuatımızda ilk kez geçici koruma statüsü düzenlenmiştir. Maddedeki hükme göre, “*Ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen yabancılara*” geçici koruma sağlanabileceği belirtilmiştir. Kanundaki düzenleme dikkate alındığında, geçici koruma statüsünün verilmesinde devletin taktir yetkisine sahip olduğu görülecektir. Kanun, geçici koruma statüsüne ilişkin hususların düzenlenmesini konuya ilişkin çıkarılacak olan yönetmeliğe bırakmıştır.

Geçici koruma statüsündeki yabancının ülkemize kabulü, ülkemizde kalışı, hak ve yükümlülükleri, ülkemizden yapılacak çıkış işlemleri, kitlesel hareketlere karşı alınacak tedbirler ile ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlar arasındaki iş birliği ve koordinasyon, merkez ve taşrada görev alacak kurum ve kuruluşların görev ve yetkilerinin belirlenmesi, 13 Ekim 2014 tarihinde Bakanlar Kurulu tarafından çıkarılan Geçici Koruma Yönetmeliği’nde⁵ (GKY) düzenlenmiştir. Yönetmelikte, geçici koruma statüsünün ayırt edici özelliklerine yer verilmiştir. Yönetmelikte yer alan düzenlemeye göre, geçici koruma - “*Ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel olarak veya bu kitlesel akın döneminde bireysel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen ve uluslararası koruma talebi*

² Geçici korumanın doğuşu hakkında bkz., Öztürk, 2017, ss. 212-228.

³ Geçici Koruma Yönetmeliği’ne (GKY) göre, “*kitlesel akın, aynı ülkeden veya coğrafi bölgeden kısa bir süre içerisinde ve yüksek sayılarda gerçekleşen ve söz konusu sayılar nedeniyle bireysel olarak uluslararası koruma statüsü belirleme işlemlerinin usulen uygulanabilir olmadığı durumları ifade eder (GKY md. 3/1-j).*”

⁴ RG.: 11.04.2013, S.: 28615.

⁵ RG.: 22.10.2014, S.: 29153.

bireysel olarak değerlendirmeye alınamayan yabancılara sağlanan korumayı...(GKY md. 3/1-f)” ifade eder.

Yönetmeliğin 7. maddesinin 2. fıkrasına göre, “ geçici koruma geçici koruma ilanının geçerliliğinden önce, geçici koruma ilanına esas teşkil eden olayların olduğu ülkeden veya bölgeden ülkemize gelmiş olanları kapsamaz.” Bu hüküm, geçici koruma ilanının kurucu nitelikte olduğunu göstermektedir (Dalboy, 2020, s. 47).

Geçici koruma bir uluslararası koruma değildir, iç hukuka tabi bir koruma tedbiridir (Özel, 2020, s. 722). Bu durum, Geçici Koruma Yönetmeliği'nde belirtilmiştir. Yönetmeliğin md. 7/3 hükmüne göre, geçici koruma kapsamında olanlar, YUKK'da düzenlenen diğer uluslararası koruma statülerinden⁶ herhangi birini doğrudan kazanmış sayılmayacaklardır. GKY md. 16'da geçici koruma süresi boyunca geçici koruma statüsünde olan kişilerin bireysel uluslararası koruma talepleri, geçici koruma tedbirlerinin etkin bir şekilde uygulanabilmesi amacı ile işleme alınmayacaktır. Buna karşılık geçici koruma statüsüne ilişkin kararın, Bakanlar Kurulu kararı ile sonlandırılması durumunda, bu karar ile birlikte geçici korunan kişilerin ülkelerine geri dönmesine; bu kişilere şartlarını taşıdıkları statünün toplu olarak verilmesine; uluslararası koruma talep edenlerin başvurularının bireysel olarak değerlendirilmesine veya geçici korunan yabancıların YUKK kapsamında belirlenecek şartlar çerçevesinde ülkemizde kalmalarına izin verilebilecektir (GKY md. 11).

Tüm bu açıklamalar ışığında hukukumuzda uluslararası korumanın bir türü olarak kabul edilmeyen geçici korumayı, kitlesel akın halinde ülkesini terk etmek zorunda kalan ve geri dönmesi mümkün olmayan yabancılara, acil ve geçici bir koruma sağlamak için uygulanan koruma türü olarak açıklamak mümkündür (Ekşi, 2014, s. 67; Ekşi, 2016, s. 594; Ekşi, 2018, ss. 154-155; Tiritioğlu Ersoy, 2019, s. 446; Tuncay, 2017, s. 91).

Geçici Koruma Statüsünden Yararlanacak Kişiler

Uluslararası hukukta geçici korumaya ilişkin kabul görmüş net bir tanımın bulunmaması nedeniyle her ülkenin geçici korumaya verdiği anlama göre geçici korumadan yararlanacak kişiler de farklılaşmaktadır (Edwards, 2012, p. 5). Türk mevzuatındaki düzenlemelerde, geçici koruma statüsünden kitlesel olarak akın eden ve sığınma ihtiyacına acilen karşılık verilmesi gereken kişilerin yararlanacağı belirtilmiştir (UHRC, 2012, parç. 3)⁷. Bu kişilerin ortak özelliği kalabalık, arkası kesilmeyen ve hızlı bir şekilde ülkeye gelmiş olmalarıdır (Çelik, 2020, s. 834). YUKK'nın 91. maddesinin 1. fıkrasında yer alan “...sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen yabancılar...” ifadesi nedeniyle geçici korumadan yararlanacak

⁶ YUKK md. 3/1-r'ye göre, “Uluslararası koruma: Mülteci, şartlı mülteci veya ikincil koruma statüsünü ifade eder.”

⁷ Kitlesel akına neden olan durum devam ettiği süre boyunca ev sahibi ülkenin her bir kişiye bireysel statü tanınması oldukça güçtür. Edwards, 2012, s. 9.

olan kişinin ülkemize yasal yollardan girip girmemesi önemli değildir (Dalboy, 2020, s. 42).

Geçici koruma şartlarını sağlayan yabancıların bu korumanın kapsamına dahil olması geçici koruma kararı alınmasına bağlıdır⁸. GKY md. 9/1 gereğince İçişleri Bakanlığı’nın teklifi doğrultusunda Cumhurbaşkanı tarafından geçici koruma kararı alınacaktır. Bu kapsamda belirtmek gerekir ki, karar geçici koruma statüsü yabancıya ikametgâh izni sağlamamakta, sadece Türkiye’de kalış hakkı tanımaktadır (GKY md. 25).

GKY’nin geçici 1. maddesinde “28/4/2011 tarihinden itibaren Suriye Arap Cumhuriyeti’nde meydana gelen olaylar sebebiyle geçici koruma amacıyla Suriye Arap Cumhuriyeti’nden kitlesel veya bireysel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen Suriye Arap Cumhuriyeti vatandaşları ile vatansızlar ve mülteciler, uluslararası koruma başvurusunda bulunmuş olsalar dahi geçici koruma altına alınırlar.” denilmektedir. Ülkemiz gerek Suriye’de yaşanan olaylara kayıtsız kalmamak gerekse çatışmalardan kaçan kişilere sığınacak bir yer sağlamak için Suriyelilere geçici koruma sağlamıştır (Başbuğ, 2017, s. 137; Dönmez Kara, 2016, s. 164; Ekşi, 2014, s. 70; Eşki, 2016, s. 594; İzmirlioğlu, 2018, s. 25; Kaya, 2017, s. 58; Özel, 2020, s. 723; Saygıcı, 2018, s. 1; Tiritioğlu Ersoy, 2019, s. 447; Tuncay, 2017, s. 91). 03.02.2021 tarihi itibarıyla ülkemizde 3.650.496 Suriyeli geçici koruma statüsü kapsamındadır⁹. Suriye’de ortaya çıkan olaylar nedeniyle sınırlarımızı geçen kişilerin geçici koruma statüsünden yararlanması için mutlaka Suriye vatandaşı olması gerekmez. Suriye’deki çatışmadan kaçıp ülkemize gelen ve geçici koruma kapsamından yararlanacak olan kişiler, Suriye vatandaşı olabileceği gibi Suriye’deki vatansızlar ya da mülteciler de olabilir (Özel, s. 723).

⁸ Geçici Koruma Yönetmeliği’nin 8. maddesinde geçici korumadan yararlanamayacak olan yabancılar belirtilmiştir. Hükme göre, “Aşağıdaki hallerde, yabancı geçici korumadan yararlandırılmaz, yararlandırılmışsa geçici koruması iptal edilir. a) Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair 1967 Protokolüyle değişik 28/7/1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşmenin 1 inci maddesinin (F) fıkrasında belirtilen fiillerden suçlu olduğuna dair ciddi kanaat bulunanlar. b) Türkiye dışında hangi saikle olursa olsun zalimce eylemler yaptığını düşündürecek nedenleri bulunanlar. c) Bu fıkranın (a) ve (b) bentlerinde belirtilen suç ya da fiillerin işlenmesine iştirak eden veya bu fiillerin işlenmesini tahrik edenler. ç) Ülkesinde silahlı çatışmaya katılmış olduğu halde bu faaliyetlerini kalıcı olarak sonlandırmayanlar. d) Terör eylemlerinde bulunduğu veya planladığı ya da bu eylemlere iştirak ettiği tespit edilenler. e) Ciddi bir suçtan mahkûm olarak topluma karşı tehdit oluşturabileceği değerlendirilenler ile milli güvenlik, kamu düzeni veya kamu güvenliği açısından tehlike oluşturduğu değerlendirilenler. f) Türkiye’de işlenmesi hâlinde hapis cezası verilmesini gerektiren suç veya suçları daha önce işleyen ve bu suçun cezasını çekmemek için menşe veya ikamet ülkesini terk edenler. g) Uluslararası mahkemelerce hakkında insanlık suçu işlediğine dair karar verilmiş kişiler. ğ) 26/9/2004 tarihli ve 5237 sayılı Türk Ceza Kanununun Dördüncü Kısım Yedinci Bölümünde yer alan suçlardan birini işleyenler.”

⁹ <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>, (ET.: 15.02.2021).

Bu kapsamda ayrıca ve önemle belirtmek gerekir ki, ülkemizde geçici koruma statüsü verilerek korunan yabancılar sadece Suriye vatandaşları (Çelik, 2020, s. 843; Turan, 2019, s. 71) ya da Suriye'deki çatışmadan kaçan vatansız ya da mülteciler değildir. Geçici koruma statüsünün verilmesinde kişinin hangi ülkeden geldiği değil, kitlesel akınla gelmiş olması önemlidir (Baran Çelik, 2015, s. 79, dn. 43; Çelik, 2020, s. 843). Ancak, geçici koruma statüsünün Türkiye'ye sığınan Suriyelileri yasal zemine oturtmak amacıyla oluşturulduğunu söylemek yanlış olmayacaktır (Çelikel&Öztekin Gelgel, 2016; s. 152; Çiçekli, 2014, s. 320).

Geçici korumadan yararlanan kişiler, GKY'nin 6. maddesinde geçici korunan yabancıların, ".....işkenceye, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza veya muameleye tabi tutulacağı veya ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi fikirleri dolayısıyla hayatının veya hürriyetinin tehdit altında bulunacağı bir yere...." gönderilmeyeceği belirtilmiştir. Maddede "geri gönderme yasağı (non-refoulement)" düzenlenmiştir. 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Cenevre Sözleşmesi'nde¹⁰ de benzer düzenleme yer almaktadır. Sözleşmede, hiçbir sözleşmecî devletin mülteciyi, vatandaşlığı, dini, belirli bir sosyal gruba aidiyeti ve siyasi düşünceleri nedeniyle hayat ve hürriyetinin tehlike ile karşı karşıya kalacağı ülkelerin sınırlarına her ne şekilde olursa olsun geri göndermeyeceği ya da iade etmeyeceği belirtilmiştir (md. 33/1)¹¹.

ÇALIŞMA HAKKI

Genel Olarak

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda temel hak ve özgürlüklerin çoğu vatandaş veya yabancı ayrımı yapılmaksızın herkese tanınmıştır. Ancak bu temel hak ve özgürlüklerin bazı durumlarda yabancılar bakımından sınırlandırılması mümkündür (Aybay, 2015, s. 9; Saygıcı, 2018, s. 4). Bu durum Anayasa'da da düzenlenmiştir. Anayasa'da yabancıların temel hak ve özgürlüklerinin milletlerarası hukuka uygun olarak kanunla sınırlandırılabilmesi belirtilmiştir (Any. md 16).

Anayasa'nın 49. maddesinde çalışma hakkı yer almaktadır. Bu maddede çalışmanın, herkesin hakkı ve ödevi olduğu belirtilmiştir. Maddenin ikinci fıkrasında bu hakka ilişkin devletin yükümlülüklerine yer verilmiştir. Bu hükümde, "Devlet, çalışanların hayat seviyesini yükseltmek, çalışma hayatını geliştirmek için çalışanları ve işsizleri korumak, çalışmayı desteklemek, işsizliği önlemeye elverişli ekonomik bir ortam yaratmak ve çalışma barışını sağlamak için gerekli tedbirleri

¹⁰RG.: 5.09.1961-10898, S.: 24.10.2014.

¹¹ Sözleşme geri gönderme yasağını mutlak olarak kabul etmemiştir. Aynı maddenin 2. fıkrasında, ".... , bulunduğu ülkenin güvenliği için tehlikeli sayılması yolunda ciddi sebepler bulunan veya özellikle ciddi bir adi suçtan dolayı kesinleşmiş bir hükümle mahkum olduğu için söz konusu ülkenin halkı açısından bir tehlike oluşturmaya devam eden bir mülteci, işbu hükümden yararlanmayı talep edemez." denilmektedir.

alır.” denilmektedir. Maddeden de anlaşılacağı üzere çalışma hakkı, yabancı veya vatandaş ayrımı gözetilmeksizin herkese tanınmıştır. Ancak, bu düzenleme yabancıların çalışma hakkından mutlak olarak yararlanacağı anlamına gelmez. Anayasa’nın 16. maddesi gereğince yabancıların ülkemizde tabi olduğu statüye göre hangi şartlar altında çalışabileceği mevzuatımızda sınırlandırılmıştır (Saygıcı, 2018, s. 4).

Evrensel bir insan hakkı olarak kabul edilen çalışma hakkı birçok uluslararası belgede tanımlanmış ve bu belgelerde yabancıların çalışma haklarına ilişkin düzenlemelere de yer verilmiştir (Dönmez Kara, 2016, s. 156). Ülkemizin de taraf olduğu uluslararası belgeler, mevzuatımızda çalışma hakkının düzenlenmesine ve bu hakkın yabancılara tanınmasında yol gösterici olmuştur.

Yabancıların Türkiye’ye girişleri, Türkiye’de kalışları ve Türkiye’den çıkışları ile Türkiye’den koruma talep eden yabancılara sağlanacak korumanın kapsamına ve uygulanmasına ilişkin usul ve esasları düzenleyen 6458 sayılı Kanun’un kabulü yabancıların çalışmalarına ilişkin mevzuatın gözden geçirilmesi gereğini doğurmuştur. Bu nedenle, 2016 yılında uluslararası işgücüne ilişkin politikaların belirlenmesi, uygulanması, izlenmesi ile yabancılara verilecek çalışma izni ve çalışma izni muafiyetlerine dair iş ve işlemlerde izlenecek usul ve esasları, yetki ve sorumlulukları ve uluslararası işgücü alanındaki hak ve yükümlülükleri düzenlemek amacıyla Uluslararası İşgücü Kanunu (UİK)¹² kabul edilmiştir (UİK md. 1). Bu Kanunun kabulü ile Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanun¹³ yürürlükten kaldırılmıştır.

Geçici Koruma Statüsündeki Yabancıların Ülkemizde Çalışma Hakkı

Çalışma izni

Geçici koruma statüsünden yararlanan kişiler arasında yabancıdır. Bir yabancının ülkemizde çalışmasının temel kuralı çalışma iznine sahip olmasıdır (UİK md. 6). Ülkemizde yabancıların çalışması ve istihdam edilmesine ilişkin genel esaslar Uluslararası İşgücü Kanunu ile düzenlenmiştir. Geçici korumadan yararlanan yabancılar için de bu Kanunda yer alan temel kurallar geçerlidir. Bununla birlikte, geçici koruma altındaki yabancılar bakımından kanun koyucu tarafından istisnai bir uygulamaya gidilmiş ve söz konusu yabancılara çalışma izni verilmesinin kolaylaştırılması için ayrı düzenlemeler yapılmıştır¹⁴. TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu Mülteci Hakları Alt Komisyonu tarafından hazırlanan Göç ve Uyum Raporu’na göre, “Uluslararası İşgücü Kanunu dışında kayıt dışı istihdamın artması, işgücü piyasasındaki haksız rekabet nedeniyle kurallara uyan işverenlerin cezalandırılır hale gelmesi; Türk vatandaşlarının istihdamda dezavantajlı duruma düşmesi; çocuk işçiliğinin arttığı yönünde

¹² RG.: 13.08.2016, S.: 29800.

¹³ RG.: 06.03.2003, S.: 25040.

¹⁴ Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (2019). Geçici Koruma Altındaki Suriyeliler ve Türkiye İşgücü Piyasasına Etkileri, <http://www.turkis.org.tr/>, s. 21, (ET: 28.11.2020).

uluslararası hassasiyetin gelişmiş olması; Suriye'den gelen sığınmacılar içindeki nitelikli işgücünün yeteneklerinden yararlanılamaması; sosyal yardımların ekonomimize maliyetinin artması gibi problemlerin önüne geçmek amacıyla¹⁵” Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik (GKSYÇİY)¹⁶ yürürlüğe konulmuştur. Bu Yönetmelikte geçici korumadan yararlanan yabancıların çalışmalarına ilişkin usul ve esaslar düzenlenmiştir.

Geçici korunma altında olan kişilere sağlanan çalışma izni, hukuken genel statülü yabancılara sağlanan çalışma izninden bazı yönleriyle farklıdır. Öncelikle belirtmek gerekir ki, geçici koruma kapsamında olan yabancıların ülkemizde çalışabilmeleri için UİK md. 17/1, GKY md. 29 ve GKSYÇİY md. 4/1 uyarınca Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'ndan (AÇSHB) çalışma izni almaları gereklidir. Geçici korunan yabancıların çalışma izni başvurusunda bulunabilmesi için öncelikle geçici koruma kapsamında olduğunu gösteren geçici koruma kimlik belgesine ya da yabancı tanıtma belgesine ve yabancı kimlik numarasına sahip olması gerekir¹⁷. Geçici koruma kapsamındaki kişilerin çalışma izni veya çalışma izni muafiyeti başvurularında, İçişleri Bakanlığı'nın olumlu görüşü aranmaktadır (UİK md. 17/2).

GKSYÇİY'nin 5. maddesine göre, “*Geçici koruma sağlanan yabancılar, geçici koruma kayıt tarihinden altı ay sonra çalışma izni almak için Bakanlığa başvuruda bulunabilir (GKSYÇİY md. 5/1, UİK md. 17/1).*” Bu düzenlemeden de anlaşılacağı üzere, geçici koruma kapsamına giren yabancılar işlemleri tamamlanmaya kadar hatta geçici koruma kayıtları yapıldıktan itibaren altı aylık süre dolmadan çalışma izni almak için başvuru yapamayacaklardır (Ekşi, 2016, s. 595).

Geçici koruma kapsamında olan yabancıların çalışma izinlerinin süresi geçici koruma süresinden daha uzun olamaz. Yabancıların geçici koruma süresi sona erdiğinde çalışma izni de sona erecektir (GKY md. 29/4). Ayrıca bu çalışma izni, YUKK'da düzenlenen ikamet izinleri yerine geçmeyecektir (GKY md. 29/5).

Çalışma izni başvurusu geçici korunan kişi bir işverenin yanında çalışacak ise, onu çalıştıracak olan işveren tarafından yapılacaktır. İşveren başvuruyu e-Devlet üzerinden yapacaktır (GKSYÇİY md. 5/2). Buna karşılık, bağımsız çalışmak isteyen geçici korunan başvuruyu kendisi yapacaktır (GKSYÇİY md. 5/3). Çalışma izni başvurusunun her iki durumda da ne şekilde yapılacağı GKSYÇİY'de düzenlenmiştir (GKSYÇİY md. 9).

¹⁵ TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu Mülteci Hakları Alt Komisyonu: Göç ve Uyum Raporu, s. 79.

¹⁶ RG.: 15.01.2016, S.: 29594.

¹⁷T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Uluslararası İşgücü Genel Müdürlüğü: Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Uygulama Rehberi, <https://www.ailevecalisma.gov.tr/medias/6248/gkkuygulamarehberi1.pdf>, s. 3.

Geçici koruma kimlik belgesi olan yabancılar Bakanlar Kurulu tarafından belirlenen sektörlerde, iş kollarında ve coğrafi alanlarda (il, ilçe veya köylerde) çalışma izni almak amacıyla AÇSHB’ye başvurabilecektir (GKY md. 29/2). Çalışma izni başvurusunda bulunan kişinin, geçici koruma kaydına göre kendisine kalma hakkı sağlanan ilde çalışmak üzere başvuruda bulunması gerekir. Çalışma izni başvurusunda bulunan geçici korunanın daha önce başka bir işverenin yanında çalışmasına ilişkin olarak düzenlenen çalışma izni ya da daha önce yapılmış sonuçlanmayan bir başvurusu var ise yapılan başvuru kabul edilmeyecektir¹⁸.

Geçici koruma kapsamındaki yabancılar Uluslararası İşgücü Kanunu’nun 10. maddesine düzenlenen turkuaz kart¹⁹ hariç diğer çalışma izni türlerinden yararlanabilirler.

Çalışma izni muafiyeti

Kural olarak daha önce de belirttiğimiz gibi geçici korunan yabancıların ülkemizde çalışabilmesi için çalışma iznine sahip olması gerekir. Ancak bu kurala bir istisna getirilmiştir. GKSİY’nin “*Çalışma izni ve çalışma izni muafiyeti başvurusu*” başlıklı 5. maddesinin 4. fıkrasına göre, geçici koruma statüsünde olan yabancı, mevsimlik tarım veya hayvancılık işlerinde çalışmak isterse çalışma izninden muaf tutulacaktır. Bu düzenlemeden anlaşılacağı üzere, geçici koruma kapsamında olan kişiler söz konusu işlerde çalışma izni olmaksızın çalışabileceklerdir. Ancak bu muafiyetten yararlanmak isteyen kişinin öncelikle geçici koruma statüsünde ve yabancı kimlik numarasını içeren kimlik belgesine sahip olması gerekir. Ayrıca, çalışma izni muafiyeti başvurusunu yaptığı tarih itibarıyla en az altı aylık geçici koruma süresini doldurmuş olması gerekir. Çalışma izni başvurusunda olduğu gibi geçici koruma statüsünde olan kişi ancak kendisine kalma hakkı sağlanan ilde çalışma izni muafiyet başvurusunda bulunabilecektir. Başvuru, geçici korunan yabancıya kalma hakkı sağlanan ildeki Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüklerine yapılacaktır²⁰. Yönetmelikte AÇSHB tarafından mevsimlik tarım ve hayvancılık işlerinde çalışacak olan geçici koruma kapsamında kişilere ilişkin olarak il ve kota sınırlaması getirilebileceği düzenlenmiştir (GKSİY md. 5/5).

Geçici Koruma Statüsündeki Yabancıların Çalışma Hakkının Sınırlanması

Devletlerin, öncelikle kendi vatandaşlarının ekonomik geleceğini gözetme yükümlülüğü bulunmaktadır. Bu kapsamda yabancıların çalışma iznine ilişkin

¹⁸ T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Uluslararası İşgücü Genel Müdürlüğü: Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Uygulama Rehberi, <https://www.ailevecalisma.gov.tr/medias/6248/gkkuygulamarehberi1.pdf>, s. 3.

¹⁹ Uluslararası İşgücü Kanunu’nun 11. maddesinin son fıkrasında yer alan hükümde, geçici korumadan yararlanan kişilerin, Kanunda yer alan turkuaz karta ilişkin hükümlerden yararlanamayacağı belirtilmiştir.

²⁰ T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Uluslararası İşgücü Genel Müdürlüğü: s. 2.

kamu sağlığı, kamu güvenliği, kamu yararı ve kamu düzeni gibi nedenlerle sınırlamalar getirilmiştir. Ülkemizde yabancıların her mesleği icra etmelerine kanun koyucu tarafından izin verilmemiştir (Cengiz Urhanoğlu, 2008, s. 199; Turan, 2019, ss. 95-96). Uluslararası İşgücü Kanunu'nda yabancılara çalışma izni verilmesinin sınırlandırılmasına ilişkin hüküm bulunmaktadır (UİK md. 12/3). Bu düzenleme, geçici koruma statüsünde olan yabancıların çalışma hakkının sınırlandırılmasında da genel hüküm olarak dikkate alınacaktır. Bu hükme aykırı olmayan Geçici Koruma Yönetmeliği'ndeki ve Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik'indeki düzenlemeler de dikkate alınacaktır.

Kanun koyucu tarafından yabancıların çalışamayacakları iş ve mesleklerde geçici koruma kapsamında olan kişilerin çalışma izni bulunmasına rağmen çalışamayacakları düzenlenmiştir (GKY md. 29/3). Bu hükme benzer bir düzenleme GKSİY'de yer almaktadır. Söz konusu düzenlemede, geçici koruma statüsü sahibi yabancıların, sadece Türk vatandaşları tarafından icra edilmesi izin verilen iş ve mesleklerde çalışma izni başvurusunda bulunamayacakları belirtilmiştir (GKSİY md. 6/2). Bu hükümden de anlaşılacağı üzere, geçici koruma statüsünde olan kişiler mevzuatın sadece Türk vatandaşlarının çalışmasına izin verdiği iş ve meslekler dışında çalışma izni başvurusunda bulunabileceklerdir (Saygıcı, 2018, s. 5). Geçici koruma statüsünde olan yabancıların ülkemizde dışçılık, dış tabipliği, hastabakıcılık, veterinerlik, avukatlık, noterlik, eczacılık, özel güvenlik görevliliği, gümrük müşavir yardımcılığı gibi işleri yapmaları yasaktır²¹. Özetle, geçici koruma kapsamında olan yabancıların geçerli bir iş sözleşmesi ile ya da bağımsız bir şekilde çalışabilmesi için çalışmak istediği işin ya da mesleğin kendisine yasaklanmamış olması ve çalışma iznine sahip olması gerekir.

Geçici koruma kapsamında olan yabancıların bazı meslek gruplarında çalışabilmesi için bakanlığın ön iznine gerek vardır. Ön izin olmaksızın yapılan çalışma izni başvuruları GKSİY'nin 6. maddesinin 3. fıkrası gereğince değerlendirilme yapılmaksızın işlemde kaldırılır. Mevzuattaki düzenlemeye göre, sağlık meslek mensubu olan geçici koruma kapsamındaki yabancıların Sağlık Bakanlığı'ndan²², eğitim meslek mensubu olanların ise Millî Eğitim

²¹ Yabancıların çalışma yasaklarına ilişkin daha geniş bilgi için bkz., **Çiçekli**, 2014, ss. 133-139; **Alp**, 2004, ss. 34-37.

²² Yabancı Sağlık Meslek Mensuplarının Türkiye'de Özel Sağlık Kuruluşlarında Çalışma Usul ve Esaslarına Dair Yönetmelik'in geçici 1. maddesine göre, "*Türkiye'de geçici koruma altına alınanlara hizmet vermek üzere, Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı tarafından kurulan barınma merkezleri ile Sağlık Bakanlığınca koordine edilen ve Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığınca uygun görülen göçmen sağlığı merkezlerinde çalışmak isteyen Suriye uyruklu sağlık meslek mensupları mesleğini icraya yetkili olduğuna dair belge ibraz etmek kaydıyla 5 inci maddenin birinci fıkrasının (a) ve (b) bentlerindeki şartlardan muaf tutulur.*" Bu hüküm gereğince, Suriye uyruklu kişiler diploma ve/veya uzmanlık belgelerinin denkliği onaylanmış ve Bakanlık tarafından tescilleri yapılmış olması ve mesleklerine ilişkin faaliyetleri yapmalarına kanunen engel halleri bulunmamak şartları

Bakanlığı’ndan ya da Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı’ndan ön izin alması gerekmektedir. Bu sayede önemli meslek gruplarında çalışmak isteyen geçici koruma kapsamındaki yabancının, çalışmak istediği meslek ile ilgili yeterli bilgi ve donanımına sahip olup olmadığı öğrenilecektir (Saygıcı, 2018, s. 6).

Aynı Yönetmeliğin 8. maddesi “İstihdam kotası” başlığı taşımaktadır. Bu maddede geçici koruma kapsamında olan yabancıların istihdamına ilişkin bir kota öngörülmüştür. Hükme göre, “(1) Çalışma izni başvurularının değerlendirilmesinde, işyerinde çalışan Türk vatandaşı sayısı üzerinden sektör ve illere göre açık iş ve işe yerleştirmeler dikkate alınarak Bakanlıkça, geçici koruma sağlanan yabancı istihdamı kotası değişen oranlarda uygulanabilir. Üçüncü fıkra hükmü saklı kalmak üzere, çalışma iznine başvuru işyerinde çalışan geçici koruma sağlanan yabancı sayısı, işyerinde çalışan Türk vatandaşı sayısının yüzde onunu geçemez. (2) Toplam çalışan sayısı ondan az olan işyerlerinde, en fazla bir geçici koruma sağlanan yabancının çalışmasına izin verilebilir. (3) Bu üst limit işverenin bulunduğu yerin Çalışma ve İş Kurumu İl Müdürlüğüne son dört haftalık süre içinde aynı işi yaptıracak yerli işçi bulunmadığının belgelenmesi halinde istisnai olarak aşılabilecektir.” Bu düzenleme ile Türk vatandaşlarının çalışma hayatındaki konumlarının zarar görmemesi ve geçici korunan yabancılarla sosyal bir uyum içinde çalışabilmesi amaçlanmıştır (Saygıcı, 2018, s. 7).

Geçici korunan yabancıların istihdam kotasına ilişkin bir başka düzenleme GKSİY’nin 12. maddesinde yer almaktadır. Maddede, Türkiye İş Kurumu tarafından düzenlenen kurs ve programlar çerçevesinde işyerinde işbaşı eğitimi ve mesleki eğitim gören yabancılar eğitim süresi bitiminde aynı işyerinde çalıştırılması için bakanlığa başvuruda bulunulması durumunda söz konusu kişiler için istihdam kotasının farklı uygulanacağı düzenlenmiştir.

Yönetmeliğin 11. maddesinde geçici koruma statüsünde olan yabancıların vakıf, dernek ya da kâr amacı gütmeyen kuruluşlarda çalışması özel olarak düzenlenmiştir. Hükme göre, “Birinci fıkra kapsamında yer almayan dernekler, dernek şube veya temsilcilikleri, federasyonlar, konfederasyonlar ve yabancı dernekler ile merkezleri yurt dışında bulunan dernek ve vakıf dışındaki kâr amacı gütmeyen kuruluşların Türkiye’deki şube veya temsilcilikleri geçici koruma sağlanan yabancıları çalıştırmak üzere Bakanlığa başvurabilir. Ancak, başvuru yapan kuruluşa ilişkin İçişleri Bakanlığının uygun görüşü aranır. Uygun görüş alınamayan kuruluşlara ait başvurular değerlendirme yapılmaksızın işlemde kaldırılır (GKSİY md.11/2).”

aranmaksızın sağlık meslek mensupları mesleklerini yapmaya yetkili olduğuna ilişkin belge sunmak şartıyla ilgili yerlerde çalışabileceklerdir.

Geçici Koruma Statüsündeki Yabancıların Çalışma Hayatında Karşılaştıkları Sorunlar

Geçici korunan yabancıların çalışma hayatından karşılaştıkları en büyük problemlerin başında kayıt dışı istihdam gelmektedir. İşverenler çeşitli sebeplerle bu kişileri kayıt dışı istihdam etmekte, bu durum da çalışanların özellikle sosyal güvenlik hakları ve işçilik hakları bakımından mağdur olmalarına yol açmaktadır (Saygıcı, 2018, s. 9). Kanun koyucu tarafından bu durum dikkate alınarak kayıt dışı istihdamın önlenmesi ve geçici koruma statüsünde olan yabancıların işverenler tarafından düşük ücretle çalıştırılmasının önüne geçmek amacıyla, geçici koruma statüsü sahibi yabancıların en az asgari ücret ile çalıştırılabileceği hüküm altına alınmıştır (GKSYÇİY md. 10). Kayıt dışı çalışma, geçici korunan yabancıların insani olmayan koşullarda çalışmasına yol açmaktadır (Başbuğ, 2017, s. 142; Saygıcı, 2018, s. 9). Kayıt dışı istihdam edilen geçici korunan yabancılar genellikle işverenler ve diğer işçiler tarafından da mobbinge maruz kalmaktadır (Saygıcı, 2018, s. 9). Bunun yanı sıra kayıt dışı istihdam çalışma hayatında haksız rekabete neden olmaktadır (Başbuğ, 2017, s. 142).

Kayıt dışı istihdamın önlenmesi için denetimlerin sıklaştırılması (Aslantürk&Tunç, 2018, s. 176; İzmirlioğlu, 2018, s. 49) ve idari para cezalarının miktarının artırılması gerekir (Aslantürk&Tunç, 2018, s. 176). Bununla birlikte, geçici koruma statüsündeki yabancıların kayıtlı istihdamını teşvik etmeye yönelik çalışmalar yapılmalıdır (Kaygısız, 2017, s. 19). Bu kapsamda söz konusu yabancılara verilecek mesleki eğitim ve dil kursu gibi uygulamaların çoğaltılması önerilmektedir (Kaygısız, 2017, s. 19). Bununla birlikte bu kişileri çalıştıracak olan işverenlere vergi indirimini veya işverenler tarafından ödenmesi gereken SGK primlerinin kısmen de olsa karşılanması gibi uygulamaların yapılması tavsiye edilmektedir (Kaygısız, 2017, s. 19). Bu çerçevede yapılan bir diğer öneri ise geçici koruma kapsamında kişilerin yakın zamanda ülkelerine geri dönmelerinin pek mümkün olmamasının öngörülmesi nedeniyle statülerinin yeniden gözden geçirilmesidir (Aslantürk&Tunç, 2018, s. 163; Kaygısız, 2017, s. 19).

Geçici koruma statüsünde olan yabancıların çalışma hayatında karşılaştıkları başka bir önemli sorun da işverenler tarafından diğer işçilere kıyasla farklı muameleye tabi tutulmalarıdır. Oysaki geçici koruma kapsamında olan işçi ile Türk işçinin çalışma şartları bakımından herhangi bir ayırım söz konusu değildir (Saygıcı, 2018, s. 9). Zira ilgili yönetmelikte geçici koruma statüsünde olup çalışma izni ve çalışma izni muafiyeti olarak çalışan yabancıların ve işverenlerin iş ve sosyal güvenlik mevzuatından doğan hak ve yükümlülüklerinin saklı olduğu belirtilmiştir (GKSYÇİY md. 13/1). İş Kanunu md. 5'te yer alan eşit davranma ilkesi gereğince, işveren iş ilişkisinde dil, ırk, renk, cinsiyet, engellilik, siyasal düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplere dayalı olarak ayırım yapamaz. Aksi takdirde ayırma maruz kalan işçi dört aylık ücreti tutarında uygun bir tazminatı ve yoksun kaldığı diğer haklarını işverenden talep edebilir. Bu hüküm nedeniyle çalışma hayatında ayrımcı muamele ile karşı karşıya kalan geçici koruma

statüsündeki yabancı, ayrımcılık tazminatı ve yoksun kaldığı diğer haklarını işverenden isteyebilecektir.

Geçici Koruma Statüsündeki Yabancıların Yasak Olan Bir İşte ve Çalışma İzni Olmadan Çalıştırılmasının/Çalışmasının Hukuki Sonuçları

Çalışma izni olmaksızın çalıştırılan/çalışan geçici koruma statüsündeki yabancıya uygulanacak olan yaptırım Uluslararası İşgücü Kanunu’nda düzenlenmiştir. Kanundaki düzenlemeye göre, çalışma izni bulunmaksızın çalışan yabancıya, yabancıyı çalıştıran işveren veya işveren vekiline, bağımsız çalışan yabancıya idari para cezası uygulanacaktır (UİK md. 23/5). YUKK md. 54/1-ğ bendinde de çalışma izni olmaksızın çalışan yabancıların sınır dışı edileceği düzenlenmiştir. Aynı maddenin 2. fıkrasında uluslararası koruma başvurusunda bulunan veya uluslararası koruma statüsüne sahip olan kişiler hakkında uluslararası koruma işlemlerinin her aşamasında sınır dışı etme kararı alınabileceği hükme bağlanmıştır. Öğretideki bir görüşe göre, her ne kadar söz konusu Kanunda uluslararası korumanın kapsamına geçici koruma (YUKK md. 3/1-r) dahil edilmese de geçici koruma kapsamında olan yabancılar için de hükmün uygulanması söz konusu olacaktır (Acun Mekengeç, 2018, ss. 14-24).

Çalışma izni olmaksızın ya da çalışması yasak olan bir iş veya meslekte çalıştırılan geçici koruma kapsamındaki yabancıların çalışmasının iş hukuku bakımından da birtakım sonuçları bulunmaktadır. Öğretide bizim de katıldığımız görüşe göre, yabancıların çalışmasına ilişkin yasaklara aykırı olarak yapılan hizmet sözleşmeleri, kamu düzenine²³, hukukun temel ilkelerine, milli menfaatlere aykırı olduğu için kesin hükümsüzdür (Akyiğit, 1990, ss. 25-26; Cengiz Urhanoğlu, 2008, s. 207; Cin, 2004, s. 167; Cin, 2005, s. 38; Demir, 2018, s. 139; Doğan Yenisey, 2014, s. 290; Ekonomi, 1984, s. 161-162; Ergin, 2007, s. 1338; Tuncay, 2017, s. 118; Tunçomağ/Centel, 2018, s. 84). Türk Borçlar Kanunu’nda²⁴ sözleşme yapma özgürlüğünün sınırlarını öngörülmüştür. Kanunun md. 27/1 hükmünde, “*Kanunun emredici hükümlerine, ahlaka, kamu düzenine, kişilik haklarına aykırı veya konusu imkansız olan sözleşmeler kesin olarak hükümsüzdür.*” denilmiştir. Bu bağlamda, fıkra da yer alan hususlara aykırı olan iş sözleşmelerinin kesin hükümsüz, diğer bir ifade ile baştan itibaren geçersiz olduğunu söylemek gerekir. Yargıtay 4. Hukuk Dairesi de 1957 yılında yabancıların kanuna uygun olmayan çalışmasından dolayı kıdem tazminatı ve sair alacaklarını isteyemeyeceğine karar vermiştir²⁵. Yargıtay

²³ Sınırları tam olarak belirlenemeyen kamu düzeni, tartışmalı bir kavramdır. Kamu düzeni, doktrinde toplumun sosyal, ekonomik ve siyasi birliğinin sağlanması amacıyla kabul edilen kurallar bütünü olarak tanımlanmıştır. Bkz. ayrıntılı bilgi için bkz., **Doğan Yenisey**, 2014, ss. 158-164.

²⁴ RG.: 04.02.2011, S.: 27836.

²⁵ Yarg. 4. HD., 02.09.1957 tarih 8477 E., 5478 K., **Başarı**, 1967, s. 63. Yargıtay 4. Hukuk Dairesi’nin vermiş olduğu başka bir kararda, yabancı uyruklu bir işçinin çalıştığı işin sonradan Bakanlar Kurulu kararnamesi ile yabancılar yasak kılınması durumunda daha önce yapılmış olan iş sözleşmesinin geçerliliğinin kalmayacağı, kararname tarihinden

10. Hukuk Dairesi de vermiş olduğu bir kararda yabancıların Türkiye’de bazı işlerde çalışmasını yasaklayan hükümlerin kamu düzeni hükmü niteliği taşıdığını belirtmiştir. Bu hükümlere aykırılık halinde sözleşme kesin hükümsüz olduğu için ölü doğmuştur ve sonradan geçerli hale getirilemez (Akyiğit, 1990, s. 5). Ancak, yabancı çalışacağı iş, sözleşme yapılırken yasak olmayıp sonradan yasak hale gelirse sözleşmenin kesin hükümsüz olduğu ileri sürülemez (Akyiğit, 1990, s. 26).

Yabancı kesin hükümsüz olan bir sözleşmeye dayanarak çalışması, o sözleşmeyi geçerli kılmaz. Bu nedenle de kesin hükümsüz olan bir iş sözleşmesine dayanarak çalışan yabancı, işçi sayılmayacağı için işçilik haklarından yararlanamaz. Ancak böyle bir durumda yabancı sebepsiz zenginleşme ve haksız fiil hükümleri kapsamında işverenden talepte bulunabilir²⁶.

Mevzuatımızda geçici koruma altında olan kişi ile çalışma izni olmaksızın yapılan iş sözleşmesinin hukuken geçerli olup olmadığı hakkında açık bir hüküm bulunmamaktadır. Bu nedenle bu konuya ilişkin öğretide iki farklı görüş bulunmaktadır. Bir görüşe göre, çalışma yasaklarında olduğu gibi çalışma izni olmadan yabancı çalışması durumunda yapılan iş sözleşmesi kesin hükümsüzdür (Ekonomi, 1984, s. 161; Tunçomağ/Centel, 2018, s. 84). Diğer bir görüşe ise, çalışma izni olmaksızın yabancı çalışması durumunda baştan itibaren iş sözleşmesinin geçersizliğinin ileri sürülemeyeceği yönündedir (Akyiğit, 1990, s. 26; Cengiz Urhanoğlu, 2008, s. 208; Cin, 2005, s. 38; Ekonomi, 1984, s. 162; Ergin, 2007, s. 1387; Tuncay, 2017, s. 119). Başka bir ifade ile geçici korunana çalışma izni verilmemesi durumunda iş sözleşmesinin ileriye etkili olarak geçersiz sayılması gerektiği belirtilmiştir (Cengiz Urhanoğlu, 2008, s. 107; Doğan Yenisey, 2014, s. 293). Zira burada mutlak bir çalışma yasağı yoktur (Cin, 2004, s. 180).

Yine yukarıda yer verdiğimiz Yargıtay 10. Hukuk Dairesi’nin kararında, çalışma izni olmadan ya da çalışma izni süresi sona erdikten sonra çalışmaya devam eden yabancı iş sözleşmesinin, çalışma izni zorunluluğunu düzenleyen hükümlerin kamu düzenine ilişkin olmaması nedeniyle kesin hükümsüz olarak kabul edilemeyeceğine yer verilmiştir. Bu karar göre, böyle bir durumda fiilen çalışan yabancı, çalışma izni olmaksızın çalıştığı tespit edildiği andan itibaren sözleşme ileriye etkili olarak geçersiz olacağı için bu zamana kadar doğan işçilik haklarından yararlandırılması gerekir.

Türk Borçlar Kanunu md. 394/3’e göre, “Geçersizliği sonradan anlaşılan hizmet sözleşmesi, hizmet ilişkisi ortadan kaldırılıncaya kadar, geçerli bir hizmet sözleşmesinin bütün hüküm ve sonuçlarını doğurur.” Bu fıkra uyarınca, iş

itibaren sözleşmenin infisah edeceğine ve bu nedenle sözleşme kendiliğinden sona erdiği için işçinin kıdem tazminatına hak kazanamayacağı belirtilmiştir. Bkz., Yarg. 4. HD., 11.09.1958, 7336 E., 5560 K., **Orhaner**, 1966, ss. 364-365.

²⁶ Yarg. 10. HD., 16.01.2014, 2013/14038 E., 2014/327 K., www.legalbank.net, (ET.: 15.02.2020). Ayrıca bkz. Yarg. 9. HD. 09.04.1965, 2940 E., 3326 K., **Orhaner**, 1966, ss. 363-364; **Tunçomağ/Centel**, 2018, s. 84.

sözleşmesinin geçersiz olduğunun sonradan anlaşılması durumunda bu geçersizlik geleceğe yönelik olacaktır. Taraflar geçersizliği bilerek iş sözleşmesi yapmış ise o sözleşme baştan itibaren geçersiz sayılacaktır (Süzek, 2014, s. 136). Bu nedenle de geçici korunan kişi, çalışma izni olmadan çalışamayacağını iş sözleşmesi kurulmadan önce biliyorsa o sözleşme baştan itibaren geçersiz olacak ve çalıştığı süreye ilişkin çalışma ve sosyal güvenlik mevzuatından doğan haklarından mahrum olacaktır (Süzek, 2014, s. 136). Ancak öğretide söz konusu hüküm eleştirilmektedir. Öğretide ağırlıklı görüş tarafından geçersizliğin sonradan anlaşılması koşulu aranmaksızın geçersiz olan hizmet sözleşmesinin ortadan kaldırılıncaya kadar geçerli olduğunun kabul edilmesi gerektiği belirtilmektedir (Arslan Ertürk, 2011, s. 539; Caniklioğlu, 2011, s. 82; Güneş&Mutlay, 2011, s. 237).

Alman hukukunda, istihdam ilişkisinde kural olarak işçinin iş görme borcunu ifa etmesi durumunda iş sözleşmesinin hükümsüzlüğünün geçmişe etkili olarak ileri sürülemeyeceği savunulmaktadır. (BPersVG/Bearbeiter, 2020, § 4 Rn. 41)²⁷. Bu hukuk sisteminde çalışma izni yokluğu iş sözleşmesi yapılmasına engel olarak kabul edilmemiştir²⁸. Çalışma izni başvurusu iş sözleşmesinden önce yapılmış ancak henüz izin alınmamışsa ya da yakın zamanda izin başvurusu yapılacaksa iş sözleşmesinin geçersizliği ileri sürülemez (MüKoBGB/Armbrüster, 2018, § 134, Rn 85). Çalışma izninin verilip verilmeyeceği belli olan zamana kadar iş sözleşmesi askıdadır (Akyiğit, 1990, s. 26; Ergin, 2007, 1383). İstihdam edilen yabancıların çalışma izninin sona ermesi iş sözleşmesinin kesin hükümsüz sayılmasına yol açmaz (MüKoBGB/Armbrüster, 2018, § 134, Rn 85). Aynı durum iş sözleşmesi kurulduktan sonra yürürlüğe giren istihdam yasağı içinde geçerlidir (MüKoBGB/Armbrüster, 2018, § 134, Rn 85).

İngiliz hukukuna baktığımızda ise çalışma izni bulunmadan çalıştırılan yabancıların iş sözleşmesinin geçersiz kabul edildiği görülecektir (Emir, 2014, s. 64). Çalışma izninin sonradan geçersiz hale gelmesi durumunda ise bu dönemden itibaren işçinin talep hakkının bulunmayacağı ileri sürülmektedir (Emir, 2014, s. 64).

²⁷ İstihdam yasağına ilişkin düzenleme kamu düzenine, kamu sağlığına ve genel ahlaka ilişkin ise sözleşme baştan itibaren geçersiz sayılır. Bkz., **Zöllner** vd. 2008, s. 129.

²⁸ BAG 16.12.1976, 3 AZR 716/75, <https://www.juris.de/jportal/prev/KARE014480062>, BAG 07.02.1990, 2 AZR 359/89, <https://research.wolterskluwer-online.de/>, (ET.: 11.04.2021).

SONUÇ

Geçici koruma statüsünde olan kişilerin çalışma hakkına sahip olması ülkemize uyumları, hayatlarını idame ettirebilmeleri ve ülke ekonomisi açısından oldukça önemlidir. Ayrıca bu kişilere çalışma hakkı tanınması insan onuruna yaraşır bir hayat sürdürebilmelerinin de bir gereğidir. Kural olarak geçici koruma statüsüne sahip olan kişi, çalışma izni alarak ülkemizde çalışabilmektedir. Ancak geçici koruma kapsamındaki kişi mevsimlik tarım ve hayvancılık işinde çalışmak isterse çalışma izninden muafır.

Kanun koyucu geçici koruma kapsamındaki kişilere çalışma hakkı tanırken bir yandan bazı sınırlamalarla vatandaşlarının mağdur olmasının önüne geçmeği ve kamuoyunun hassasiyetini dengelemeyi amaçlamıştır.

Geçici koruma statüsünde olan kişilerin özellikle de Suriyelilerin kayıt dışı istihdamı çalışma hayatının en önemli sorunların başında gelmektedir. Bu durum sadece kayıt dışı çalışan Suriyelilerin mağdur olmasına yol açmamaktadır. Bu istihdam sonucunda çalışma hayatında yer almak isteyen Türk vatandaşları, işverenler ve devlet de mağduriyet yaşamaktadır. Her ne kadar mevzuatta bu kişilerin çalışma izni olmaksızın asgari ücretten düşük bir ücretle çalışamayacakları belirtilse de söz konusu durumun önlenmesi bakımından bunun yeterli olmadığı görülmektedir. Bu çerçevede yapılan denetimlerin sıklaştırılması, idari para cezalarının arttırılması, geçici korunan kişilerin çalışma hayatındaki hakları konusunda kapsamlı bir şekilde bilgilendirilmesi gerektiği söylenmelidir.

Çalışma izni olmaksızın ya da kendilerine yasaklanmış iş ve mesleklerde geçici korunan yabancıların çalışmasının iş hukuku bakımından birtakım sonuçları bulunmaktadır. Geçici koruma kapsamında olan yabancıların kendisine yasaklanmış bir iş ya da meslekte çalışması durumunda iş sözleşmesi kamu düzenine, milli menfaatlere ve hukukun temel ilkelerine aykırı olduğu için kesin hükümsüzdür. Bunun yanı sıra yabancıların çalışma izni olmaksızın çalışması durumunda iş sözleşmesinin ileriye etkili olarak geçersiz olduğunun kabulü gerekir.

KAYNAKÇA

Acun Mekengeç, M. (2018): Türkiye’de geçici koruma kapsamında bulunan Suriyelilerin çalışma hakları. *Terazi Hukuk Dergisi*, 13(139), 14-24.

Akyiğit, E. (1990). *Teori ve uygulama bakımından hizmet akdinin kesin hükümsüzlüğü ve iptal edilebilirliği*. İstanbul: Kazancı Hukuk Yayınları.

Alp, M. (2004). Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanun. *AÜHFD*, 53(2), 33-59.

Arslan Ertürk, A. (2011). Yeni Türk Borçlar Kanununun Genel Hizmet Sözleşmesinin Kurulmasına ve Tarafların Borçlarına İlişkin Esasları. *6098 Sayılı Türk Borçlar Kanunu Hükümlerinin Değerlendirilmesi Sempozyumu, Sempozyum*

No. 3, Prof. Dr. Cevdet Yavuz’a Armağan, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, Özel Hukuk Sempozyumu Özel Sayısı, 533-559.

Aslantürk, O./Tunç, Y. E. (2018). Türkiye’de Yabancıların Çalışma İzinleri: Suriyeliler Örneği. *Ombudsman Akademik, Kamu Denetçiliği Kurumu*, 5 (9), 141-181.

Aybay, R. (2015). *İnsan Hakları Hukuku*. 2. Baskı, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Baran Çelik, N. (2015). Türk hukukunda uluslararası koruma başvurusunda bulunan veya uluslararası korumadan yararlanan yabancıların hak ve yükümlülükleri. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. I (Özel Sayı), 67-148.

Başarı, O. (1967). *Gerekçeli Notlu Türk İş Mevzuatı*. İstanbul: Güven Basım ve Yayınevi.

Başbuğ, Ş. (2017). Geçici Koruma Kapsamındaki Yabancıların Karşılaştıkları Çalışma Sorununa İlişkin Bir “İnceleme”. *İş ve Hayat Dergisi*, 3(6), 137-154.

Caniklioğlu, N. (2011). Türk Borçlar Kanununun Hizmet Sözleşmesinin Kurulmasına, Tarafların Hak ve Borçlarına İlişkin Hükümlerinin Genel Bir Değerlendirilmesi, Çalışma Hayatı Açısından Yeni Borçlar Kanunu ve Ticaret Kanunu Semineri, 20-21 Eylül 2011, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, Ankara 2011, 78-109.

Cengiz Urhanoğlu, İ. (2008). Türk Hukukunda Yabancıların İş Sözleşmesi Ehliyeti. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 4 (19), 187-211.

Cin, M. (2005). Yabancıların kendilerine yasak işlerde veya çalışma izni almadan çalışmasının iş sözleşmesine etkisi. *Kamu-İş İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, 8 (1), 23-45.

Cin, M. (2004). *Yabancıların Türkiye’de çalışma özgürlüğü ve sınırları*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.

Çelik, F. E. (2020). Türkiye’de geçici koruma rejimine tabi yabancılara sağlanan hizmetlere ilişkin hukuki çerçeve. *ÇÜHFD*, 5(1), 829-885.

Çelikel, A. & Öztekin Gelgel, G. (2016). *Yabancılar Hukuku*. 22. Bası, İstanbul: Beta Yayınevi.

Çiçekli, B. (2014). *Yabancılar ve Mülteci Hukuku*. Güncellenmiş 5. Baskı, Ankara: Seçkin Yayınevi 2014.

Dalboy, E. (2020). *Türk yabancılar hukukunda geçici koruma statüsü sahibi yabancıların çalışma hakları*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Demir, F. (2018). *En Son Yargıtay Kararları Işığında İş Hukuku ve Uygulanması*. 6715 ve 7036 Sayılı Kanun Hükümleri İşlenerek Yeniden Gözden Geçirilmiş 11. Baskı, İzmir: Albi Yayınları.

Doğan Yenisey, K. (2014). *İş Hukukunun Emredici Yapısı*. İstanbul: Beta Yayınevi.

Dönmez Kara, Ö. C. (2016). Türkiye’de yabancıların çalışma hakkı: Suriyelilerin işgücü piyasasındaki durumu. *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 0 (2), 151-174.

Edwards, A. (2012). Temporary Protection, Derogation and the 1951 Refugee Convention. *Melbourne Journal of International Law*, 13(2), 1-41.

Ekonomi, M. (1984). *Ferdi İş Hukuku*. 3. Baskı, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Matbaası.

Ekşi, N. (2014). Geçici koruma yönetmeliği uyarınca geçici korumanın şartları, geçici koruma usulü, sağlanan haklar ve geçici korumanın sona ermesi. *İstanbul Barosu Dergisi*, 88 (6), 65-89.

Ekşi, N (2016). Suriyeliler örneği ışığında geçici koruma sağlanan yabancıların çalışma hakları. *Legal Hukuk Dergisi*, 14 (158), 592-604,

Ekşi, N. (2018). *Yabancılar ve Uluslararası Koruma Hukuku, KHK- 703 ve Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerine Göre Hazırlanmış*. 5. Baskı, İstanbul: Beta Yayınevi.

Emir, A. (2014). *Selwyn’s Law of Employment*. 18. Edition, United States of America: Oxford University Press.

Ergin, H. (2007). Yabancıların çalışma ve ikahmet izninin iş sözleşmesine etkisi. *Legal İş ve Sosyal Güvenlik Hukuku Dergisi*, 4(16), 1357-1402.

Güneş, B.&Mutlay F. B. (2011). Yeni Borçlar Kanununun ‘Genel Hizmet Sözleşmesi’ne İlişkin Hükümlerinin İş Kanunu ve 818 Sayılı Kanunla Karşılaştırılarak Değerlendirilmesi. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 3 (30), 231-288.

İzmirlioğlu, A. (2018). Türk Çalışma Mevzuatı Bakımından Uluslararası Koruma ve Geçici Koruma Statüsü Sahibi Yabancı Çocuk İşçilerin Durumuna Genel Bir Bakış. *İzmir Barosu Dergisi*, 83 (3), 15-58.

Kaya, C. (2017). Türkiye’de geçici koruma statüsü sahibi yabancıların çalışma hakları. *Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1(5), 57-77.

Kaygısız, İ. (2017). *Suriyeli Mültecilerin İşgücü Piyasasına Etkileri*. Friedrich-Ebert-Stiftung Yayınları: Dünyadan. <http://www.fes->

[tuerkei.org/media/pdf/D%C3%BCnyadan/2017/Du308nyadan%20-%20Suriyeli%20Mu308ltecilerin%20Tu308rkiye%20I307s327gu308cu308%20Piyasasına%20Etkileri%20.pdf](https://www.tuerkei.org/media/pdf/D%C3%BCnyadan/2017/Du308nyadan%20-%20Suriyeli%20Mu308ltecilerin%20Tu308rkiye%20I307s327gu308cu308%20Piyasasına%20Etkileri%20.pdf), (Erişim Tarihi: 04.03.2021).

Richardi, R., Dörner, H.J.&Weber, C. (2020). *Personelvertretungsrecht*. 5. neu bearbeitete Aufl. München: C.H.Beck Verlag, (BPersVG/Bearbeiter, §.. Rn...)

Säcker, J. F., Rixecker, R., Oetker, H.&Limperg, B. (Hrsg) (2018). *Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch*. 8. Aufl., München: C.H. Beck Verlag, (MüKoBGB/Bearbeiter §..., Rn...).

Özel, S. (2020). Türkiye’deki Suriyelilerin Hukuki Statüsü. *YÜHFD*, 17(2), 709-734.

Öztürk, N. Ö. (2017). Geçici Korumanın Uluslararası Koruma Rejimine Uyumu Üzerine Bir İnceleme. *AÜHFD*, 66(1), 201-216.

Saygıcı, B. (2018). Geçici koruma statüsü sahiplerinin türkiye’de çalışma hakkı ve çalışma hakkına ilişkin uygulamada karşılaşılan sorunlar. Mustafa Çakır (Ed.) *Uluslararası Hukuk Kongresi: Güncel Temalar&Başlıkları* (Aralık 5-9, 2018) *Bildirileri* içinde (1-17). Samsun: Legal Yayıncılık.

Süzek, S. (2014). Yeni Türk Borçlar Kanunu Çerçevesinde İş Akdinin Geçersizliği. *Prof. Dr. Ali Rıza Okur’a Armağan, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, Özel Sayı, 20(1), 123-141.

T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Uluslararası İşgücü Genel Müdürlüğü: Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Uygulama Rehberi, <https://www.ailevecalisma.gov.tr/medias/6248/gkkuygulamarehberi1.pdf>, (Erişim Tarihi: 05.02.2021).

Tiritoğlu Ersoy, H. H. (2019). Türkiye’de Mültecilerin Çalışma ve Sosyal Güvenlik Hakları. *YBHD*, 4(2), 435-474.

Tiryakioğlu, B. (1997). Türk Hukukunda Yabancıların Oturma ve Çalışma Hakkı. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 46 (1), 67-84.

Tuncay, A. C. (2017). Yeni Mevzuat Açısından Yabancıların Çalışma Hakkı. *Legal İş ve Sosyal Güvenlik Hukuku Dergisi*, 14(53), 77-124.

Turan A. Y. (2019). *Uluslararası koruma ve geçici koruma kapsamındaki yabancıların Türkiye’de çalışma hakkı*, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (2019). Geçici Koruma Altındaki Suriyeliler ve Türkiye İşgücü Piyasasına Etkileri, <http://www.turkis.org.tr/>, (Erişim Tarihi: 02.03.2021).

UNHCR (2001). *Protection of Refugees in Mass Influx Situations: Overall Protection Framework, Global Consultations on International Protection/ Third Track, 1st Meeting, 19 02.2001, EC/GC/01/4, <http://www.unhcr.org/3ae68f3c24.html>, (Erişim Tarihi: 08.02.2021).*

UNHCR (2012). *Roundtable on Temporary Protection: 19-20 July 2012. International Institute of Humanitarian Law, San Remo, Italy: Summary Conclusions on Temporary Protection, 20 July 2012, <http://www.refworld.org/docid/506d908a2.html>, (Erişim Tarihi: 05.02.2021).*

Yılmaz Eren, E. (2017). *Mülteci Hukukunda Geçici Koruma*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Zöllner, W., Loritz, K. G.& Hergenröder, C. W. (2008). *Arbeitsrecht*. 6. Aufl., München: C.H.Beck Verlag.

Yayın Geliş Tarihi: 01.05.2021
Yayına Kabul Tarihi: 16.12.2021
Online Yayın Tarihi: 31.12.2021
<http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.1055596>

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 23, Özel Sayı, Yıl: 2021, Sayfa: 43-54
ISSN: 1302-3284 E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

MÜLTECİ VE SİĞINMACILARIN ADALETE ERİŞİMİNDE ADLİ YARDIM

Aslı ARAS¹

Öz

Türkiye Cumhuriyeti'nin 1949 yılında onayladığı 10 Aralık 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi'nde belirtildiği üzere hak arama özgürlüğü, mülteci ve sığınmacılar dahil herkes için tanınmış bir haktır. Mülteci ve sığınmacıların ulusal ve uluslararası mevzuat çerçevesinde kendilerine tanınmış olan bu hakkı etkin bir şekilde kullanabilmeleri için gerekli zeminin sağlanması gerekmektedir. Bu anlamda, mülteci ve sığınmacılara adli yardım hizmetlerinden yararlanma imkânının tanınmasının önemi büyüktür. Adli yardım, avukatlık ücretini ve diğer yargılama giderlerini karşılama olanağı bulunmayan kişilere devlet tarafından sağlanan bir hizmet olarak, yargı organları önünde hak arama hürriyetinin ve kanun önünde eşitliğin bir güvencesidir. Başta 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Cenevre Sözleşmesi ve 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu olmak üzere hem uluslararası hem de ulusal belgelerde sığınmacıların adli yardım hizmetlerinden yararlanma hakkı teyit edilmektedir. Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nda Cenevre Sözleşmesi'nden farklı olarak uluslararası koruma statüleri mülteci, şartlı mülteci ve ikincil koruma olarak belirlenmiştir. Ayrıca kitlesel akın olarak geçici korumaya da yer verilmiştir. Uluslararası koruma ve geçici korumadan yararlanan yabancılara sağlanan adli yardım hizmeti, diğer yabancılara sağlanan adli yardımdan farklı düzenlenmiştir.

Çalışmamızın amacı, ulusal ve uluslararası hukuki düzenlemelerde yer alan adli yardım hizmetinin kapsamı, koşullarını belirlemek ve uygulamadaki sorunlara çözüm önerileri sunmaktır.

Anahtar Kelimeler: *Adli yardım, Uluslararası Koruma, Mülteci, Sığınmacı.*

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (APA 6. Sürüm):

Aras, A. (2022) Mülteci ve sığınmacıların adalete erişiminde adli yardım. . *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23, *Dokuz Eylül Üniversitesi Uluslararası Konferansı, Göç: Önümüzdeki Yirmi Yılın Projeksiyonu ve Ötesi*” Özel Sayısı, 43-54.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Kıbrıs İlim Üniversitesi, Hukuk Fakültesi Medenî Usûl ve İcra İflâs Hukuku Anabilim Dalı., ORCID: 0000-0002-5510 -2157, aslaras.aa@gmail.com.

LEGAL AID FOR REFUGEES AND ASYLUM SEEKERS IN ACCESS TO JUSTICE

Abstract

As stated in the Universal Declaration of Human Rights dated 10 December 1948, the freedom to seek rights is a recognized right for everyone, including refugees and asylum seekers. It is necessary to provide the necessary grounds for refugees and asylum seekers to effectively exercise this right, which has been recognized within the framework of national and international legislation. In this sense, providing refugees and asylum seekers with the opportunity to benefit from legal aid services is of great importance. Legal aid, as a service provided by the state to persons who cannot afford lawyer's fees and other legal expenses, is a guarantee of the freedom to seek justice and equality before the law. In both international and national documents, in particular the Geneva Convention on the Legal Status of Refugees dated 1951 and the Law on Foreigners and International Protection No. 6458, the right of asylum seekers to benefit from legal aid services is confirmed. In the Foreigners and International Protection Law, different from the Geneva Convention, international protection statuses are determined as refugee, conditional refugee and secondary protection. In addition, temporary protection was included as a mass influx. The legal aid service provided to foreigners benefiting from international protection and temporary protection has been regulated differently from the legal aid provided to other foreigners.

The aim of our study is to determine the scope and conditions of the legal aid service included in national and international legal regulations and to offer solutions to the problems in practice.

Keywords: *Legal aid, International Protection, Refugee, Asylum seeker.*

GİRİŞ

Türkiye Cumhuriyeti'nin 1949 yılında onayladığı 10 Aralık 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Beyanname'sinde, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde ve Anayasamızda belirtildiği üzere hak arama özgürlüğü, mülteci ve sığınmacılar dahil herkes için tanınmış bir haktır. Hak arama özgürlüğünün etkin bir şekilde kullanılması için adalete erişimde eşitliğin sağlanmasına hizmet eden adli yardım kurumunun önemi büyüktür. "Adli yardımın amacı, bireylerin hak arama özgürlüklerinin önündeki engelleri aşmak ve hak arama özgürlüğünün kullanımında eşitliği sağlamak üzere, avukatlık ücretini ve yargılama giderlerini karşılama olanağı bulunmayanların avukatlık hizmetlerinden yararlandırılmasıdır." (Türkiye Barolar Birliği Adli Yardım Yönetmeliği m.1/2)

Türk Hukukunda, Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, uluslararası koruma ile ilgili iş ve işlemlerde uluslararası koruma sahiplerine ve idari gözetim altında bulunan kişilere adli yardımdan yararlanma imkânı vermekte ve avukatlık ücretini karşılama imkânı bulunmayan bu kişilerin Avukatlık Kanunu'nun adli yardım hükümlerine göre avukatlık hizmeti talep etme haklarının bulunduğunu belirtmektedir. Dezavantajlı gruplar arasında yer alan mülteci ve sığınmacıların adalete erişiminin etkili bir biçimde sağlanması, ulusal ve uluslararası belgelerde

kendilerine tanınan hakların hayata geçirilmesi bakımından zaruridir. Türk Hukukunda uluslararası koruma sahiplerine ve diğer sığınmacılara sağlanan adli yardım hizmetlerine ilişkin düzenlemeler hakkında ayrıntılı bilgi verilmeden önce uluslararası koruma kavramı ve kapsamının incelenmesi ve daha sonra adli yardıma ilişkin düzenlemelere kaynaklık eden ulusal ve uluslararası belgeler hakkında bilgi verilmesi kanaatimizce uygun olacaktır.

TÜRK HUKUKUNDA ULUSLARARASI KORUMA

Uluslararası koruma, devletlerin kendi vatandaşlarının haklarını güvence altına alma yükümlülüklerini yerine getirmemesi ya da getirememesi sebebiyle ulusal koruma olanağı kalmayan bu kapsamdaki kişiler için ihtiyaç duyulan bir korumadır (Çiçekli, 2014, s. 221; Baran Çelik, 2015, s. 72). Türk Hukukunda, uluslararası koruma türleri Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nda mülteci, şartlı mülteci ve ikincil koruma şeklinde üç statü olarak belirlenmiştir. Cenevre Sözleşmesi'nin I/A maddesine göre, mülteci statüsü verilecek olan kişiler; 1 Ocak 1951 tarihinden önce meydana gelen olaylar sonucunda ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden, zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan veya söz konusu korku nedeniyle, yararlanmak istemeyenler; ya da tâbiyetsiz olup bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunup oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen kişiler olarak belirlenmiştir (Ekşi, 2018, s. 41). 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesi'ne ek 1967 Protokolü ile "1951'den önce meydana gelen olaylar" ifadesi sözleşme metninden çıkarılarak zaman sınırlaması kaldırılmıştır (Ekşi, 2018, s. 44; Özkan, 2018, s. 84). Türkiye, Cenevre Sözleşmesi'ni onaylarken coğrafi çekince koyarak sadece Avrupa ülkelerinden gelenlere mülteci statüsü tanıyacağını belirttiği için, Türk hukukundaki mülteci statüsünün kapsamı Cenevre Sözleşmesi'ne göre daha dardır (Baran Çelik, 2015, s. 75). Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu mülteciyi, "Avrupa ülkelerinde meydana gelen olaylar nedeniyle; ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancıya veya bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen vatansız kişiye" verilen statü olarak tanımlamıştır (YUKK m.61). Uluslararası koruma türlerinden biri olan şartlı mülteci statüsü ise, kriterleri mülteci ile aynı olmasına rağmen 1951 Cenevre Sözleşmesi'ne Türkiye'nin koyduğu coğrafi sınırlandırma sonucunda Avrupa'dan olmayan kişiler bakımından Türk hukukuna özgü uygulanan bir koruma statüsüdür (Baran Çelik, 2015, s. 72, ss. 76-77; İzmir Barosu, 2020, s. 12). Bu statüdeki kişilere Türkiye sadece üçüncü ülkeye yerleşinceye kadar ülkede geçici süre kalışlarına izin vermek ve buna bağlı imkânlar sunmak yükümlülüğü altındadır (Baran Çelik, s.77; İzmir Barosu, 2020,

s. 12). Şartlı mülteci, “Avrupa ülkeleri dışında meydana gelen olaylar sebebiyle; ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancıya veya bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen vatansız kişiye statü belirleme işlemleri sonrasında” verilen statüdür (Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu m. 62). İkincil koruma ise, “mülteci veya şartlı mülteci olarak nitelendirilemeyen, ancak menşe ülkesine veya ikamet ülkesine geri gönderildiği takdirde; a) ölüm cezasına mahkûm olacak veya ölüm cezası infaz edilecek, b) işkenceye, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza veya muameleye maruz kalacak, c) uluslararası veya ülke genelindeki silahlı çatışma durumlarında, ayırım gözetmeyen şiddet hareketleri nedeniyle şahsına yönelik ciddi tehditle karşılaşacak olması nedeniyle menşe ülkesinin veya ikamet ülkesinin korumasından yararlanamayan veya söz konusu tehdit nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancı ya da vatansız kişiye, statü belirleme işlemleri sonrasında” verilen statü olarak belirtilmiştir. (Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu m. 63). Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu’nun 91. maddesinde ise geçici korumaya yer verilmiştir. Bu düzenlemeye göre, ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen yabancılara geçici koruma sağlanabilir. Kitlesel olarak Türkiye’ye gelen ve uluslararası koruma talebi bireysel olarak değerlendirmeye alınamayan yabancılara sağlanan geçici koruma, Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu’nda uluslararası koruma statüleri arasında sayılmamıştır. Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu’nun 91. maddesinin ikinci fıkrasına dayanılarak çıkarılan Geçici Koruma Yönetmeliği de, geçici koruma kapsamına alınanların kanunda kabul edilen uluslararası koruma statülerinden herhangi birini doğrudan elde etmiş sayılmayacağını (Geçici Koruma Yönetmeliği m.7/3); geçici korumanın uygulandığı süre içinde, geçici koruma altındaki kişilerin bireysel uluslararası koruma başvurularının geçici koruma tedbirlerinin daha etkin uygulanabilmesi amacıyla işleme konulmayacağını (Geçici Koruma Yönetmeliği m.16) belirtmiştir. Türk hukukunda geçici koruma, korumadan yararlananların Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu uyarınca uluslararası koruma statüsü sahibi olmadığı belirtilse de, uluslararası korumanın bir türü olarak kabul edilmektedir (Baran Çelik, 2015, s. 73).

ULUSLARARASI BELGELERDE ADLİ YARDIM

Adli yardım, Türkiye’nin de taraf olduğu birçok uluslararası sözleşmede hukuki koruma altına alınmıştır. Mültecilerin adalete erişimini sağlayacak adli yardım öngören bazı sözleşmeler şunlardır: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi, BM Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi,

BM Her Türlü Irk Ayrımcılığının Önlenmesine Dair Sözleşme, Mültecilerin Hukuki Statüsüne Dair 1951 Cenevre Sözleşmesi.

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi² bağlayıcı olmamakla birlikte temel hakları düzenleyerek çoğu anayasaya ve uluslararası sözleşmeye kaynaklık etmesi bakımından önemlidir. Beyanname, doğrudan adli yardıma ilişkin bir hüküm içermese de eşitlik ilkesi ve adli yargılanma hakkına ilişkin hükümler adli yardım konusundaki düzenlemelerin temelini oluşturmuştur (Yetim, 2020, s.136). Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nde³ de ceza yargılamasında adil yargılanma hakkı ve adli yardıma ilişkin hükümlere yer verilmiştir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin⁴ 6. maddesinde ise hem hukuk hem de ceza yargısını kapsayacak şekilde adil yargılanma hakkı düzenlenmiştir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. maddesinin üçüncü fıkrasında adli yardımla ilgili olarak bir suç ile itham edilen herkesin kendisine karşı yöneltilen suçlamanın niteliği ve sebebinden en kısa sürede, anladığı bir dilde ve ayrıntılı olarak haberdar edilmek; kendisini bizzat savunmak veya seçeceği bir avukatın yardımından faydalanmak; eğer avukat tutmak için gerekli maddi olanaklardan yoksun ise ve adaletin yerine gelmesi için gerekli görüldüğünde, resen atanacak bir avukatın yardımından ücretsiz olarak yararlanabilmek imkânının olduğu belirtilmiştir. Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin 1951 Cenevre Sözleşmesi⁵ ilk kez mülteci kavramına yer vererek hukuki statüsünü, hak ve yükümlülüklerini düzenlemesi bakımından mülteci hukukunun temel belgesi niteliğini almıştır (Yiğit, 2018, s. 29). Cenevre Sözleşmesi'nin 16. maddesinde adli yardımla ilgili düzenlemeler yapılmıştır. Maddeye göre “1. Her mülteci sözleşmeye taraf devletlerin toprakları üzerindeki hukuk mahkemelerine kolayca ve serbestçe başvurabilecektir. 2. Her mülteci, sürekli ikametgahının bulunduğu taraf devlette, adli yardım ve teminat akçesinden muafiyet dahil, mahkemelere müracaat açısından ülke vatandaşı gibi muamele görecektir. 3. Her mülteci, sürekli ikametgahının bulunduğu ülkenin dışındaki taraf devletlerde, o ülkenin vatandaşlarına ikinci fıkrada söz edilen hususlarda yapılan muamelenin ayınından yararlanacaklardır.”⁶

² Tam metin için bakınız <https://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/> (Erişim Tarihi: 10.02.2021).

³ <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CCPR.aspx> (Erişim Tarihi: 10.02.2021). Türkiye, “Birleşmiş Milletler Siyasi ve Medeni Haklar Sözleşmesini 15.8.2000 tarihinde imzalamış ve belirtilen sözleşme 23.09.2003 tarihinde onaylanarak 24.12.2003 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

⁴ https://www.echr.coe.int/documents/convention_tur.pdf. (Erişim Tarihi: 10.02.2021).

⁵ <https://www.unhcr.org/1951-refugee-convention> (Erişim Tarihi: 10.02.2021).

⁶ <https://www.tbmm.gov.tr/komisyoin/insanhaklari/pdf01/179-199.pdf> (Erişim tarihi: 10.02.2021). Türkiye, BM Mültecilerin Hukukî Durumuna Dair Sözleşme'yi 24.8.1951 tarihinde imzalamış ve 29.8.1961 tarihinde ihtirazi kayıtla onaylamıştır. 359 sayılı Onay Kanunu 5.9.1961 gün ve 10898 sayılı RG'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

TÜRK HUKUKUNDA ADLİ YARDIM

Hukuk Muhakemeleri Kanunu Ve Avukatlık Kanunu'ndaki Düzenlemeler

Anayasa'nın 36. maddesine göre; herkes meşru vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı veya davalı olarak iddia ve savunma ile adil yargılanma hakkına sahiptir. Türk Hukukunda, Hukuk Muhakemeleri Kanunu başta olmak üzere, Avukatlık Kanunu ve Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nda adli yardıma ilişkin düzenlemeler mevcuttur. Adli yardıma ilişkin en kapsamlı ve temel düzenleme Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda düzenlenmiştir. Hukuk Muhakemeleri Kanunu'na göre "Kendisi ve ailesinin geçimini önemli ölçüde zor duruma düşürmeksizin, gereken yargılama veya takip giderlerini kısmen veya tamamen ödeme gücünden yoksun olan kimseler, iddia ve savunmalarında, geçici hukuki korunma taleplerinde ve icra takibinde, taleplerinin açıkça dayanaktan yoksun olmaması kaydıyla adli yardımdan yararlanabilirler" (Hukuk Muhakemeleri Kanunu m. 334/I). Yabancıların adli yardımdan yararlanabilmeleri ise bu şartların dışında ayrıca karşılıklılık şartına bağlanmıştır (Hukuk Muhakemeleri Kanunu m.334/III). Karşılıklılık koşulu için, uluslararası bir anlaşmanın varlığı veya bir anlaşma olmasa bile fiili bir uygulamanın varlığının ispatı yeterlidir. (Akbal, 2011, s. 163).

Adli yardım kararı, şu hususları sağlamaktadır (Hukuk Muhakemeleri Kanunu m. 335/I):

- a) Yapılacak tüm yargılama ve takip giderlerinden geçici olarak muafiyet.
- b) Yargılama ve takip giderleri için teminat göstermekten muafiyet.
- c) Dava ve icra takibi sırasında yapılması gereken tüm giderlerin Devlet tarafından avans olarak ödenmesi.
- ç) Davanın avukat ile takibi gerekiyorsa, ücreti sonradan ödenmek üzere bir avukat temini.

Adli yardım talebi, asıl talep veya işin karara bağlanacağı mahkemeden; icra ve iflas takiplerinde ise takibin yapılacağı yerdeki icra mahkemesinden istenir (Hukuk Muhakemeleri Kanunu m. 336/I). Talepte bulunan kişinin, iddiasının özeti ile birlikte, iddiasını dayandıracığı delilleri ve yargılama giderlerini karşılayabilecek durumda olmadığını gösteren mali durumuna ilişkin belgeleri mahkemeye sunmak zorunda olduğu düzenlenmiştir (Hukuk Muhakemeleri Kanunu m. 336/II). Adli yardım talebine ilişkin evrakın, her türlü harç ve vergiden muaf olduğu da belirtilmiştir (Hukuk Muhakemeleri Kanunu m. 336/IV).

Millîlerarası Özel Hukuk ve Usul Hukuku Hakkında Kanun'a göre, Türk mahkemesinde dava açan, davaya katılan veya icra takibinde bulunan yabancı gerçek ve tüzel kişilerin, yargılama ve takip giderleriyle karşı tarafın zarar ve ziyanını karşılamak üzere mahkemenin belirleyeceği teminatı göstermek zorunluluğu bulunmaktadır. Bunun yanında, mahkemenin, dava açan, davaya

katılan veya icra takibi yapan yabancıyı karşılıklılık esasına göre teminattan muaf tutacağı belirtilmiştir (Milletlerarası Özel Hukuk ve Usul Hukuku Hakkında Kanun m. 48).

Avukatlık Kanunu'nda düzenlenen adli yardım kapsamında sunulan avukatlık hizmetleri ile Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda düzenlenen adli yardım kararı kapsamında sunulan hizmetler ve sağlanan avukat yardımı birbirinden farklıdır (Kılınç, 2013, s.291, ss. 350-351). Avukatlık Kanunu'nda yer alan adli yardıma ilişkin hükümlerin kapsamı avukatlık hizmetleri ile sınırlıdır (Avukatlık Kanunu m. 176). Avukatlık Kanunu'ndaki adli yardıma ilişkin hükümlere göre, ekonomik anlamda yetersiz durumda olan kimseler, mahkemeler tarafından verilen bir adli yardım kararına gerek olmadan, şartları yerine getirildiğinde barolardan da adli yardım talebinde bulunabilirler (Kılınç, 2013, s. 291). Avukatlık Kanunu'nun 178. maddesine göre "Adli yardım istemi, adli yardım bürosuna veya temsilcilerine yapılır. İstek sahibi, isteminde haklı olduğunu gösterdiği delillerle kanıtlamak zorundadır." Türkiye Barolar Birliği Adli Yardım Yönetmeliği 5. maddesinde "Adli yardım istemi, hizmetin görüleceği yer adli yardım bürosuna ve temsilciliklerine yapılır. Başvurularda, adli yardım başvuru formu doldurulur ve adli yardım esas defterine kaydedilir. Adli yardım bürosu ve temsilcilikleri, istem sahibinden gerekli bilgi ve belgeleri ister, istemin haklılığı konusunda uygun bulacağı araştırmayı yapar, gerektiğinde karar verir. Bu araştırmada, kamu ve özel kurum ve kuruluşları, adli yardım bürosuna ve temsilciliklerine yardımcı olurlar." denilmektedir. Baro tarafından görevlendirilen avukatın işe başlayabilmesi için vekâletname verilmesi ve yargılama giderlerinin ödenmesi gerekir. Ancak, yargılama giderlerini ödeyemeyecek kişiler için avukat, Hukuk Muhakemeleri Kanunu hükümlerine göre mahkemeden adli yardım talebinde bulunabilir. Bu talebin reddi halinde ilgisi, avukatlık ücreti dışındaki diğer yargılama giderlerini karşılamak durumundadır. Aksi halde, adli yardım istemi reddedilebilir. Ancak, yargılama giderlerinin karşılanamayacağı açıkça anlaşılması ve adli yardım talebinde bulunanın haklılığı açısından kesin veya kuvvetli bir kanı oluşması halinde, adli yardım bürosunun veya adli yardım temsilcisinin önerisi üzerine baro yönetim kurulu kararıyla, adli yardım fonundan karşılanır (Adli Yardım Yönetmeliği m.6)

Yabancılar Ve Uluslararası Koruma Kanunu'ndaki Düzenlemeler

6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nda sığınmacıların adli yardım hizmetlerinden yararlanma hakkı teyit edilmiştir. Türk Hukukunda, Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, uluslararası koruma ile ilgili iş ve işlemlerde uluslararası koruma sahiplerine ve idari gözetim altında bulunan kişilere adli yardımdan yararlanma imkânı vermekte ve avukatlık ücretini karşılama imkânı bulunmayan bu kişilerin Avukatlık Kanunu'nun adli yardım hükümlerine göre avukatlık hizmeti talep etme haklarının bulunduğunu belirtmektedir. Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nun 81. maddesinde, avukatlık ücretlerini karşılama imkânı bulunmayan uluslararası korumaya sahip kişiler ve başvuru sahipleri,

uluslararası koruma süreciyle ilgili olarak yargı önündeki başvurularında adli yardım hükümleri uyarınca Avukatlık Kanunu'nda belirtilen avukatlık hizmetinden yararlanabilecektir. Ayrıca, başvuru sahibi ve uluslararası koruma statüsü sahibi kişi, sivil toplum kuruluşları tarafından sağlanan danışmanlık hizmetlerinden faydalanabilir. Uluslararası koruma statüsünde olmayan geçici koruma sahiplerinin adli yardımdan faydalanmasına ise Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nda değil, Geçici Koruma Yönetmeliği'nde yer verilmiştir. Geçici Koruma Yönetmeliği'nin 53. maddesine göre, bu kapsamdaki yabancılar, ücretleri kendilerince karşılanmak kaydıyla idari işlemler sırasında avukat tarafından temsil edilebilir; ancak avukatlık ücretlerini karşılayamayacak olanlar Avukatlık Kanunu'nun adli yardıma ilişkin hükümlerinden yararlanabilecektir. Ayrıca, Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nda, idari gözetim altında olanlardan idari gözetim işlemine karşı yargı yoluna başvuranlardan, avukatlık ücretlerini karşılama imkânı bulunmayanlara, talepleri hâlinde Avukatlık Kanunu hükümlerine göre avukatlık hizmeti sağlanacağı belirtilmiştir (Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu m. 57/7).

Türk Hukukunda, mülteci ve sığınmacıların haklarında verilen sınırdışı etme, idari gözetim ve uluslararası koruma başvuru değerlendirme kararlarına karşı başvuru yolları öngörülmüştür. İşte, mülteci ve sığınmacıların yargı önündeki bu başvurularında adli yardım hükümlerinden yararlanmaları mümkün olabilecektir.

Uluslararası korumadan yararlanan yabancılara sağlanan adli yardım hizmeti, diğer yabancılara sağlanan adli yardımdan farklı düzenlenmiştir. Daha önce de belirtildiği gibi, 6100 Sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 334. maddesi uyarınca, yabancıların adli yardımdan yararlanabilmeleri karşılıklılık ilkesine bağlıdır. İşte, bu kuralın istisnası mültecilerdir. Mültecilere adli yardımın sağlanmasında karşılıklılık prensibi aranmaz. Bu prensibin uygulanmamasının temeli 1951 Cenevre Sözleşmesi'ne dayanmaktadır. Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nun 88. maddesinde de uluslararası koruma statüsü sahibi kişilerin, karşılıklılık şartından muaf oldukları belirtilmiştir. Ayrıca, yabancıların Türk mahkemesinde dava açması durumunda Milletlerarası Özel Hukuk ve Usul Hukuku Hakkında Kanun'un 48. maddesi gereğince teminat yatırma yükümlülükleri, mülteciler açısından aranmayacaktır; mülteciler ve diğer uluslararası koruma statü sahipleri, teminattan muaf tutulacaklardır (Acun-Mekengeç, 2017, s. 20 vd.). Bu durum, geçici korumadan yararlananlar için de geçerli olmalıdır (Acun-Mekengeç, 2017, s. 22).

Uluslararası koruma hukukuna tabi bir kimsenin hakkında verilecek karara karşı başvurabileceği hukuki yollar konusunda bilgilendirilmesi de adli yardıma erişim anlamında önemlidir. Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nda başvuru sahibinin başvuruya ilgili ortaya çıkabilecek muhtemel sonuçlar, itiraz usulleri ve süreleri konusunda kayıt esnasında bilgilendirileceği belirtilmiştir (YUKK m. 70). Ayrıca, idari gözetim altında olanların da idari gözetim kararına karşı itiraz usulleri konusunda bilgilendirilmesinin zorunlu olduğu hüküm altına

alınmıştır (YUKK m. 57/5). Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nun Uygulanmasına İlişkin Yönetmeliğin 103. maddesinde ise, adli yardım hakkında bilgilendirmeye yer verilmiş; uluslararası koruma talebinde bulunan kimseler ile uluslararası koruma statüsü sahibi kimselerin gerek adli yardım kapsamında avukatlık hizmetinden gerekse de sivil toplum kuruluşları tarafından verilen danışmanlık hizmetinden yararlanabilecekleri hususunda yazılı olarak bilgilendirilecekleri belirtilmiştir.

ADLİ YARDIMA İLİŞKİN SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nda adli yardıma ilişkin hükümler bulunmasına karşın uygulamada bazı sorunlar yaşanmaktadır. Öncelikle, mülteci ve sığınmacıların haklarında verilecek kararlara karşı başvuru yolları ve adli yardım hakları konusunda bilgilendirilmeleri gerekir. Mevzuatta her ne kadar bu kapsamdaki kişilerin adli yardım konusunda bilgilendirilmesine ilişkin hükümler bulunsun da uygulamada özellikle idari gözetim altında olan kimselerin adli yardım hakları konusunda bilgilendirilmesi önem arz etmektedir. Ayrıca, idari gözetim altında bulunan ve henüz uluslararası koruma kapsamına girmemiş sığınmacıların adli yardım bürosuna fiilen erişimi ve adli yardım isteminin haklılığı konusunda istenen belgelerin temini konusunda sıkıntılar yaşadığı bilinmektedir. Barolar, ödeme gücünden yoksunluk koşulunun tespiti için adli yardım talebinde bulunanlardan taşınmaz kaydı olup olmadığına dair belge, kira sözleşmesi, araç kaydının olup olmadığına dair belge, fakirlik belgesi, Sosyal Güvenlik Kurumu'ndan alınacak hizmet dökümü ya da sosyal güvencenin bulunup bulunmadığına dair belge gibi çok sayıda belge talep etmekte ve değerlendirmesini bu belgeler üzerinden gerçekleştirmektedir (Mülteci Hakları Merkezi, 2019, s.9). Bu durumdaki yabancıların dil konusundaki yetersizlikleri ve malvarlığı durumunu gösterecek bir belge sunamayacak durumda olmaları da dikkate alınarak adli yardımdan faydalanabilmeleri için ödeme gücünden yoksunluk ve haklılık koşulunun ispatı için birçok belge aranması yerine bu yönde bir karinenin kabul edilmesi dezavantajlı gruplar için bir ihtiyaç ve zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır (İzmir Barosu, 2017, s.4). Sığınmacılar ve sınır dışı prosedüründeki yabancıların karine olarak ekonomik yarar ve haklılık şartını karşıladıkları kabul edilerek yapılacak hukuki bir düzenlemeyle, baroların sığınmacıların ya da uluslararası koruma hukukuna tabi bir kişinin açıkça aksi anlaşılmıyorsa ekonomik yararını varsayarak söz konusu belgeler olmadan da adli yardım görevlendirmesi yapması en uygun çözüm olacaktır (Mülteci Hakları Merkezi, 2019, s. 16-17). Ayrıca, özellikle, idari gözetim altında geri gönderme merkezlerinde olan kişiler, adli yardıma fiilen erişimde büyük sıkıntı çekmektedir. Bu durumda olan kişilerin adli yardım talepleri, gerekirse telefon, mektup, eposta, ihbar yoluyla alınabilmeli ve derhal işleme konulmalıdır (Mülteci Hakları Merkezi, 2019, s. 18).

Bir diğer sorun, adli yardım talebinin kabul edilmesinden sonra avukata vekâletname verilmesi konusunda yaşananlardır. Noterlerin vekâletname düzenlemek için nüfus cüzdanı, pasaport, ehliyet gibi resmi kimlik belgelerinin

varlığını araması, bu belgelere sahip olmaması sebebiyle sığınmacıların başvurularının reddedilmesine sebep olmaktadır.

Türkiye’de pasaport, kimlik gibi resmi evrakları bulunmayan kişiler hakkında yaşanan vekâletname çıkarılma sorunu, Türkiye Noterler Birliği tarafından yayımlanan 19.09.2014 tarihli ve 93 nolu “6458 Sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu Uyarınca Verilen Belge ve Kimlikler Hakkında” başlıklı genel yazı ile bir ölçüde sona ermiştir (Mülteci Hakları Merkezi, 2016, s.2). Noterlere gönderilen bu genel yazıya göre Göç İdaresi İl Müdürlüklerinden alınan; 1) Eski kanun döneminde hazırlanmış veya YUKK döneminde alınan “ikamet izin belgeleri”, 2) Vatansız kişi kimlik belgeleri, 3) Uluslararası Koruma Başvuru Sahibi Kayıt Belgesi (ilk kayıt sırasında çıkarılan ve mülakat tarihine kadar olan dönemde geçerli olmak üzere verilen kimlik belgesidir), 4) Uluslararası Koruma Başvuru Sahibi Kimlik Belgesi (mülakatı yapılan kişilere haklarında karar verilecek tarihe kadar geçerli olmak üzere verilen kimlik belgesidir), 5) Uluslararası Koruma Statü Sahibi Kimlik Belgesi (kişi hakkında olumlu karar verilmiş olmakla Mülteci, Şartlı Mülteci ve İkincil Koruma statülerinden birisini almış kişilere verilen kimlik belgesidir) ile noterlerden herhangi bir tercüme faaliyetine gerek olmaksızın vekâletname çıkarılmasında kişilerin kimlikleri yerine geçmek üzere kullanılabilir (İzmir Barosu, 2020, s. 60). Ancak, bu kişilerin haklarında olumsuz karar verilmesi veya başvurusunu geri çekmiş sayılması hallerinde yabancı kimliğinin kendisinden alınması gibi bir sorun yaşanmaktadır. Oysa, olumsuz karar kesinleşene veya karara karşı yargısal başvuru süreleri bitene kadar bu kimliklerin geri alınmaması gerekmektedir. Kimlikleri alınan bu kişiler vekâletname konusunda ciddi sorunlar yaşamaktadır (İzmir Barosu, 2017, s. 17; Mülteci Hakları Merkezi, 2016, s. 4).

Türkiye Noterler Birliği tarafından yayımlanan 08.01.2016 tarihli ve 4 nolu genel yazı ile geçici koruma rejimi altında bulunan yabancıların kayıtlı oldukları İl Göç Müdürlüğü tarafından verilen “Yabancı Tanıtma Belgesi” veya “Geçici Koruma Kimlik Belgesi” ile noterlerde işlem yapabilmeleri mümkün hale gelmiştir (İzmir Barosu, 2017, s. 18). Noterler Birliği, noterlerde esas alınabilecek kimlikleri 02.03.2016 tarih ve 3 nolu yeni bir genelgede toplamıştır; buna göre, yabancılara noterlerde vekâletname çıkarılmasında bu genelge esas alınacaktır.

Bu genelgelerin kapsamı dışında kalan yabancı bir kesimin sorunları halen daha devam etmektedir. Düzensiz hareket halinde iken kolluk tarafından yakalanarak geri gönderme merkezlerine konulan, pasaportu olmayan ve henüz uluslararası koruma prosedürü içine girip kayıt yaptıramamış sığınmacıların noterden vekâletname çıkarmasında sorunlar yaşanmaktadır. Oysa, bu kişilerin haklarında verilen kararlara karşı yargı yollarına başvuru ve bu yargı yollarına başvururken Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu uyarınca ücretli avukat veya avukatlık ücretini ödeme gücünden yoksun iseler baroların adli yardım hizmeti kapsamında avukat yardımından yararlanma hakları bulunmaktadır (İzmir Barosu, 2017, ss. 18-19). Noterler Birliği’nin 2014 tarihli bir Yönetim Kurulu

kararına göre hiçbir kimlik belgesi bulunmayan ilgilinin dosyasındaki sınır dışı kararı veya idari gözetim kararı veya kurumca hazırlanan ilgilinin geri gönderme merkezinde idari gözetim altında tutulduğuna dair hazırlanan bir belge ile vekâletname çıkarılabilmesi mümkün olabilecektir. Ancak, bazı noterlerce bu karar doğrultusunda işlem yapılmadığı görülmektedir (İzmir Barosu, 2020, s.61; İzmir Barosu, 2017, s. 21). Kanımızca bu konuda, baronun adli yardım görevlendirme yazısı da yeterli görülmelidir. Uygulamada, bazı mahkemeler, adli yardım görevlendirme yazısını vekâletname için yeterli görmektedir (İzmir Barosu, 2020, s.61). Aslında, vekâletname çıkarılmasındaki sorunlar sebebiyle 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun vekâletnamesiz dava açılması ve işlem yapılmasına ilişkin 77. maddesi uygulanabilir. Bu maddeye göre, vekâletnamesinin aslını veya onaylı örneğini vermeyen avukat, dava açamaz ve yargılamayla ilgili hiçbir işlem yapamaz. Ancak, gecikmesinde sakınca olan hallerde mahkemenin vereceği kesin süre içinde vekâletnamesini getirmek koşuluyla avukatın dava açmasına veya işlem yapmasına izin verilebilir. Verilen bu kesin süre içinde vekâletname verilmez veya asıl taraf yapılan işlemleri kabul ettiğini dilekçeyle mahkemeye bildirmez ise dava açılmamış veya gerçekleştirilen işlemler yapılmamış sayılır.

Bir başka sorun da tercüman sorunu ve avukatla görüşmede yaşanan sorunlardır. Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nda, geri gönderme merkezlerinde yabancıya; yakınlarına, notere, yasal temsilciye ve avukata erişme ve bunlarla görüşme yapabilme, ayrıca telefon hizmetlerine erişme imkânı sağlanacağı belirtilmiştir (YUKK m.59/I-b). Ancak, uygulamada avukatlar ve noterler geri gönderme merkezlerine girişlerde sorun yaşamakta ve çoğu zaman idari gözetim altındaki yabancıyla görüşmemektedirler (Yetim, 2020, s. 149; İzmir Barosu, 2017, s. 8 vd., ss. 21-22). Avukat, yabancı müvekkili ile görüşebilse bile bu defa da tercüman sorunu yaşanmaktadır. Adli yardım kapsamında görevlendirilen avukatın bağımsız, yetkin ve güvenilir bir tercüman aracılığıyla yabancı müvekkili ile görüşmesi, mültecilere ve sığınmacılara etkin bir şekilde avukatlık hizmeti sağlanması açısından önemlidir (Yetim, 2020, s. 150; İzmir Barosu, 2017, s. 11 vd.). Geri gönderme merkezlerinde kurumun kendi tercümanları bulunsa bile bazı dillerde yaşanan tercüman sıkıntısı sebebiyle idari gözetim altında tutulan yabancılardan Türkçe bilenlerin tercüman olarak görevlendirilmesi sakıncalı bir durumdur (Yetim, 2020, s. 150; İzmir Barosu, 2017, s.12). Adli yardımın amacına ulaşması ve etkin olarak uygulanması için tercümanlık hizmeti önemli bir rol oynamaktadır.

Sonuç olarak, gerek uluslararası gerek ulusal belgelerde yer alan hak arama özgürlüğünün etkin bir şekilde kullanılabilmesi anlamında etkili başvuru hakkının sağlanması noktasında sadece bir mahkemenin varlığı ve yargı yoluna başvuru imkânı tanınması yeterli değildir; etkili başvuru hakkı için adalete erişimde gerekli ortamın sağlanması ve etkili başvuru yolları sağlanması gereklidir (Yiğit, 2018, ss. 51-52). Mültecilere, itiraz ve yargı yolları hakkında bilgilendirme yapmamak ve adli yardım imkânı sunmamak Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 13. maddesinde düzenlenen etkili başvuru hakkının ihlaline sebebiyet vermektedir.

KAYNAKÇA

Acun-Mekengeç, M. (2017). Türk hukukunda teminat gösterme yükümlülüğü. *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*, 37 (2), 1-33.

Akbal, M. (2011). Medeni yargılama hukukunda adli yardım. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, (93), 147-173.

Baran Çelik, N. (2015). Türk hukukunda uluslararası koruma başvurusunda bulunan veya uluslararası korumadan yararlanan yabancıların hak ve yükümlülükleri. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1 (Özel Sayı), 67-148.

Çiçekli, B. (2014). *Yabancılar ve mülteci hukuku*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Ekşi, N. (2018). *Yabancılar ve uluslararası koruma hukuku*. İstanbul: Beta.

İzmir Barosu, (2017). *İzmir geri gönderme merkezlerinde adalete erişim hakkı çerçevesinde yaşanan sorunlar*. <https://www.izmirbarosu.org.tr/Yayin/752/izmir-geri-gonderme-merkezlerinde-adalete-erisim-hakki-ercevesinde-yasanan-sorunlar.aspx>, (Erişim Tarihi: 10.02.2021).

İzmir Barosu, (2020). *Adli yardım alanında çalışan avukatlar için mülteci hukuku rehberi*. <https://www.izmirbarosu.org.tr/Yayin/1499/adli-yardim-alaninda-calisan-avukatlar-icin-multeci-hukuku-rehberi>, (Erişim Tarihi: 10.02.2021).

Kılınç, A. (2013). *Medeni usul hukukunda adli yardım*. Ankara: Adalet Yayınevi.

Mülteci Hakları Merkezi, (2016). *Türkiye’de idari gözetim altında bulunan yabancılar dahil olmak üzere uluslararası koruma arayan yabancıların vekâlet verme konusunda yaşadıkları sorunlar*. <https://www.mhd.org.tr/images/yayinlar/MHM-46.pdf>, (Erişim Tarihi: 10.02.2021).

Mülteci Hakları Merkezi, (2019). *Türkiye’de sığınmacı ve göçmenlerin adli yardıma erişimi: tespitler ve öneriler*. <https://www.mhd.org.tr/images/yayinlar/MHM-74.pdf>, (Erişim Tarihi: 10.02.2021).

Özkan, I. (2018). *Göç-iltica ve sığınma hukuku*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yetim, Ö. (2020). *Mültecilerin adalete erişimi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.

Yiğit, Ö. (2018). *Uluslararası hukuk, Avrupa hukuku ve Türk hukukunda mülteci ve sığınmacıların etkili başvuru hakkı*. İstanbul: On İki Levha Yayınları.

Yayın Geliş Tarihi: 06.05.2021
Yayına Kabul Tarihi: 14.12.2021
Online Yayın Tarihi: 31.12.2021
http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.1055606

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 23, Özel Sayı, Yıl: 2021, Sayfa: 55-73
ISSN: 1302-3284 E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

BİR ZORUNLU GÖÇTEN DİĞERİNE SURİYE'DEN TÜRKİYE'YE GÖÇ EDEN SOMALİLER (2011-2013): BALIKESİR ÖRNEĞİ

*Zekeriye BAKAL ALI**
*Selver ÖZÖZEN KAHRAMAN***

Öz

Somali, tarih boyunca dini, siyasi, ekonomik ve sosyal nedenlerle çatışmaların yaşandığı bir ülkedir. Somalilerin ülkelerinden çıkışı genellikle zorunlu nedenlere bağlı olup, gittikleri ülkelerdeki siyasi krizler nedeni ile de yeniden yerinden edilmektedirler. Bu çalışma Suriye'ye göç etmiş olan Somalilerden Suriye krizi sonucu Türkiye'ye (Balıkesir) yerleştirilmiş gruplar üzerine odaklanmıştır. Çalışmada hedeflenen amaçlar şunlardır: (i) 2011 yılından itibaren Suriye'den Balıkesir'e göç eden ve BM'nin yerleştiği Somalili mültecilerin göç öncesi ve sonrasında sosyo-ekonomik durumlarıyla kültürel adaptasyonları tespit edilerek karşılaştırılmıştır, (ii) Somali'den Türkiye'ye olan göç güzergâhları ortaya konulmuştur, (iii) göç sonrasında karşılaşılan sorunlar ve mülteci ailelerin gelecek hedefleri detaylı olarak incelenmiştir. Çalışmada nitel araştırma yaklaşımlarından biri olan anlatı araştırması kullanılmıştır. Saha araştırmalarından elde edilen bulgulara göre; Somalili mülteci ailelerin Balıkesir'i tercih etme nedenleri arasında sosyal ağlar, yaşam maliyetlerinin düşük olması (barınma ve gıda maddelerine erişim) ve iş imkânlarının bulunması sıralanabilir. Mülteci aileler, göç öncesi ve Türkiye'ye geçiş sürecinde şiddet ve saldırı eylemleri, travmatik olaylar, yaşamı tehdit edici deneyimler; göç sonrasında ise yeniden yerleşimle birlikte ortaya çıkan dil sorunları, yoksulluk, duygusal sorunlar, sosyal uyum vb. sorunlarla karşılaştıklarını dile getirmişlerdir. Yine bu çalışma sonucuna göre mültecilerin yaşadıkları sıkıntılarla baş etme sürecinde yerli halkın mültecilerle maddi ve manevi desteklerinin oldukça önemli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Zorunlu Göç, Somalili Mültecileri, Göç Güzergâhları, Balıkesir

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (APA 6. Sürüm):

Bakal Ali, Z., Özözen Kahraman, S. (2022) Bir zorunlu göçten diğerine Suriye'den Türkiye'ye göç eden Somaliler (2011-2013): Balıkesir örneği. . *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23, *Dokuz Eylül Üniversitesi Uluslararası Konferansı, Göç: Önümüzdeki Yirmi Yılın Projeksiyonu ve Ötesi*” Özel Sayısı, 55-73.

* Y.L. Öğrencisi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, ORCID: 0000-0002-6153-5709, zekeriyebakaal@gmail.com.

** Prof. Dr. Selver Özözen Kahraman, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, ORCID: 0000-0001-6024-0792, sozozen@comu.edu.tr.

**FROM ONE FORCED IMMIGRATION TO ANOTHER SOMALI PEOPLE
WHO IMMIGRATE TO TURKEY FROM SYRIA (2011-2013): CASE
STUDY OF BALIKESIR**

Abstract

Somalia is a country where conflicts have been experienced throughout history for religious, political, economic and social reasons. The exit of Somalis from their countries is generally due to compulsory reasons and they are displaced again due to the political crises in the countries they have gone to. This study focused on embedded groups who had emigrated from Somalia to Syria as a result of the Syrian crisis in Turkey (Balıkesir). Targeted objectives in this study are: (i) since 2011, who emigrated from Syria to Balıkesir and the UN has placed before the exodus of Somali refugees and compared by determining cultural adaptation of their socio-economic situation in the post, (ii) from Somalia to Turkey The migration routes have been set forth, (iii) the problems encountered after migration and the future goals of refugee's families have been examined in detail. Narrative research, which is one of the qualitative research approaches, was used in the study. According to the findings obtained from field studies; Social networks, low living costs (access to shelter and food) and job opportunities can be listed among the reasons why Somali refugees' families prefer Balıkesir. Refugees' families, pre-migration and violence and attacks in Turkey in transition, traumatic events, life-threatening experiences; After migration, language problems, poverty, emotional problems, social adaptation, etc. that occur with resettlement. They stated that they encountered such problems. Again, according to the results of this study, it was concluded that the material and moral support of the native people to the refugees is very important in the process of coping with the problems experienced by the refugees.

Keywords: *Forced Migration, Somali Refugees, Migration Routes, Balıkesir*

GİRİŞ

1990'lı yıllardan sonra Somali'de iç savaş ve terör olaylarının artması, doğal afetlerin meydana gelmesi vb. etkenler sonucunda zorunlu göçler yaşanmaktadır. Zorunlu göç (*forced migration*), devlet ya da eşdeğeri olan bir sosyal kurumun yarattığı itme etkisiyle ortaya çıkan göçlerdir (Göç Terimleri Sözlüğü, 2009, s. 103). Farklı bir ifadeyle zorunlu göç denildiğinde, insanların isteğine bırakılmadan, devletler tarafından bazı olaylar ve durumlar sonrasında mecburi olarak yaptırılan göç türüdür (Koçak ve Terzi, 2012, s. 71). Zorunlu göç tarihin eski dönemlerinden beri farklı nedenlerle insanların kitleler halinde başvurdukları bir çözüm olagelmıştır. Kitleli zorunlu göçler, günümüz dünyasında çoğunlukla üçüncü dünya ülkelerinde savaş, çatışma, salgın hastalık ve doğal felaketler sonrası görülmektedir. Gelişmemiş ülkelerde; iç savaş, bölgesel çatışmalar, ekonomik sorunlar ve asgari yaşam standartlarının kötüye gitmesi insanları göçe zorlamaktadır (Bakal Ali ve Özözen Kahraman, 2019, s. 821).

Göç, süreklilik arz eden bir süreçtir ve başka bir yere yerleşmekle de hareketlilik sona ermemektedir. Yerleşilen yerlerde yeniden bir güvensizlik durumuyla karşılaşılması halinde, tersine (köken bölgeye doğru) veya başka bir ülkeye göç gerçekleşebilmektedir (Sirkeci, vd., 2019, s. 165). İşsizlik, sağlık ve

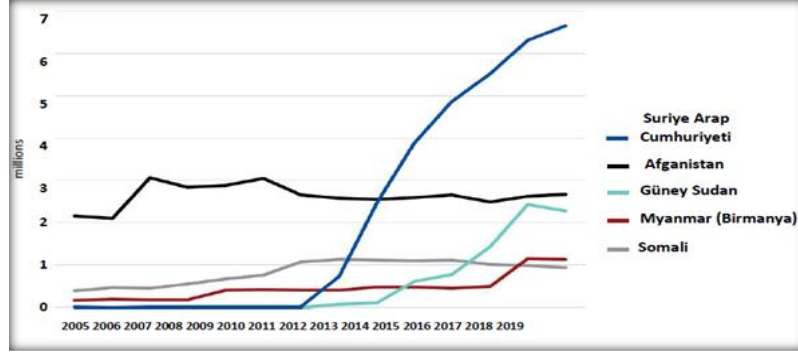
eğitim sisteminin yetersizliği, etnik ayrımcılık, siyasi baskı ve asimilasyon çabaları güvensiz ortamını yaratabilecek unsurlardır. Güvensizlik, hem somut hem de soyut olgu ve olaylardan kaynaklanabilmektedir (Sirkeci, 2009, s. 6). Bu bağlamda Somalililer güvensizlik nedeni ile dünyada en fazla göç eden etnik gruplardan biridir.

SOMALİLİ MÜLTECİLER

Mülteciler özelinde Somalililerin yerinden edilme sürecine odaklandığımızda, yayınlanan bilimsel çalışmalar başta olmak üzere, medya haberleri, röportajlar, gözlemler ve belge analizine dayanarak, Somali'deki mevcut merkezkaç eğilimlerini açıklayan dört faktör tespit edilmiştir. Bunların arasında belki de en önemli faktör güven açığıdır (Elmi, 2015, s. 1). On yıllık yozlaşmış sivil yönetim hükümet (1960–1969), yirmi yıllık devam eden baskıcı askeri rejim (1970–1990) ve otuz yılı aşkın süren iç savaş (1991'den günümüze) farklı topluluklar ve bireyler arasında bir şüphe kültürü yaratmıştır. Sömürgecilik döneminin sona ermesinden sonra Somali'de oluşturulan sivil yönetim dönemindeki hükümet ilk dokuz yıl devleti yönetmede kaynak paylaşımı ve hizmet sunumu söz konusu olduğunda yozlaştığı ve adaletsizlik yaptığı görülmüştür (Elmi, 2015, s. 2). Ayrıca askeri rejim, köylere saldırarak, sivilleri öldürerek ve on binlerce Somaliliyi yerlerinden ederek insan haklarını ihlal etmiştir (Elmi, 2010, s. 162).

Somali, dünyanın en çok mülteci nüfusuna sahip ülkelerinden biridir. Somalili mülteciler dünyada çok geniş bir alana yayılmıştır. Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu (UNFPA, 2020) rakamlarına göre Somali nüfusu 15.893 milyona ulaşmıştır. 1975'ten beri ülkede herhangi bir nüfus sayımı yapılmadığı için bu tahmini bir rakamdır (UNFPA, 2020). Bununla birlikte göç verilerinin toplamı, ülkenin sahip olduğu göçebe nüfusun yanı sıra mülteci hareketliliği nedeniyle daha da karmaşık hale gelmektedir.

Şekil 1: 2019 İtibariyle İlk Beş Menşe Ülkesine Göre Mülteci Sayısı (Milyon)

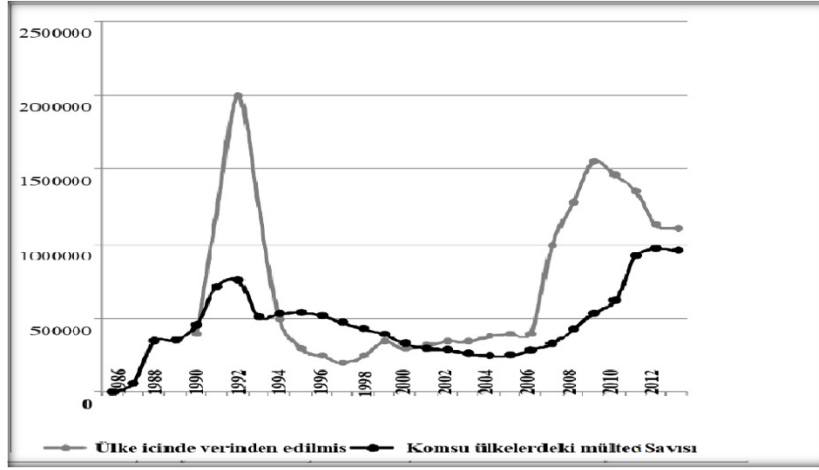
Kaynak: BMMYK, İstatistik, (Erişim Tarihi:16.08.2020)

Şekil 1’de görüldüğü gibi Suriye Arap Cumhuriyeti’nde devam eden çatışma sebebiyle o ülkeden gelen mülteci sayısı yaklaşık 6,7 milyona ulaşmıştır. Afganistan 2,7 milyon mülteci ile dünyanın en büyük ikinci menşe ülkesidir. Güney Sudan, 2016 yılının ikinci yarısında patlak veren büyük çaplı şiddet olaylarından bu yana en büyük üçüncü mülteci ülkesidir ve 2019’un sonunda 2,3 milyon kişiye ulaşmıştır. Somali otuz yılı aşkın süredir istikrarsızlık ve şiddet olayları sebebiyle önemli bir mülteci barındıran bir ülkedir. Yaklaşık 1 milyon mülteci ile dünyanın en büyük beşinci menşe ülkesidir. Suriye Arap Cumhuriyeti, Afganistan, Güney Sudan, Myanmar ve Somalili mülteciler, dünya mülteci nüfusunun üçte ikisinden fazlasını oluşturmaktadır.

Somali, 1991’de devletin çöküşünden bu yana sürekli şiddet ve yerinden edilme sahnesi olarak görülmektedir. Fakat çatışma ve yerinden edilmenin karşılıklı etkileşiminde farklı aşamalar, konfigürasyonlar ve evrimler görmüştür. Günümüze kadar varlığını sürdüren yerinden edilmenin doğuşundan önce, Sosyalist Başkan Barre, “Pan-Somali” uğruna Sovyetler Birliği ile çok sıkı ilişkiler geliştirmiş ve ittifak kurmuştur. Fakat onun yayılmacılık anlayışı, ülkesini 1979 yılında Etiyopya ile savaşa sokmuş ve bundan dolayı Sovyetlerle kurulan birliği bozulmuştur. Ogedon Savaşı olarak tarihe geçen bu mücadelede, Sovyetler Etiyopya’da iktidarda olan Marksist yönetimi desteklemiş ve nihayetinde Başkan Barre ve ülkesi bu savaştan mağlup ayrılan taraf olmuştur. Savaş, ülkenin sadece sosyal ve ekonomik bir buhranla yüz yüze kalmasına sebep olmamış; aynı zamanda uluslararası ilişkiler bağlamında gittikçe yalnızlaşmasına da yol açmıştır (Yıldırım, 2014, s. 40). Yaşanan bu durumda en çok etkilenenler, çatışmanın yoğunlaştığı sınırın yakınında yaşayan insanlardır. Örneğin 1977-78 arasındaki sınır savaşında Etiyopya vatandaşı 750.000 bin Somalili Etiyopya’dan kaçarak Somali’ye sığındılar (Hammond, 2014, s. 56). Ülkedeki sığınmacıların Somali’nin ulusal ekonomisinin bozulmasına sebep olmuştur ve bu durum günümüze kadar etmektedir.

Somali’de sömürgecilik döneminden sonra yaşanan iç savaş, kuraklık, yoksulluk ve terörizm sorunları sonucundaki 1980’lerin ortalarından bu yana ülke içinde yerinden edilen ve komşu ülkelerdeki mülteci sayısındaki dalgalanmalar gösterilmiştir (Şekil 2).

Şekil 2: Somali’de Yer değiştirme Tahminleri

Kaynak: Lindley, A., Hammond, L. (2014). Histories and contemporary challenges of crisis and mobility in Somalia. *Crisis and migration: Critical perspectives*, 46-72.

Şekil 2’ye göre Somali dışındaki mültecilerin ilk yerinden edilmeleri, 1991’de Başkan Siad Barre rejiminin çökmesine yol açacak olaylarla başlamıştır. Bu tarihten itibaren Somalili mülteciler ve ülke içinde yerinden edilmiş kişiler, Afrika Boynuzundaki en uzun süreli yerinden edilmiş nüfustür. Bununla birlikte göç ve hareketlilik, bölgenin siyasi ve ekonomik tarihinde çok daha uzun süre kilit unsurlar olarak yer almıştır. Somalililer, 1970’lerden beri çatışma, doğal afet ve ekonomik zorluklardan dolayı sürekli yerlerinden edilmiştir.

1992-1993 yıllarında Klanlar arasında şiddetli kuraklığın etkisiyle artan çatışmalar neticesinde yaklaşık 250.000 Somalilinin ölümüne yol açmıştır. Diğer etkilenenler ise ülkedeki şehir merkezlerine veya komşu ülkelerdeki güvenli alanlara zorunlu olarak göç etmiştir. 1999’a kadar 800.000 mülteci Kenya ve Etiyopya’ya kaçmıştır. Bunun neticesinde yaklaşık iki milyon kişi ülke içinde yerinden edilmiştir (Amerika Birleşik Devletleri Mülteciler Komitesi, 2001).

Etiyopya’ya Yerinden Edilme

Başkan Mohamed Siad Barre’yi ve hükümeti deviren iç savaş, 1988’de Somali Land’in eski İngiliz Muhafızı olan ülkenin kuzeybatısında başlamıştır. İsyancı Somali Ulusal Hareketi (SNM), Somali Land’daki kasabalara karşı kara ve hava kampanyaları düzenleyen Hükümete karşı saldırılar düzenleyerek, insanların

batıya Etiyopya'ya ve kuzeye Cibuti'ye kaçmasına neden olmuştur (Toole ve Bhatia, 1992, s. 315). Somalili Mülteciler Etiyopya'da Somali'nin geçmişte de günümüzde de sorun yaşadığı komşusu Etiyopya, aynı zamanda kaostan kaçan Somalililere ev sahipliği yapmaktadır. Etiyopya, 1990'lı yıllarda Somali'den gelen 630.000 mülteciyi sekiz kampta barındırmıştır. Bu mülteciler, 1997 ve 2005 yılları arasında geri dönmüş ve Etiyopya'da sadece bir mülteci kampı kalmıştır (Kava, 2009, s. 7).

Cibuti'ye Yerinden Edilme

Somali Land'dan çok fazla sayıda yerinden edilmiş insan Etiyopya'ya kaçarken 90.000'den fazla mülteci (çoğu Issa klanından olmak üzere) Cibuti'deki kamplara sığınmıştır (Hastalık Denetim Merkezleri (CDC), 1992, s. 914). Cibuti hükümetin yetkilileri başlangıçta Somali'den gelen mültecileri tanımakta veya kamp kurmak konusunda isteksizdi. İlk gelen mülteciler hayatta kalmak için çoğunlukla akrabalarının desteğini aldılar. Mültecilerin statüsüne ilişkin '1951 Sözleşmesi'nin katı bir yorumu uygulandı Somalili mülteciler için kalıcı bir entegrasyona izin verilmedi, ancak Somalili mültecilerin sayısı arttıkça hükümet uluslararası toplumdaki destek aramaya başladı. BMMYK'dan destek için bir itirazda bulunuldu ve 1990'da Avrupa Birliği acil mülteci yardımı için 114.000 ABD doları sağlandı (UNHCR, 1991).

Çatışmanın ve Yerinden Edilmenin Kenya ve Yemen'e Yayılması

1990 yılında ülkede iç savaş çıkmış ve sonunda yenilgiyi kabul eden Barre, 1991 yılında ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır. Ancak Barre'nin ülkeyi terk etmesinin ardından, ülke yönetimi konusunda anlaşamayan muhalif gruplar silahlarını birbirlerine çevirmiş ve ülkede iç savaş başlamıştır. Çatışmanın Puntland, Güney ve Orta Somali'ye sıçradı. Kenya'ya ve Puntland'dan Bossasso limanı ve daha küçük limanlardan Yemen'e doğru yer değiştirmeye neden olmuştur. 1991 ile 1992 arasında Kenya'daki mülteci sayısı yaklaşık 280.000 artmış, Yemen'deki mülteci sayısı ise ikiye katlanarak 30.000'den 60.000'e çıkmıştır (CDC, 1992, s. 914). 1991 ve 1992 yıllarında kuraklık, şiddetin etkilerini daha da kötüleştirerek gıda üretimini bozmuştur. Bu durum, yetersiz beslenme ve ölüm oranlarının artması ve insanların evlerini terk etmelerine neden olmuştur. Çatışma ve kuraklık, mülteci nüfusunun dağılımını etkilediğinden Somalililerin bu durumdan nasıl etkilendiğini anlamak önemlidir. Somali'nin tüm bölgelerinde yerinden edilme meydana gelirken, Güney bölgesi en çok etkilenen bölge olmuştur. Güney, klan yapısı açısından da daha heterojendir ve klanlar arası kavgalar yaşandığı için bölgeler ele geçirilmiştir. Bu durum insanları ana geçim kaynaklarından yoksun bırakarak daha fazla insanı göçe zorlamıştır. Bu dönemde Somali'den Yemen'e tekne geçişleri artmıştır. Yemen 1991'de 30.000 mülteciye ev sahipliği yapmış ve bu sayı ertesini yıl ikiye katlanmıştır (Hammond, 2014, s. 60).

Kenya'ya Mülteciler

Kenya, Mart 1991'den önce yaklaşık 30.000 Somalili mülteciye ev sahipliği yapmış ve bir yıl içinde bu sayı yaklaşık 300.000'e çıkmıştır. Mültecilere ev sahipliği yapmanın zorlukları, aynı zamanda Güney Sudan ve Etiyopya'dan gelen yer değiştirmelerle daha da arttırmıştır. Mülteci kampları 1991'den başlayarak kurulmuş ve Somali sınırına yakın kıyı boyunca yerleştirilmiştir (Oka, 2011, s. 227). Kenya hükümeti, iç güvenlik endişeleri nedeniyle mültecileri daha iç bölgelere yerleştirme konusunda isteksiz davranmıştır. Kamplardaki acil durum koşulları, yüksek düzeyde yetersiz beslenme, kızamık, kolera ve birçok kişinin ölümüne neden olan diğer hastalık salgınları 1993 yılına kadar devam etmiş ve güvenlik de oldukça sorunludur. Örneğin İnsan Hakları İzleme Örgütü tarafından 1993 yılında kamplarda çok sayıda tecavüz, fiziksel saldırı ve hırsızlık vakalarını belgelenmiştir (Norowjee, 1993, s. 13). Günümüzde, yaklaşık 16 milyonluk toplam Somalili nüfusun 1,5 milyonu ülke dışında yaşadığı tahmin edilmektedir (Danström, vd., 2015, s. 15). Bu insanların yaklaşık bir milyonu Afrika Boynuzu Bölgesi'nde veya yakınında yaşamaktadır.

ARAŞTIRMANIN AMACI, ÖNEMİ VE YÖNTEMİ

Bu çalışmada 2011 yılından itibaren Suriye'den Balıkesir'e göç eden ve BM'nin yerleştiği Somalili mültecilerin göç öncesinde ve sonrasında sahip oldukları sosyo-ekonomik durumları ve kültürel adaptasyonları tespit edilerek karşılaştırılmıştır. Somali'den Türkiye'ye olan göç güzergâhları ortaya çıkarılmış, göç sonrasında karşılaşılan sorunlar ve göçmen ailelerin gelecek hedefleri detaylı olarak incelenmiştir. Yapılan literatür taraması sonucunda Türkiye'deki Somalili mülteciler üzerine yapılan çalışmaların yetersiz olduğu tespit edilmiştir. Bu durum çalışmanın çıkış noktasını oluşturmakla birlikte, çalışmanın en önemli katkısı araştırma alanı olarak seçilen Balıkesir'deki Somalili mültecilerle ilgili bulguların (diğer bölgelerdeki Somalili mültecilerin de benzer sorunları yaşadığını düşünülürse) Somalilerin yaşadığı diğer alanlara entegre edilerek bu mültecilerin askıda kalan durumlarının netleştirilmesi açısından katkı sağlayacak olmasıdır. Bu bakımdan Balıkesir ili bir pilot bölge olarak değerlendirilmiştir.

Beşeri coğrafya kapsamında bir olay veya birbiri ile kronolojik ilişkisi bulunan olayların özellikleri ve karakteristiklerini tespit etmek için yapılan çalışmalarda nitel araştırma yaklaşımlarından biri olan *anlatı araştırmasına* (narrative research) başvurulmuştur. "*Anlatılar, insanların bireysel deneyimlerini içsel süzgeçlerden geçirerek başkalarına aktarma yolu olarak tanımlanmaktadır*" (Ersoy ve Bozkurt, 2017, s. 239). Anlatı araştırması ise deneyimlenen bir olay ya da olaylar dizisinin hikâyeler yoluyla başka kişi ya da kişilerle paylaşılması temeline dayanmaktadır. Bir metodoloji olarak *anlatı yaklaşımının* bireylerin anlattıkları öykülerden ve yaşadıklarını söyledikleri deneyimlerinden oluşmaktadır (Creswell, 2016, s. 70). Bu yaklaşımın uygulanmasının; bir ya da birden fazla bireyin deneyimlerini araştırmayı, bu bireylerin yaşam öykülerinden

veri toplamayı, kişisel deneyimleri rapor etmeyi ve bu deneyimlerin içerdiği anlamları kronolojik olarak sunmayı veya hayatın aşamalarını kullanmayı içerdiğini aktarmaktadır (Mücevher, 2020, s. 279). Bu uygulama yapılırken bir veya birden fazla yaşanmışlığın veya tanıklığın, bir düzen içerisinde, toplumsal ve tarihsel bağlamda sunulması önemlidir (Bal, 2016, s. 109). Bu yönü ile *anlatı araştırması*, bize insan davranışlarını anlamada hem kişi, yer ve zaman etkileşimini birlikte değerlendirme hem de sürekli değişim ve gelişim içinde olan kişisel deneyimleri analiz etme imkânı tanımaktadır (Güler vd., 2015, s. 285).

Buradan hareketle Balıkesir’de yaşayan Somalili zorunlu göçmenler arasından 10 aile seçilmiş, bu 10 ailenin herbiri bir küme kabul edilerek her kümeden bir kişi ile yüz yüze derinlemesine görüşme yapılmıştır. Her ailede hanehalkı sayısı ile birlikte, kadın-erkek ve çocuk sayıları tespit edilmiştir (Ek 1). Görüşmecileri tespit ederken *amaçlı örnekleme yöntemi* kullanılmıştır. Bunlara ek olarak, araştırmadan elde edilen sonuçların daha iyi analizi ve yorumlanmasına imkân veren *katılımcı gözlem tekniği* kullanılmıştır.

ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Somali’den Göç Etmeye Sebep Olan Unsurları

Yapılan araştırmadaki saha çalışması, mülakat görüşmesi ve katılımcı gözlem tekniği elde edilen bulguların neticesinde Suriye’den Balıkesir’e göç eden Somalili mültecilerin hanehalkı sayısının çoğunluğunun *Mogadişu’dan* (%62), *Kismayo’dan* (%23), ve *Baidoa’dan* (%15) geldiği ve iç savaştan önce orada yaşadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte Balıkesir’de yaşayan Somalili mültecilerin 1990’lı yıllarda Somali’de patlak veren şiddet olaylarının ardından, Siyad Barre rejiminin düşüşünü ve 1991’de iç savaşın tamamen patlak vermesini izleyen yıllarda kendi ülkelerine yaklaşık olarak otuz yıl önce zorunlu olarak göç etmişlerdir. Katılımcıların Somali’den göç etme dönemi büyük ölçüde benzerlik göstermektedir. Hanehalkı sayılarının üçte ikisinden fazlası (%68) Siyad Barre rejiminin yıkılmasından ve iç savaşın başlamasından sonraki aylarda ve yıllarda (1990-1992 yılları arasında) Somali’den zorunlu olarak göç etmişlerdir. Balıkesir’deki Somalili mültecilerin ülkelerini terk etmesine iten sebeplerin hepsi iç savaş ve sonuçları ile ilgilidir.

“İç savaşın başladığı dönem yani 1991 yılında Mogadişu’daydım. Güvenlik eksikliği, ailemin zarar görmesi ya da malımın yok olacağı ve evimin yağmalanacağı korkusu içindeydim. Ama kocam ve oğullarımdan biri haydutlar tarafından öldürüldüğünde göç etme kararı aldım. Bu kadarı da fazlaydı. Daha fazla dayanamadım.” (53 Yaşında Kadın).

İç savaşın patlak vermesiyle ya da başladıktan sonraki ilk birkaç yıl içinde Somali’den ayrılan insanlar çoğunlukla aceleyle ve dağınık bir düzende kaçtılar. Bu ayrılışın planlı olmadığı ya da en iyi ihtimalle aceleyle olduğu ve ailelerin hep

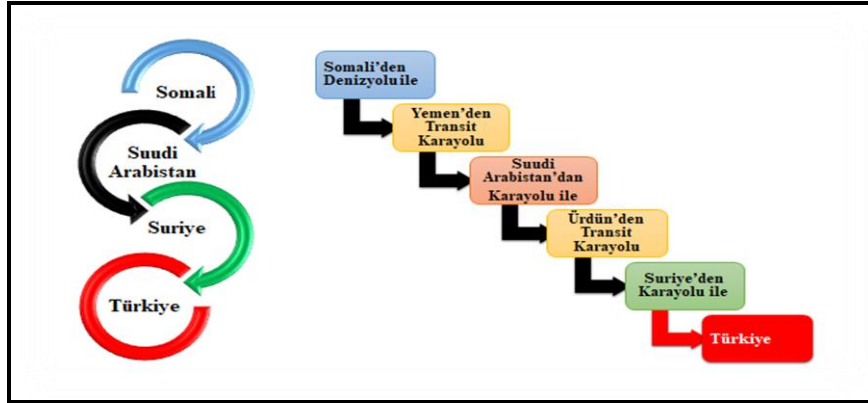
birlikte ayrılmadığı, çoğu zaman diğer üyelerinin nerede olduğunu ve hatta hayatta olup olmadıklarının bilinmediği anlamına gelir.

“Somali’den şiddet yüzünden ayrıldım. Artık üye olduğum klanımın insanları için Mogadişu’da kalmak mümkün değildi. Hawiye kabileleri tarafından istila edilmiştik. Her zaman barış içinde yaşadığımız komşularımız bile düşman olmuştu. Bir gün Mogadişu’dan dışarı çıktım ve eve gidemedim çünkü girişi kapattılar. Kendimi saklamak zorundaydım. Ailemin nerede olduğunu bilmiyordum. Sonra yakalandıklarını öğrendim. Yaklaşık dört hafta sonra, burası daha sakin olduğunda, arkadaşlardan evimizin yıkıldığını öğrendim, gerçekten çıldırdım. Somali’den onları aramaya akrabalarımı görevlendirdim. Medyada BBC Somali’ye ilan verdim. Hala nerede olduklarını bilmiyorum ama ülkeyi terk ettiklerini biliyorum.” (49 Yaşında, Erkek).

Somali’den Türkiye’ye Olan Göç Güzergâhları

Yapılan araştırmadaki mülakat görüşmeleri neticesinde Somali’den 1990-1994 yılları arasında zorunlu olarak göç eden ve günümüzde Balıkesir’de ikamet eden Somalili mültecilerin Somali’den Türkiye’ye olan göç güzergâhları ve transit ülkeleri belirlenmiştir. Zorunlu göçmenlerin çıkış yollarının güzergâhları Şekil 3 de gösterilmiştir.

Şekil 3: Balıkesir’deki Somalili Mültecilerin Somali’den Türkiye’ye Göç Güzergâhları

Ortak tarihi ve geçmişi olan Somali ve Yemen ilişkileri dostane olması nedeniyle Somali’deki iç savaştan önce, var olan uzun bir göç geçmişine sahiptir. Bu bağlantı iki ülke arasındaki kültürel ve dini yakınlıklarına dayanmaktadır. Bu kültürel bağ, Yemenli yetkililerin ve toplumun sürgüne gönderilen Somali halkına cömert bir karşılama (açık kapı politikası gibi) göstermesini sağlamıştır. Dolayısıyla, iç savaş Somalilileri anavatanlarını terk etmesine sebep olduğundan, sürgündekileri çoğuna Yemen’e gitmeye mecbur bırakmıştır. Somali’den Yemen’e geçmenin en yaygın yolu, genellikle çok tehlikeli bir yolculuk olan Bosaso limanından deniz yolu ile bir tekneye binmektir. Anavatana olan yakınlığı, nispeten

kolay, ucuz ve tehlikeli olsa da Yemen'e sığınmak isteyen Somaliler bu yolu tercih etmektedir. Aynı zamanda bu yolun ileriye doğru hareket için bir geçiş noktası olduğuna dikkat edilmelidir.

“Yemen'e ilk geldiğimde Suudi Arabistan'a gitmenin yolunu bilen bir grup kadınla birlikteydim. Basaten'e birlikte gittik ve Yemen sınırına bir arabayla gittik. Ona ulaşmamız dört gün sürdü. Kontrol noktalarından önce duruyorduk, onlardan kaçıyorlardık ve arabayı geri alıyorduk. Yemen sınırını sorunsuz bir şekilde geçtik ama Suudi Arabistan'ın sınırına çok zor geçtim üç defa geçemedim. Sonunda dördüncü defa geçmeyi başardım.”(47 Yaşında Kadın).

1990'lı yıllarda Somali'deki iç çatışmalardan kaçan Somaliler'in ilk durakları Suudi Arabistan olmuştur. Gelen göçmenler bekâr olup buradaki Somalili kadınlar ile evlilik yapmaktadırlar. Çocuk sahibi olduklarında ise Suudi Arabistan'daki paralı eğitim ve hayat pahalılığından dolayı (ilk hedefleri Suudi Arabistan olmasına rağmen ülke göç politikalarının kriterlerine kısıtlayıcı maddeler eklemesiyle daha şeffaf politikalar güden ülkelere yönelme arayışları başlamış) Suriye'ye göç etmişlerdir. Suriye savaştan önce cazip bir ülke olduğundan burayı tercih etmişlerdir. Suudi Arabistan'da on sekiz yıl geçiren ve daha sonra biriktirebildiği parayla Suriye'ye gitmeye karar veren Balıkesir'deki Somalili mülteci bir kadına göre;

“Suudi Arabistan'ı terk etmeye karar verdim çünkü oradaki aile hayatımı iyileştirme şansım yoktu ve okul çağına ulaşmış beş tane çocuklarım vardı. Sömürüldüm, bir aile için çalışıyordum, küçük şeyler yapıyordum. Suudi Arabistan'da köle olarak kabul ediliriz. Oraya vardığımda benim gibi bir Somalili göçmen kadın için bu ülkede yaşamının ne kadar zor olduğunu keşfettim.”(46 Yaşında Kadın).

“Eğitimde kısıtlama vardı yani devlet okullarına çocuklarımızı gönderme hakkımız yoktu, buna ek olarak her şey pahalı olmuş buna karşılılık olarak bizde çocuk sayısı artı ve bize göre sosyo-ekonomik olarak Suudi Arabistan cehenneme dönmüştür. Çözüm için Suriye'ye taşınmayı karar verdik çünkü devlet okulları ücretsizdi, yaşam maliyeti çok üçüzdü ve çalışma izni vardı yani Suriye'deyken bir yerli Suriye'ye farkımız yoktu. Ben ve çocuklarım Suriye'deyken kocam tek başına Suudi Arabistan'a çalışıyordu tır şoförlüğü yapıyordu. Yılda bir kez tatil olarak bize geliyordu o zaman ekonomik olarak iyiydik.” (43 Yaşında Kadın).

Savaş koşullarından kaçan katılımcıların Türkiye'yi tercih etmelerinde en önemli faktör, Türkiye'yi güvenli bir ülke olarak algılamalarıdır.

“Bizi Suriye'den göçe zorlayan sebeplerin Suriye'deki iç savaş olduğunu düşünmüyorum. Çünkü savaş olmasaydı göç etmezdim. Yaşanabilecek yer kalmamış her yer asker ve silah sesleri dolmuştur. Türkiye iç savaş olmayan bir ülke olduğu için tercih ettik.” (51 Yaşında Erkek).

BALIKESİR'DEKİ SOMALİLİ MÜLTECİLER

Balıkesir'deki Somalili Mültecilerin Türkiye'deki Hukuki Statüsü

Birleşmiş Milletler, Mültecilerin Statüsüne İlişkin 1951 Sözleşmesi' ne göre mülteciyi; "ırkı, dini, milliyeti, belli bir sosyal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri nedeniyle zulüm göreceği konusunda haklı bir korku taşıyan ve bu yüzden ülkesinden ayrılan ve korkusu nedeniyle geri dönemeyen veya dönmek istemeyen kişi" (UNHCR, 2005). Türkiye Cumhuriyeti Devleti taraf olduğu Uluslararası Göç Hukuku'na göre Avrupa dışından gelen kişileri mülteci olarak kabul etmemektedir. Türkiye ise mülteciyi; "*Avrupa ülkelerinde meydana gelen olaylar nedeniyle; ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancıya veya bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen vatansız kişiye statü belirleme işlemleri sonrasında verilen statü*" olarak tanımlamıştır (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2020). Bu koşullar, uluslararası koruma ihtiyacı içindeki bireylerin, hukuki statüsünün belirlenmesi amacıyla farklı tanımların oluşmasına neden olmuştur. Bunlar; mülteci, şartlı mülteci, ikincil koruma ve geçici korumadır.

T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü tarafından yapılan şartlı mülteci tanımı: "*Avrupa ülkeleri dışında meydana gelen olaylar sebebiyle; ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancıya veya bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen vatansız kişiye statü belirleme işlemleri sonrasında verilen statü*" şeklindedir. Bu kişilerin üçüncü bir ülkeye yerleştirilinceye kadar Türkiye'de kalmalarına izin verilir. Sonuç olarak Balıkesir'deki Somalili mültecilerin '*Şartlı Mülteci*' hukuki statüsüne sahip olmaktadır.

Türkiye ve Balıkesir'i Tercih Sebepleri

Suriye'den Türkiye'ye göç eden Somalilerin Türkiye'ye göç etmelerinde en önemli etken zorunluluk olmuştur. Savaş nedeni ile Suriye'den ayrılmak zorunda kalan Balıkesir'deki Somalili zorunlu göçmenler yoğun saldırı ve korku nedeniyle göç etmeye karar verdiklerini belirtmişlerdir. Katılımcılar Türkiye'ye gelmeden önce Suriye'de yaşamış olduğu savaş deneyimini ve göç kararını şu sözlerle ifade etmektedir:

“ Suriye’de olan savaştan dolayı geldik. Daha da fazla kalamazdık orada bombalar atılıyordu. Evdeyken bile tehlike devam ediyor her an ölebilirsin korkusu içindeydik.” (41 Yaşında Erkek).

“En temel sebep savaştı. Savaşın etkileri hayat koşullarını değiştirdi. Halep’te savaştan dolayı hizmet sektörü çok geriledi. Elektrik, su gibi hizmetlere ulaşamamaya başladık. Temel ihtiyaçlarımızı gideremiyorduk yaşam koşullarımız çok kötü olmaya başlamıştı.” (48 Yaşında Kadın).

Balıkesir’deki Somalili mültecilerin çoğunluğu Suriye’nin kuzeyinden, yani Türkiye’ye yakın illerden ülkeye giriş yapmışlardır. Balıkesir’deki Somalili mülteciler en çok Halep ilinden gelmiştir. Halep’i sırasıyla İdlip, Rakka, Lazkiye ve Hama izlemektedir. Katılımcıların Balıkesir’i tercih etme sebepleri irdelendiğinde: akrabalarının olması Balıkesir’i tercih etmelerinde ilk sırada gelirken, Balıkesir’deki iş imkânlarının çok olması diğer belirtilen sebepler arasındadır. Bununla birlikte Balıkesir’e ilk gelenler BM tarafından buraya zorunlu olarak yerleştirilmiştir.

“Balıkesir’e 23 Aralık 2011 yılında dört Somalili aile ile birlikte geldik. O zaman Balıkesir hakkında nasıl bir yer olduğunu fikrimiz yoktu çünkü biz seçmedik BM tarafından atandık. Burada ilk yerleşen Somalili hata Afrikalı göçmenleri olduk. Biz geldikten şimdi burada olan birçok akrabalarımız ve Suriye’deki Somalili komşularımız tavsiye ettik ve geldiler.” (46 Yaşında Erkek).

Somalili mülteci ailelerin Balıkesir’i tercih nedenleri arasında sosyal ağlar, barınma, gıda maddelerine erişim açısından yaşam maliyetlerinin düşük olması ve iş imkânlarının bulunması sıralanabilir. Bu da Somalili mülteci ailelerin Balıkesir’i tercih etmelerinde en çok ilişkiler ağı ile bağlarını devam ettirdiklerini ve böylece göç risklerini en aza indirmeye çalıştıkları görülmektedir. Aynı zamanda ekonomik sebeplerin etkili olduğunu göstermektedir.

“Türkiye’ye ilk geldiğimizde devletin verdiği çadırlarda kaldık sonra Balıkesir’deki akrabalarımızın yanına gittik. Devlet bize yiyecek içecek temel ihtiyaç malzemeleri yardımı yaptı.” (40 Yaşında Kadın). “7 yıl önce geldim. Dağlardan koşarak geldik sınırdan. Sonra direkt Balıkesir’e geldik, çünkü halam buradaydı.” (43 Yaşında Erkek).

Balıkesir’deki Somalili Mültecilerin Maddi Yardım Alma Durumu

Ortalama hane gelirinin 2.600 TL olduğu Somalili mülteci ailelerin resmî kurumlardan yardım alıp almama durumlarına bakıldığında hepsi Avrupa Birliği tarafından finanse edilen ve ismi *Sosyal Uyum Yardımı (SUY)* olan aylık 120 lira destek almaktadır. Katılımcıların %51’inin Balıkesir’deki yerli halktan maddi yardım aldıkları öğrenilmiştir. %36’sı sosyal yardım kuruluşlarından yardım alırken, %10’u yurtdışındaki ailelerinden yardım alırken sadece %3’ü kaymakamlıktan yardım almaktadır.

Balıkesir'deki Somalili Mültecilerin Göç Öncesinde ve Sonrasında Sahip Oldukları Sosyo-Ekonomik Durumlarının Karşılaştırılması

Balıkesir'de yaşayan Somalili zorunlu göçmenlerin “göç öncesinde hepsi Somali'de kendilerine ait evlerde otururken göç sonrasında Türkiye'de kirada oturmaktadırlar. Bu durum hane halkının hem ekonomik olarak hem de duygusal olarak olumsuz etkilendiği” gözlenmiştir. Sağlık harcamaları konusunda göç öncesi ve sonrası arasında fark olmadığını belirtmişlerdir. Eğitim harcamalarında ise, göç öncesi çoğu hanehalkı refah düzeyine bağlı olarak çocuklarını özel okullarda okutmayı tercih etmişken, bu durum azalan gelir düzeyi ve artan harcama giderine bağlı olarak Suriye ve Türkiye'de devlet okullarıyla sınırlı kaldığını belirtmişlerdir. Öncelikle kısa süre sonra Suriye'ye geri dönmek fikriyle yola çıkan katılımcılar taşınabilir ve taşınamaz mallarının hepsini Somali ve Suriye'de bırakıp gelmişlerdir. Göç ettikten sonra geri dönemeyecek olduklarını anladıklarında yeni yaşam alanlarına ve koşullarına adapte olmaya çalışmışlardır. Bu süreçte ekonomik olarak düşünüldüğünde birçok mal ve kaynaklarını Somali'de ve Suriye'de bıraktıkları için Türkiye'de yeni bir hayata başlamak ekonomik olarak hanehalkını zorlamıştır. Diğer taraftan yukarıda bahsedildiği gibi sosyal ve yasal statüdeki değişim hanehalklarının özsaygı, öz yeterlilik ve saygınlık algılarını olumsuz yönde etkilediği gözlemlenmiştir.

“Somali'deyken ekonomik olarak iyiydik herkes devlete çalışıyordu. Sosyalizm sistemi nedeniyle kimse boş duramazdı 18 yaşında olan herkes çalışmak zorundaydı. Boş zamanlarımızda sinemaya gider eşimizle dostumuzla dışarıya yemek yemeye giderdik. Suudi Arabistan'a, Suriye'ye ve Türkiye'ye gelince bunları yapamadık geçim sıkıntısından dolayı. Daha çok çalışıyoruz çünkü her şeyimiz Somali'de kalmıştı.” (54 Yaşında Erkek).

“Türkiye'ye geldiğimizde en dipten başladık. Suriye'deyken en azından Suudi Arabistan'a çalışarak kazandığımız birikimimiz vardı. Ekonomik olarak Suriye'de daha iyiydik para biriktiriyorduk. Sonuçta orada daha kaliteli yaşıyorduk. Burada hayat şartlarından dolayı zorlandık ama Balıkesir'deki yerli halkının maddi ve manevi desteklerinin dolayı ona da zamanla alıştık. Çünkü kesintisiz 7 yıl oturduğum evde Balıkesirli hayır sefer bir kadın tarafından karşılanmıştır. Bu destek alan sadece bizim ailemiz değil Balıkesir'deki Somalili hanelerin yarıya yakın yerli tarafından desteklenmektedir.” (52 Yaşında Kadın).

Kültürel Adaptasyonların Karşılaştırılması

Kültürel adaptasyonları karşılaştırılması en önemli konularında biri olan dil konusunda Balıkesir'deki Somalili zorunlu göçmenlerin yaşadıkları ülkelere göre yapılan karşılaştırma sonucunda Suudi Arabistan ve Suriye ülkelerin ana dilinin Arapça olması ve göçmenleri Arapçanın ana dili olarak kullanılan bir ülke 'den geldikleri için dil konusunda göç öncesi ve sonrası arasında fark olmadığını belirtmişlerdir. Buna karşılık olarak Türkiye'deki gündelik yaşamın zorluklarıyla ilgili öne çıkan en önemli sorunları Türkçe bilmemeleri olmuştur. Tüm

hanehalkları, özellikle ilk birkaç ay içinde insanlarla iletişim kurmakta ve kendilerini ifade etmekte zorlandıklarını bildirmişlerdir. Çoğu katılımcı Türkçe öğrenmeye başladıklarını ve bazı ifadeleri anlayabildiklerini, ancak henüz tam olarak konuşamadıklarını bildirmiştir. Türkçeyi yeterince iyi konuşamamak Balıkesir'deki Somalili zorunlu göçmenlerin sosyal, eğitsel ve ekonomik yaşama katılmalarında önemli bir engel olmuştur. Dil engeli katılımcıların okul sistemine ebeveyn olarak dâhil olma ve çocuklara derslerinde yardım etme konusunda da engel olmaktadır. Katılımcılar, dili kullanmak konusunda kendi yaşadıklarına ek olarak çocukların yaşadıkları zorluklardan da bahsetmiş, çocuklarının dersleri anlamadaki zorluklarına işaret etmişlerdir.

“Türkiye’de genel olarak bizi ekonomi ve Türkçe bilmeme zorladı. Çünkü sıfırdan başladık her ikisinde onun haricinde kültür olarak dini yaşantı olarak zorluk çekmedik kısa sürede yerli halkla kaynaştık.” (40 Yaşında Erkek).

“Çocuklarım okulda bir sorun yaşadığında dil bilmediğim için gidip öğretmenleriyle görüşemiyorum, derdimi anlatamıyorum. Çocuklarım dersleri Türkçe görüyorlar ve hiçbir şey anlamıyorlar. Bana kaç defa ‘anne Suriye’ye geri dönelim, burada hiçbir şey anlamıyoruz’ dediler. İstiyorum ki akşamları dille ilgili kurslar versinler. Ama akşamları olsun çünkü işe gidiyorum gündüzleri. Akşam kursu istiyorum.” (42 Yaşında Kadın).

Göç Sonrasında Karşılaşılan Sorunlar ve Gelecek Hedefleri

Balıkesir'deki Somalili mülteciler en fazla iletişim sorunu yaşamaktadır. Somalili mülteciler dil bilmemesinden kaynaklı iletişim sorunu yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Balıkesir'deki Somalili mültecilerin hanelerin ekonomik ve sosyal açıdan gelecek kaygısı yaşadıklarını ve çocuklarının gelecekle ilgili hakkında kaygılandıklarını ifade etmişlerdir. Buna karşın uzun süre Somali’de hayatın normale dönmeyeceğini düşündüklerini ve bu nedenle geri dönme planlarının olmadığını, BM tarafından üçüncü ülkeye yerleştirene kadar Türkiye’de transit durağı yaşamaya devam etmek istediklerini belirtmişlerdir.

Asya ile Avrupa arasında köprü konumunda olan Türkiye; Kuzey Afrika, Ortadoğu ve yakın Asya ülkelerinden AB ülkelerine yasadışı olarak göç etmek isteyenler için önemli bir durak, kendi vatandaşlarının gelişmiş ülkelere yasadışı olarak göç ettiği, gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelere göç edenlerin yerleştiği bir ülkedir (Bay, vd., 2015, s. 375).

“Buraya gelirken bir beklentimiz yoktu çünkü biz olanaklar yüzünden değil zorunlu olarak göç ettik o yüzden gelecek ile ilgili planımız yoktu ama zamanla BM’nin üçüncü ülkeye yerleştirence kadar burada kalacağız kararı aldık. Çünkü Türkiye’den Avrupa’ya yasadışı göç etmek için maddi imkânımız yoktur.” (43 Yaşında Kadın).

“Bir beklentiyle gelemedik sadece Suriye savaşından kurtulmak istedik. Gelecek ile ilgili planımız belli değil çünkü ne ileri nede geriye gidebiliyoruz

burada tıkaadık. Açık konuşmak gerekirse Avrupa'ya gitmek için maddi imkânlarımız yok, geriye dönmek niyetimizde yok o halde tek seçenek kaldı o da BM'nin üçüncü ülkeye yerleştirtince kadar Türkiye'de ayakta kalmaya çalışmaktır". (46 Yaşında Erkek).

SONUÇ VE ÖNERİLER

19. ve 20. yüzyıl insanlık tarihinin en kanlı dönemi olmuştur. Gelişen kapitalist ekonomik sistem beraberinde savaşları, işgalleri, sömürgeciliği getirmiştir. Buna yaşanan rejim değişikliklerinin de eklenmesiyle birçok insan yaşadıkları ülkeleri terk etmek zorunda kalmıştır. Somali'de 1990 sonrasında birçok yerinden edilen bireylerin göçüne mazur kalmıştır. Bunun temel sebebi 1992 sonrası Somali'de meydana gelen iç karışıklardır. Somali içinde ve dışında yerinden edilme, bugün dünyanın en uzun süredir devam eden krizlerinden biridir. Altı Somaliliden biri şu anda ülke dışında yaşamaktadır. Büyük Afrika Boynuzundaki ev sahibi ülkeler, çok sayıda Somalili mülteciye koruma ve yardım sağlamaya devam etmenin ekonomik, sosyal ve politik maliyeti konusunda endişelidirler. Bu sorumlulukları azaltacak çözüm üretmeye isteklidirler.

Somali ve Suriye'de can ve mal güvenlikleri bulunmayan, her an ölümler karşı karşıya yaşamak durumunda olan ve bu duruma katlanamayarak başka bir ülkeye toplu olarak göç eden Somalilerin durumunu, göç tanımlamaları ışığında "zorunlu, kitlesel dış göç" olarak adlandırabiliriz.

Saha araştırmalarından elde edilen bulgulara göre, Somalili mülteci ailelerin Balıkesir'i tercih nedenleri arasında sosyal ağlar, barınma ve gıda maddelerine erişim açısından yaşam maliyetlerinin düşük olması ve iş imkânlarının bulunması sıralanabilir. Göçmen aileler, göç öncesi ve Türkiye'ye geçiş evrelerinde şiddet, saldırı, bombalama ve sevdiklerinin kaybı gibi travmatik ve yaşamı tehdit edici deneyimlerle, göç sonrası yeniden yerleşim ile ilgili dil bariyeri, yoksulluk ve duygusal zorluklar gibi zorlayıcı deneyimleri dile getirmişlerdir. Ayrıca bu göçmenlerin yaşadıkları sıkıntıları atlatmalarında yerli halkın maddi ve manevi desteklerinin önemli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

1992 yılında Somali'deki iç çatışmalardan kaçan Somalilerin ilk durakları Suudi Arabistan olmuştur gelen göçmenler bekâr olup buradaki Somalili kadınlar ile evlilik yapmaktadırlar. Çocuk sahibi olduklarında ise Suudi Arabistan'daki paralı eğitim ve hayat pahalılığından dolayı Suriye'ye göç etmişlerdir. Suriye'de savaşın başlamasıyla birlikte Türkiye'ye göç etmişlerdir.

Balıkesir'de yaşayan Somalili zorunlu göçmenlerin yerli halk ile olan kültürel etkileşiminde başat rol oynayan aktörlerden birisi dildir. Bu nedenle Balıkesir'de ikamet eden Somalili mültecilere dil eğitimi verilmesi noktasında projelerin yapılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu ihtiyacı TÖMER ve Göç İdaresi arasında yapılacak protokollerle karşılanması sağlanabilir. TÜBİTAK'ın akademik

burslar ile lisansüstü Somalili zorunlu göçmenlere yönelik tez çalışmalarına desteğini artırması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Ambroso, G. (2002). *Pastoral society and transnational refugees: population movements in Somaliland and eastern Ethiopia 1988-2000*. Geneva: UNCHR Publisher.

Bakal Ali Z & Özözen Kahraman S. (2019). Somalili Göçmenlerin Türkiye Üzerinde Batı'ya Göç Güzergahları, II. Uluslararası Coğrafya Eğitimi Kongresi, Eskişehir, Türkiye, 3-5 Ekim 2019, ss. 820-826.

Bal, H. (2016). *Nitel araştırma yöntem ve teknikleri (uygulamalı-örnekli)*. Bursa: Sentez Yayıncılık.

Bay A., Bahçali S., & Özözen Kahraman S. (2015). Türkiye Üzerinden Gerçekleşen Düzensiz Göçler Üzerine Bir İnceleme: Çanakkale İli Örneği", Coğrafyacılar Derneği Uluslararası Kongresi, Ankara, Türkiye, 21-23 Mayıs 2015, ss.374-383.

Centers for Disease Control (CDC) (1992). Population-based Mortality assessment, Baidoa and Afgoi, Somalia, 1992. *MMWR. Morbidity and mortality weekly report*, 41(49), 913-917.

Creswell J. W., (2016). *Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşım Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*, Çev. Ed. Mesut Bütün ve Selçuk Beşir Demir, 3. Baskı, Ankara: Siyasal Kitabevi

Danström, M. S., Kleist, N., & Sørensen, N. N. (2015). *Somali and Afghan diaspora associations in development and relief cooperation* (No. 2015: 13). DIIS Report.

Elmi, A. (2015). Decentralized Unitary System: A Possible Middle-Ground Model for Somalia, *Arab Center for Research and Policy Studies Doha, Qatar*, <http://english.dohainstitute.org/release/43f3704c-9788-4386-bf36-361fa4bb0539>. (Erişim Tarihi: 16. 02 2019).

Elmi, A. (2010). *Understanding the Somalia Conflagration: Identity, Political Islam and Peacebuilding*. London: Pluto Press.

Ersoy, A. ve Bozkurt, M. (2017). Anlatı araştırması. İçinde, A. Saban ve A. Ersoy (Ed.), *Eğitimde nitel araştırma desenleri*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Güler, A., Halicioğlu, M. B. & Taşgın, S., (2015). *Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Hammond, L. (2014). History, Overview, Trends and Issues in Major Somali Refugee Displacements in the Near Region (Djibouti, Ethiopia, Kenya,

Uganda and Yemen). *Bildhaan: An International Journal of Somali Studies*, 13(1), 7.

İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2020). Mülteci. <https://www.goc.gov.tr/multeci> , (Erişim Tarihi: 03.04.2020).

Kava, H. Z. (2009). *Afrika Boynuzu'nda Sürdürülebilir Yaşam Arayışı. İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi, İstanbul - Türkiye* , <https://insamer.com/rsm/files/GozlemSaha%2001%20Afrika%20Boynuzunda%20Sudururlebilir%20Yasam%20Arayisi.pdf> , (Erişim Tarihi: 25.03.2021).

Koçak, Y., & Terzi, E. (2012). Türkiye'de göç olgusu, göç edenlerin kentlere olan etkileri ve çözüm önerileri: *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(3), 163-184.

Lindley, A., Hammond, L. (2014). Histories and contemporary challenges of crisis and mobility in Somalia. *Crisis and migration: Critical perspectives*, 46-72.

Mücevher, M. H. (2020). Anlatı ve Hayat Hikâyesi Araştırmaları: *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25(3), 277-295.

Norowjee, B. (1993). Seeking refuge, finding terror: The widespread rape of Somali women refugees in North Eastern Kenya: *Africa Watch*, 5(13).

Oka, R. (2011). Unlikely Cities In The Desert: The Informal Economy As Causal Agent For Permanent" Urban" Sustainability In Kakuma Refugee Camp, Kenya: *Urban Anthropology and Studies of Cultural Systems and World Economic Development*, 223-262.

Örgütü, U. G. (2009). Göç Terimleri Sözlüğü. Bülent Çiçekli (edt.) https://publications.iom.int/system/files/pdf/iml31_turkish_2ndedition.pdf.(Erişim Tarihi: 12.01.2020).

Sirkeci, I. (2009). Transnational mobility and conflict: *Migration Letters*, 6(1), 3-14.

Sirkeci, İ., Utku, D. & Yüceşahin, M. M. (2019). Göç çatışma modelinin katılım, kalkınma ve kitle açıkları üzerinden bir değerlendirmesi: *Journal of Economy Culture and Society*, 59(1), 157-184.

Toole, M. J., & Bhatia, R. (1992). A case study of Somali refugees in Hartisheik A Camp, Eastern Ethiopia: health and nutrition profile, July 1988-June 1990. *Journal of Refugee Studies*, 5(3-4), 313-326.

UNFPA (2020). The Somali Health and Demographic Survey 2020, https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/Som%20Gvt%20UNFPA%20Press%20Release_SHDS%20Rpt%20Launch_29-04-20_Final.pdf, (Erişim Tarihi: 19.11.2020).

UNFPA Somalia (2020). Emergencies Key results, <https://www.unfpa.org/data/transparency-portal/unfpa-somalia>, (Erişim Tarihi: 19.11.2020).

UNHCR (1991). *The Horn of Africa: Somalis in Djibouti, Ethiopia and Kenya*, 1 February 1991, available at: <https://www.refworld.org/docid/3ae6a80f30>, (Erişim Tarihi: 12.01.2021).

UNHCR (1992). Report of the United Nations High Commissioner for Refugees. <http://www.unhcr.org/3ae68c860.html>, (Erişim Tarihi: 19.11.2020).

UNHCR (2005). What is a Refugee?. <https://www.unrefugees.org/refugee-facts/what-is-a-refugee/>, (Erişim Tarihi: 25.11.2020).

United States Committee for Refugees (USCR) (2001). Country Report Somalia: Statistics on refugees and other uprooted people, Jun 2001, <https://reliefweb.int/report/djibouti/uscr-country-report-somalia-statistic-refugees-and-other-uprooted-people-jun-2001>, (Erişim Tarihi: 19.11.2020).

Yıldırım, F. (2014). Bir Göç Hikâyesi: Columbus Somali Diasporası. *İdealkent*, 5(14), 38-52.

Ek 1: Araştırma Grubunun Demografik Nitelikleri

Cinsiyet	Sayı	Yüzde
Erkek	4	%40
Kadın	6	%60
Toplam	10	%100
Yaş		
40-44	3	%30
45-49	5	%50
50-54	2	%20
Medeni Durumu		
Evli	7	%70
Boşanmış	3	%30
Toplam Hanehalkı Sayısı	26	%100
Kadın	78	%50
Erkek	29	%19
Çocuk Sayıları	49	%31
Toplam	156	%100

Yayın Geliş Tarihi: 08.05.2021

Yayına Kabul Tarihi: 15.12.2021

Online Yayın Tarihi: 31.12.2021

http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.1055612

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

Cilt: 23, Özel Sayı, Yıl: 2021, Sayfa: 75-93

ISSN: 1302-3284 E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

AVRUPA BİRLİĞİ VE TÜRKİYE ARASINDA DÜZENSİZ GÖÇ SÜRECİNDE MALİ YARDIM PROGRAMININ TOPLUMSAL CİNSİYET AÇISINDAN ANALİZİ

*Esin ASLANPAY ÖZDEMİR**

Öz

Türkiye ve Avrupa Birliği (AB) arasında neredeyse 2010 yılından bu yana düzensiz göç sorunu yaşanmaktadır. Bu sorun, Türkiye'den AB ülkelerine doğru yasal olmayan girişlerin hızla artması ile "kriz" e dönüşmüştür. Türkiye'nin coğrafi konumu, göçmenler için AB ülkelerine geçiş ülkesi haline gelmesine yol açmaktadır. Bu durum, son on yılda Türkiye'ye neredeyse hiçbir ülkenin karşılaşmadığı yoğun göç akışlarına yol açmıştır. Özellikle Suriye'den gelenler olmak üzere Türkiye'de farklı statülerde bulunan göçmenlerin önemli bir kısmı kadın ve çocuklardan oluşmaktadır. Bu durum, düzensiz göçün bütüncül olarak ele alınması için toplumsal cinsiyet perspektifini zorunlu kılmaktadır. Birleşmiş Milletler ve AB'nin bu konuda aldığı önlemler, Türkiye'deki göçmen sayısı ve bazı bölgelerdeki yoğunluğu nedeniyle yeterli olmamaktadır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti, bu ani ve düzensiz göçü yönetmeye çalışmakta; bunun yanında ağır mali ve sosyal yüklerle de baş etmektedir. Türkiye ve AB arasında geliştirilen mali yardım programları ve projeleri kapsamında, Türkiye'deki Mülteciler için Mali Yardım Aracı (FRIT) geliştirilmiş ve uygulamaya koyulmuştur. Bu çalışma, FRIT çerçevesinde toplumsal cinsiyet temelli bakış açısının unsurları ile uygulamaya ilişkin olumlu ve olumsuz yönleri irdelemektedir. Araştırma sonuçları, FRIT kapsamında "kadın ve kız çocuklarının insan haklarının desteklenmesi, korunması ve sağlanması, toplumsal cinsiyet eşitliği ile kadınların ve kız çocuklarının güçlendirilmesi" gibi konularda daha fazla çabaya ihtiyaç olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: *Düzensiz Göç, Toplumsal Cinsiyet ve Göç, Mali Yardım Programı, FRIT.*

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (APA 6. Sürüm):

Aslanpay Özdemir, E. (2022) Avrupa Birliği ve Türkiye arasında düzensiz göç sürecinde mali yardım programının toplumsal cinsiyet açısından analizi. . *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23, *Dokuz Eylül Üniversitesi Uluslararası Konferansı, Göç: Önümüzdeki Yirmi Yılın Projeksiyonu ve Ötesi* " Özel Sayısı, 75-93.

* Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, İİBF, Maliye Bölümü, ORCID: 0000-0002-5652-1361, easlanpay@kmu.edu.tr.

THE GENDER ANALYSIS OF THE EU FACILITY FOR REFUGEE IN TURKEY WITHIN THE CONTEXT IRREGULAR MIGRATION PROCESS

Abstract

There has been an irregular migration issue between Turkey and the European Union (EU) since almost the year 2010. This issue has turned into a “crisis” as a result of the rapid increase in illegal entries from Turkey to the EU countries. The geographical location of Turkey has led to becoming a transit country towards the EU countries for migrants. This situation has led to massive migration flows that almost no country has encountered to Turkey in the last decade. Most of the migrants with different statuses in Turkey, especially those coming from Syria, consist of women and children. This situation requires a gender perspective to deal with irregular migration entirely. The measures taken by the United Nations and the EU in this regard are insufficient due to the number and the density of migrants in some regions of Turkey. The Republic of Turkey has tried to manage this sudden and irregular migration, besides, it has coped with heavy fiscal and social burdens. The Facility for Refugees in Turkey (FRIT) has been developed and put into practice within the context of the financial assistance programs and projects between Turkey and the EU. This study examines the elements of the gender perspective and the positive and negative aspects of implementation within the framework of the FRIT. The results show that more efforts are needed within the scope of the FRIT on “supporting, protecting and ensuring the human rights of women and girls, gender equality and empowerment of women and girls”.

Keywords: Irregular Migration, Gender and Migration, Financial Assistance Program, FRIT.

GİRİŞ

Küresel ölçekte göç; göç veren, geçiş ülkesi konumunda olan, göç alan ülkeler ile göç eden kişileri ve toplulukları kapsamına alan çok boyutlu bir konudur. Uluslararası Göç Örgütü rakamlarına göre 2020 yılı itibariyle küresel ölçekte 281 milyon uluslararası göçmen bulunmaktadır (IOM, 2021, s. 3). Göçmen kavramının, esas olarak uluslararası düzeyde kabul gören bir tanımı bulunmamaktadır. Uluslararası Kızılhaç ve Kızılay Dernekleri Federasyonu’nun göç politikası çerçevesinde daha iyi ya da güvenli bir yer aramak için uluslararası sınırları aşan biçimde ya da kendi ülkeleri içinde yeni bir yere gitmek üzere mutlak ikametgâhından ayrılan ya da kaçan kişiler göçmen olarak tanımlanmaktadır (Panos Europe Institute ve UNAO, 2014, s. 23). Uluslararası Göç Örgütü’ne göre göçmen, bir ülke içinde ya da uluslararası sınırları aşan biçimde, geçici ya da kalıcı olarak ve çeşitli nedenlerle sürekli ikametgâhından uzaklaşan kişileri ifade eden ve uluslararası hukukta tanımı olmayan şemsiye bir kavram olarak ifade edilmektedir (IOM, 2019b, s. 132). Göç, zorunlu ya da gönüllü olabilir. Ancak çoğunlukla uzun süre yurt dışında yaşama niyetinin yanı sıra tercihlerin ve kısıtların bir birleşimidir. Sığınmacılar ve mülteciler, çoğunlukla göçmenlerle birlikte “karma göç akışları” olarak adlandırılan biçimde yolculuk yapsalar da sığınmacıların ve mültecilerin belirli ihtiyaçları olması ve belirli bir yasal çerçevede korunmaları sebebiyle

kavramsal olarak genellikle göçmenlerle bir tutulmaması gerektiği söylenebilir (Panos Europe Institute ve UNAOC, 2014, s. 23). Göçmen kavramı farklı kurumların politikaları ve amaçları çerçevesinde pek çok farklı hareketle ilişkili olarak ele alınabilmekte ve bu anlamda kapsamı genişleyebilmektedir. Ancak sığınmacı ve mülteci statülerinin her şeyden önce uluslararası koruma sağlayan ve uluslararası hukukta açıkça tanımlanmış statüler olduğu ifade edilmelidir.

Sığınmacı, uluslararası bir sınırı aşan ve uluslararası koruma arayışında olan kişiyi ifade eder. Sığınmacı, sığınma talebinde bulunduğu ülkede başvurusu henüz nihai olarak karara bağlanmamış, bu anlamda başvuru sonucunu bekleyen kişidir. Her sığınmacı, başvuru neticesinde mülteci olarak tanınmayabilir. Ancak her mülteci başlangıçta bir sığınmacıdır (Panos Europe Institute ve UNAOC, 2014, s. 5). 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Cenevre Sözleşmesi'nde mülteci, *“1 Ocak 1951'den önce meydana gelen olaylar sonucunda ve ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden, zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen; yahut tabiiyeti yoksa ve bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen kişi”* olarak tanımlanmaktadır (Göç İdaresi Başkanlığı, 2021a). 1967 tarihli Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin New York Protokolü ile *“1951 yılından önce meydana gelen olaylar sonucunda ve”* ile *“bu tür olaylar sonucunda”* ifadelerinin kaldırılması sağlanmış ve tarih sınırlaması olmaksızın tanımın kapsamına giren tüm mültecilerin eşit muameleden yararlanması olanaklı hale gelmiştir (BM Enformasyon Merkezi UNIC-Ankara, 2000, s. 1). Türkiye 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Cenevre Sözleşmesi'ne taraftır ve 1967 tarihli Ek Protokole katılmıştır. Ancak Sözleşme'ye coğrafi sınırlama şerhi ile taraf olmuştur ve bu anlamda uluslararası yükümlülükleri *“Avrupa ülkeleri dışındaki olaylar nedeniyle”* gelenlere mülteci statüsü verilmesini gerektirmemektedir. Türkiye'nin ulusal mevzuatında yabancıların Türkiye'ye girişleri, Türkiye'de kalışları ve Türkiye'den çıkışları ile Türkiye'den koruma talep eden yabancılara sağlanacak korumanın kapsamına ve uygulanmasına ilişkin usul ve esaslar 4/4/2013 tarihli ve 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu çerçevesinde belirlenmektedir. Kanun ile mülteci, şartlı mülteci, ikincil koruma ve geçici koruma gibi koruma statüleri tanımlanmaktadır. 6458 sayılı Kanun'un 61. maddesine göre Türkiye'de mülteci statüsü; *“Avrupa ülkelerinde meydana gelen olaylar nedeniyle ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancıya veya bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen vatansız kişiye statü belirleme işlemleri sonrasında verilen statüyü”* ifade etmektedir. 6458 sayılı Kanun'un 62. maddesine göre aynı şartlar altında

Avrupa ülkeleri dışında meydana gelen olaylar nedeniyle başvuruda bulunan kişilere ise statü belirleme işlemleri sonrasında şartlı mülteci statüsü verilebilmekte ve Üçüncü Ülkeye yerleştirilinceye kadar Türkiye’de kalmalarına izin verilmektedir.

Tarihsel olarak bakıldığında insanların, bir yerden bir başka yere göç etmeleri pek çok farklı nedenden kaynaklanmaktadır. Ekonomik gerekçeler, coğrafi koşulların neden olduğu zorunluluklar, belirli bir bölgede yaşamayı olanaksız hale getiren afetler; kişisel, ailevi, sosyokültürel ve politik nedenler bu kapsamda düşünülebilir. Son yıllarda ise dünyanın çeşitli bölgelerinde yaşanan siyasi karışıklıklar, iç savaş ve çatışma koşulları nedeniyle zorunlu, kitlesel ve düzensiz göç hareketleri artış göstermiştir. Türkiye, coğrafi konumu gereği sözü edilen kitlesel ve düzensiz göç hareketlerinden en fazla etkilenen ülkelerin başında gelmektedir. Özellikle 2011 yılında Suriye’de meydana gelen çatışma ve savaş koşulları nedeniyle Türkiye’ye doğru eşi benzeri görülmemiş bir göç akını gerçekleşmeye başlamıştır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti, sürecin başından itibaren Suriye’deki çatışma ortamından kaçan insanlara açık kapı politikası izlemiştir. Ancak Suriye’den gelen yabancıların Türkiye’de hukuki statülerinin ne olacağı sorusu, bir süre belirsizliğini korumuştur. Uluslararası ve ulusal mevzuat çerçevesinde Suriye’den gelen kişilere mülteci statüsü verilemeyeceği açıktır. Ayrıca Türkiye’ye doğru hareket eden Suriye uyruklu kişilerin sayısı ve kitlesel hareketleri düşünüldüğünde şartlı mülteci statüsü gibi bireysel başvuru süreçlerini içeren prosedürlerle değerlendirilmelerinin mümkün olmadığı da söylenebilir. Bu kapsamda 6458 Sayılı Kanun’un 91. maddesinde “*Ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen yabancılara geçici koruma sağlanabileceği*” belirtilmiştir. 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununun 91. maddesine dayanılarak hazırlanan ve 2014 yılında çıkarılan Geçici Koruma Yönetmeliği ile Geçici Koruma rejimi tesis edilerek, Türkiye’de kayıt altına alınan Suriyelilere “geçici koruma” adında bir koruma sağlanmıştır. Böylelikle Türkiye’deki Suriyelilerin hukuki statüsü netlik kazanmıştır.

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR) 2021 yılı itibarıyla 129 ülkede 6,8 milyon Suriyeli mülteci bulunduğunu açıklamıştır. Türkiye, sözü edilen 6,8 milyon Suriyelinin yarısından fazlasına (3,7 milyon) ev sahipliği yapan ülke olarak ifade edilmiştir (UNHCR, 2021a, s. 5). Türkiye’de Geçici Koruma statüsünde yer alan Suriyelilerin sayısı, İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı’nın 16.12.2021 tarihli verileri ile 3 milyon 735 bin 701 kişiye ulaşmıştır (Göç İdaresi Başkanlığı, 2021b).

Uluslararası kamuoyu ve özellikle Avrupa Birliği (AB), yıllarca Suriye’de yaşanan ve kitlesel göç hareketlerine neden olan sürece büyük ölçüde sessiz kalmışlardır. Türkiye ve AB arasında neredeyse sürecin başından bu yana düzensiz

göç sorunu yaşıyor olsa da bu sorun, Türkiye'den AB'ye doğru özellikle yasal olmayan girişlerin hızla artması ile "kriz" e dönüşmüştür. Türkiye'nin coğrafi konumu, Türkiye'nin, AB ülkelerine doğru bir geçiş ülkesi olarak değerlendirmesine yol açmıştır. Bu durum ise Türkiye'ye son 10 yılda hemen hiçbir ülkenin karşılaşmadığı bir sayıda insan gelmesine neden olmuştur. Suriye'den Türkiye'ye gelen ve geçici koruma statüsü verilen kişilerin çok büyük bir kısmı kadın ve çocuklardan oluşmaktadır. 15 yaş altı çocuklar (1.511.109), geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin yaklaşık olarak %40'ını oluştururken; geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin %53,8'ini erkekler, %46,2'sini kadınlar oluşturmaktadır (Göç İdaresi Başkanlığı, 2021b). Bu durum, düzensiz göç hareketlerinin önüne geçilmesi noktasında çözümler aranırken özellikle toplumsal cinsiyet açısından bir bakışın sürece dâhil edilmesini zorunlu hale getirmektedir. Birleşmiş Milletler ve AB bu konuda bazı adımlar atmışlardır. Ancak bu çabalar, söz konusu nüfusun fazlalığı ve bazı bölgelerdeki yoğunluğu nedeniyle çözümleri yetersiz kılmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti, sürecin başından bu yana ani ve düzensiz olarak gerçekleşen göçü bir taraftan yönetmeye çalışırken diğer taraftan önemli mali ve sosyal yüklerle baş etmeye çalışmaktadır.

Türkiye'nin Suriye Mülteci krizinde gösterdiği çabaya destek olmak ve özellikle de Türkiye'den Avrupa'ya doğru düzensiz göç hareketlerini önlemek amacıyla AB ve Üye Devletler tarafından 2015 yılında atılan adımlar, Türkiye'deki Mülteciler için AB Mali Yardım Aracı'nın – FRIT (The EU Facility for Refugees in Turkey) geliştirilmesini ve uygulamaya konulmasını sağlamıştır. Proje bazlı bir mali yardım programı olan FRIT kapsamında kadınların ve kız çocukların güçlendirilmesi ile toplumsal cinsiyet eşitliği hususlarına özel bir önem atfedildiği söylenebilir. Elde edilen proje sonuçları, projelerde toplumsal cinsiyet boyutunun beklenen düzeyde dikkate alınmadığını ortaya koysa da bu konuda zaman içinde çeşitli gelişmeler yaşandığı gözlemlenmiştir. Ayrıca bazı projelerin, kadın ve kız çocukların güçlendirilmesi noktasında önemli fonksiyonlar üstlenmiş olduğu da görülmektedir. Bu çalışmada öncelikle Türkiye ve AB arasındaki düzensiz göç ve FRIT'nin oluşturulması süreci açıklanarak, göçün yönetilmesinde toplumsal cinsiyet boyutuna neden ihtiyaç duyulduğu ele alınmaktadır. Çalışmanın son bölümünde ise FRIT kapsamında toplumsal cinsiyet bakış açısının genel çerçevesi ele alınıp, proje örneklerine yer verilerek, uygulamaya yönelik olumlu ve olumsuz yönlerin irdelenmesi amaçlanmaktadır.

AB-TÜRKİYE ARASINDA DÜZENSİZ GÖÇ SÜRECİ VE MALİ YARDIM PROGRAMININ OLUŞTURULMASI İHTİYACI

2011 yılında Suriye'deki çatışma koşulları nedeniyle meydana gelen düzensiz göç hareketleri, yıllar içinde artış göstermiş ve Türkiye, başta Suriye, Afganistan, Irak, Pakistan uyruklu göçmenler olmak üzere düzensiz göçmenler tarafından Avrupa'ya ulaşmak için bir geçiş noktası olarak değerlendirilmeye başlanmıştır.

Uluslararası Göç Örgütü, düzensiz göçü; kişilerin kaynak, transit ve varış ülkelerine ilişkin giriş ve çıkışları düzenleyen yasalar, düzenlemeler ya da uluslararası anlaşmalar dışında gerçekleşen hareketleri olarak tanımlamaktadır (IOM, 2019a, s. 116). Düzensiz göçmen ise *yasadışı giriş, giriş koşullarını ihlal ya da vize geçerlilik tarihinin sona ermesi sebebiyle transit veya ev sahibi ülkede hukuki statüden yoksun olarak bulunan kişi* şeklinde ifade edilmektedir. Dolayısıyla ilgili ülkeye yasal kanallardan giriş yapıldığı halde kalış süresini aşan ya da yetkisiz biçimde çalışmaya başlayan kişiler, düzensiz göçmen olarak değerlendirilmektedir (IOM, 2011, s. 54).

Göç İdaresi Başkanlığı verilerine göre özellikle 2014-2017 yılları arasında Türkiye’de yakalanan düzensiz göçmenlerin büyük çoğunluğunu Suriye uyruklu göçmenler oluşturmaktadır. 2014 yılında Türkiye’de yakalanan Suriye uyruklu düzensiz göçmen sayısı, 24.984 iken 2015 yılında yaklaşık olarak 3 katına çıkarak 73.422 olarak gerçekleşmiştir. 2015 yılında Suriye uyruklu düzensiz göçmenlerin yanı sıra Türkiye üzerinden Avrupa’ya geçmek isterken yakalanan farklı uyruklardaki düzensiz göçmen sayısının da dikkate değer düzeyde arttığı görülmektedir (Göç İdaresi Başkanlığı, 2021c). AB Sınır Güvenliği Birimi’nin verilerine göre de 2015 yılında gerek Doğu Akdeniz gerek Orta Akdeniz ve gerekse Batı Balkan rotaları üzerinden Avrupa’ya ulaşmak isteyen düzensiz göçmenlerin sayısında ani bir sıçrama yaşandığı görülmektedir (Frontex, 2021a; Frontex, 2021b; Frontex, 2021c).

2015 yılı, Türkiye’de yakalanan düzensiz göçmen sayısının ani ve yüksek oranda arttığı bir yıl olmakla birlikte; Türkiye’den Avrupa’ya düzensiz göç hareketinin de zirve yaptığı bir yıl olmuştur. Mülteci krizinin yönetilmesinin oldukça güç boyutlara ulaştığı; gerek Türkiye’de gerekse Türkiye üzerinden Avrupa’ya geçerken yakalanan düzensiz göçmenlerin sayısının önceki yıllara oranla rekor düzeylere ulaştığı görülmüştür.

Düzensiz göç hareketlerinin Avrupa açısından tehdit edici boyutlara ulaşması, AB’nin mülteci krizi ile baş etmek için adım atmasını zorunlu kılmıştır. AB’ye üye devletler, 2015 yılında mülteci krizi konusunda Türkiye’yi ve Türkiye’deki mültecileri desteklemek üzere Komisyon’a ek finansman çağrısında bulunmuştur. Komisyon; daha sonra üzerinde çeşitli tarihlerde değişiklik yapılan 24 Kasım 2015 tarihli Komisyon Kararı ile Türkiye’deki Mülteciler için Mali Yardım Aracı’nı (FRIT) başlatmıştır (European Commission, 2020, s. 3).

18 Mart 2016 tarihinde AB ve Türkiye taraflarının bir araya gelmesiyle Ortak Eylem Planının uygulanması yönündeki taahhütlerin bir kez daha teyit edildiği; Türkiye-AB ilişkilerinin derinleştirilmesi ve göç krizinin çözüme kavuşturulmasına yönelik ek önlemlerin kararlaştırıldığı AB-Türkiye Mutabakatı ortaya çıkmıştır. Mutabakat ile özellikle Türkiye’den AB’ye düzensiz göçün sona erdirilmesi ve Mali Yardım Programı’nın uygulanma sürecinin hızlandırılması çağrısında bulunulmuştur (European Commission, 2020, s. 3).

Türkiye'deki mültecilere ve ev sahibi topluluklara destek sağlamak üzere harekete geçirilen Mali Yardım Programı ile koordine edilen toplam bütçe 6 milyar Euro'dur. Bütçenin 3 milyar Euro tutarındaki kısmı 2016-2017 dönemi için ayrılırken kalan 3 milyar Euro tutarındaki kısmı 2018-2019 dönemi için ayrılmıştır. 2016-2017 dönemi için ayrılan bütçenin 1 milyar Euro tutarındaki kısmı AB bütçesinden, 2 milyar Euro tutarındaki kısmı üye devletlerden sağlanmıştır. 2018-2019 dönemi için ayrılan bütçenin ise 2 milyar Euro tutarındaki kısmı AB bütçesinden 1 milyar Euro tutarındaki kısmı üye devletlerden sağlanmıştır (European Commission, 2017, s. 4).

Türkiye'de Geçici Koruma Statüsünde olan Suriyelilere hâlihazırda Türkiye Cumhuriyeti Devleti tarafından sunulan hizmetler, FRIT kapsamında hayata geçirilen çeşitli projelerle desteklenmeye çalışılmaktadır. FRIT'nin geliştirilmesi süreci, başta siyasi olmak üzere sosyal, ekonomik, mali ve güvenlik ile ilişkili pek çok gerekçe ile açıklanabilir. AB açısından bu konu ile ilişki en somut gerekçenin, artan düzensiz göç hareketlerinin önlenmesi olduğu söylenebilir. Ancak 6 Milyar Euro tutarındaki yardım fonunun, Türkiye'nin 10 yılı aşkın süredir katlandığı sosyal, ekonomik ve mali yükler karşısında oldukça yetersiz kaldığı ifade edilmelidir.

GÖÇÜN TOPLUMSAL CİNSİYET BOYUTU

Günümüzde kadınların göç etme motivasyonları oldukça değişmiştir. Geçmişte eşlerine ya da diğer aile üyelerine bağımlı kimseler olarak göç eden kadınlar, zamanla eğitim ve iş fırsatları için kendi başlarına göç eder hale gelmişlerdir. Kadın göçmenler, ülkelerine gönderdikleri işçi dövizleri ile ailelerine olduğu gibi ülke ekonomilerine de katkı sağlayan bir konuma erişmişlerdir (United Nations Department of Economic and Social Affairs Population Division, 2020, s. 25). Özellikle 1960'lı yıllardan bu yana kadınlar, işgücü göçünde artan bir rol oynamakla kalmamış; kadınların göç sürecinde oynadıkları role ilişkin farkındalık da artmıştır (Castles vd., 2014, s. 16). 21. yüzyılda kadınlar; ekonomik fırsat arayışı, aile birleşimi, sığınma ya da iltica etme gibi güdülerle Avrupa'ya göç etmektedirler. Yasal olarak ya da resmi olmayan kanallardan; gönüllü olarak ya da zorlama ile göç edebildikleri gibi insan kaçakçılığı ya da diğer istismar biçimlerinin kurbanı olma ihtimalleri de bulunmaktadır. (Kontos, 2011).

Göçmen kadınların çoğu iş, eğitim ve aile gibi nedenlerle göç ederken birçoğunun da çatışma ve zulüm nedeniyle ülkelerini terk etmeye zorlandıkları söylenebilir. 2020 yılında zorla yerinden edilen kişilerin yaklaşık olarak yarısının kadınlardan ve kız çocuklardan oluştuğu görülmektedir (United Nations Department of Economic and Social Affairs Population Division, 2020, s. 25). Son yıllarda kadınların, toplam göçmenler içindeki payı önemli oranda değişmemiş; ancak kadınların göç sürecindeki rolü artış göstermiştir. Kadınların geçmişte daha edilgen ve bağımlı olan rolü, daha bağımsız ve kendi başına da olabildikleri bir sürece evrilmiş; göçmen kadınların istihdama daha aktif katılmaya başlamasıyla

toplumsal cinsiyete dayalı birtakım hassas göç biçimleri ortaya çıkmıştır. Ev ve bakım işleri, seks işçiliği, kadın ticareti ve evlilik amacıyla kadınların organize göçü gibi düzensiz istihdam biçimlerine dayanan göç motivasyonları, kadın göçmenlerin istismar bakımından daha büyük risk altında kalmasına neden olmaktadır (IOM, 2019b, s. 73).

Göç etme sebebi değişse de göç, erkekleri olduğu gibi kadınları da içeren ve toplumsal cinsiyet normları nedeni ile kadınları daha fazla etkileyen bir olgudur. Özellikle Suriye'den yükselen göç dalgasında olduğu gibi olağanüstü koşullarda göç etme, kitlesel ve düzensiz hareketler de söz konusu ise kadınlar istismar, şiddet, insan kaçakçılığı, sağlık ve iyi oluş haline yönelik tehditlerle karşı karşıya kalabilmektedirler. Hareket halindeyken maruz kaldıkları risklerin yanı sıra göçün kadınları, transit ya da varış ülkesinde de çeşitli risklere daha fazla açık durumdadırlar. İşgücü piyasalarında yer alma, içinde buldukları toplulukta sosyal ve kültürel olarak kabul görme, hane içinde bakım verdikleri çocuk, yaşlı ve engelli gibi bireylerin ihtiyaçlarını giderme konularında çeşitli sorunlarla baş ederler. Özellikle çocuklar ve yaşlılarla ilgili sorumlulukların, kadınların üstlendiği yükü artırdığı ifade edilebilir.

Mülteci çocuklar fiziksel ve/veya cinsel istismar, çocuk işçiliği, genellikle kız çocuklar için çocuk evliliği gibi pek çok riske karşı savunmasız durumdadırlar. Okula devam etmeme durumu da söz konusu ise riskin daha yüksek olacağı söylenebilir. Pek çok kadın ise hane reisliği, eğitimsizlik ya da düşük eğitim düzeyi, okuma-yazma ve yeterli düzeyde dil bilmeme gibi durumları nedeni ile erken evlilik, çok eşlilik, seks işçiliği gibi risklere daha açıktır. Yaşlı ve engelli mülteciler, desteğe ulaşımını güçleştiren fiziksel ve bilişsel eksiklikleri nedeniyle özellikle savunmasız gruplar olarak değerlendirilmektedir (European Commission, 2018, s. 6).

Göçmen kadınların, ekonomik olarak göçmen erkeklerden ve yerli kadınlardan daha az aktif ve işgücü piyasasına daha az entegre oldukları söylenebilir. Bununla birlikte; göçmen kadınların, yine göçmen erkeklere ve yerli kadınlara oranla tam zamanlı ve kalıcı bir işte çalışma olasılıkları daha düşüktür (Kontos, 2011). Göçmen kadınların daha düşük eğitim düzeyine sahip ve genellikle daha genç yaşta olmaları, yerli kadınlarla aralarındaki istihdam açığını kısmen anlaşılır kılmaktadır. Bununla birlikte; kadınların ekonomik hayata katılımının düşük olduğu ülkelerden gelen kadın göçmenlerin, daha düşük oranlı istihdam düzeylerini açıklamada, kültürel normların da etkili olduğu ifade edilebilir (Barslund ve Laurentsyeva, 2018, s. 2). Göçmen kadın işçilerin sömürülmesine neden olan faktörlerin kökleri, gerek kaynak gerek transit ve gerekse varış ülkelerinde var olan yapısal sorunlara dayanmaktadır. Ancak bu konudaki düzenlemeler, sorunların temel nedenlerini ele almak yerine göç politikası ve sınır güvenliği rejimlerinde münferit değişiklikler yapmaya odaklanmaktadır. Kamu kaynaklı pek çok girişim, göçmenlerin insani haklarını kullanmalarına engel olan

nedenleri, kişileri koruma kapsamında ele almakta; konuları, toplumsal cinsiyet bakış açısıyla değerlendirmemektedir (Hennebry, 2017, s. 1, 2).

Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu, göçün, kadınlar ve kız çocukları özelinde ele alınması gereğini beş temel neden ile açıklamıştır (UNFPA, 2021):

- Dünya genelinde göçmenlerin yaklaşık olarak yarısı kadınlardan ve kız çocuklardan oluşur. Kadınlar artan oranda kendi başlarına ya da hane reisi olarak göç ederler.
- Kadın göçmenler; cinsel istismar, insan ticareti ve şiddet gibi önemli risklerle karşı karşıya kalırlar.
- Kadın göçmenler, hem kadın hem göçmen olma durumları ile ifte bir ayrımcılığa maruz kalırlar.
- Kadınlar, göç hareketi sırasında gebelik yaşamaya devam ederler.
- Gerek transit ölkelerde gerekse varış ölkelerinde kadın ve kız göçmenlerin sağlık sorunu yaşama olasılıkları daha yüksektir.

Özetlemek gerekirse kadınlar, çoğunlukla yeniden üretici ve topluluk yönetimi rolleri ile ön plana çıkararak birincil bakım verenler olarak kabul edilirler. Göç sürecinde de söz konusu rollerin büyük ölçüde devam ettiği söylenebilir. Kadın göçmenlerin, kayıtdışı sektörlerde esnek ve güvencesiz koşullar ile düşük vasıflı işlerde düşük ücretler karşılığında çalışma ihtimalleri daha yüksektir. Bu bağlamda özellikle çalışma yaşamı söz konusu olduğunda kadın göçmenlerin, kadın ve göçmen olmanın ifte dezavantajına maruz kaldığı ileri sürülebilir.

Düzensiz göç durumunda kadınların, cinsel ve cinsiyete dayalı şiddet biçimlerine karşı daha korunmasız ve yasadışı faaliyetler kapsamında çeşitli şekillerde istismar riski ile karşı karşıya olacakları unutulmamalıdır. Ayrıca yasal bir zeminde yer almayan ve bu sebeple de koruyucu bir çerçeveye sahip olmayan düzensiz göçün, özellikle hamile ve doğurganlık çağındaki kadınlar ile kız çocukların üreme sağlığı ile ilişkili riskleri artırdığı ifade edilmelidir. Bu kapsamda kısa, orta ve uzun vadede kadın ve erkek göçmenlerin farklı ihtiyaçları olduğu; ekonomik ve sosyal yaşamda kadın ve erkek göçmenlerin farklı sorunlarla karşı karşıya kaldığı fikrinden hareketle; gerek transit ölkelerde gerekse varış ölkelerinde göç projelerinin, program ve politikalarının, toplumsal cinsiyet etkilerini dikkate alarak tasarlanması gerektiği söylenebilir. Böylelikle göçmen kadınların ve çocuklarının yaşam koşullarını geliştirerek, onları güçlendirmek mümkün hale gelebileceği gibi beşeri sermaye potansiyelinden azami düzeyde yararlanılarak ulusal ve küresel kalkınmaya katkı sağlanabilecektir.

MALİ YARDIM PROGRAMININ TOPLUMSAL CİNSİYET AÇISINDAN KAPSAMI

Kadınların ve kız çocukların, erkekler ve oğlan çocuklarla eşit fırsat ve haklara sahip olmasında göçmenlere sunulan hizmetlerin niteliği son derece önem arz etmektedir. Bazı hizmetler, kısa vadede mevcut dengesizliklere müdahaleyi

amaçlarken bazı diğer hizmetler, uzun vadede toplumsal cinsiyet ilişkilerinin dönüşmesine katkı yapmaktadır. Gerek kısa vadeli ihtiyaçlara odaklanan gerekse uzun vadede köklü değişiklikler yapmayı hedefleyen hizmetler, kadınların ve kız çocukların güçlenmeleri ile eşit fırsat ve olanaklara sahip olmalarında olmazsa olmaz niteliktedir. Yardım programı kapsamında sunulan hizmetlerin, spesifik olarak toplumsal cinsiyet boyutuna odaklanması ihtiyacı, toplumsal cinsiyet eşitliğine katkı yapacak güçte olmalarından ileri gelmektedir.

İnsani yardım ve kalkınma yardımı olmak üzere uygulanması bakımından FRIT, bu noktada önem arz etmektedir. İnsani yardımla temel ihtiyaçları ve korumayı sağlamak amaçlanmakta; en kırılgan durumdaki mültecilerin desteklenmesi hedeflenmektedir. Ayrıca acil durumlarda sağlık ve eğitim alanındaki hizmet ihtiyaçları karşılanmaktadır. Birinci dönem için insani yardım kapsamında 1,4 milyar Euro taahhüt edilip sözleşmeye bağlanmış ve 1,3 milyar Euro'nun ödemesi gerçekleştirilmiştir. İkinci dönem için taahhüt edilen 1,04 milyar Euro'nun 1,022 milyar Euro tutarındaki kısmı sözleşmeye bağlanmış ve 590 milyon Euro'nun ödemesi gerçekleştirilmiştir. (European Commission, 2020, s. 6). Temel ihtiyaçların karşılanması ve korumanın sağlanmasıyla daha acil olarak ifade edilebilecek sağlık ve eğitim hizmetlerinin sunulmasını önceleyen insani yardım ile bireylerin daha çok pratik ihtiyaçlarını karşılama amacı güdüldüğü söylenebilir. Kısa ve orta vadede göçmenlerin temel ve acil kabul edilen ihtiyaçlarının karşılanması, uzun vadede hayata geçirilecek projelerin başarısı ve istikrarı açısından da ayrıca önemlidir.

Kalkınma yardımı ile de özellikle kamu hizmetlerine, geçim kaynaklarına ve belediye altyapı olanaklarına erişimlerini sağlayarak mültecilerin sağlık, eğitim ve sosyoekonomik kalkınma alanlarında uzun vadeli ihtiyaçlarının giderilmesine odaklanılmaktadır. Ayrıca kalkınma yardımları, kırılgan gruplara odaklanarak müdahalelerine bir toplumsal cinsiyet boyutu dâhil etmektedir. Kadınların ve kız çocukların cinsel ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddete karşı korunması, cinsel sağlık ve üreme sağlığına erişimin iyileştirilmesi gibi önlemler bu kapsamda düşünülebilir. Kalkınma yardımı kapsamında Birinci dönem için harekete geçirilen 1,6 milyar Euro'nun 1,59 milyar Euro tutarındaki kısmı uygulama ortaklarına ödenmiştir. İkinci dönem için taahhüt edilen 1,9 milyar Euro'nun 700 milyon Euro'yu aşkın kısmı sözleşmeye bağlanmış olup 165 milyon Euro'nun ödemesi gerçekleştirilmiştir (European Commission, 2020, s. 6). Kalkınma yardımının, gerek mültecilerin gerekse ev sahibi toplulukların uzun vadeli sosyoekonomik gelişme sürecine katkı yapacağı ileri sürülebilir. Eğitim hizmetleri, sosyal uyumu kolaylaştırması ve ileride iş bulma olanaklarını artırması bakımından özellikle kadınların ve kız çocukların karşılaştığı çeşitli bariyerleri aşmada oldukça etkindir. Sağlık alanında sağlanan yardımlar da üreme sağlığı, doğum kontrolü, anne ve bebek sağlığı gibi hizmetlerle önenebilir sağlık sorunlarını en aza indirerek, ölümleri azaltması; yaşam kalitesini artırması, iyi oluş halini teşvik etmesi bakımından kadınlar ve kız çocuklar için hayati öneme sahiptir.

AB'nin genel toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifi ışığında FRIT'nin tüm yardım projelerinde toplumsal cinsiyet eşitliğinin dikkate alınmasına ve toplumsal cinsiyetin anaakımlaştırılmasına azami önem verildiği söylenebilir. FRIT kapsamında hayata geçirilen projelerin planlanmasında toplumsal cinsiyet unsurunun dikkate alınması beklenmekte; kadınlara ve erkeklere, kız ve oğlan çocuklara eşit fırsatlar sunacak müdahalelerin desteklenmesi amaçlanmaktadır (European Commission, 2019a, s. 13).

Yardımlar Programının insani yardımlar ayağında gerçekleştirilen faaliyetler, Avrupa Birliği İnsani Yardım ve Sivil Koruma Birimi'nin (ECHO) 2013 "Gender in Humanitarian Aid: Different Needs, Adapted Response" başlıklı toplumsal cinsiyet politikası ışığında yönetilmektedir (European Commission, 2020: 6). ECHO'nun Sözü edilen politika belgesi ile benimsediği toplumsal cinsiyet politikasına göre proje ortaklarına, uygulayacakları programın başında toplumsal cinsiyet analizi gerçekleştirerek programın tasarlanması ve uygulanması aşamalarında toplumsal cinsiyete duyarlı bir uyarlamaya yapma ve sonuçları raporlarken de verilerin toplumsal cinsiyete göre ayrıştırılmış olması çağrısında bulunulmaktadır (European Commission, 2019b, s. xiii).

Yardımlar Programı kapsamında gerçekleştirilecek faaliyetlerin AB politikalarını yansıtacak biçimde 2016-2020 Toplumsal Cinsiyet Eylem Planı'ndaki tematik hedeflerle uyumlu olmasına önem verilmiştir. Toplumsal Cinsiyet Eylem Planı'nın, kadınların ve kız çocukların aile içinde, toplumsal ve ekonomik yaşamda glendirilmesi için bir yol haritası niteliğinde olduğu söylenebilir. Yardım programı kapsamında kadınlara ve kız çocuklara yönelik şiddetle mücadele, hiçbir ayrımcılığa maruz kalmadan kız çocukların ve kadınların kaliteli eğitime ve mesleki eğitime eşit erişimlerinin sağlanması, kadınların ve kız çocukların glendirilmesi alanında çalışan sivil toplum örgütlerinin desteklenmesi gibi hedefler, Toplumsal Cinsiyet Eylem Planı ile uyumlu hedefler olarak ifade edilebilir. Yardım Programı'nın bu alandaki ortakları arasında Birleşmiş Milletler ocuklara Yardım Fonu (UNICEF), BM Kadımlar Birimi ve Uluslararası alışma rgt (ILO) gibi toplumsal cinsiyet eşitliği alanında önemli çalışmaları bulunan organizasyonlar bulunmaktadır (European Commission, 2019a, s. 13).

Yardımlar programının insani ayağı, farklı yaş ve cinsiyet kategorilerinin, kırılganlıkları yüksek grupların korunmasına özel önem atfetmektedir. Bu kapsamda Türkiye'de sunulan hizmetlere her kesimin ayrımcılığa maruz kalmadan ve sürdürülebilir biçimde erişmeleri arzu edilmektedir. İlk günden bu yana mültecilerin hukuki statülerinin erevesi oldukça netleşmiş olmasına ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin cömertliğine rağmen mültecilerin devletin sağladığı hizmetlere erişiminde birtakıml engeller hala söz konusudur. İnsani yardımlar adıl erişimi sağlamak için AB, yardımlar ortaklarıyla ve en çok da devletin kurumlarıyla birlikte çalışarak bilgi ve dil engellerini, idari ve kültürel engelleri aşmak konusunda mültecilere destek olmaktadır (Ecevit, 2017, s. 8).

FRIT kapsamındaki proje ortaklarına yol gösterici nitelikte olan politika belgesi ve eylem planına rağmen 2016-2017 Döneminde Türkiye’de FRIT kapsamında gerçekleştirilen tüm insani yardım operasyonlarının değerlendirilmesine ilişkin rapora göre; proje ortaklarının, açık biçimde toplumsal cinsiyet analizi yaptığına dair az sayıda bulgu elde edilmiştir. Ancak yine de programların tasarlanması ve uygulanmasında toplumsal cinsiyet duyarlılığının zaman içinde geliştiği bildirilmiştir (European Commission, 2019b: xiii).

AB, Mali Yardım Programı kapsamında gerçekleştirilecek projelerin tasarlanması, hayata geçirilmesi, yürütülmesi, izlenmesi ve sonuçların raporlanması noktalarında genel olarak toplumsal cinsiyet perspektifinin dikkate alınmasını beklemektedir. Ancak zaman içinde ortaya çıkan sonuçlar, toplumsal cinsiyet boyutunun arzu edilen düzeyde dikkate alınmadığını ortaya koymuştur. Toplumsal cinsiyet analizi söz konusu olduğunda, projelerin uygulanması sürecine bir toplumsal cinsiyet boyutunun dâhil edilmiş olması tek başına yeterli değildir. Toplumsal cinsiyete duyarlı bir perspektif benimsenip benimsenmediği, özellikle projelere ilişkin sonuçların toplumsal cinsiyete göre ayrıştırılmış verilerle raporlanıp, herkes tarafından ulaşılır hale getirilmesi ile tam olarak anlaşılabilir. Ancak bu beklenti, FRIT kapsamındaki projelerin tamamı için gerçekleşmemiştir.

MALİ YARDIM PROGRAMI KAPSAMINDAKİ SPESİFİK PROJELERİN TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİ AÇISINDAN FONKSİYONU

Yukarıda sözü edilen eksikliklere rağmen FRIT’nin toplumsal cinsiyet boyutu değerlendirildiğinde bazı program ve projelerin ön plana çıktığı ve özellikle ele alınması gerektiği görülmektedir.

Bu kapsamda Sosyal Uyum Yardım (SUY) Programı, Geçici Koruma Altındaki Suriyelilerin Sağlık Statüsünün ve Türkiye Cumhuriyeti Tarafından Sunulan İlgili Hizmetlerin Geliştirilmesi (SIHHAT) Projesi, Şartlı Eğitim Yardımı (ŞEY) Programı gibi projelerin, toplumsal cinsiyet eşitliğine katkıları bakımından ayrı bir önem taşıdığı ifade edilmelidir.

Sosyal Uyum Yardım (SUY) Programı

SUY Programı, Türkiye genelinde Kasım 2016 itibarıyla başlatılmıştır. Program, ECHO tarafından fonlanmakta; Türk Kızılay, Uluslararası Kızılay ve Kızılay Dernekleri Federasyonu ile Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı işbirliğinde yürütülmektedir. Gıda, barınma, giyim gibi temel ihtiyaçların karşılanmasına olanak veren şartsız bir nakit yardım programı olan SUY, aylık kişi başı 120 TL tutarında ödenmektedir. Aylık düzenli ödemeler haricinde 3 ayda bir ek ödemeler ile hanedeki ağır engelli ve bakıma muhtaç bireylere ek ödemeler yapılmaktadır (Türk Kızılay: 2020b, s. 52).

Yalnız yaşayan kadınların olduğu haneler; çocuk sayısının fazla olduğu haneler; engelli bireyin/bireylerin olduğu haneler; çocuk, yaşlı engelli gibi çok

sayıda bağımlı bireyin yaşadığı haneler; yalnız yaşayan ebeveynlerin olduğu haneler gibi başvuru kriterleri ile değerlendirildiğinde Programın, toplumsal cinsiyet boyutunu dikkate aldığı ifade edilebilir.

Aralık 2016'dan Kasım 2020 kadar geçen dönemde SUY Programı kapsamında yapılan ödemeler, toplam 9 milyar TL tutarını bulmuştur. Kasım 2020'ye ait aylık yardım tutarı, 335 milyon TL'dir. 318.827 hane ve 1.808.312 kişi Program kapsamında düzenli nakit yardımı almaktadır. Yararlanıcıların %89,6'sı (1.619.685 kişi) Suriye uyruklu yabancılardır. Yaş ve kriter dağılımı incelendiğinde %60,2 oranı ile en çok 0-17 yaş aralığı ve %55,5 oranı ile hanede en az 4 çocuk kriterli yararlanıcıların çoğunlukta olduğu görülmektedir. Yalnızca bir kadının yaşadığı hane kriterine göre yararlananların oranı ise 15.673 kişi ile %0,9'dur (Türk Kızılay: 2020a).

Programdan yalnız yaşayan kadın kriterine göre yararlananların oranı %1'i bulmasa da SUY Programının toplumsal cinsiyet boyutu, farklı kategorilerde kırılganlıkları yüksek haneleri hedeflemesi bakımından oldukça dikkate değerdir. Hane içinde çocuk, yaşlı ve engelli bireylerin bakımının, büyük ölçüde kadınların üstlendiği bir sorumluluk olduğu ve çocuk, yaşlı, engelli bireylerin bir kısmının kadın ve kız çocuklardan oluştuğu düşünülürse Program kapsamında sağlanan yardımların gerek doğrudan gerekse dolaylı olarak büyük ölçüde kadınlara ve kız çocuklara fayda sağladığı ifade edilebilir.

Kızılay'ın Nisan 2020 verileri de bu beklentiyi haklı çıkarır biçimde, SUY Programı'ndan faydalananların %49'unun kadınlardan oluştuğunu ortaya koymaktadır (Türk Kızılay, 2020b, s. 52).

Geçici Koruma Altındaki Suriyelilerin Sağlık Statüsünün ve Türkiye Cumhuriyeti Tarafından Sunulan İlgili Hizmetlerin Geliştirilmesi (SIHHAT) Projesi

Geçici Koruma Altındaki Suriyelilerin Sağlık Statüsünün ve Türkiye Cumhuriyeti Tarafından Sunulan İlgili Hizmetlerin Geliştirilmesi (SIHHAT) Projesi, hâlihazırda Türkiye Cumhuriyeti Devleti tarafından Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeli sığınmacılara sunulan sağlık hizmetlerinin geliştirilmesi ve devamlılığının sağlanması bakımından T.C. Sağlık Bakanlığı'na sağlanan 300 milyon Euro tutarındaki hibeyi kapsamaktadır. 2017 yılının başından 31 Ocak 2021 tarihine kadar devam etmiş olan SIHHAT Projesi, faaliyetlerini SIHHAT II ile sürdürmektedir.

Proje ile Türkiye'deki Suriye halkına birinci ve ikinci basamak sağlık hizmetlerinden yararlanmalarını sağlayacak hizmetlerin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda göçmen sağlığı ve toplum ruh sağlığı merkezlerinin kurulması, özellikle gebelik ve loğusalık dönemindeki anneler için olmak üzere mikrobese destek hizmetlerinin sağlanması, aile planlaması ve doğum öncesi bakım gibi üreme sağlığı hizmetleri, kadın ve çocukları önlenebilir hastalıklara karşı korumak üzere sağlanan bağışıklama hizmetleri, hareket halinde olan ya da

aksine çeşitli nedenlerle olamayan Suriyelilere yönelik mobil sağlık ve kanser tarama hizmetleri gibi pek çok hizmet sunulmaktadır.

SIHHAT Projesi ile Suriyeli nüfusun yoğun olarak bulunduğu 29 ilde 117 Güçlendirilmiş/Göçmen Sağlığı Merkezi (G/GSM) ve 9 ilde 10 Toplum Ruh Sağlığı Merkezi (TRSM) ile sağlık hizmetlerinin kapsamının genişletilmesi, sağlık hizmetlerine erişimin artırılması sağlanmıştır. Proje kapsamında Göçmen Sağlığı Merkezlerinde Suriye uyruklu sağlık personelinin istihdam edilmesi hedeflenmiştir. Bu bağlamda istihdam edilen personelin %90'ının Suriye uyruklu olduğu görülmektedir. Göçmen sağlık çalışanı kadınların, Göçmen Sağlığı Merkezlerinde istihdam edilme yoluyla desteklenmesi de Proje'nin öncelikli hedeflerinden biridir. Bu amaca uygun olarak Proje kapsamında istihdam edilen personelin %32,7'si kadınlardan oluşmaktadır (Sihhat Projesi, 2021).

SIHHAT Projesi'nin hamile kadınları, yeni doğan bebekleri, çocukları ve doğurganlık çağındaki kadınları özellikle dikkate aldığı söylenebilir. Vitamin, mineral ihtiyaçlarının karşılanması, gebelik ve loğusalık döneminde anne, bebek ve çocukların gerekli takviyelere erişiminin sağlanması üzere mikrobese destek hizmetleri faaliyeti kapsamında 2019 yılı sonuna kadar 2,1 milyon kutu D vitamini takviyesi ile 2 milyon kutu demir takviyesi Suriyeli uyruklu bebek, çocuk ve kadına sağlanmıştır. (Sihhat Projesi, 2021).

Özellikle aile planlaması ile ilişkili olarak pek çok Suriye uyruklu kadının üreme sağlığı hizmetlerine ve doğum kontrol yöntemlerine erişimi sağlanmıştır. Bu kapsamda, yaklaşık olarak 2 milyon oral kontraseptif ve 20 milyona yakın kondom tedariki sağlamıştır. 2019 yılı sonuna kadar Geçici Koruma kapsamındaki Suriye uyruklu kadınlar, toplamda 1,4 milyon oral kontraseptif desteği ve yaklaşık olarak 750 bin Suriye uyruklu kadın, 2,6 milyon doğum öncesi bakım hizmeti almıştır (Sihhat Projesi, 2021).

Suriye uyruklu kadın ve çocukları, özellikle önlenemez hastalıklardan koruyarak hastalık ve ölümleri azaltmak amacıyla bağışıklama hizmetleri kapsamında toplam 5,5 milyon aşı tedarik edilmiştir. 2020 Haziran sonuna kadar 4,2 milyon doz aşı 0-59 ay aralığındaki bebeklere ve çocuklara uygulanmıştır (Sihhat Projesi, 2021).

SIHHAT Projesi, Türkiye'deki geçici koruma kapsamındaki Suriyelilere, göçmenlere ve ikincil korumaya uygun kişilere daha kapsamlı ve iyileştirilmiş sağlık hizmetlerinin sunulmasına yönelik olarak planlanan SIHHAT II Projesi ile faaliyetlerini sürdürmektedir. SIHHAT II Projesi ile SIHHAT I Projesi kapsamında yürütülen faaliyetlerin kapasite ve kalitesinin artırılarak devam ettirilmesi ve erişilebilirliğinin artırılması amaçlanmaktadır.

SIHHAT II Projesi de benzer biçimde kadınları önceleyen ve toplumsal cinsiyet boyutunu dikkate alan bir proje olarak karşımıza çıkmaktadır. G/GSM'lerde kadın sağlık çalışanlarının oranının artırılması, kadınlar ve erkekler spesifik hedef gruplar olarak değerlendirilerek kanser taramalarının bu yaklaşımla

belirlenmesi, üreme sağlığı hizmetlerinde diğer hizmetlerle birlikte farkındalık artırma faaliyetlerine ağırlık verilmesi ve kadınlar ile erkeklere üreme sağlığı danışmanlığı sunulması, cinsel ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddeti önleme ve koruma hizmetleri sağlanması SIHHAT II ile sunulması hedeflenen hizmetlerdir. Gebelik, doğum ve loğusalık sürecinde kadınlara, çocuklara ve bebeklere vitamin ve mineral desteği ve aşılama hizmetleri aynı şekilde devam edecektir. Gebe kadınlara yönelik birinci ve ikinci basamak sağlık hizmetleri arasında sevk sistemi kurulması, gebelik derslerinin desteklenmesi ve bebek-anne dostu Göçmen Sağlık Merkezi konseptinin hayata geçirilmesi öne çıkan diğer hedeflerdir.

Yabancılara Yönelik şartlı Eğitim Yardımı (şEY) Programı

Yabancılara Yönelik şEY Programı ise AB, ABD ve Norveç hükümeti tarafından fonlanan; UNICEF, Türk Kızılay, Milli Eğitim Bakanlığı ve Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı arasında oluşturulan ortaklıkla uygulanan bir yardım programıdır. 2003 yılından bu yana Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan çocuklara hâlihazırda uygulanan yardım programı, 2017 yılında genişletilerek Türkiye'deki yabancı uyruklu çocuklara da uygulanmaya başlanmıştır (UNHCR, 2021b).

şEY Programı, okulların açık olduğu dönemlerde %80 devamlılık kriteri, kız çocuklara yönelik pozitif anlamda farklılaştırılmış yardım tutarı ve yardımın eğitim şartına bağlanmış olması bakımından oldukça önemli bir yardım programıdır. Program, göçmen hanelerde yaşayan çocukların, evrensel bir insan hakkı olan eğitim alma hakkından geri bırakılmaması açısından aileleri teşvik edici bir mekanizmadır. Okula devam etmeyen çocukların, ailenin sosyal ve ekonomik yüküne ortak edilmesi ihtimali oldukça yüksektir. Özellikle kız çocukların aile içinde yük olarak algılanıp, çocuk yaşta evlendirilmesi tehlikesine karşı kalıcı bir çözüm olmasa da ailelere bir seçenek sunduğu açıktır. Bu kapsamda şEY Programının, gerek çocukların okula erişimleri ve okula devamlılığın sağlanması gerekse kız çocukların türlü nedenlerle eğitimden mahrum kalmasının önüne geçilmesinde son derece etkin bir yardım programı olduğu söylenebilir.

Yabancılara yönelik şEY Programı kapsamında kız çocuklar için anaokulundan 8. sınıfa kadar aylık 50 TL ve oğlan çocuklar için 45 TL; 9. ve 12. sınıflar arası çağdaki kız çocuklar için aylık 75 TL, oğlan çocuklar için 55 TL olarak belirlenmiş tutarlarda yardım yapılmaktadır. Ayrıca yararlanıcı çocuk başına her dönem başında ek masraflar için düzenli ödemeler yapılmaktadır (UNHCR, 2021b). Kız çocukların eğitimde fırsat eşitliği anlayışı çerçevesinde her eğitim kademesinde oğlan çocuklara oranla daha yüksek tutarda yardımla teşvik edilmesi amaçlanmıştır. Eğitim kademesi yükseldikçe gerek kız gerekse oğlan çocuklar için yardım tutarının arttığı ve kız çocuklar için eğitim kademesine göre yardım tutarı artışımın daha yüksek olduğu görölmektedir. Programın bu yönüyle özellikle uzun vadede toplumsal cinsiyet ilişkilerinin dönüşmesine katkı yapacağı söylenebilir.

Türk Kızılay Nisan 2020 verilerine göre; ŞEY Programı kapsamında yapılan toplam yardım tutarı 603 Milyon TL'dir. Program'dan 614.542 çocuk faydalanmış olup, fayda sağlayanların %50'si kız çocuklardan oluşmaktadır (Türk Kızılay, 2020b, s. 52).

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Çalışmada FRIT'nin toplumsal cinsiyet boyutunun analiz edilmesi amaçlanmıştır. Yol gösterici politika belgelerinin varlığına rağmen FRIT kapsamında hayata geçirilen projelerde toplumsal cinsiyet boyutunun istenilen düzeyde dikkate alınmadığı, en azından ilk dönem için, raporlara da yansımış; bu konuda zaman içinde gelişme yaşandığı belirtilmiştir. Hedeflenen kitlelere ve bu kapsamda sunulması beklenen hizmetlere göre değerlendirildiğinde, projelerin toplumsal cinsiyet boyutları genellikle görünür olmakla birlikte; sonuçları ilan edilen projelerin toplumsal cinsiyet boyutunu detaylı biçimde değerlendirmek her zaman mümkün olamamaktadır.

Spesifik olarak kadınlara ve kız çocuklara odaklanan projelerin hedefleri, toplumsal cinsiyet eşitliğini teşvik edecek hedeflerle son derece uyumlu olsa dahi proje sonuçlarının, toplumsal cinsiyete göre ayrılmış verilerle raporlanıp, kamuoyu ile düzenli olarak paylaşılması noktasında önemli eksiklikler bulunmaktadır. Kaldı ki sadece yararlanıcı bakımından cinsiyete göre ayrıştırıcı verilerin de toplumsal cinsiyet bakış açısı bakımından tek başına yeterli olmadığı belirtilmelidir. Toplumsal cinsiyet analizi bakımından, kadınlar ve kız çocuklar verili bir projeden yararlanırken kaynağın ne kadarının kadınlar ve kız çocuklar için kullanıldığının da belirlenmesi ve tüm verilerin buna göre raporlanması önem arz etmektedir.

FRIT kapsamında gerçekleştirilen projelerden özellikle Sosyal Uyum Yardım Programı, SIHHAT Projesi ve Yabancılar için Şartlı Eğitim Yardım Programı, toplumsal cinsiyet boyutu ile öne çıkan projeler olarak değerlendirilebilir. Söz konusu projeler ile toplumsal cinsiyet eşitliği; geçim, sağlık ve eğitim alanlarında desteklenmeye ve geliştirilmeye çalışılmakta; bu kapsamda olumlu sonuçlar alınmaya devam etmektedir. Kadınların ve kız çocukların gerek kısa vadeli ihtiyaçlarını karşılama ve gerekse uzun vadede güçlenmelerine katkı yapma bakımından her üç projenin de son derece önemli olduğu belirtilmelidir.

FRIT kapsamında her iki dilim için de bütçenin tamamı taahhüt edilip sözleşmeye bağlanmıştır. Ancak istenilmesi halinde Gender in Humanitarian Aid: Different Needs, Adapted Response" başlıklı politika belgesinin öngördüğü üzere projelerin uygulanması sürecinde toplumsal cinsiyete duyarlı çeşitli uyarlamalar yapılması da mümkündür. Bununla birlikte; göçmen kadınların ve kız çocukların sosyal, ekonomik ve kültürel olarak farklı risklere açık olması sebebiyle göçmenlere yönelik olarak özellikle gelecekte hayata geçirilecek olan mali yardım programlarının, toplumsal cinsiyet eşitliğini öncelemesinin, insani ve ekonomik açıdan bir gereklilik olduğu ifade edilebilir.

KAYNAKÇA

Barlund, M., Laurensyeva, N. (2018). On International Women's Day: More Focus Needed on Integrating Migrant Women. Centre for European Policy Studies.

BM Enformasyon Merkezi UNIC-Ankara. (2000). Mültecilerin Hukuk Statüsüne İlişkin 1967 Protokolü. <https://multeci.org.tr/wp-content/uploads/2021/07/1967-New-York-Protokolu-1.pdf>. (19.12.2021).

Castles, A., De Haas, H., Miller M. J. (2014). The Age of Migration International Population Movements in the Modern World, Fifth Edition, Palgrave Macmillan.

Ecevit, Y. (2017). Toplumsal Cinsiyete Duyarlı ve Hak Temelli İzleme: Gerekli, Vazgeçilemez, Güçlendirici ve Toplumsal Değişim Amaçlı Bir Faaliyet!. Gazete ceid, Sayı: 3.

European Commission. (2017). First Annual Report on the Facility for Refugees in Turkey. COM(2017) 130 final, Brüksel.

European Commission. (2018). Technical Assistance to the EU Facility for Refugees in Turkey, Final Report.

European Commission. (2019a). Third Annual Report on the Facility for Refugees in Turkey. COM(2019) 174 final/2, Brüksel.

European Commission. (2019b). Evaluation of the European Union's Humanitarian Response to the Refugee Crisis in Turkey. Final Report. Universalial, Landell Mills, International Alert.

European Commission. (2020). Fourth Annual Report on the Facility for Refugees in Turkey. COM(2020) 162 final, Brüksel.

Frontex. (2021a). Migratory Routes-Eastern Mediterranean Route. <https://frontex.europa.eu/along-eu-borders/migratory-routes/eastern-mediterranean-route/>. (17.02.2021).

Frontex. (2021b). Migratory Routes-Central Mediterranean Route. <https://frontex.europa.eu/along-eu-borders/migratory-routes/central-mediterranean-route/>. (17.02.2021).

Frontex. (2021c). Migratory Routes-Western Balkan Route. <https://frontex.europa.eu/along-eu-borders/migratory-routes/western-balkan-route/>. (17.02.2021).

Göç İdaresi Başkanlığı. (2021a). Uluslararası Mevzuat-Sözleşmeler, Mültecilerin Hukuki Durumuna İlişkin Sözleşme. <https://www.goc.gov.tr/uluslararasi-mevzuat>. (21.12.2021).

Göç İdaresi Başkanlığı. (2021b). Geçici Koruma. <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>. (21.12.2021).

Göç İdaresi Başkanlığı. Düzensiz Göç. (2021c). <https://www.goc.gov.tr/duzensiz-goc-istatistikler>. (20.01.2021).

Hennebry, J. (2017). For their own good? Addressing exploitation of women migrant workers. *Ideas to Inform International Cooperation on Safe, Orderly and Regular Migration* (M. McAuliffe and M. Klein Solomon, eds.). IOM, Geneva.

IOM. (2011). Glossary on Migration. No. 25, 2nd Edition, Cenevre/İsviçre.

IOM. (2019a). World Migration Report 2020. Cenevre/İsviçre.

IOM. (2019b). Glossary on Migration. No. 34, Cenevre/İsviçre.

IOM. (2021). World Migration Report 2021. McAuliffe, M. ve A. Triandafyllidou (Ed.), Cenevre/İsviçre.

Kontos, M. (2011). Between Integration and Exclusion: Migrant Women in European Labor Markets. Migration Policy Institute, www.migrationpolicy.org/article/betweenintegration-and-exclusion-migrant-women-european-labor-markets. (17.02.2021).

Panos Europe Institute ve UNAOC (United Nations Alliance of Civilizations). (2014). Media-Friendly Glossary on Migration. Panos Europe Institute, UNAOC, Open Society Foundations.

Sihhat Projesi. (2021). <http://www.sihhatproject.org/faaliyetler.html>. (20.02.2021).

Türk Kızılay. (2020a). Suriye İnsani Yardım Operasyonu. Türk Kızılay Göç Hizmetleri Direktörlüğü.

Türk Kızılay. (2020b). Toplum Merkezi Uygulama El Kitabı. Türk Kızılay Toplum Temelli Göç Programları Koordinatörlüğü, Türkiye Kızılay Derneği, Ankara.

UNFPA. (2021). Five reasons migration is a feminist issue. <https://www.unfpa.org/news/five-reasons-migration-feminist-issue>. (17.02.2021).

UNHCR. (2021a). MID-YEAR TRENDS 2020. <https://www.unhcr.org/statistics/unhcrstats/618ae4694/mid-year-trends-2021.html>. (12.12.2021).

UNHCR. (2021b). Conditional Cash Transfers for Education (CCTE) Programme for Refugee Children. Global Compact on Refugees. <https://globalcompactrefugees.org/article/conditional-cash-transfers-education-ccte-programme-refugee-children> (17.02.2021).

United Nations Department of Economic and Social Affairs Population Division. (2020). International Migration 2020 Highlights (ST/ESA/SER.A/452).

4/4/2013 tarihli ve 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6458.pdf>. (19.12.2021).

22/10/2014 tarihli Geçici Koruma Yönetmeliği. <https://mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=20146883&MevzuatTur=21&MevzuatTertip=5>. (19.12.2021).

Yayın Geliş Tarihi: 16.05.2021
Yayına Kabul Tarihi: 08.12.2021
Online Yayın Tarihi: 31.12.2021
http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.1055618

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 23, Özel Sayı, Yıl: 2021, Sayfa: 95-108
ISSN: 1302-3284 E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

MÜLTECİLERİN DİL SORUNU: İZMİR'DE YAŞAYAN SURİYELİ MÜLTECİ ÇOCUKLARIN TÜRKÇE İFADE EDİCİ DİL BECERİLERİNİN İNCELENMESİ

Büşra Nur GANI*
Gülmira KURUOĞLU**

Öz

Göçle gelen mültecilerin birçok sorunları olmaktadır. Bunlardan en önemlisi de iletişim, yani dil sorunudur. Göç ettikleri ülkenin dilini bilmek, mülteciler için iş bulabilmek, eğitimlerine devam edebilmek, hayatlarını daha düzenli bir şekilde sürdürmek demektir. Son yıllarda Türkiye'ye göç etmek zorunda kalan Suriyelilerin ülkemizdeki hayata uyum sağlamaları için pek çok çalışma yürütülmektedir. Zorunlu eğitim çağındaki Suriyeli çocuklara eğitim öğretim fırsatlarının sağlanması, her yaşta Türkçe öğrenmek isteyenlere yönelik Türkçe kurslarının açılması bu çalışmalardan bazılarıdır. İzmir'deki Suriyeli çocukların Türkçe ifade edici dil becerilerini ölçmek ve değerlendirmek amacıyla yaptığımız çalışma, Buca ilçesinde milli eğitim bakanlığına bağlı resmi ortaokullarda eğitim görmekte olan 8. sınıf düzeyindeki 14 Suriyeli çocuğu kapsamaktadır. Çalışma nitel bir yöntem olan derinlemesine görüşme yöntemiyle gerçekleştirilmiş ve elde edilen konuşmalar yanlış çözümlemesi yaklaşımına göre dil bilimsel olarak analiz edilmiştir. Katılımcıların konuşma sırasında yaptıkları sesbilimsel, biçimbilimsel, anlambilimsel ve sözdizimsel yanlışlar tespit edilip yorumlanmıştır. Buna göre en çok tespit edilen yanlış %76, 78 ile ses bilimsel yanlışlardır. Onu %17, 36 ile biçim bilimsel yanlışlar, %4, 03 ile söz dizimsel yanlışlar ve %1, 81 ile anlam bilimsel yanlışlar takip etmiştir. Bu çalışmayla Suriyeli mülteci çocukların Türkçe konuşma becerilerinin yanlış çözümlemesi yaklaşımıyla değerlendirilmesi bakımından önemli bir boşluğun doldurulması ve Türkçe öğreticilerinin öğretim süreçlerine ışık tutulması hedeflenmiştir.

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (APA 6. Sürüm):

Gani, B., Kuruoğlu, G. (2022) Mültecilerin dil sorunu: İzmir'de yaşayan Suriyeli mülteci çocukların Türkçe ifade edici dil becerilerinin incelenmesi. . *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23, *Dokuz Eylül Üniversitesi Uluslararası Konferansı, Göç: Önümüzdeki Yirmi Yılın Projeksiyonu ve Ötesi*” Özel Sayısı, 95-108.

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Türkçe Eğitimi Bölümü, ORCID: 0000-0003-0303-9149, busragani@hotmail.com.

** Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü, ORCID: 0000-0002-4172-0253, gulmira.kuruoglu@deu.edu.tr.

Anahtar sözcükler: Yabancı dil olarak Türkçe, göç, konuşma becerisi, yanlış çözümlemesi, mültecilerin dil sorunu.

LANGUAGE PROBLEM OF REFUGEES: AN INVESTIGATION OF SYRIAN REFUGEE CHILDREN'S ENGLISH EXPRESSIVE LANGUAGE SKILLS

Abstract

Refugees who come through immigration have many problems. The most important of these is the problem of communication, namely language. Knowing the language of the country they migrated to means to find a job for refugees, to continue their education and to continue their lives in a more orderly manner. In recent years our country to adapt to the life of the remaining Syrians forced to migrate to Turkey many studies are conducted. Providing educational opportunities for Syrian children at the age of compulsory education and opening Turkish courses for those who want to learn Turkish from all ages are some of these activities. Our study, which we conducted to measure and evaluate the Turkish expressive language skills of Syrian children in Izmir, includes 14 Syrian children at the 8th grade who are studying in official secondary schools affiliated to the Ministry of National Education in Buca district. The study was carried out with the in-depth interview method, which is a qualitative method, and the speeches obtained were analyzed linguistically according to the error analysis approach. Phonological, morphological, semantic and syntactic mistakes made by the participants during the speech were identified and interpreted. Accordingly, the most common mistakes with 76, 78% are phonetic errors. It was followed by morphological errors with 17,36%, syntactic errors with 4, 03% and semantic errors with 1, 81%. With this study, it is aimed to fill an important gap in terms of evaluating the Turkish speaking skills of Syrian refugee children with the error analysis approach and to shed light on the teaching processes of Turkish teachers.

Keywords: Turkish as a foreign language, immigration, speaking skills, error analysis, language problem of refugees.

GİRİŞ

2011 yılında Suriye’de başlayan iç savaş sonrası ülkemize göç etmiş olan Suriyelilerin eğitim süreçlerinde yaşadıkları en önemli sorunlardan biri dil sorunudur. Suriyeli çocukların yeterli düzeyde Türkçe bilmemeleri; akademik başarısızlık, devamsızlık, okulu terk ve uyum gibi sorunları beraberinde getirmektedir. Dil ve kültür arasındaki kuvvetli bağ düşünüldüğünde, Suriyeli çocukları Türkçeyi konuşur ve yazar duruma getirmek, onların Türk toplumuna kısa zamanda uyum sağlamalarını ve Türk kültürünü öğrenmelerini kolaylaştıracaktır. Suriyeli çocukların devlet okullarında yaşadıkları dil ve iletişim sorunlarının belirlenmesi ve bu sorunlara çözüm üretilmesi şüphesiz eğitim-öğretimi de kolaylaştıracaktır. Bu sebeple sorunlar belirlenmeli ve iyileştirici çalışmalara gereken önem verilmelidir. (Şahin ve Şener, 2019, s. 3)

Türkçenin yabancılara öğretilmesi sürecinde konuşma becerisinin geliştirilmesi çok önemlidir. Alanyazında yer alan çalışmalara bakıldığında Türkçeyi ikinci dil olarak öğrenen yabancılardan en çok zorlandıkları ve kaygı duydukları

becerinin konuşma becerisi olduğu tespit edilmiştir (Açık, 2008; Boylu ve Çangal, 2014; Dönmez ve Paksoy, 2015; İşcan, Şahin, Kana ve Koçer, 2013; Maden ve İşcan, 2011; Özyürek, 2009; Sallabaş, 2012). Bu sebeple Suriyelilere Türkçe öğretim sürecinde de en çok önem verilmesi gereken beceri konuşmadır.

Alanyazına bakıldığında yabancılara Türkçe öğretiminde yanlış çözümlemesi yaklaşımıyla Türkçe dil becerilerinden herhangi birini inceleyen çalışmaların ise genellikle yazma becerisine yönelik gerçekleştirildiği görülmektedir (Barçın, 2019; Boylu, Güney ve Özyalçın, 2017; Büyükkiz ve Hasırcı, 2013). Bu durum Suriyeli öğrencilere yönelik gerçekleştirilen çalışmalarda da görülmektedir: Şahin (2020) Suriyeli İlkokul öğrencilerinin yazılı anlatımlarındaki yanlışları incelemiş, Gezer ve Kıymık (2018) Yabancı Dil olarak Türkçe öğrenen anadili Arapça olan öğrencilerin yazılı anlatımlarındaki yanlışları incelemiş, Çiçek ve Kaplan (2016) ise Türkçe öğrenen Suriyeli öğrencilerin yazılı anlatımlarını yanlış analizi bağlamında değerlendirmiştir.

Gerek yabancılara Türkçe öğretimi konusunda yapılmış çalışmalar, gerekse Suriyeli öğrencilerin dil becerilerine yönelik yapılmış çalışmalar yazma becerisi üzerine yoğunlaşmıştır. Yalnızca Ceran, Yıldız ve Çakın (2015)'in ortaya koymuş oldukları çalışmada Yabancı dil olarak Türkçenin öğreniminde yazılı ve sözlü olarak yapılan yanlışlar birlikte incelenmiş ve analiz edilmiştir. Çalışma bu yönüyle diğer çalışmalardan farklılık arz etmektedir. Ancak bu çalışma da Suriyelilere yönelik değildir. Alanyazında Suriyeli çocukların konuşma becerilerinin incelendiği çalışmaların olmaması büyük bir eksikliğe sebep olmaktadır. Bu çalışmayla beraber bu eksikliğin giderilmesi hedeflenmektedir.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, Suriyeli çocukların Türkçe ifade edici dil becerilerinde ortaya çıkan yanlışları sesbilimsel, biçimbilimsel, sözdizimsel ve anlambilimsel açıdan analiz etmektir.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Milli Eğitim bakanlığına bağlı ortaokullarda eğitim görmekte olan Suriyeli çocukların konuşma becerilerinin analizlerinin yapılması amaçlanan bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden olan durum çalışmasında betimsel tarama modeli kullanılmıştır.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu 2020 – 2021 Eğitim Öğretim yılında İzmir'in Buca ilçesinde bulunan Sezai Karakoç İmam Hatip Ortaokulu bünyesinde 8. Sınıf düzeyinde eğitim görmekte olan 14 öğrenci (3 kız, 11 erkek) oluşturmaktadır.

Veri Toplama Aracı

Araştırmanın veri toplama araçları “yarı yapılandırılmış görüşme formları”dır. Yarı yapılandırılmış görüşme formları iki farklı formdan oluşmakta olup ilki öğrenciyi tanımaya yönelik sorulardan, ikincisi öğrencinin Türkçe hakkındaki düşünceleri ve izlenimlerine yönelik sorulardan oluşmaktadır. İlk form olan “Öğrenci Hakkındaki Sorular” 5 sorudan oluşmakta olup yaş, kardeş sayısı gibi bilgileri içermektedir; ikinci form olan “Dil Hakkındaki Sorular ” ise 19 sorudan oluşmakta olup ve çocuğun Türkçe hakkındaki görüşlerine yöneliktir.

Verilerin Toplanması

Bu araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan derinlemesine görüşme yöntemi ile veri toplanmıştır. Karşıdaki kişinin duygu, bilgi, tecrübe ve gözlemlerine görüşme yoluyla ulaşılır. Araştırmaya katılan 14 katılımcıya yarı yapılandırılmış görüşme formlarındaki açık uçlu sorular yöneltilmiş ve sözlü olarak cevap vermeleri beklenmiştir. Soru cevap şeklinde ilerleyen görüşme katılımcıların ve okul yöneticilerinin de izni ile ses kayıt cihazıyla kayıt altına alınmıştır.

Verilerin Analizi

Ses kayıt cihazıyla kayıt altına alınan sözlü anlatımlar yazıya geçirilmiş, elde edilen veriler betimsel tarama modelinde yanlış çözümlene yaklaşımına göre değerlendirilmiştir. Çocukların sözlü anlatımlardaki yanlışlar Keshavarz’ın (2011) yanlış analizi sınıflandırmasına göre kategorisel analiz yoluyla incelenmiştir. “Kategorisel analiz, belirli bir mesajın birimlere bölünmesinin ardından bu birimlerin, belirli kriterlere göre kategoriler hâlinde gruplandırılmasını kapsamaktadır” (Bilgin, 2006, s. 19).

Katılımcıların ses kayıt cihazı ile kaydedilen konuşmaları öncelikle yazıya geçirilmiş daha sonra yazıya geçirilen bu dokümanlar yanlış çözümlene yaklaşımıyla incelenmiştir. Ortaya çıkarılan yanlışlar ses bilimsel, biçim bilimsel, söz dizimsel ve anlam bilimsel olmak üzere dört farklı dilbilimsel kategoriye ayrılarak değerlendirilmiştir.

BULGULAR VE YORUMLAR

Türkçe öğretiminde öğrencilerin yaptıkları yanlışların “yanlış” ya da “hata” olarak tanımlanabilmesi için iki önemli yaklaşım vardır. Bu yaklaşımlar karşıtsal çözümlene ve yanlış çözümlenesidir (Çerçi, Derman ve Bardakçı, 2016, s. 2). Yanlış çözümlenesi, öğrencilerin yaptıkları yanlışların gözlenmesi ve belirli bir sisteme göre sınıflandırılıp analiz edilmesidir. Bu yöntem öğretmenin öğretim tekniğini ve öğretimde kullandığı materyalleri tekrar gözden geçirmesi, öğretim programını yeniden düzenlemesi ve öğretmen sürecini değerlendirmesi bakımından yol gösterici bir nitelik sergilemektedir (Bölükbaş, 2011, s. 3).

Yanlış çözümlemesinde kullanılacak yöntemi ise Sridhar (1972, s. 268) adımlar halinde şu şekilde sıralamıştır:

1. Aşama: Verinin toplanması (öğrencilerin bir konuda oluşturdukları bir üründen veya sınav cevaplarından)
2. Aşama: Yanlışların belirlenmesi
3. Aşama: Yanlış türlerinin sınıflandırılması
4. Aşama: Yanlış türlerinin göreceli sıklık tablosunun oluşturulması
5. Aşama: Amaç dildeki zorluk alanlarının belirlenmesi
6. Aşama: İyileştirme çalışmalarının gerçekleştirilmesi (iyileştirici dersler vb.) (Sridhar, 1972, s. 268)

Çalışmamızda da yanlış çözümlemesi yaklaşımının bu basamakları aynen izlenmiş, Suriyeli çocukların konuşmalarında yaptığı dil bilimsel yanlışlar kategorisel olarak analiz edilmiştir. Araştırmaya katılan çocukların isimlerinin gizli tutulması amacıyla “Katılımcı 1, Katılımcı 2” şeklinde isimler kullanılmıştır. Katılımcılara ilişkin demografik bilgiler Tablo 1’de görüldüğü gibidir.

Tablo 1: Katılımcılarla İlgili Demografik Bilgiler

Katılımcılar	Cinsiyet	Yaş
Katılımcı 1	Erkek	13
Katılımcı 2	Kız	15
Katılımcı 3	Erkek	16
Katılımcı 4	Kız	13
Katılımcı 5	Erkek	15
Katılımcı 6	Erkek	15
Katılımcı 7	Erkek	16
Katılımcı 8	Erkek	16
Katılımcı 9	Erkek	15
Katılımcı 10	Kız	15
Katılımcı 11	Erkek	16
Katılımcı 12	Erkek	13
Katılımcı 13	Erkek	15
Katılımcı 14	Erkek	16

Katılımcıların Tablo 1’de yer alan demografik özelliklerine bakıldığında 14 katılımcının 11’ini erkeklerin 3’ünü ise kızların oluşturduğu görülmektedir. Yaş

aralıkları ise 13 ile 16 arasında değişmektedir. Ülkemizde 8.sınıf düzeyinde eğitim görmekte olan çocukların yaş aralıkları ise 13 - 14 arasında değişmektedir. Bu duruma bakıldığında bazı katılımcıların yaş grubuna göre uygun olmayan bir sınıf düzeyinde olduğu söylenebilir. Erkeklerin kız öğrencilere nazaran sayısı daha fazla olmakla birlikte konuşma becerileri çok daha iyi düzeydedir. Bu duruma erkek katılımcılardan bazılarının çalışmış ya da çalışıyor olmasının etki ettiği düşünülmektedir. Çünkü çalışmakta olan tüm katılımcılar iş yerinde Türkçe konuştuğunu beyan etmiştir. Bu da Türkçe konuşma becerilerinin gelişimine katkıda bulunmuştur. Katılımcılarda tespit edilen dil bilimsel yanlışların düzeylere göre türleri ve sayıları, ayrıca konuşma süreleri aşağıda yer almaktadır:

Tablo 2: Katılımcıların Konuşma Süreleri ve Dil Bilimsel Düzeylere Göre Yanlış Sayıları

KATILIMCILARIN KONUŞMA SÜRELERİ VE DİL BİLİMSEL DÜZEYLERE GÖRE YANLIŞ SAYLARI						
KATILIMCILAR	KONUŞMA SÜRESİ (DAKİKA)	SES BİLİMSEL YANLIŞLAR	BİÇİM BİLİMSEL YANLIŞLAR	SÖZDİZİMSEL YANLIŞLAR	ANLAM BİLİMSEL YANLIŞLAR	TOPLAM
Katılımcı 1	08: 21	113	24	8	3	161
Katılımcı 2	30: 13	664	167	59	14	1048
Katılımcı 3	08: 05	128	20	1	0	158
Katılımcı 4	14: 46	67	17	3	1	101
Katılımcı 5	06: 06	53	12	1	2	72
Katılımcı 6	10: 16	62	2	0	0	66
Katılımcı 7	12:13	69	17	0	7	97
Katılımcı 8	06: 33	48	11	0	4	65
Katılımcı 9	09: 29	28	8	3	1	42
Katılımcı 10	11: 34	65	15	2	3	93
Katılımcı 11	09: 34	181	22	2	2	207
Katılımcı 12	09: 40	95	32	7	1	141
Katılımcı 13	08: 02	51	16	1	0	76
Katılımcı 14	06: 20	30	11	0	1	43
GENELTOPLAM	150,29	1654	374	87	39	2154

Tablo 2'ye bakıldığında katılımcıların en çok yanlışı 1654 yanlışıyla ses bilimsel düzeyde yaptığı görülmektedir. Bu kategoriyi sırasıyla biçim bilimsel, söz dizimsel ve anlambilimsel yanlıklar takip etmektedir.

Ses Bilimsel Açından Yanlıklar

Bilindiği gibi, dil, seslerden örölmüş toplumsal bir kurumdur ve kurumun en küçük birimi sestir. Ses bilgisi, dilin seslerini ele almaktadır. Her dil kendine özgü bir ses dizgesi bulunur. Ses bilgisinin başlıca inceleme alanları şu şekildedir (Eker, 2013, s. 32):

- Ses, ses birimi, alt ses birimi vb. kavramlar
- Seslerin oluşumu
- Seslerin boğumlanma özellikleri ve sınıflandırılması
- Seslerin sözcüklerdeki sıralanışı
- Ses değişimleri
- Hece yapısı
- Vurgu ve tonlama (Eker, 2013, s. 32)

Bu çalışmada katılımcıların hangi sesleri düşürdüğü, hangi seslerde değişim olduğu ve değişime uğrayan seslerin özellikleri incelenmiştir.

Katılımcıların %42'sinde en çok tespit edilen yanlışı "ünsüz düşürülmesi"dir.

Örnekler:

Ğ sesi için: *okuduğum > okuduum, öğretmen > öretmeen, ertuğrul > ertulur, öğrencem > orenceem*

N sesi için: *sonra > sora/sora, bizden > bizde, hemen > heme, için > içi, benim > beim*

Y sesi için: *şey > şe/şii, bişey > bişe, kişiyiz > kişiiiz, yazıyorum > yazziyorum, iyiydi > iyidi*

R sesi için: *biraz > biaz/bias, türkçe > tuçee, zor > zo, kadar > kada, var > vaa, şarkılar > şarkıla, sonra > sonaa, dur > du*

İkinci sırada en çok rastlanan yanlışı %35 ile "ince ünlü yerine kalın ünlü kullanımı"dır.

Örnekler:

üç > uç, türkiye > turkiye, güzel > guzel, küçük > kuçuk, , dükkan > dukkan, türkçe > turkçe, çünkü > çunku, börekçi > barakçı

Bürünsel (Entonasyonel) Özellikler

Entonasyon, titreleme, melodi, tonlama ve ritim terimleri aslında vurgu, ton, durak ve ulama gibi bürünsel özelliklerin uygun şekillerde kullanımıyla bunları kapsayan genel ve Türkçe karşılık olarak ezgi terimini oluşturmaktadır. Sesletimin bürünsel özellikleri ezgi çatısı altında onu oluşturan vurgu, sesletme (tonlama), durak ve ulama (kavşak) terimlerinden oluşmaktadır (Karatay ve Tekin, 2019, s. 5).

Katılımcıların telaffuzları esnasında genellikle son hece vurgusunun zayıf, ilk hece vurgusunun baskın olduğu ve katılımcıların sesletim esnasında son hecedeki ünsüzü uzatarak söyleme eğiliminde olduğu görülmektedir.

Örnekler:

başlamadı > başlımadı, biraz > viraaz, izlemedim > izlimidiim, pazartesi > bazartesi,

Bu tip son heceyi uzatarak söyleyişler 14 katılımcıdan 10'unda yani katılımcıların %71,42'sinde görülmektedir. Bu da çok yüksek bir orandır.

Biçim Bilimsel Açıdan Yanlılar

Biçim bilgisi bir dildeki kök ve ekleri, bunların birleştirme yollarını, eklerin anlam ve görevlerini, dilin türetme ve çekim özelliklerini ve şekille ilgili diğer konuları incelemektedir (Korkmaz 1992b, s. 142). Bu çalışmada da katılımcıların hangi ekleri düşürdükleri, hangi ekleri birbiri yerine kullandıkları gibi konular incelenmiştir. Katılımcıların %42'sinde en çok tespit edilen biçim bilimsel yanlış "1. tekil şahıs kişi eki düşürülmesi"dir. Düşürülen eke kimi zaman /u/, /i/, /ı/ ünlülerinin eşlik ettiği görülmektedir.

Örnekler:

izliyorum > izliyo,

istiyorum > istiyoru,

dinliyorum > dinliyo

geliyorum > geliyo,

öğrendim > öğrendi,

Söz Dizimsel Açıdan Yanlılar

Söz dizimi/tümce bilgisi/sentaks sözcüklerin ve eklerin cümle içindeki görevlerini, hangi dizilişlerde yer alabileceğini ve cümlelerin türlerini inceleyen dil bilgisi dalıdır (Eker, 2013, s. 333). Bu çalışmada katılımcıların cümlelerin öğelerinden hangilerini düşürdüğü yahut öğeleri hangi sırada kullandığı incelenmiş ve konuşma dili baz alınarak yanlışlar tespit edilmiştir. Katılımcılarda en çok tespit edilen söz dizimsel yanlış %42,85 oranıyla "yüklem ortada Kullanımı" yanlıdır. Yanlış sayısı hesaplanırken 4 katılımcıda söz dizimsel yanlış bulunmayışı ve üç

katılımcıda birden fazla farklı türlerde yanlışlar olması sebebiyle anlamlı bir sonuç elde edilemediği için yalnızca 7 katılımcıda tespit edilen yanlışlar baz alınmıştır.

Örnek:

Soru: Türkçe zor bir dil midir? Yani zorlanıyor musun? Arapçadan daha mı zor? Zor bir dil mi Türkçe?

Cevap: Biraaz, biraz ben (bana) geliyo, çok zo(zor).

Yanlışın Türü: Yüklemin ortada kullanımı (geliyo yüklemi)

Doğru Cümle: Bana biraz zor geliyor.

Anlam Bilimsel Açıdan Yanlışlar

Anlam bilimi (semantik), bir dildeki sözcükleri/cümleleri anlam bakımından ele alan, sözcüklerin ses yapıları ve ifade ettiği kavramlar, yani dil ve düşünce yapısı arasındaki ilişkileri inceleyen dil bilgisi dalıdır (Korkmaz, 1992b, s. 9). Bu çalışmada katılımcıların kullandıkları sözcükler eş anlamlılık, zıt anlamlılık, yakın anlamlılık, diller arası (farklı dillerde kelimenin yer alıp almadığı, kelimenin oluşumunda katılımcının ana dilinin etkisinin bulunup bulunmadığı) gibi faktörlere dikkat edilmiş ve anlamsal yanlışlar tespit edilmiştir. Katılımcılarda en çok tespit edilen yanlış %42 ile “anlamca farklı olan iki kelimenin birbiri yerine kullanımı”dır.

Örnekler:

öğrenmek > olmak, gitmek > girmek, açmak > koymak

Örnek Cümle 1: Yavaş yavaş sora kursa gittim, sora vöylee türççe oldu, türkçe oldum (öğrendim).

Örnek Cümle 2: Mesa benim kar –deşim, en küçük kardeşim, ben büyük bir – a (az), bu – bondan daa (daha) büyük üç sene, o benden küçüf. şee, o arapçaya hiç okola girmidii (gitmedi).

TARTIŞMA VE SONUÇ

Suriyeli öğrencilerin ifade edici dil becerilerinde yaptıkları yanlışların analizini amaçlayan bu çalışmanın sonucunda, ses bilimsel, biçim bilimsel, söz dizimsel ve anlam bilimsel yanlışlar tespit edilmiştir. Toplam tespit edilen 2154 yanlışın 1654’ünü (%76, 78) ses bilimsel yanlışlar, 374’ünü (%17, 36) biçim bilimsel yanlışlar, 87’ini (%4, 03) söz dizimsel yanlışlar, 39’unu (%1, 81) anlam bilimsel yanlışlar oluşturmuştur.

Erkeklerin kız öğrencilere nazaran sayısı daha fazla olmakla birlikte konuşma becerileri çok daha iyi düzeydedir. Bu duruma erkek katılımcılardan bazılarının çalışmış ya da çalışıyor olmasının etki ettiği düşünülmektedir. Çünkü çalışmakta olan tüm katılımcılar iş yerinde Türkçe konuştuğunu beyan etmiştir. Bu da Türkçe konuşma becerilerinin gelişimine katkıda bulunmuştur.

Katılımcıların %71'i "Türkçeyi anlamakta mı, konuşmakta mı zorluk yaşıyorsunuz?" sorusuna "konuşmak" yanıtını vermiştir.

Katılımcıların en çok yanlışı ses bilimsel düzeyde çıkarmalarının sebepleri arasında katılımcıların kelime telaffuzunda zorluk yaşaması, harfleri tam çıkaramaması, kelime haznelerinin yetersiz oluşu ve Arapça ve Türkçe arasındaki ses bilimsel farklılıklar oluşturmaktadır.

Türkçe ve Arapça arasındaki ses bilimsel farklılıklar sebebiyle katılımcıların Türkçe sesleri çıkarmakta zorlandıkları ile ilgili Bölükbaş'ın yabancı dil olarak Türkçe öğrenen Arapların yazımlarındaki yanlışı incelediği çalışmada Arapça ve Türkçe arasındaki bu ses bilimsel farklılıkları şu şekilde açıklamaktadır: "/o/ - /ö/, /u/ - /ü/, ve /a/ - /e/ harflerinin sesletimlerinin kendilerine neredeyse aynı geldiğini, bu nedenle yazarken hangisini kullanacakları konusunda kararsız kaldıklarını belirtmektedirler. Bu yanlışların önüne geçmek için, ders etkinliklerinin Arapça ve Türkçe arasındaki sessel farklar dikkate alınarak planlanması ve özellikle Temel Türkçe sınıflarında ünlülerle ilgili yazma ve telaffuz çalışmalarına ağırlık verilmesi gerekmektedir." (Bölükbaş, 2011, ss. 9 - 10)

Görüldüğü üzere Bölükbaş'ın çalışması bu çalışmayla ortaya çıkarılan ses bilimsel yanlışlar bakımından benzeşmektedir ancak ilgili çalışmada Suriyeli Araplar değil genel olarak Arap öğrenciler baz alınmıştır ve sözlü değil, yazılı anlatım incelenmiştir.

Alanyazın tarandığında Suriyeli çocukların Türkçe konuşma becerilerini inceleyen bir çalışmaya rastlanmasa da Şahin'nin Suriyeli ilkökul öğrencilerinin yazılı anlatım becerilerinin incelendiği çalışmada araştırmamızla örtüşen bulgular yer almaktadır. Bu araştırmaya göre tespit edilen toplam 1303 hatanın, %15,50'si ses bilgisi, %32,62'si dil bilgisi, %5,45'i söz dizimi, %25,17'si sözcük bilgisi, %21,26'sı ise noktalama işaretlerinin kullanımı ile ilgili hatalardır (Şahin, 2020, s. 1).

Çalışmamızda ikinci sırada en çok yapılan yanlışlar %17, 36 ile **biçim bilimsel yanlışlarda** gözlemlenmiştir. Biçim bilimsel düzeydeki yanlışlarda Suriyeli çocukların cümlelerin anlamını belirleyen en temel eklerden biri olan kişi ve iyelik ekleri konusunda sıkıntı yaşamakta olduğu ve bu ekleri eksik ya da yanlış kullandıkları tespit edilmiştir. Bu durum da cümle içerisindeki eylemi yapan kişi ya da kişilerin belirsizleşmesine ayrıca cümledeki aitlik anlamında büyük bir eksiklik oluşmasına yol açmaktadır. En çok yanlış çıkarılan kategorinin "birinci tekil kişi eki düşürülmesi" olmasının sebebi öğrencilerin birçoğunun ekleri nerede kullanacağını bilemeyeşinden kaynaklanmaktadır. Aydın ve diğerlerinin yaptığı çalışmada da öğrencilerin düşünceleri ifade etme konusunda en çok "bilinen kelime sayısı azlığı" ve "konuşurken ekleri yerinde kullanma" problemi yaşadıkları belirlenmiştir. Bu çalışmada da benzer problemler göze çarpmaktadır (Aydın vd., 2017, ss. 10 - 12).

Son olarak % 4,03 ile üçüncü önemli yanlışı oluşturan **söz dizimsel yanlışlardır**. Söz dizimsel yanlışlarda en çok rastlanan yanlış türü ise "yüklem

ortada kullanımı” yanlıştır. Katılımcıların yaptıkları bu yanlış, Kardaş (2020)’in çalışmasında belirttiği gibi hedef dil ve ana dili arasındaki farklılıktan kaynaklanmaktadır. Öğrenciler cümle dizilişini ana dillerine göre düşündüklerinden hata yapmaktadırlar (Kardaş, 2020, s. 9).

Katılımcılarda tespit edilen söz dizimsel yanlışların en önemli sebebi Türkçe ve Arapça arasında cümle öğeleri arasındaki diziliş farkıdır. Türkçede cümle öğelerinin dizilişi: Özne + nesne + yüklem şeklindeyken, Arapçada Yüklem + özne + nesne şeklinde bir diziliş göstermektedir (Işık, 2015, s. 17). İki dil arasındaki bu dil bilimsel farklılık sebebiyle katılımcıların %42, 85’u Türkçe cümle düzeninde sonda yer alması gereken yüklemi cümle ortasında kullanmış, diğer katılımcıların ise %28, 57’si yüklemi başta kullanmıştır. Bu sonuç katılımcıların Türkçe konuşurken yüklemi halen doğru yerinde kullanmakta zorlandıklarının bir göstergesidir.

Anlam bilimsel yanlışlar %1, 81 oranla Suriyeli çocukların kelime haznelerinin yetersiz olmasından kaynaklanmaktadır. Çocuklar kullanılması gereken kelimeler yerine o kelimelerle yakın anlamlı ya da anlamca ilişkili başka kelimeler kullanmıştır.

Suriyeli çocuklardaki yazılı yanlışlarını incelenen çalışmalarda (Bölükbaş, 2011, Şahin: 2020, Kardaş, 2020) yer alan yanlışlar büyük ölçüde, incelediğimiz Suriyeli çocukların sözlü anlatımında da gözlemlenmiştir.

ÖNERİLER

1. Suriyeli çocukların konuşmalarında en çok ses bilimsel yanlışlar görüldüğü için Türkçe öğretmenlerinin temel amacı öncelikle bu öğrencilere Türkçenin sesletim özelliklerine göre öğretmek, ünlü – ünsüz harflerin farklarını kavratmak olmalıdır. Özellikle ince ve kalın ünlü ayrımı ana dili Arapça olan katılımcılarda zor ayırt edilen bir özellik olduğu için öğreticilerin /u/ - /ü/, /ı/ - /i/, /o/ - /ö/, /a/ - /e/ gibi kalın ince ünlülerin öğretimi üzerinde durmaları yerinde olacaktır.

2. Türkçe derslerinde görsel ve işitsel ders materyalleri kullanılarak telaffuz çalışmaları gerçekleştirilmeli, özellikle öğrencilerin en çok zorlandıkları /ç/, /p/, /ğ/ gibi ünsüzlerin ve /ö/, /ü/, /i/ gibi ünlülerin telaffuzları üzerinde özellikle durulmalıdır.

3. Suriyeli çocukların Türkçe derslerinde konu anlatımına geçilmeden önce ses bilimsel, biçim bilimsel, sözdizimsel ve anlam bilimsel düzeylerde ne ölçüde bilgi sahibi oldukları sene başında tespit edilmelidir. Öğretmen yıllık müfredatı öğrencilerin hazır bulunuşluk düzeylerine göre özelleştirmelidir.

4. Katılımcılarda ikinci olarak tespit edilen biçim bilimsel yanlışlar da ses bilimsel yanlışlar kadar önemsenmelidir çünkü yanlış kullanılan yahut kullanılmayan ekler kelimelerin/cümlelerin anlamını kökten etkilemektedir. Eklerin

kullanımını yeterli düzeyde kavrayamamış Suriyeli çocukların günlük hayattaki iletişimleri şüphesiz olumsuz etkilenecektir. Bu sebeple seslerin öğretiminden sonra eklerle ilgili olarak da bolca sözlü alıştırma yaptırılmalıdır.

5. Çalışmamızda 13-16 yaş aralığında 8. sınıfta okumakta olan çocukların birçoğu kendilerini ifade etme konusunda ve söylenenleri anlama konusunda yetersizdir. Bu çocukların tamamı Türkçe olarak anlatılan derslerde başarı göstermesi çok zordur. Bu sebeple öğrencilerin ilk ve orta öğretime başlamadan önce katılabilecekleri 1 yıllık hazırlık sınıfları açılması ya da okulla eş zamanlı destekleyici Türkçe kurslarının olması hem onların Türkçe konusundaki eksikliklerini tamamlayacak hem de onları okul sürecine hazır hale getirecektir.

KAYNAKÇA

Açık, F. (2008). Türkiye'de yabancılara Türkçe öğretilirken karşılaşılan sorunlar ve çözüm önerileri. Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi.http://turkoloji.cu.edu.tr/YENI%20TURK%20DILI/fatma_acik_yabancilara_turkce_ogretimi.pdf (Erişim: 15.02.2021).

Aydın, G., Şahin, A., Şahin, E.Y., Emre, K., Salı, M. K. (2017). yabancı dil olarak Türkçe öğrenenlerin konuşma öz yeterliliklerinin belirlenmesi (Çomü Tömer Örneği). *Journal of Awareness*, 2 (3S): 549-564.

Barçın, S. (2019). Türkçe öğrenim gören Kırgız öğrencilerin yazılı anlatımlarındaki ek yanlışları. *International Journal of Scientific And Technological Research* Www.İiste.Org ISSN 2422-8702 (Online), DOI: 10.7176/JSTR/5-12-05 Vol.5, No.12, 2019

Bilgin, N. (2006). *Sosyal Bilimlerde İçerik Analizi*. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Boylu, E. ve Çangal, Ö. (2014). Yabancılara Türkçe öğretiminde dil ihtiyaç analizi. *International Journal Of Language Academy*. 2(4), 127-151.

Boylu, E., Güney, E. Z. , Özyalçın, K. E. (2017). Yanlış çözümlene yaklaşımına göre Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen b1 seviyesi öğrencilerinin yazılı anlatımlarının değerlendirilmesi. *International Journal Of Languages' Education And Teaching* Volume 5, Issue 3, September 2017, P. 184-202.

Bölükbaş, F. (2011). Arap öğrencilerin Türkçe yazılı anlatım becerilerinin değerlendirilmesi. *Turkish Studies*, 6 (3), 1357-1367.

Büyükikiz, K.K. ve Çangal, Ö. (2016). Suriyeli misafir öğrencilere Türkçe öğretimi projesi üzerine bir değerlendirme. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 5(3), 1414 - 1430.

Büyükikiz, K.K. ve Hasırcı, S.(2013). Yabancı dil olarak Türkçe öğrenen öğrencilerin yazılı anlatımlarının yanlış çözümlene yaklaşımına göre değerlendirilmesi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 1(4), 51-62.

Ceran D., Yıldız D. & Çakın E. (2015). “Yabancı dil olarak Türkçenin öğreniminde yazılı ve sözlü anlatımlarda yapılan yanlışlar: Japon örneği”. *International Journal of Languages’ Education and Teaching UDES* (2015) 476-494.

Çerçi, A., Derman, S. ve Bardakçı, M. (2016). Yabancı dil olarak Türkçe öğrenen öğrencilerin yazılı anlatımlarına yönelik yanlış çözümlemesi. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 15 (2), 695-715.

Çiçek ve Kaplan (2016). Türkçe öğrenen Suriyeli öğrencilerin yazılı anlatımlarının hata analizi bağlamında değerlendirilmesi. *Route Educational And Social Science Journal* Volume 3(5), December 2016, Ss. 96 -116.

Dönmez, M.İ. ve Paksoy, S. (2015). Türkiye’de öğrenim gören Suriyeli öğrencilerin Türkçe öğrenmede karşılaştıkları sorunlar üzerine bir araştırma: Kilis 7 Aralık Üniversitesi örneği. *International Journal of Languages Education And Teaching*. S. 1907 - 1919.

Eker, S. (2013). *Çağdaş Türk Dili*. Grafiker Yayınları. Ankara.

Gezer, H., Kıymık, M. N. (2018). Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde Arap dilli öğrencilerin yazılı anlatım becerilerinde karşılaştıkları güçlüklerle ilişkin bir çözümleme. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 31 (Özel Sayı), 2018, 43-64.

İşcan, A., Yağmur Şahin, E., Kana, F. ve Koçer, Ö. (2013). Yabancı dil olarak Türkçe öğrenen öğrencilerin ihtiyaç algıları: Betimsel bir durum çalışması. *International Journal Of Social Science*, 6(4), 1185-1198.

Karatay, H., Tekin, G. (2019). Konuşma eğitiminin bürün özellikleri ve öğretimi. *Kesit Akademi Dergisi (The Journal of Kesit Academy)* Yıl: 5, Sayı:18, Mart 2019, S. 1-28 7

Kardaş, D. (2020). Yabancılar Türkçe öğretiminde konuşma ve yazma becerilerinin karşılaştırılması: Suriyeli öğrencilere yönelik bir uygulama. *International Journal of Languages’ Education And Teaching* Volume 8, Issue 1, March 2020, P. 71-84.

Keshavarz, M. H. (2011). *Contrastive Analysis and Error Analysis*. Tehran: Rahnama Press.

Korkmaz, Z. (1992b). *Gramer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, Atatürk Dizisi 575.

Maden, S. ve İşcan, A. (2011). Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi amaç ve sorunlar (Hindistan örneği). *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(5); 23-38.

Özyürek, R. (2009). Türk devlet ve topluluklarından Türkiye üniversitelerine gelen Türk soylu yabancı uyruklu öğrencilerin Türkçe öğrenimlerinde karşılaştıkları sorunlar. *Turkish Studies*. 4 (3), 1819-1862).

Sallabaş, M. E. (2012). Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenenlerin konuşma kaygılarının değerlendirilmesi. *Turkish Studies*, 7(3), 2199-2218.

Sridhar, S. N. (1976). *Contrastive Analysis, Error Analysis And Interlanguage. Reading English As A Second Language*. Ed. Kenneth Croft. USA: Winthrop Publisher Inc., S. 258- 281.

Şahin, F. (2020). Suriyeli ilkokul öğrencilerinin yazılı anlatımlarındaki hataların incelenmesi. *Aydın Tömer Dergisi*. Yıl 5, Sayı 1, 39- 68.

Şahin, F , Şener, Ö . (2019). Geçici koruma altındaki Suriyeli öğrencilerin eğitim süreçlerindeki dil ve iletişim sorunları: İstanbul Fatih örneği . *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* , 6 (9) , 66-85 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/asead/issue/50040/634214>

Yayın Geliş Tarihi: 09.05.2021

Yayına Kabul Tarihi: 14.12.2021

Online Yayın Tarihi: 31.12.2021

http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.1055645

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

Cilt: 23, Özel Sayı, Yıl: 2021, Sayfa: 109-132

ISSN: 1302-3284 E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

TÜRKİYE’DE İŞGÜCÜ PİYASALARINDA SURİYELİ KADIN MÜLTECİLER: KONFEKSİYON ENDÜSTRİSİ ÖRNEĞİ

*Gülten DURSUN**

*Seda NİZAMOĞLU***

Öz

Suriye’de 2011’den bu yana devam eden savaş, başta Türkiye olmak üzere yaklaşık 7 milyon insanın Lübnan, Ürdün, Irak ve Mısır gibi komşu ülkelere zorunlu göçüne neden olmuş ve bu göç dalgası beraberinde potansiyel bir işgücü akımı ortaya çıkarmıştır. Bu büyük yer değiştirme ev sahibi ülkelerde mültecilere yönelik insan hakları ve güvenlik anlamında ortaya çıkardığı sorunların yanı sıra işgücü piyasalarında da sömürünün artmasına yol açmıştır. Göçmen adaptasyonu üzerine yapılan araştırmalar, birleşme biçimi ve göçmenler için bir “çıkış yolu” olarak etnik yerleşim alanına artan ilgiyi yansıtmaktadır. Bu çalışmada, Suriye’den gelen mülteci kadınların Türkiye’de yoğunlaştıkları konfeksiyon sektörü aracılığıyla işgücü piyasalarına nasıl uyum sağladıkları incelenmektedir. Bu amaçla Suriyeli mültecilerin yoğun olarak yerleştikleri İstanbul Bağcılar’da bulunan iki konfeksiyon atölyesinde 15 Suriyeli kadın mülteci işçi ile yarı yapılandırılmış, anlatı ve derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Her iki atölyedeki kadınların tamamı kayıt dışı çalışmaktadır ve geçici işçi statüsündedir. Konfeksiyon atölyelerinde yoğun olarak Suriyeli mülteci kadınların istihdam edilmesinin başlıca nedeni çalışma izni olmaksızın küçük işletmeler bazında faaliyetlerini yürütmeleridir. Diğer bir neden ise üretimde ucuz ve bol işgücü girdisinin firmaların karlılıklarını artırabilmesidir. Çalışmadan elde edilen bulgular Suriyeli kadın mültecilerin vasıfsız işgücü gerektiren bir işgücü kolu olan konfeksiyon atölyelerinde işgücü piyasasına uyum sağladıklarını göstermektedir. Ancak bu çalışma biçimi bir tercih değildir. Çoğu mülteci kadının çalışma izni yoktur. Belirsizlik içindedir, vasıfsızdır ya da eğitimleri yarım kalmıştır. Bu tür nedenlerle fason üretim yapan atölyelerde çalışmak zorundadırlar. Suriyeli mülteci kadınların ortalama ücretlerinin yerli kadın işçilere göre daha düşük olduğu

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (APA 6. Sürüm):

Dursun, G., Nizamoğlu, S. (2022) Türkiye’de işgücü piyasalarında Suriyeli kadın mülteciler: Konfeksiyon endüstrisi örneği. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23, Dokuz Eylül Üniversitesi Uluslararası Konferansı, Göç: Önümüzdeki Yirmi Yılın Projeksiyonu ve Ötesi” Özel Sayısı, 109-132.

* Doç. Dr. Kocaeli Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, ORCID: 0000-0003-2430-3412, dgulden@kocaeli.edu.tr.

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisadi Gelişme ve Uluslararası İktisat Programı, ORCID: 0000-0002-3299-2329, sedan1469@gmail.com.

gözlenmemiştir. Kadın göçmenler göç sürecinin tüm aşamalarında yaşadıkları zorluklara ve ayrımcılığa rağmen, işgücü piyasalarında yer alabilmeleri kendilerini ifade etmelerinin önemli bir aracıdır. Kadın göçmen refahının dikkate alınarak, kadınları korumak adına tasarlanan yasaların (vasıfsız işçiler için resmi göç izni gerektiren yasalar gibi) Suriyeli kadın mülteciler için bir baskı ve sömürü kaynağı olsa da bu tür atölyeler mülteci kadınlar için ekonomik özgürlüklerinin artmasına katkıda bulunmaktadır. Ancak bu durum, göçmen kadınların sömürü ve marjinalleşmelerini maskeleyişinin bir kanıtı olarak da görülmelidir.

Anahtar Kelimeler: Suriyeli göçmen kadınlar, işgücü piyasaları, enformel sektör, Türkiye.

SYRIAN WOMEN REFUGEES IN THE TURKEY LABOUR MARKET: THE CASE OF CLOTHING INDUSTRY

Abstract

The ongoing war in Syria since 2011, initially just about Turkey, it caused the forced migration of approximately 7 million people to neighboring countries such as Lebanon, Jordan, Iraq and Egypt and this wave of immigration has brought along a potential labor flow. This major displacement has led to increased exploitation in the labor markets, as well as the human rights and security issues for refugees in host countries. In this study, Syrian refugee women are examined how they adapt to the labor market, through their clothing industry concentrated in Turkey. For this purpose, semi-structured, narrative, and in-depth interviewing were made with 15 Syrian women refugee workers in two clothing factory established in Bağcılar, Istanbul, where Syrian immigrants are concentrated. All women in both workshops work informally and are temporary workers. The main reason for Syrian refugee women being employed intensively in clothing factory is that they carry out their activities on a small business basis without a work permit. Another reason is that cheap and abundant labor input in production can increase the profitability of companies. Findings obtained from the study show that Syrian women refugees have adapted to the labor market in ready-made clothing sector, a branch of labor that requires unskilled labor. However, this way of working is not a preference. Most refugee women do not have a work permit. It is uncertain, unqualified, or their education is incomplete. For these reasons, they have to work in factory producing contract manufacturing. It has not been observed that the average wages of Syrian women refugee are lower than domestic women workers. Despite the difficulties and discrimination that women refugee experience at all stages of the migration process, their participation in the labor markets is an important tool for them to express themselves. Although the laws designed to protect women by taking into account the welfare of women migrants (such as laws requiring official immigration permits for unskilled workers) are a source of pressure and exploitation for Syrian women refugees, such factory contribute to increasing their economic freedom for refugee women. However, this situation is also evident as a proof that migrant women mask their exploitation and marginalization.

Keywords: Syrian refugee women, labor market, informal sectors, Turkey.

GİRİŞ

Son yıllarda tüm dünyada mülteci nüfusu önemli ölçüde artmıştır. UNCHR’nin (2019) “Küresel Eğilimler” raporu 2019 yıl sonu itibariyle 79,5 milyon kişinin yerinden edildiğini bildirmektedir. Ülkeler başarılı bir entegrasyon için çözümler üretmeyi acil ve zorunlu bir görev haline getirseler de yerinden edilmenin olağanüstü büyümesi, ülkelerin bu çözümlerin ötesinde hareket etmeleri gerektiğini ortaya koymaktadır. Zira 1990 yılında her yıl ortalama 1,5 milyon mülteci evlerine dönebilirken, 2019 yılında bu sayı 385 bine düşmüştür. Çoğu mülteci Irak, Afganistan veya Somali gibi sürekli kriz içerisinde olan ülkelere gelmekle birlikte, Suriye en çok yerinden edilmenin adeta merkez üssü haline gelmiştir¹.

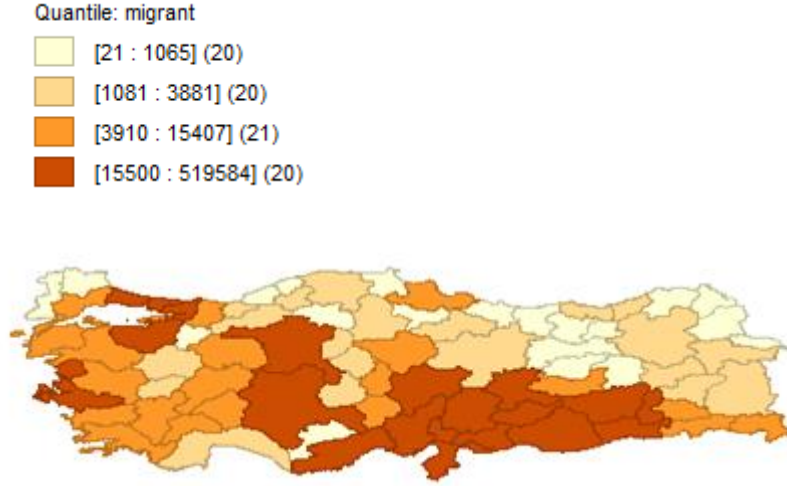
BM Uluslararası Göç Raporu’na göre (2019) uluslararası göçmenler içerisinde kadınların oranı 2000 yılında %49,3’ten 2019 yılında %47,9’a gerilemiştir. Türkiye’de ise bu pay sırasıyla 51,9 ve 44,6’dır. Uluslararası göçte 2019 yılında kadınların oranının en fazla yükseldiği bölge yüzde 51,4 ile Avrupa ve yüzde 51,8 ile Kuzey Amerika olmuştur. Çalışmalar kadınların göç süreçlerinin yüksek ölçüde toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizliklerden kaynaklandığını ortaya koymaktadır (Coşkun, 2018). Üstelik göçmen, mülteci ve sığınmacı kadın ve kız çocuklarının çoğu yolculukları sırasında ve varış ülkelerinde toplumsal cinsiyete dayalı şiddete maruz kalmaktadır. Özellikle refakatsiz hareket eden çocuklar, hamile, engelli, hane reisi konumunda olan ya da yaşlılar en savunmasız olanlardır².

Birleşmiş Milletler (UNCHR, 2015) binlerce insanın çatışma, zulüm ve savaşlar yüzünden başka yerlerde sığınak ve güvenlik aradıklarını ve bu nedenle de mültecilerin dünyadaki en savunmasız insanlar olduklarını vurgulamaktadır. Kadınlar özellikle sağlık ve eğitime erişim açısından sistematik olarak dezavantaja maruz kalmaya devam etmektedir (Hanmer vd., 2020). Bu tespite mültecilerin, varış ülkelerinde işgücü piyasasındaki en savunmasız göçmen gruplarından biri olduğu da eklenebilir. Tüm bu gelişmeler, artan zorunlu göç oranları, göçmenlik ve entegrasyon politikalarına ilişkin tartışmaları gündeme getirmiş ve ev sahibi ülkelerin göçmenlerin işgücü piyasalarına entegrasyonu konusunda çalışmalar yapmaya yönlendirmiştir (Dustmann vd., 2019).

¹ Mültecileri göçmenlerden ayıran en temel özellik göçün zorunlu olmasıdır ve tarihsel süreç boyunca her ikisi de birlikte var olmuştur (Bernard, 1976, s.267). On dokuzuncu yüzyılda Amerika Birleşik Devletleri’ne doğru hareket eden kitlesel göçmenlerin yarısının kadın olmasına rağmen, ancak yirminci yüzyılda göç araştırmalarında daha görünür hale gelmiştir (Lutz, 2010, s.1648). Araştırmaların temel olgusu ise genel olarak kadınların pasif ve erkek partnerlerinin birer takipçisi oldukları yönündedir.

² “Savunmasızlık hem iklime bağlı hem de diğer doğal tehlikelere maruz kalma ve duyarlılıkla ve ayrıca etkilerle başa çıkma, direnme ve kurtulma veya bunlara uyum sağlama kapasitesi ile ilgili karmaşık bir özelliktir” (Ferdous & Mallick, 2019, s.89).

Şekil 1: Geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin illere göre mekânsal dağılımı (20.01.2021 tarihi itibarıyla)

Türkiye, Suriye’den gelen 3,6 milyon ve diğer ülkelerden gelen 370 bin kayıtlı mülteciye ev sahipliği yapan anahtar ülkelerden biridir (European Commission, 2020). Bu bağlamda, uzun bir süredir savaş koşullarından kaçan “Suriyeli bireyleri” “geri göndermeme” ilkesi ve “açık kapı politikası” çerçevesinde ülke sınırları içerisinde misafir etmektedir. Şekil 1’de verilen geçici koruma kapsamındaki Suriyeli göçmenlerin kartil haritasında en yüksek göçe sahip iller koyu renklerle gösterilmiştir³. Açık renkler göçmen sayılarının en az olduğu illerdir. Şekil 1’den görüleceği üzere Güneydoğu Anadolu Bölgesi, İç Anadolu ve Marmara Bölgesinin batı ve kuzey bölgelerinde illerin birbirini negatif etkilediği ve yüksek ölçüde kümelenme olduğu gözlenmektedir.

İstihdam konusu genel olarak mülteci ve sığınmacı kabul eden ev sahibi ülkelerde başlıca sorunlardan biridir (Knappert vd., 2018). Suriyeli mültecilerin 2011’den bu yana yerleşik düzene geçtiği Türkiye’de istihdam sorununun ön plana çıkmasının temel nedenleri arasında Suriyeli mültecilerin Türkiye’deki konumlarının bilinmezliği ve temel haklarının hukuki zemine aktarılmasındaki eksiklerdir. İşgücü piyasasında bu eksiklerden yararlanan birçok işveren merdiven altı olarak bilinen iş yerlerinde Suriyeli mülteci kadınları daha fazla tercih edebilmektedir. Mülteci kadınların çoğu kaçak işçi olarak çalışma hayatında var olabilmeye mücadelesi içerisinde. Böylece mülteci kadınların erkeklere göre daha

³ Çalışmada veri kümesini dört eşit parçaya bölen kartil haritası GeoDa programında yapılmıştır. Ağırlık matrisi için vezir komşuluk tanımı kullanılmıştır. Veriler Göç İdaresi Genel Müdürlüğü’nden alınmıştır.

fazla yoksulluk içerisinde, güvencesiz, düşük ücretli ve cinsiyetleşmiş işlerde çalışma olasılığı da artmaktadır.

Bu makale nitel bir araştırma yöntemi benimseyerek, ücretli işlerde tercih edilen en başta gelen gruptan biri olan Suriyeli göçmen kadınların tekstil atölyelerindeki çalışma deneyimlerine odaklanmıştır. Böylece kadınların çalışma deneyimlerinin kendilerini ekonomik olarak güçlendirip güçlendirmedikleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Diğer yandan çalışma koşullarının zorlukları ve mevcut aile sorumluluklarını nasıl sürdürdükleri bu araştırmanın konusudur. Tekstil atölyeleri bir diğer deyişle terhaneler işgücü piyasalarının cinsiyetleşmiş doğasını göstermesi açısından önemlidir. Suriyeli kadınların iktisadi ve toplumsal uyum sürecinde bu dönüşümü nasıl gerçekleştirdikleri ve kendilerini etkileyen unsurların neler olduğu çalışmanın temel sorularıdır. Çalışmada işgücü piyasasındaki güvencesiz konumları yanı sıra düşük vasıf gerektiren, çoğu kez cinsiyetli ve kayıt dışı işlerle sınırlı olan istihdam yapısının sorunlu bir entegrasyon sürecine işaret ettiğini iddia ediyoruz. Diğer yandan işgücü piyasalarında toplumsal cinsiyet ve etnik temelli ayrımcılığın varlığının araştırılması çalışmanın bir diğer sorunsalıdır. Böylece kapsama ve/veya dışlamanın ırksal ve sınıfsal dinamiklerini takip ediyoruz⁴. Yerleşik halkların çoğu tarafından bir “yük” olarak görülen genel olarak mültecilerin bir “varlığa” dönüşümünün (De Geus & Fargues, 2016) ancak uygun politikalarla mümkün olabileceği bu çalışmanın temel argümanlarından biridir. Araştırma aynı zamanda Türkiye’de Suriyeli mülteci kadınların ülkelerine geri dönme, Türkiye’de kalma ya da başka yerlere geçme niyetlerini de inceleyerek çalışma deneyimleri üzerinden literatüre katkıda bulunmaktadır.

Girişten sonraki ikinci bölümde Suriyeli mülteci göçünün yasal çerçevesi ve göçmen kadınların işgücü piyasasındaki konumu ele alınmaktadır. Üçüncü bölümde literatür taraması yapılarak dördüncü bölümde metodoloji ve araştırma bulgularına yer verilmekte ve çalışma sonuç bölümüyle tamamlanmaktadır.

TÜRKİYE’DE İŞGÜCÜ PİYASALARINDA MÜLTECİ KADINLARIN ÇALIŞMA İZİNİ VE KONUMU

Türkiye’de bulunan yabancıların çalışma esasları 28/07/2016 tarihli ve 6735 Sayılı Uluslararası İşgücü Kanunu (ÇSGB, 2016) ile düzenlenmiştir. Ek olarak Geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin çalışma esasları, ilgili Kanun ve 11/01/2016 tarihli ve 2016/8375 sayılı Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik (GKÇİY, 2016) ile yürütülmektedir. Bu yönetmeliğe göre Suriyeliler geçici koruma kapsamında kalmasına izin verilen

⁴ Kapsama kavramı istihdam alanında kuruluşların kapsayıcı niteliğini vurgulayarak, örgütsel literatürde ortaya çıkan görece yeni bir kavramdır (Roberson, 2006). Shore (2011, s.7) bu kavramı “çalışanların aidiyet ve benzersizlik ihtiyaçlarını karşılayan muameleyi deneyimleyerek çalışma grubunun saygın bir üyesi olduğunu algılama derecesi” olarak tanımlamaktadır.

illerde çalışma izni alabilecektir (GKÇİY, m.7/1) ve istihdam kotası uygulanarak çalışma iznine başvurulmuş işyerinde çalışan Türk vatandaşlarının %10'undan daha fazla sayıda Suriyeli çalıştırılmayacaktır (GKÇİY, m.8/1). Başvurular ise e-Devlet üzerinden işveren tarafından yapılacaktır (GKÇİY, m.5/1). Yönetmeliğin yürürlüğe girdiği tarih göz önüne alındığında Türkiye'deki ilk 5 yıllarında entegrasyonsuz göç içinde düzen kuran geçici koruma altındaki Suriyeliler Ocak 2016'ya kadar tamamen kayıt dışı çalışmıştır (Kaygısız, 2017, s.5).

Göç İdaresi verilerine göre on yılını dolduran kitlesel göçte 21 Ocak 2021 tarihi itibarıyla Suriye'den Türkiye'ye geçici koruma kapsamında gelen toplam 3,6 milyonun üzerinde olan mültecilerin yaklaşık %46'sı kadındır ve şüphesiz ki en hassas gruplarının başında kadınlar gelmektedir. Dolayısıyla göçün dezavantajları çoğu kez, kadınlar üzerinde ortaya çıkmaktadır. Gerek kadınlara yönelik toplumsal cinsiyet kalıpları ve gerekse kadınların göç sürecinde zayıf ve korumasız kalışı onlara yönelik risk ve istismarları arttıran temel unsurlardır. Asimetrik güç ilişkileri, savaş, afet ve çatışmalarda kadınların ve çocukların karşı karşıya kaldığı toplumsal cinsiyet temelli şiddetin en önemli nedenlerinden biridir (Özdemir, 2015, s.36). Yanı sıra kadınlar sadece toplumsal cinsiyet rolleri nedeniyle değil, mülk sahibi olmama, eğitimsizlik, erken evlilik gibi ayrımcı sosyal normların bir sonucu olarak savunmasız gruplar arasında en savunmasız olanlardır (Ferdous & Mallick, 2019). Göç bütünsel anlamda incelendiğinde ataeril zihniyet sonucu kadının erkeği takibi doğal bir olay olarak görülmektedir. Aslında kadının göçteki görünmezliği bir kadın meselesidir. Ancak bu görünmezliğin ardında var olan gerçeklerden biri Türkiye'deki Suriyeli mülteci hanelerin yaklaşık üçte birinin kadın ve çocuklar tarafından geçindirilmesidir (Kıvılcım, 2016, s.204). Dolayısıyla kadınların hayatta kalmak ve yaşamını sürdürmek için ücretli işe ihtiyacı vardır. Fakat Suriyeli kadınlar arasında işgücüne katılım oranı sadece yüzde 13,7'dir (Pinedo-Caro, 2020: 9). Üstelik cinsiyete dayalı ücret farkı, mülteci kadınlarla ev sahibi ülke erkekleri arasında dolar başına yaklaşık 94 Cent'tir (Kabir ve Klugman, 2019). Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının 2019 yılı verilerine göre çalışma izni verilen toplam Suriyeli sayısı yaklaşık 63.789 iken bunun yalnızca %7'sini kadınlar oluşturmaktadır. Kadınların oranının bu kadar düşük olmasının nedeni "Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik" in geç yürürlüğe girmesi, başvurunun işveren inisiyatifinde olması ve yabancıların kalmasına izin verilen illerin esas alınmasıdır. Ancak işgücü piyasasına katılımda karşılaşılan sorunlar, sadece Türkiye'nin göç politikası ile ilgili olmayıp, esnek, ucuz ve güvencesiz işgücüne duyulan yapısal ihtiyaçla da ilgilidir (Mutlu vd., 2018, s.72).

İstihdam oranlarının düşüklüğünün temelinde toplumsal cinsiyetten kaynaklanan engeller yer almaktadır (UNWOMEN, 2018, s.45). Baklacioğlu'nun (2017, s.44) İstanbul'un kenar mahallerinde Suriyeli kadınlarla yaptığı çalışmada Suriyeli kadınlara ilişkin bulguları oldukça çarpıcıdır. Yazar Türkiye'de idari ve sivil kuruluşlar, prosedürler ve stratejiler yoluyla bir hayır sektörünün oluştuğunu ve kurumlar aracılığıyla Suriyeli mülteci kadınların mağdur, nankör misafir, kırılğan

oldukları gerçeği ile ancak erkeklerin merhameti ve misafirperverliğine bağlı bir süreç inşa edildiğini belirtmektedir. Bu anlayış kadınları güçlendirmek yerine, diğer nedenlerle birleştiğinde daha da savunmasız hale getirmektedir.

MÜLTECİ KADINLARIN İŞGÜCÜ PİYASALARINA ENTEGRASYONUNA YÖNELİK LİTERATÜR

Suriyeli mültecilerin işgücü piyasalarına yönelik entegrasyonuna ilişkin çok sayıda çalışma olmasına rağmen, kadınların çalışma deneyimlerine ilişkin çalışma sayısı oldukça azdır. Suriyeli mültecilerin Türkiye dışındaki ülkelerde çalışma deneyimlerini ele alan çalışmalardan biri Luik vd. (2016) tarafından yapılmıştır. Buna göre, İsveç işgücü piyasalarının entegrasyon süreçlerine mültecilerin dahil edilmesinin kısıtlı olduğu, çünkü göçmen gruplar içerisinde mültecilerin daha zayıf bir konumda yer aldığı için önceliklerinin güvenlik olduğu ve sahip oldukları eğitim düzeyinin ise istihdam edilebilirliklerine katkıda bulunmadığı çalışmanın temel sonuçları arasındadır. Beyrut kentinde yoksul bir işçi mahallesinde Lübnanlı işçiler ve Suriyeli mülteciler arasındaki gerilimleri merkeze alan Saleh (2016) çalışmasında göç sonrası toplumsal yeniden üretimde sosyal eşitsizliğin belirgin hale gelmesiyle Suriyelilerin hiyerarşik sıralamada hamamböceği konumuna sürüklendiğini ifade etmektedir. Çalışmaya göre kayıt dışılık mülteci işçilerin marjinalleşmelerinde bir ara yüzdür. Diğer yandan Culcasi (2019), 2012-2014 yılları arasında Suriye’den Ürdün’e göç eden 45 Suriyeli kadınla yaptığı görüşmelerde yerinden edilmenin inşa edilmiş cinsiyet pratiklerinin değiştirdiğini ve hane içine maddi destek sağlamanın onlara güven verirken ayrıca güç kaynağı olduğu tespitini yapmıştır. Ürdün’de yapılan diğer bir çalışma Almakhamreh vd. (2020) benzer sonuçları elde ederken Suriyeli mülteci kadınların ataerkil kalıplar içerisinde birbirlerini desteklemek için sosyal ağlar kurduklarını ve bu şekilde kendi güvenli alanlarında sadece engellere değil, elde ettikleri fırsatlara da değinmiştir.

Avrupa ve Türkiye işgücü piyasalarını etkileyen Suriye krizinde hem cinsiyet hem etnisite temelli ayrımcılığa uğrayan Suriyeli mülteci kadınlara odaklanan Duran (2018), istihdam sağlayacak entegrasyon politikalarının cinsiyet körü olması nedeniyle yapısal sorunların ortaya çıktığını ileri sürmektedir. Sorunlu bir entegrasyona dikkat çeken diğer çalışmalardan biri Knappert vd. (2017), 2015-2016 dönemi Suriye’den Türkiye’ye göç eden 20 mülteciyle yaptığı görüşmelerde işverenlerin sadece vasıf gerektirmeyen ve Türk işgücünden talebin bulunmadığı işlerde çalışmaya hazır ucuz işçiler olarak kullandığını ve ortaya çıkan büyük kayıt dışı işgücü piyasasına müdahale olmadığını belirtmiştir.

Suriyeli mülteci kadınların sosyal ve ekonomik anlamda yaşadıkları bu dönüşüme dikkat çeken Canefe (2018) yasal statü eksikliği nedeniyle işveren tarafından aşırı çalışma baskısının cinsiyetçi yönünü ele alarak güvencesizliğin, yoksulluğun ve yerinden edilmenin kadınları marjinalleştirdiğini savunmuştur. İşçi mültecilerin sorunları çözmekte önemli kuruluşlar olabilecek sendikaların mültecilerle temas kurma noktasında eksikliklerini ele alan Erdoğan (2018), hem

sendika yöneticilerinin hem sendika üyelerinin Suriyeli mülteciler için sadece eşit haklar talep ettiklerini ancak bunun söylemden öteye geçmediğini hatta destek olmanın aksine Suriyeli mültecilerin Türkiye işgücü piyasalarında olumsuz etkileri olduğuna dair serzenişleri olduğunu ileri sürmüştür.

Ulutaş ve Akbaş (2018), Suriyeli mülteci kadınların işgücü piyasasına dahil olmalarının güçlendirici etkisinden ziyade sorunlu bir entegrasyon deneyimine işaret ederek ataerkil yaşam tarzlarının, kamusal alanda benlik kazanmalarının önündeki en büyük engellerden birisi olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ulutaş ve Akbaş'ın çalışmasını destekleyecek sonuçlar elde eden Aygül ve Kaba (2019), İstanbul'un Sultanbeyli ilçesinde 22 Suriyeli ile derinlemesine görüşmeler yaptığı çalışmada Türkiye işgücü piyasalarında emek hiyerarşisinin oluştuğunu ve mülteci kadın emeğinin en alt tabakada yer aldığını tespit etmiştir.

Herwig (2017), Şanlıurfa'da 15 Suriyeli mülteci kadınla yürüttüğü araştırmasında kamusal alanda güvenli ortam talebinin öneminden bahsederken, mülteci kadınlara karşı belirlenmiş kimlik sorununun ciddiyetine değinmiştir. Çünkü hayatta kalma stratejileri geliştirerek (Türk'lere benzemeye çalışmak, çok eşli evliliğe razı gelmek, tacizleri mizahla alt etmek vb.) direnç mekanizmalarını güçlendirmek zorunda kalmışlardır. Suriyeli mülteci kadınlar bu yöntemlerle kendilerinden başka kurtarıcı beklememeyi öğrenmişlerdir. Bu görüşün aksini ileri süren Del Carpio vd. (2018) Suriyeli mülteci kadınların Türkiye işgücü piyasalarına aktif katılımlarını sağlamanın bir yolu olarak girişimciliği ve evden çalışmayı teşvik etmenin gerekliliğini savunmuştur.

TÜRKİYE'DE TEKSTİL SEKTÖRÜ VE SURİYELİ MÜLTECİ KADINLARIN İŞGÜCÜ POTANSİYELİ

Tekstil sektörü Türkiye ekonomisi açısından değerlendirildiğinde imalat sanayi içindeki payı dolayısıyla özellikle ihracat odaklı, net döviz girdisi sağlayarak istihdam, yatırım gibi makro ekonomik göstergelerde pozitif etki yapan önemli sektörlerinden biridir. Türkiye ekonomisine, kalkınmada destekleyici rol oynayan tekstil ve hazır giyim sektörü mevcut kapasitesiyle yurtiçi talebi aşan potansiyele sahiptir. (Ticaret Bakanlığı, 2019). Tekstil sektörünün bir avantajı olan ancak aynı zamanda dezavantajı sayılabilecek diğer bir durum ise küresel değere sahip markaların üretim merkezi haline gelen Türkiye'nin kurun değer kaybı nedeniyle ucuz işçi pazarı haline gelmesidir (Kaya, 2019). Sektörün üretim merkezleri olarak sayılabilecek konfeksiyon atölyeleri dağınık ve illegal yapısıyla kaçak işçi çalıştırmaya elverişlidir. Ancak kayıtlı olarak Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın Temmuz 2019 tarihli verilerine göre tekstil işkolunda 1.092.376 kişi çalışmaktadır. Bu sayı içinde sadece 98.760 sendika üyesi bulunmaktadır ve sendikalaşma oranı %9,04'tür. İşkolunun işçi bazında %90,96'ı sendikasızdır. Sendikal örgütlenmenin zayıflığı kayıt dışılığı artıran nedenler arasındadır. Suriyeli kadın mültecilerin işgücü piyasasına entegre olurken tekstil sektörüne yönelmeleri ise firma sahiplerinin Türk işgücü bulamadıklarından ortaya çıkan boşluğu, talep

etmeleri halinde hemen doldurabilir olmaları, vasıfsız işgücü beklentisi olması ve iş arama süresinin kısa olmasından kaynaklanmaktadır.

Tekstil sektöründeki çalışma koşullarını değerlendirmek gerekirse kısa tablo şöyledir: Suriyeli mülteci işçilerin tamamı, Türk işçilerin ise %50’si sigortasız olarak çalıştırılmaktadır. İş yoğunluğuna göre ücretsiz izne çıkarılmak durumunda kalan işçilerin oranı %70’tir. Sektörde genellikle vasıfsız eleman adı altında çalışan işçilerin %35’i Suriyeli iken, %13,2’si yerli işçilerden oluşmaktadır (Mutlu, 2018, s.81). Yabancılara verilen çalışma izni sayısı 2018 yılında 115.837’dir ve bu sayının tekstil sektörüne ayrılan payı yalnızca 3.101 kişidir (AÇSPB, 2018). Son olarak göçmen işgücünün iş piyasasındaki varoluşu ya ülke vatandaşlarının tercih etmeyecekleri işlerde daha düşük ücretle ve daha kötü çalışma koşullarında çalışmak biçiminde ya da ülke vatandaşlarının da çalışma arzusu taşıyacakları işlerde onlara ve yasal göçmenlere rakip olarak çalışmak biçimindedir (Özbey, 2017).

Göçmen Entegrasyonu Politika Endeksi (MIPEX) 2014-2019 dönemi güncel verilerle analiz edilen tüm ülkelerde göçmenlerin entegrasyonu teşvik eden hükümetlerin politikaları üzerinden bir değerlendirme yapmaktadır. Buna göre Türkiye en iyi entegrasyonu sağlık ve eğitim alanında sağlarken, politik katılım, kalıcı ikamet ve ayrımcılıkla mücadele ve işgücü piyasalarının entegrasyonunda elverişsiz konumda yer almaktadır⁵. İşgücü piyasalarına ilişkin kötü skorun en önemli nedeni yasal göçmen işçilerin çoğunun diğer işçilerle eşit hakları olmaması ve becerilerini geliştirmek için işverenlerine bağlı olmasıdır (MIPEX, www.mipex.eu/turkey).

SURİYELİ MÜLTECİ KADINLARIN ÇALIŞMA DENEYİMİ: BAĞCILAR KONFEKSİYON ATÖLYESİ ÖRNEĞİ

Metodoloji

Bu araştırmada nitel bir araştırma metodolojisi kullanılmıştır. Veri toplama aracı ise yarı yapılandırılmış derinlemesine mülakatlar olup aynı zamanda katılımcı gözlem tekniği uygulanmıştır⁶. Nitel yaklaşım çalışmanın amaçları ile uyumlu bir biçimde görüşlerin, algıların ve duygularının keşfedilmesi açısından elverişli bir

⁵ MIPEX indeksinde Türkiye 2014 yılında 24 puan alırken “entegrasyonsuz göç” olarak sınıflandırılmıştır. Bu tarihten 2019’a kadar +17 puanla önemli bir gelişme göstermiştir. Türkiye’nin entegrasyon politikaları Orta ve Güneydoğu Avrupa ülkelerinin yanında yer almaktadır (bkz. MIPEX, <https://www.mipex.eu/turkey>).

⁶ Nitel araştırma başlığı altında genellikle birincil veri toplama biçimleri olan saha gözlemleri, katılımcı gözlemleri ve içerik analizleri yer almaktadır (Nyberg vd., 2003). Katılımcı gözlem metodolojisi antropoloji ve sosyolojide sıklıkla kullanılan, çalışmacının katılımı nedeniyle grubun davranışını değiştirmeden ait olmadığı bir grubu gözlemlemek istediği durumlarda kullanılmaktadır.

yaklaşımıdır⁷. Bu bağlamda fenomenolojik bakış açısıyla katılımcıların çalışma deneyimleri, entegrasyonları ve/veya dışlanmaları ve yaşadıkları sorunların anlaşılması hedeflenmiştir. Çalışma deneyimleri zorunlu göçün çok boyutlu karmaşık doğasından sadece biridir. Katılımcılar İstanbul Bağcılar’da iki tekstil atölyesinde araştırmacının kurduğu ilişkiler üzerinden zincirleme örnekleme (chain sampling) yapılarak belirlenmiştir. Suriyeli kadınların tercih edilme nedeni, Türkiye’ye yönelik göç akımları arasında ücretli işlerde önde gelen topluluklar arasında yer almalarıdır⁸. Böylece Türkiye’de bir grup Suriyeli göçmen kadının çalışma deneyimleri aracılığıyla toplumsal cinsiyet, göç ve işgücü piyasaları arasındaki bağlantıların araştırılması bu çalışmanın başlıca amacı olmuştur.

İstanbul’da Bağcılar ilçesinde iki konfeksiyon atölyesinde Türkiye’ye farklı zaman aralıklarında gelen ve bir yıla beş yıl arasında değişen çalışma uzunluklarıyla toplam 15 Suriyeli mülteci kadınla ($n=15$) 24-25 Ekim 2019 tarihlerinde iki gün boyunca çalışılmıştır⁹. Görüşmeler yoğun çalışmaları nedeniyle 40 dakika olan yemek molaları sırasında yapılmıştır. Mülteciler ve sığınmacılara yönelik genel bilgiler edinmek üzere yaşadıkları konutlarda görüşmeler yapılmak istenmiş ancak çalışma izinleri olmaması, kayıt dışı çalışmaları nedeniyle bu fikirden oldukça tedirgin olmuşlardır. Bu görüşmelerde toplam 35 soru yöneltilmiştir. Tüm sorular, katılımcılar arasında kaygı ve rahatsızlık yaratma olasılığını en aza indirecek şekilde dikkatle tasarlanmıştır. Araştırmanın amacı ve hedefi açıkladıktan sonra, katılımcılardan görüşmeye katılmak için onay vermeleri istenmiştir. Görüşmeler yapıldıktan sonra veriler, araştırmacının dizüstü bilgisayarında saklanmıştır. Ayrıca

⁷ Zorunlu göçmenlerle yapılan araştırmalarda niteliksel bir yaklaşımın kullanılmasının önemi üzerine bkz. Rodgers, 2004. Araştırmacılar ve zorunlu göçmenler arasındaki gayriresmi ve kişiler arasındaki etkileşimler yoluyla yapılan mütevazı ve küçük ölçekli nitel çalışmaları “takılmak” (hanging out) olarak adlandıran Rodgers (2004) bu yaklaşımı bilgi üretimine izin veren süreçlerin hatırlatıcısı olarak kullanılabileceğini önermektedir. Buna göre “takılma” temelinde yürütülen çalışmalar yerel kültürel yaşamı aşırı vurgulamadan, belki de rahatsız edici bir şekilde gündelik hayatın politik mücadelelerinin ilişkiler ve küresel öneme sahip süreçlerle nasıl bağlantılı olduğunu açığa çıkarması açısından önemlidir.

⁸ Türkiye’de 2019 yılı itibarıyla Suriye uyruklu yabancılara verilen toplam 63.789 çalışma izinleri içerisinde yüzde 6,87 si kadındır (ÇSGB, 2019). Bu oran erkeklerin kadınlara göre daha yüksek işgücü piyasalarına bağımlılığını yansıttığı gibi aynı zamanda Suriyeli kadınların görünmezliğinin de bir kanıtı olarak da değerlendirilebilir.

⁹ Bu çalışmadaki görüşmeler iki gün boyunca sürmekle birlikte pandeminin ilk kez başladığı 11 Mart 2020 sonrasında uygulanan kapatmalar sonrası çalışan kadınların bazılarını ulaşılarak işlerine devam edip edemedikleri sorulmuş, böylece pandeminin etkisi tespit edilmeye çalışılmıştır. Pek çoğunun işi bırakmak zorunda kaldıkları, virüse yakalanma endişesi ile sağlığa erişimde sorun yaşamaktan endişe duydukları anlaşılmıştır. Bazıları şehir değiştirmiş, ekonomik zorluklarla başetmek üzere topluluklarının daha çok bulunduğu şehirlere göç ettikleri görülmüştür. Pandemi’de mültecilerin yaşadığı zorluklar bu çalışmanın konusu olmamakla birlikte 79.401 haneye Aralık 2020 sonuna kadar bir defaya mahsus olmak üzere devlet tarafından Covid-19 acil nakit yardımı yapılmıştır (UNCHR, 2020., s.1).

işverenler ile göçmen kadınlar arasındaki ilişkileri daha iyi anlamak için işyeri sahipleri ve yöneticilerle de görüşülmüştür¹⁰.

Veri Analizi ve Bulgular

Çalışmada katılımcılara yöneltilen tüm görüşmeler not alınmış, yazıya dökülmüş ve ortak temalar belirlenmiştir. Bu sayede katılımcıların öznel anlatıları ve eğilimlerinin araştırılmasına olanak tanıyan yorumlayıcı bir veri analizi yöntemi benimsenmiştir. Altı aşamalı bir süreci izleyen tematik analizle tümevarımsal bir yaklaşım kullanılmıştır. Bu yaklaşım verilere aşına olunması, ilk kodların üretilmesi, temaların araştırılması, gözden geçirilmesi, adlandırılması ve bir rapor oluşturulmasını içermektedir (Barun & Clarke, 2006, s.87). Bu bağlamda üç ana tema belirlenmiştir: i) iş arama süresi ve ücret pazarlıkları; ii) toplumsal cinsiyet, önyargı ve ayrımcılık, iii) çalışma koşulları, geçim fırsatlarına erişim yoluyla ekonomik güçlenme ve belirsizliktir. Görüşmelerde çalışmanın üç amacı dikkate alınarak, katılımcılara yöneltilen sorular dışında da kendilerini ifade etmeleri teşvik edilmiştir (Bkz. Tablo 1). Böylece çalışmada katılımcıların Türkiye’de iş ararken karşılaştıkları zorluklar, çalışma şartları ve diğerlerine göre ayrımcı uygulamalara maruz kalıp kalmadıkları keşfedilmesi amaçlanmıştır. Görüşmeler “Suriye’nin hangi şehrinde geldiniz” giriş sorusuyla başlamıştır. Bu soruyu katılımcıları çalışmanın ana konusuna dahil etmeyi teşvik eden diğer anahtar sorular takip etmiştir.

Tablo 1: Katılımcılara yöneltilen soru rehberi

Soru tipi	Soru
Demografik	1.Yaş
Amaç: Tanımlayıcı istatistikler	2.Medeni durum 3.Çocuk sayısı 4.Türkiye’ye geliş tarihi 5.Hanede yaşayan kişi sayısı 6.Anadil 7.Eğitim 8.Gelir
Başlangıç ve motivasyon soruları	9.Suriye’nin hangi şehrinde geldiniz? 10.Suriye’de kalan aile yakınlarınız var mı? 11.Türkiye sınırından nasıl giriş yaptınız?
Amaç: Katılımcıları çalışmanın ana konusuna dahil etmek	12.Kamplarda kaldınız mı? 13.Kamplara neden başvurmadınız ya da neden ayrıldınız? 14.Suriye’de çalışıyormuydunuz? 15.Suriye’den doğrudan İstanbul’a mı geldiniz? 16.İstanbul’dan başka bir yerde yaşadınız mı? 17.Neden Bağcılar’ı tercih ettiniz? 18.Kiranız ne kadar? Kira kontratınız var mı? 19.Hanede çalışan kişi sayısı ve toplam gelir nedir?

¹⁰ Genel olarak özellikle kaçak göçmenlerin çalışma yaşamında yer bulmaları formel gerçekleşmediğinden, çalışma sırasında görüşülen işverenler Suriye dışında farklı ülkelerden gelen mültecilere yönelik taleplerini bir aracı yoluyla karşılamaktadırlar. İşverenler para karşılığında (150 TRY) atölyede çalışacak mülteci işgücünü kolaylıkla bulabilmektedir. Ancak vahim olan iş buldukları kadınların maaşlarının yaklaşık yarısını bu aracı kişiye ödedikleri yönündedir.

Anahtar sorular	20.Çalışma izniniz var mı?
Amaç: Çalışma koşulları, ayrımcılık gibi konularda kendilerini nasıl ifade ettiklerinin anlaşılması	21.Türkiye’de iş ararken ne tür zorluklarla karşılaştınız? 22.Günde kaç saat çalışıyorsunuz? 23.Haftada kaç gün çalışıyorsunuz? 24.Ek bir işte çalışıyorsunuz? 25.Atölyedeki göreviniz nedir? 26.Çalışma ortamının zorlukları nelerdir? 27.Tekstil atölyesindeki bölümünüz göreviniz nedir? 28.Maaşınızı alamadığımız ya da geç aldığınız oluyor mu? 29.Maaş miktarı konusunda yerli çalışanlarla aranızda fark olduğunu düşünüyor musunuz? 30.Ayrımcı bir yaklaşım olduğunu düşünüyor musunuz? 31.İş yerinizde arkadaş grubunuz var mı? 32.İş yerinizde dil konusunda zorlanıyor musunuz, nasıl anlaşıyorsunuz? 33.Türkiye’de psikolojik, fiziksel, cinsel şiddet gördünüz mü, paylaşmak istediğiniz vaka var mı? 34.Sağlık ve eğitime erişimde sorun yaşıyor musunuz? 35.Suriye’ye geri dönmeyi düşünüyor musunuz?
Kapanış Amaç: Görüşmenin sona ermesi	Katılımcılara teşekkür edilmesi

Çalışmanın güçlü yönü anketin yüz yüze görüşme ve derinlemesine mülakatlar yoluyla gerçekleştirilmesidir. Zayıf yönü ise görüşülen kadınların tedirginliği nedeniyle oluşan güven sorunudur. Kadınların güvenini kazanmak için, referans olabilecek güvendikleri, başka bir çalışan üzerinden kendileriyle iletişim kurulabilmiştir. Dil sorunu olmakla birlikte zaman zaman Türkçe dilini daha iyi bilen diğer çalışan göçmen kadınlardan yardım alınmıştır. İşverenler’in çalışmayı kısa sürede yapmamızı istemesi ve yoğun çalışmaları nedeniyle yemek aralarında ve paketleme bölümlerinde yaptığımız görüşmeler hedeflenenden daha kısa sürmüştür. Bu durumu çalışmanın önemli bir kısıtı olarak görmek mümkündür. Sorulardan 7’si çoktan seçmeli ve 28’i açık uçludur. Çalışmaya katılan bireylerin temel demografik özellikleri Tablo 2’de gösterilmiştir.

Demografik Bilgi

Araştırmaya katılan 15 Suriyeli mülteci kadının yaş ortalaması 24,6’dır. Tamamı Türkiye’ye kaçak yoldan giriş yapmıştır. Oturma izni alabildikleri halde çalışma izinleri yoktur. Genel olarak 2012 ve 2019 tarihleri arasında Suriye’den Türkiye’ye gelmişlerdir.

Katılımcıların tamamı Suriye’nin Halep kentinden gelmiş; iki kişi dışında doğrudan İstanbul Bağcılar’a akrabalarının yanına yerleşmişlerdir. İki kişi ise önce Kilis ve Adana’ya yerleştikten sonra İstanbul’a geçmişlerdir. Görüşme yapılan kadınların 56,6’sı evlidir ve %33,3’ünün okuma yazması yoktur.

Tablo2: Demografik Bilgiler

İsim	Yaş	Medeni durum	Çocuk sayısı	Geliş tarihi	Eğitim*
Meryem	24	Evli	3	2015	Yok
Maya	20	Evli	-	2017	Yok
Maria	21	Evli	-	2019	Lise
Betül	18	Evli	-	2012	3. sınıf terk
Felek	17	Bekar	-	2014	Yok
Ranya	16	Bekar	-	2017	Yok
Meryem	24	Evli	2	2015	12. sınıfa kadar
Suzan	21	Evli	3	2015	6. sınıfa kadar
Lamia	17	Bekar	-	2014	4. sınıfa kadar
Besma	25	Bekar	-	2012	6. sınıfa kadar
Meysa	30	Bekar	-	2012	Yok
Semya	38	Evli	4	2014	6. sınıfa kadar
Sabah	43	Evli	3	2013	5. sınıfa kadar
Fatma	23	Evli	2	2013	Lise terk
Melek	33	evli	2	2013	6. sınıfa kadar

Not: “Yok” ifadesi okuma yazma bilmedikleri anlamına gelmektedir.

Araştırmaya katılan mülteci kadın çalışanların %46,6’sı bir mesleği olmadığını ifade etmiştir. Kendilerini ev kadını olarak görenlerin oranı ise %33,33’tür. Dikkati çeken önemli nokta öğretmen olduğu halde mesleğini yapma olanağı bulamayan ve konfeksiyon atölyesini hayatını idame ettirmek üzere seçen 1 öğretmenin olmasıdır (Bkz. Tablo 3). Bu durum nitelikli işgücünün Suriyeli mülteci kadınlar için işgücü piyasalarına entegrasyonunda bir etkisi olmadığı yönündedir. Nitelikli de olsa kendine alan bulabildiği en iyi yer kayıt dışı çalışmanın yaygın olduğu tekstil ve konfeksiyon atölyeleridir.

Tablo 3: Meslek

Meslek	Sayı	Yüzde
Ev kadını	5	33.33
Öğretmen	1	6.6
Öğrenci	1	6.6
Hayvancılık	1	6.6
Mesleği yok	7	46.6
TOPLAM	15	100

Ortalama aylık gelir ayda 1.710 TRY; hanede çalışan ortalama kişi sayısı 5,1; kazanılan toplam hane geliri aylık ortalama 9486.6 TRY'dır. Yine ortalama olarak 1.200 TRY kira ödenmektedir (Bkz. Tablo 4). Burada temel nokta ailede ortalama çocuk sayısının düşüklüğüne rağmen, birkaç ailenin bir arada yaşamasıdır. Çalışan kişi sayısının artmasıyla birlikte kolektif bir yaşam içerisinde elde ettikleri maksimum 34 bin TRY'lık gelir, çalışmaya dahil olan kadınların yüzde 25'ini oluşturmaktadır.

Tablo 4: Aylık gelir, toplam gelir ve hanede çalışan kişi sayısı kira

Değişkenler	Ortalama	Medyan	Mod	Std. Sapma	Yüzdeler Dilimleri		
					25	50	75
Kişisel gelir	1710	1700	1700	296,5	1400	1700	2000
Toplam gelir	9486,6	5400	5000	10064,4	5000	5400	7000
Evde çalışan kişi sayısı	5.13	3.0	3.0	4.88	3.0	3.0	4.0

Tekstil atölyesinde çalışan kadınlar genel olarak haftada beş gün 8 saat çalışmakla birlikte yüzde 50'den fazlası hafta sonu yarım gün daha çalışmaktadır. Daha uzun çalıştıklarında ise ek mesai ücreti almaktadırlar. Yemek molası dışında günde iki kez 10 dakika olmak üzere bir çay molasına sahiptirler.

İş Arama Süresi ve Ücret Pazarlıkları

Suriyeli göçmen kadınların diğer yabancılar (örneğin Afrika'dan gelen göçmen kadınlar) kadar iş bulma konusunda büyük zorluklara katlanmadıkları ifade edilebilir. Bu durumun en önemli nedeni 2011 yılından bu yana Suriye'den gerçekleşen kitlesel göç nedeniyle belirli cemaat ilişkilerinin oluşmasıdır. Bağcılar yerleşim açısından Suriye'den gelen göçmenlerin yerleşim yeri ve fabrika ve yoğun tekstil atölyelerinin olduğu bir semttir¹¹. Bu durum buldukları topluluk sosyal ağlarında kendilerini güvende hissetmelerine ve ayrımcı toplumsal baskıdan kısmen de olsa uzaklaştıkları anlamına gelmektedir. Böylece iş arama sırasında herhangi bir aracı olmaksızın merdiven altı atölyelerde iyi maaşlara sahip olmasa da ücretli iş bulma konusunda büyük zorluklar yaşamamaktadırlar. İşverenlerle anlaşma sağlayamadıkları en temel konu ücret konusudur. Bunun en önemli nedeni görüşme yapılan kadınların yüzde 93'ünün Suriye'deyken herhangi bir çalışma deneyimi olmamasına rağmen, yüzde 53,3'ünün Türkiye'de önceki çalışma deneyimlerinin yine tekstil sektöründe olmasıdır (bkz. Resim 1). Tecrübeli olmalarına rağmen kadınların yüzde 50'si yerli çalışanlara göre daha önce çalıştıkları farklı atölyelerde

¹¹ En çok Suriyeli'lerin yaşadığı il İstanbul'dur. Bağcılar ilçesinde kayıtlı mülteci sayısı 2015 yılı itibarıyla Fatih ilçesinden (yüzde 6,1) sonra ilçe toplam nüfusunun yüzde 3,4'üne karşılık gelmektedir (Hayata Destek, 2016).

daha az ücret aldıklarını belirtmişlerdir. Çalışmanın yapıldığı atölye yöneticisi olan Esra ise yerli ve göçmen kadınlar arasında bir ücret farkı olmadığını belirtmektedir:

“Bir Türk kadını ne kadar maaş alıyorsa Suriyeli kadın işçilerimiz de aynı maaşı alıyor hatta usta elemanlarımız sigorta paralarını bile alıyorlar. Ucuz işgücü denilemez bu yüzden bence. İlk geldiklerinde görüldükleri gibi değiller. Şu an mesela Afganlar, Suriyelilerin ilk hali gibi. Hem dilimizi daha çabuk öğrendiler. Sınıf atladılar diyebilirim. Ama çalışma düzenleri konusunda anlaşılmadığımız zamanlar oluyor. İş saatlerine ve düzenlerine ayak uydurmakta zorlanıyorlar. Kadınların çalışma alışkanlıklarının olmadığı çok belli. Hatta bazen işçiler arasında tartıştıklarında öfkelerini kontrol edemiyorlar, buna savaş travmalarının sebep olduğunu düşünüyorum. Kendi konfeksiyon atölyelerini açmaya başlayanlar var. Çalışabildikleri alan az olduğu için tekstilden başlıyorlar. Suriye’den usta olarak gelen de var burada işi öğrenen de çok var. Artık Türkler çıraklıktan yetişmiyor tekstilde. Sektörde yoğunlukla Suriyeliler var”.

Burada yöneticinin ifadelerinden güvencesiz, sendikasız ve esnek çalışma içinde olan Suriyeli göçmen kadınları ucuz işgücü olarak nitelendirmemesi dikkat çekmektedir. Yine bu ifadeden yerli kadınların ustalaştığı, Suriyeli kadınların çıraklıktan başladığı, yeni gelen Suriye uyruklu dışındakilerin de ustalaşan Suriyeli çalışanların yerini aldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca yönetici her ne kadar yerli kadınlarla aynı ücreti aldıklarını ifade etse de Suriyeli kadın çalışanların ücret konusunda çetin pazarlıklara giriştiklerini, hatta aylarca ücretini alamadıkları farklı atölyelerden ayrılmak zorunda kaldıklarını yaptıkları anlatılardan biliyoruz. Diğer yandan atölyede çalışan erkek ve kadınlar arasında aynı işi yapmalarına rağmen yerli yabancı ayırt etmeksizin ücret farkı olduğu anlaşılmıştır. Bu farkın nedenini yönetici Esra şu şekilde açıklamaktadır:

“İki usta makineci var diyelim. İkisi de yerli olsun Suriyeli olsun fark etmez. Erkekler her zaman bir tık daha yüksek alır. Mesela erkek usta makineci 4000 TRY alırken, kadın 3700 TRY alır. Çünkü erkek ev geçindiriyor düşüncesi var. Ayrıca erkeklere makineci olsalar bile hamallık yaptırabiliyorsun... şu malları taşı diyebiliyorsun. Ancak kadına diyemiyorsun”.

Burada kadın çalışanların eve ek kazanç getiren yardımcıları olarak görülmesi gibi genel olarak topluma yerleşik hale gelen katı toplumsal cinsiyet normlarının varlığını göstermektedir.

Toplumsal Cinsiyet, Önyargı ve Ayrımcılık

Suriyeli göçmen kadınlar işyerinde ayrımcı bir tutum sergilenmediğini, yerli kadınlarla eşit ücret aldıklarını ifade etmişlerdir. Bununla birlikte dil engeli, okuma yazma bilmeme ve yerlilerin Suriyeli mültecilere önyargılı olmaları gibi nedenlerle özellikle sağlık ve çocuklarının eğitimi konusunda endişeli oldukları gözlenmiştir. Ancak belirtmek gerekir ki, mülteci kadınlar eğitim ve deneyim gerektirmeyen cinsiyetleşmiş işlerde kendilerine ücretli işler bulabilmektedir. Güvencesizlik, esnek

çalışma kendileri için bir belirsizlik anlamına da gelse ev dışında ücretli bir işte çalışmak mülteci kadınlar için bir prestij kaynağıdır. Diğer yandan ücretsiz ev işleri de en az ücretli iş kadar önemlidir. Her ikisi de aile refahı için önemlidir (Ferdous & Mallick, 2019, s.91). Bu nedenle kadınlar için ortaya çıkan temel sorun, kendileri ve aileleri için ortaya çıkan ve sağlıklarını tehdit eden aşırı zaman baskısıdır (Warren, 2003, s.738). Bu tür bir zaman baskısı erkek ve kadınlar arasında eşit paylaşılmadığı halde hane içinde birkaç ailenin bir arada yaşaması nedeniyle sadece kadınlar arasında gerçekleşmektedir.

Kendilerine ayrımcı bir tutum olmasa da atölyenin yöneticisi olan Esra'nın anlattıklarından, farklı uyruktan gelen mülteci kadınların kendi aralarında bir hiyerarşi ve sürekli bir gerilim olduğu anlaşılmaktadır. Bu hiyerarşik durum göçmen kadın istihdamı ve kazançlarının yıllar içerisinde deneyimle birlikte arttığı hatta sınıfsal olarak yeni konumlarıyla birlikte eski pozisyonlarını Afgan ya da diğer farklı uyruktan gelen kadınlara bıraktıklarını göstermektedir. Deneyimli Suriyeli mülteci kadınlar ve henüz yeni gelmiş herhangi bir çalışma deneyimi olmayan diğer ülke uyruklu mülteci kadınlar arasında hiyerarşik bir ilişki vardır ve bu durum önyargıya ve yeni gelenlerin eskiler tarafından dışlanmalarına neden olmaktadır. Tümtaş (2020) bu tespiti “nöbetleşe dışlanma” olarak tanımlamaktadır.

Çalışmanın bir başka bulgusu güvencesiz emek havuzunda mültecilere yönelik ırkçı anlayışın özellikle siyahilerin aleyhine güçlendiği yönündedir. İşverenler çalıştıkları büyük firmalara verdikleri taahhüt gereği siyahi kadınlarla çalışmamaktadır. Aksi halde çalıştıkları büyük konfeksiyon firmaları bu küçük konfeksiyon atölyelerine iş vermemektedir. Dolayısıyla göçmenler arasında en marjinal ve dezavantajlı olanların siyahi kadınlar olduğu anlaşılmaktadır. Bu bulgu ırkçılığın bir araç haline gelerek farklılık ve eşitsizliğin üretimine katkıda bulunduğu anlamına gelmektedir. İrsal sosyoekonomik dışlanmayı ırksal kapitalizm merceğinden inceleyerek “öteki” olarak ırksallaştırılmış bedenlerin yaşamlarını özel mülkiyet ilişkileri aracılığıyla ortaya koyan Fluri (2020) beyaz olmayan ve düşük gelirli kişilerin ekonomik olarak marjinalleştiğinin altını çizmektedir.

Çalışma Koşulları, Ekonomik Güçlendirme ve Belirsizlik

Çalışma koşullarıyla ilgili zorluklara ilişkin göçmen kadınların tamamı aşırı gürültü ve toz içerisinde olan çalışma koşullarından rahatsızlık duymaktadırlar (Bkz. Şekil 2 ve Şekil 3). Görüşmeler sırasında da göze çarpan bu durum, çalışma şartlarının sağlığı olumsuz etkileyecek düzeyde olduğuna dair farkındalığın mevcut olduğunu göstermektedir. Ancak zor koşullara rağmen, aldıkları ücretin miktarını gözetmeksizin bir memnuniyetin olduğu da tespitler arasındadır. Kayıt dışı da olsa istihdam fırsatlarına erişimlerinin olması mülteci kadınları ekonomik olarak güçlendirmektedir. Diğer yandan atölyenin kontrol bölümü büyük bir dikkat gerektirdiği için bu durum kadınlar üzerinde ayrıca bir baskı unsurudur. Ürünün hatalı olması durumunda tüm ürünler geri gönderilebilmektedir. Çalışma koşulları

baskısına rağmen, var olma mücadelesinde kadın göçmenlerin daha fazla paraya duydukları ihtiyaç nedeniyle çalışmaları daha önemlidir.

Bu hassas çalışma koşulları altında çalışma izinlerinin olmaması nedeniyle, yaşadıkları en temel problem belirsizliktir. Meysa (30) içinde bulunduğu durumu şu şekilde özetlemektedir:

“Biz Suriye’de çalışmıyorduk. Hayvanlarımız vardı, onlarla ilgileniyorduk. Kocalarımız ve babalarımız çalışır evi geçindirirlerdi. Türkiye’ye gelince çalışmak zorunda kaldık. Burada ne olacağımızı bilmiyoruz. Ama işimiz olduğu için mutluyuz.”

Şekil 2: Dikim bandı çalışma alanı

Şekil 3: Paketleme bölümü

Not: Şekil 2 ve Şekil 3 tekstil atölyesinde çalışan kadın göçmenlerin çalışma koşullarını göstermektedir. Fotoğraf Seda Nizamoğlu tarafından çekilmiştir.

Henüz 17 yaşında olan Lamia ise göç sürecinde çocukluğunu kaybettiği ve sorumluluk almak zorunda olan birine dönüştüğünü belirtmiştir:

“Suriye’de öğrenciydim. Artık evime dönüp okuluma devam etmek istiyorum. Çalışmak istemiyorum. Burada kaldığım sürece çalışmaya mecburum”.

Lamia gibi eğitimde olması gereken genç bir kız çocuğu için zorlu ekonomik koşullar, eğitim potansiyelinin gerçekleşmesinin önündeki en önemli engelden biridir. Lamia’nın geçimini sağlamak için sınırlı fırsatların olduğu koşullarda çalışmak zorunda kalmasıyla eğitimini bırakmış olması nedeniyle büyük bir endişe yaşadığı anlaşılmaktadır. Kadınların kendilerini ve geniş ailelerinin geçimini sağlamada bir işte çalışmayı eğitimden daha fazla öncelikledikleri gerçeği, mülteci kadınlara yardımcı olacak beceri, eğitim ve öğretimin sağlanması konusunu gündeme getirmesi açısından önemlidir (Ibesh vd., 2021). Lamia’nın “burada kaldığım sürece çalışmaya mecburum” ifadesi okul çağındaki kız çocukları için savaş sürdüğü sürece ülkesine dönme umudunun kalmadığı ve eğitim beklentisinin

olmadığını açığa çıkarmaktadır. Çünkü Ackerman'ın (2014) da belirttiği gibi çalışmak zorunda olmaları nedeniyle ebeveynler sıklıkla çocuklarını okula göndermeyi reddetmekte ya da yarı zamanlı eğitimi tercih edebilmektedir¹².

Çalışmanın diğer bulgusu Suriye'ye geri dönme isteği üzerinedir. Suriyeli mülteci kadınların özellikle son yıllarda gelenlerin neredeyse yarısından fazlası savaş biterse geri dönmeyi istemektedir. Burada belirli bir düzeni olan 2015 yılından önce gelen kadınların ise geri dönmek istemedikleri anlaşılmıştır. Bulgumuz Türkiye'de kalma süresi uzadıkça Suriye'ye dönme olasılığının da düşük olduğunu göstermektedir. Bu sonuç Balcılar ve Nugent'in (2019) sonuçlarını desteklemektedir¹³.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Küresel ölçekte kadınlar işgücü piyasasında erkeklerden daha kötü durumdadır. Bu durum ekonomik marjinalleşme, şiddet ve yerinden edilme ile daha da yoğunlaşmaktadır (International Rescue Committee, 2019). Veriler, mülteci kadınların, mülteci erkeklerden veya ev sahibi ülke kadınlarından önemli ölçüde daha düşük istihdam oranlarına sahip olduklarını ve büyük ücret açıklarıyla karşı karşıya olduklarını göstermektedir (Kabir ve Klugman, 2019). Mülteci kadınlar bir malın küresel tedarik zincirinin adeta birer parçası haline gelen yeni bir yedek işgücü ordusu konumundadır.

Bu çalışma, Türkiye'deki Suriyeli mülteci kadınların çalışma deneyimleri aracılığıyla ekonomik güçlendirme, işgücü piyasalarına entegrasyon ve toplumsal cinsiyet arasındaki bağlantıları açığa çıkarmayı amaçlamıştır. Bağcılar'da iki tekstil atölyesinde yapılan bu araştırmanın sonuçları kadınların kendileri, aileleri ve içinde yaşadıkları topluluklarda ekonomik olarak güçlendiklerini ortaya koymuştur. Ancak bu bulgu göçmen kadınların sömürü ve marjinalleşmelerini maskeleyişinin de bir kanıtı olarak görülmelidir. İşgücü piyasalarına entegrasyonları ise eğitim ve iş deneyimi ile sınırlıdır. İşgücü piyasalarına girişteki en büyük engellerden biri ise yasal engel olan çalışma izinlerinin olmayışıdır. Ayrıca mülteci kadınların

¹² Ackerman (2014) bu tespiti Gaziantep ve Kilis'te mülteci kamplarına ve mülteci çocukların gittikleri okullara yaptığı ziyaretleri sırasında tespit etmiştir. Yazar, savaşın bir sonucu olarak ebeveynlerin olmadığı ya da engelli olduğu bazı ailelerde çalışabilecek tek kişinin çocukları olduğunu belirtmektedir. Özellikle aile reisinin kadın olduğu bazı hanelerde annelerin çalışması kültürel olarak kabul edilememekte ve bu yük özellikle de erkek çocuklara düşmektedir. Lamia örneğinden kamplardan çıkıp büyük kentlere gelen mültecilerin ayakta kalma mücadelesinde çalışma yükünün sadece erkek çocuklarına değil, kız çocuklarına da yüklendiği anlaşılmaktadır. Bir kamptaki her çocuk için kamp dışında tahminen dört çocuğun olduğu dikkate alınır, kamp dışındaki ilkökul düzeyindeki çocukların okullara kayıt oranı kamplardakinden dört kat daha kötüdür (Ackerman, 2014).

¹³ Türkiye'de Suriyeli mülteciler üzerinde bireysel savaş deneyimlerini ve savaşın etkilerini analiz eden Balcılar ve Nugent (2019) mültecilerin ülkelerine dönme ve başka yerlere gitme kararlarında savaşın devam etmesi ve ev sahibi ülkede kalış sürecinin uzamasıyla ilişkili olduğunu kanıtlamıştır.

cinsiyetleşmiş işler denilen sektörlerde güvencesiz bir biçimde yer bulabilmelerini, işgücü piyasalarına erişimlerini engelleyen “cinsiyete özgü engeller” olarak değerlendirmek gerekir. Bu engeller çok sayıda mültecinin yaşadığı yoksulluğun önemli nedenlerinden de biridir (Hanmer vd., 2020). Suriyeli pek çok mülteci kadın akraba ve topluluk ilişkileri yardımıyla işgücü piyasalarının daha ziyade cinsiyetleşmiş işlerinde yer bulabildikleri ölçüde ve kayıt dışı gerçekleşmektedir. Mülteci kadınların yerinden edilmeleri başladığı anda mevcut sorumluluklarını sürdürürken, mali zorunluluklar nedeniyle gelir getirme gibi ek bir yükte karşı karşıyadırlar. Özellikle eşleri tarafından terkedilmiş, hane halkı reisi olan kadınlarda bu zorunluluk çok daha yüksektir. Kadınlar bu yeni rollerini üstlenirken hane halkı erkekleri ise ev ve bakım gibi hane halkı sorumluluklarını yeterince paylaşmamaktadır.

Çalışmanın bir başka sonucu, mülteci kadınlar arasında hiyerarşik bir ilişkinin varlığıdır. Sonradan gelenler daha dezavantajlıdır. İş deneyimleri olmadığı gibi işe giriş yöntemleri de farklıdır. Özellikle Suriye dışında Afgan, Özbek gibi farklı uyruktan gelen ve topluluk ilişkisi olmayan kadınların merdiven altı denilen konfeksiyon atölyelerine erişimleri aracıya ödenen para karşılığında olmaktadır. Düşük ücretli çalışmaya razı olan mülteci kadınların aldıkları ücretlerin yarısını aracı kişiye verdiklerinde dezavantajlı konumları sistematik hale gelebilmektedir. İşverenler de zaman zaman para karşılığında ihtiyaç duydukları işgücü için bu aracı kimselere başvurmaktadır. Suriye uyruklu olmayan diğer mülteci kadınlar, bu dezavantajlı konumları nedeniyle çalıştıkları atölyelerde iş konusunda daha deneyimli olan diğer mülteci kadınlar tarafından da dışlanmaktadır. Özellikle siyahi mülteci kadınların büyük firmalar tarafından da fason çalışan tekstil atölyelerinde çalıştırılmaması yönündeki talepleri bu kadınları ırksal ve ekonomik olarak marjinalleşmeleri sonucuna yol açmaktadır.

Tüm bulgularımız politika yapımcıların kadınların işgücü piyasalarına entegrasyonunu sağlayacak çeşitlilik içeren daha etkili programlar tasarlamalarına ve yerinden edilmiş nüfuslar içerisinde kadınlar için kalıcı çözümler bulmalarına yardımcı olabilir. Çalışma izinlerine yönelik kısıtların yeniden düzenlenmesi yönünde atılacak adımlar mültecilerin hem sağlık hem de yasal işgücü piyasalarına erişimlerini kolaylaştıracaktır. Aksi halde çalışma izinlerindeki kısıtlar ve geçici koruma altındaki göçmenlerin sınırlı olan çalışma hakları, ucuz göçmen kadın emeğinin üretilmesine ve yeniden üretilmesine neden olacaktır. İşgücü piyasası uzmanları mülteci ve sığınmacılar için yeni iş potansiyelleri tasarlamada önemli roller üstlenebilir. Bu bağlamda işgücüne katılımın cinsiyetçi doğası dikkate alındığında, toplumsal cinsiyete dayalı dezavantajlardan kaynaklanan risklerin hafifletilmesi gerekmektedir. İşgücüne katılımı teşvik etmede mülteci kadınların kişisel özellikleri dikkate alınarak, erkeklerin de bu tasarım sürecinde yer almaları sağlanabilir. Ayrımcı ve ırkçı anlayışlara karşı sendika ve emek örgütlerinin mücadele etmeleri önemlidir. Aksi halde hem ayrıcalıkların hem de eşitsizliklerin doğallaşması nedeniyle “sosyoekonomik açıdan savunmasız olanlar, topluma yönelik potansiyel tehditler olarak sürekli olarak ırklaştırılacaktır” (Fluri 2020, s.8).

KAYNAKÇA

Ackerman, X. (2014). Education for Syrian refugees: Beyond camps. Retrieved from <https://www.brookings.edu/blog/education-plus-development/2014/01/17/education-for-syrian-refugees-in-turkey-beyond-camps/> (Erişim Tarihi: 03 Feb 2021).

Almakhamreh, S., Asfour, H. Z. & Hutchinson, A. (2020). Negotiating patriarchal relationships to become economically active: an insight into the agency of Syrian refugee women in Jordan using frameworks of womanism and intersectionality. *British Journal of Middle Eastern Studies*, 1-19, DOI: 10.1080/13530194.2020.1836609.

Aygül, H. H. & Kaba, E. M. (2019). Suriyeli kadınların işgücüne katılımı ve deneyimleri (İstanbul-Sultanbeyli örneği). *Turkish Studies-Social Sciences*, 14(4), 1255-1275.

Balcılar, M. & Nugent, J. B. (2019). The migration of fear: An analysis of migration choices of Syrian refugees. *The Quarterly Review of Economics and Finance*, 73, 95-110.

Baklacioğlu, N. Ö. (2017). The violence of tolerated temporality. Syrian women refugees on the out skirts of İstanbul. J. Freedman, Z. Kıvılcım & N. Ö. Baklacioğlu (Der.), *A gendered approach to the Syrian refugee crisis* içinde (ss. 42-61). London and New York: Routledge.

Bernard, W. S. (1976). Immigrants and refugees: Their similarities, differences, and needs. *International Migration*, 14(4), 267-280.

Braun, V. & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77-101.

Canefe, N. (2018). Invisible lives: gender, dispossession, and precarity amongst Syrian refugee women in the Middle East. *Canada's Journal on Refugees*, 34(1), 39-49.

Coşkun, E. (2018). Criminalisation and prostitution of migrant women in Turkey: A case study of Ugandan women. *Women's Studies International Forum*, 68, 85-93.

Culcasi, K. (2019). "We are women and men now": intimate spaces and coping labour for Syrian women refugees in Jordan. *Royal Geographical Society*, 44, 463-478.

ÇSGB (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı) (2016). Uluslararası İşgücü Kanunu (No. 6735). Mevzuat Online.

<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=6735&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5> (Erişim tarihi: 20 Aralık 2020).

ÇSGB (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı) (2019). Yabancıların çalışma izinleri. 2019 yılı raporu.

<https://www.ailevecalisma.gov.tr/media/63117/yabanciizin2019.pdf>
(Erişim tarihi: 06 Şubat 2021).

De Geus, A. & Fargues, F. (2016). Preface: Work is key for integration to work. I. Martín, A. Arcarons, J. Aumüller et al., (Eds.), *From refugees to workers: mapping labour market integration support measures for asylum-seekers and refugees in EU member states*. Volume I: Comparative Analysis and Policy Findings, Technical Report içinde (ss.6-7), Bertelsmann Shiftung.

Del Carpio, X., Demir Şeker, S. & Yener, A. L. (2018). L'intégration des réfugiés au marché turc du travail. www.fmreview.org/fr/economies. (Erişim tarihi: 09.04.2021).

Dustmann, C., Vasiljeva, K. & Damm, A. P. (2019). Refugee migration and electoral outcomes. *The Review of Economic Studies*, 86(5), 2035-2091.

Duran, N. (2018). Dual discrimination of syrian refugee women in the labour markets in europe and turkey: identifying the challenges. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 75, 43–67.

Erdoğan, S. (2018). Syrian refugees in Turkey and trade union responses. *Globalizations*, 15(6), 838–853.

European Commission (2020). Turkey 2020 Report. Commission Staff Working Document, Brussels.

Fluri, J. L. (2020). Accessing racial privilege through property: Geographies of racial capitalism. *Geoforum*, In Press, Corrected Proof. <https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2020.06.013>.

Ferdous, J. & Mallick, D. (2019). Norms, practices, and gendered vulnerabilities in the lower Teesta basin, Bangladesh. *Environmental Development*, 31, 88-96.

Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik (2016).

<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/3.5.20168375.pdf> (Erişim tarihi: 06 Şubat 2021).

Hanmer, L., Rubiano, E., Santamaria, J. & Arango, D. J. (2020). How does poverty differ among refugees? Taking a gender lens to the data on Syrian refugees in Jordan. *Middle East Development Journal*, 12(2), 208-242.

Hayata Destek (2016). İstanbul'daki Suriyeli mültecilere ilişkin zarar görülebilirlik değerlendirme raporu. www.hayatadestek.org (Erişim tarihi: 04 Şubat 2021).

Herwig, R. (2017). Strategies of resistance of Syrian female refugees in Şanlıurfa. *Movement*, 3(2), 179-194.

Ibesh, R., Ahmad, W., Chikhou, R., Jumah, R., Sankar, H. & Thurston, A. (2021). The educational experiences of Syrian women in countries of safety/asylum. *International Journal of Educational Research Open*, 2(2), 1-10.

International Rescue Committee (2019). Scaling economic opportunities for refugee women: understanding and overcoming obstacles to women's economic empowerment in Germany, Niger & Kenya. IRC.

<https://reliefweb.int/report/kenya/scaling-economic-opportunities-refugee-women-understanding-and-overcoming-obstacles> (Erişim tarihi: 05 Şubat 2021).

Kabir, R., & Klugman, J. (2019). Unlocking refugee women's potential: closing economic gaps to benefit all. International Rescue Committee and Georgetown Institute for Women, Peace and Security, GIWPS. <https://www.rescue.org/> (Erişim tarihi: 05 Şubat 2021).

Kaya, Y. (2019). Türkiye'de tekstil sektörü. <https://www.ekovitrin.com/turkiye-de-tekstil-sektoru-makale,1482.html/> (Erişim tarihi: 08 Nisan 2021).

Kaygısız, İ. (2017). *Suriyeli mültecilerin Türkiye işgücü piyasasına etkileri*. İstanbul: Fredrich Ebert Stiftung Vakfı.

Kıvılcım, Z. (2016). Legal violence against Syrian female refugees in Turkey. *Feminist Legal Studies*, 24(2), 193-214.

Kıvılcım, Z. (2017). Lesbian, gay, bisexual and transsexual (LGBT) Syrian refugees in Turkey, J. Freedman, Z. Kıvılcım & N. Ö. Baklacioğlu (Der.), *A gendered approach to the Syrian refugee crisis* içinde (ss. 26-41). London and New York: Routledge.

Knappert, L., Kornau, A. & Figengül, M. (2018). Refugees' exclusion at work and the intersection with gender: Insights from the Turkish-Syrian border. *Journal of Vocational Behavior*, 105, 62-82.

Luik, M., Emilsson, H. & Bevelander, P. (2016). Explaining the Male Native-Immigrant Employment Gap in Sweden: The Role of Human Capital and Migrant Categories. *IZA Discussion Papers*, No. 9943.

Lutz, H. (2010). Gender in the migratory process. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 36(10), 1647-1663.

Mutlu, P., Mısırlı, K. Y., Kahveci, M., Akyol, A. E., Erol, E., Gümüşcan, İ., Pınar, E. & Salman, C (2018). Suriyeli göçmen işçilerin İstanbul ölçeğinde tekstil sektörü emek piyasasına eklenmeleri ve etkileri. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 56(1), 69-92.

Nyberg, K., Hecht, L. & Ross, J. (2003), Sociology. *Encyclopedia of Information Systems*, 121-219.

Özdemir, Ö. (2015). Savaş ve çatışmalarda şiddetin kurbanları kadınlar. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(39), 310-318.

Pinedo-Caro, L. (2020). Türk işgücü piyasasında Suriyeli mülteciler. ILO Türkiye Ofisi.

https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/publication/wcms_739463.pdf (Erişim tarihi: 08 Şubat 2021).

Roberson, Q. M. (2006). Disentangling the meanings of diversity and inclusion in organizations. *Group & Organization Management*, 31, 212-236.

Rodgers, G. (2004). Hanging out with forced migrant: Methodological and ethical challenges. *Migration Review*, 21, 48-49.

Saleh, E. (2016). The master cockroach: scrap metal and Syrian labour in Beirut's informal economy. *Contemporary Levant*, 1(2), 93-107.

Shore, L. M., Randel, A. E., Chung, B. G., Dean, M. A., Ehrhart, K. H., & Singh, G. (2011). Inclusion and diversity in work groups: A review and model for future research. *Journal of Management*, 37(4), 1262-1289.

Ticaret Bakanlığı İhracat Genel Müdürlüğü (2020). *Hazır Giyim Sektör Raporu*. Türkiye Cumhuriyeti-Ticaret Bakanlığı.

Tümtaş, M. S. (2020). *Nöbetleşe Dışlanma*, 1. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.

Ulutaş Ünlütürk, Ç. & Akbaş, S. (2018). Ötekilerin ötekisi: denizli işgücü piyasasında Suriyeli kadınlar. Ç. Ünlütürk Ulutaş (Der), *Feminist Sosyal Politika: Bakım, Emek, Göç* içinde (ss.281-308), İstanbul: Renas Yayıncılık.

United Nations (UN) (2019). International Migration 2019. UN Department of Economic and Social Affairs.

UNHCR (2015). Worldwide displacement hits all-time high as war and persecution increase. www.unhcr.org/558193896.html (Erişim tarihi: 03 Şubat 2021).

UNHCR (2019). Global Trends 2019. UN Department of Economic and Social Affairs.

UNHCR (2020). Turkey, Operational Update.

<https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/UNHCR%20Turkey%20Operational%20Update%20December%202020%20FINAL.pdf> (Erişim tarihi: 08 Şubat 2021).

UNWOMEN (2018). Geçici koruma altındaki Suriyeli kadın ve kız çocuklarının ihtiyaç analizi. UN Kadın Birimi.

Warren, T. (2003). Class-and gender-based working time? Time poverty and division of domestic labour. *Sociology*, 37(4), 733-752.

Yayın Geliş Tarihi: 09.05.2021

Yayına Kabul Tarihi: 20.12.2021

Online Yayın Tarihi: 31.12.2021

http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.1055646

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

Cilt: 23, Özel Sayı, Yıl: 2021, Sayfa: 133-150

ISSN: 1302-3284 E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ MÜLTECİLERİ'NİN BİRLEŞMİŞ MİLLETLER VE TÜRKİYE'DEN BEKLEDİKLERİ YASAL DÜZENLEMELER

Şeyma KARAMEŞE¹

Öz

Dünyada kitlesel yerinden edilmenin nedenleri sadece savaşlar değil, aynı zamanda kıtlık, kuraklık, sel ve iklim krizlerinden kaynaklanan hava kirliliğidir. Bu değişimler ve yerinden edilmeler kendi mültecilerini yaratmakta olmasına rağmen mültecilerin hukuki statüleri hala net değildir. İklim değişikliği mültecilerinin tanımı, maruz kaldıkları şiddetli iklim koşulları sebebiyle evlerinden veya ülkelerinden ayrılmak zorunda kalan kimseler olsa da (Berchin, Valduga, Garcia ve Guerra, 2017), iklim mültecileri kavramı, mültecilerin hukuki statüsü'ne ilişkin 1951 Cenevre Sözleşmesi kapsamındaki mülteci tanımına dahil değildir (Scott, 2014). Ancak günümüzde Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi'nin Ocak 2020'de aldığı kararla bu kişilerin hukuki statüleri, Kiribati Cumhuriyeti'nden Ioane Teitiota ve eşinin reddedilen başvurusu ile birlikte yeniden tartışılmaya başlandı. Komite, "güçlü ulusal ve uluslararası çabalar olmaksızın, iklim değişikliğinin alıcı devletlerdeki etkilerinin, kişileri sözleşmenin 6. veya 7. maddeleri kapsamındaki haklarının ihlaline maruz bırakabileceğine ve böylece gönderen devletlerin geri göndermeme yükümlülüklerini tetikleyebileceğine" karar vererek insanların iklim krizinden çıkarılmasının artık uluslararası mekanizmaların bir sorunu olduğunu göstermiştir. Üstelik bu karar, devletlerin geri göndermeme ilkelerinin yeniden tanımlanmasını sağlamaktadır.

Çevre felaketlerinin artan etkisi, coğrafi konumu ve jeopolitik önemi nedeniyle Türkiye'yi de etkileyecek; şüphesiz yakında Türkiye bu tür başvurularla karşılaşabilecektir. Türkiye, BM İnsan Hakları Komitesi'ne bireysel başvuru hakkını tanıdığı için, doğrudan değilse de bu yönde başvurulara karşı önlem alması ve AY (m.90) Uluslararası hukuk kurallarının AY' a aykırılığının ileri sürülememesi gerçeği doğrultusunda, gereken adımları atmalıdır. Fakat, öncelikli olarak iklim mültecileri konusunda Birleşmiş Milletler' in ciddi bir hazırlığı olmadığı söylenebilir. Bununla birlikte, Türkiye'nin çevresindeki ülkelerin etkisiyle, önümüzdeki 20 yılda kuraklık ve göçün etkisi altına girebileceği konusundaki güçlü ihtimali de göz önüne alınarak, Türkiye, 6458 Yabancılar ve

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (APA 6. Sürüm):

Karameşe, Ş. (2022) İklim Değişikliği Mültecileri'nin Birleşmiş Milletler ve Türkiye'den bekledikleri yasal düzenlemeler. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23, *Dokuz Eylül Üniversitesi Uluslararası Konferansı, Göç: Önümüzdeki Yirmi Yılın Projeksiyonu ve Ötesi*” Özel Sayısı, 133-150.

¹ Ar. Gör., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji, ORCID: 0000-0003-4125-1175, seyma.karameşe@cbu.edu.tr.

Uluslararası Koruma Kanunu'na "iklim göçmenleri" tanımı eklenmeli ve onların en temel hakları olan eğitim, sağlık ve çalışma hakları tartışılmalıdır. En azından Birleşmiş Milletler' in ve Türkiye'nin bu konuda ortaklaşa düzenleme hedeflemesi ve bunun sağlık, eğitim, barınma, çalışma koşullarını içermesi gereken çok yönlü bir çalışma yapması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Göç, İklimsel Değişim, İklim Mültecileri, Türkiye.*

THE EXPECTATIONS OF LEGAL REGULATIONS FROM THE UNITED NATIONS AND TURKIYE IN TERMS OF CLIMATE CHANGE REFUGEES

Abstract

The reasons for mass displacement in the world are not only wars but also famine, drought, flood, and air pollution due to climate crises. These changes and displacements create its own refugees; however, the legal status of climate refugees is being discussed and not clear still. Although the definition of climate change refugees is any person who, despite the circumstances they are exposed to, has had to leave their homes or countries due to the effects of severe climate events (Berchin, Valduga, Garcia & Guerra, 2017), still the concept of environmental refugees is not covered by the definition of refugee under the 1951 Geneva Convention on the Legal Status of Refugees (Scott, 2014).

However, nowadays with the decision of United Nations Human Rights Committee on January, 2020 the legal status of these people started to be discussed despite the rejected application of Ioane Teitiota and his wife from the Republic of Kiribati. By applying New Zealand in 2013, he claimed that his and his family's lives at risk because of the rising sea levels. This judgement -which is the first of its kind- opens the door to future protection claims for people whose lives and wellbeing have been threatened due to climate changes. The Committee by ruling that "without robust national and international efforts, the effects of climate change in receiving states may expose individuals to a violation of their rights under articles 6 or 7 of the Covenant, thereby triggering the non-refoulement obligations of sending states" has shown that the displacement of people from the climate crisis is now an issue of international mechanisms. Moreover, this decision creates re-definition of the non-refoulement principles of the states.

The growing influence of environmental disasters will also affect Turkey because of its geographic location and no doubt it will face with such applications soon. Turkey, to recognize the right of individual petition to the UN Human Rights Committee should take measures in directly against the applications and Constitution (Article 90) in line with the fact that it cannot be claimed that the rules of international law are contrary to the Constitution, the necessary steps should be taken. Thus, it can be said that the United Nations agency has no serious preparations. However, Turkey who would be under effect of migration and drought within the surrounding countries should add the definition "climate migrants" into 6458 Foreigners and International Protection Law. Therefore, the preparation and adoption of new definition as climate migrants with their vital rights in terms of working, education and health need to be discussed. At least, both the United Nations and Turkey should make comprehensive study and regulations together in this regard.

Keywords: Migration, Climate Change, Climate Refugees, Turkey.

GİRİŞ

İklim değişikliği, yirmi birinci yüzyıldaki dünya siyasetinin bir gerçeği olarak, önümüzdeki yıllarda, evlerini ve köylerini terk edip başka yerlere sığınmak zorunda kalacak milyonlarca insanın hayatını temelden etkileyecek bir gerçeklik olarak halihazırda varlığını sürdürmektedir. İklim krizleri sebebiyle göç eden insanların bir kısmı kendi ülkelerinin farklı bölgelerine sığınmakta, ancak diğerleri sınırları geçmek zorunda kalmaktadır. Bununla birlikte, uluslararası düzeyde hala evrensel olarak kabul edilmiş bir "iklim mültecileri" tanımı bulunmamaktadır. Bu kavram ilk defa 1970 yılında, Worldwatch Enstitüsü'nden Lester Brown tarafından kullanılmıştır. 1985 yılından sonra da Essam El-Hinnawi'nin Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı için hazırlanan Çevresel Mülteciler başlıklı raporda ifade etmesi ile yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır (Picchi, 2016). Literatürde en genel tanımıyla iklim mültecileri, maruz kaldıkları şiddetli iklim koşulları sebebiyle evlerinden veya ülkelerinden ayrılmak zorunda kalan kimseler (Berchin, Valduga, Garcia ve Guerra, 2017) olarak tanımlansa da bu kimseler mültecilerin hukuki statüsüne ilişkin 1951 Cenevre Sözleşmesi kapsamındaki mülteci tanımına dahil değildir (Scott, 2014). Bu sebeple, çevresel bir sorunun sonucu olan iklim mültecileri kavramı, ciddi bir insan hakları sorunu olarak da karşımızda durmaktadır.

Ancak bu kişilerin hukuki statüleri, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi'nin Ocak 2020'de Kiribati Cumhuriyeti'nden Ioane Teitiota ve eşinin başvurusu ile birlikte aldığı karara dayanarak güncel, detaylı ve hukuki bir perspektiften tartışılmaya başlanmıştır. Teitiota, 2013'te Yeni Zelanda'ya başvurarak, yükselen deniz seviyeleri nedeniyle kendisinin ve ailesinin hayatlarının risk altında olduğunu iddia etti. Bu başvuru, olumsuz sonuçlansa da iklim değişiklikleri nedeniyle hayatları ve refah düzeyleri tehdit altında olan insanlar için ileride olumlu gerçekleşebilecek koruma taleplerinin kapısını açma girişimi olduğunu kabul etmek gerekir. Bu sonucun çıkarılmasındaki en büyük sebep, BM İnsan Hakları Komisyonu'nun mülteci tanımını Konvansiyon' dan daha geniş perspektiften yorumlayarak, Teitiota ve eşinin yaşam hakkının tehdidinin olup olmadığına bakarak karar vermesi çok ilgi çekici hale gelmiştir. İleride gerçekleşecek herhangi bir tehdide karşı da açık kapı bırakmış olmasıdır.

Komite, güçlü ulusal ve uluslararası çabalar olmaksızın, iklim değişikliğinin alıcı devletlerdeki etkilerinin, kişileri sözleşmenin 6. veya 7. maddeleri kapsamındaki haklarının ihlaline maruz bırakabileceğine ve böylece gönderen devletlerin geri göndermeme yükümlülüklerini tetikleyebileceğine karar vererek insanların iklim krizinden çıkarılmasının artık uluslararası mekanizmaların bir sorunu olduğunu göstermiştir. Üstelik bu karar, devletlerin geri göndermeme ilkelerinin yeniden tanımlanması sonucunu ortaya çıkaracaktır.

Dünya çapında hemen hemen her ülkenin bu sorunla yüzleşme ihtimali varken günümüzde özellikle, Tuvalu, Kiribati, Vanuatu, küçük pasifik adaları iklim değişikliğinin yüzü haline gelmiş bölgelerdir ve toprakları tamamen sular altında kalma tehdidiyle karşı karşıyadır. Bu durum, sakinlerin çoğunu Fiji, Yeni Zelanda ve diğer komşu bölgelere sığınmaya zorlamaktadır. Bu durumun üstesinden gelmek için hükümetler tarafından ikili anlaşmalar yapacak yaklaşımlar geliştirilmiştir. Yeni Zelanda ile Tuvalu arasında imzalanan Pasifik Erişim Kategorisi (PAC) anlaşması, Yeni Zelanda'nın göçmenlik yasalarını gevşetmesi ve oturma izni verilmesi için belirli bir kota öngörmesi böyle bir anlaşmaya örnektir (Jolly& Ahmad, 2018, s.217). Bununla birlikte sorun devletler arası anlaşmaları aşacak seviyede, uluslararası bir sorun olmakta ve birçok ülkeyi de etkisi altına almaya devam edecektir. Bu sebeple, uluslararası kurumlarla bağlayıcı ortak çalışmaların yapılması soruna daha ciddi bir katkı sağlayacaktır.

Çevre felaketlerinin artan etkisinin, coğrafi konumu nedeniyle Türkiye'yi de etkilemesi ve ülkenin, iklim mültecileri statüsünü kazanmak için başvuran göçmenlerle karşılaşması kaçınılmaz olacaktır. Türkiye, BM İnsan Hakları Komitesi'ne bireysel başvuru hakkını tanımış olması nedeniyle, sözü edilen kararın, Türk Anayasası'nın 90. Maddesine göre, Anayasaya aykırılığı ileri sürülemeyecek nitelikte olması nedeniyle, bu konuda hızlı adım atması gerekir. Türkiye'nin iklim mültecilerine koruma sağlama yükümlülüğü tartışmaları merkeze alındığında, BM İnsan Hakları Komitesi'nin vaka bazlı son kararı uzun vadede Türkiye'yi de etkileme ihtimalini de gündeme getirecektir. Birleşmiş Milletler' in bu konuda ciddi bir hazırlığı olmamasına rağmen, Türkiye'ye çevre ülkelerden önümüzdeki 20 yılda kuraklık ve göçün artabileceği öngörülerek BM ile bir hazırlık içine girmesi zorunlu bir durum haline gelmiştir. Türkiye iklim değişikliklerinden doğrudan etkilenen ülke olarak gerekli yasal düzenlemeleri ve gereken fiili hazırlıkları, şimdiden harekete geçmelidir. Bu nedenle, iklim göçmenleri kavramının kabulü ve onlara yönelik bir mevzuatın hazırlanması ve kabulü şimdiden tartışılmalıdır. Bu göçmenlik yasası, kaçınılmaz olarak gerçekleşecek göçün nasıl daha etkin bir şekilde yönetilmesi gerektiğine yönelik olmalıdır. En azından Birleşmiş Milletler'in ve Türkiye'nin bu konuda hükümet düzeyinde çalışma yapmaları ve bu çalışmanın göçmenlerin eğitim, sağlık, barınma, çalışma koşulları gibi farklı alanları kapsaması gerekmektedir.

GÖÇ OLGUSU VE İKLİM GÖÇMENLERİ

Göç, temel itibariyle, “insanlık tarihinin ilk dönemlerinden beri süregelen bir mekân değiştirme eylemi (Sunata, 2015, s. 462) olarak ifade edilse de daha karmaşık ilişkiler ağının bir parçası olduğunu vurgulamak göçün çok boyutluluğunu anlamak açısından hayattır. Bu noktada, “göç, toplumsal varoluşun her boyutunu etkileyen ve kendi karmaşık dinamiklerini geliştiren bir süreçtir” (Castles& Miller, 2008:30) demek tartışmayı açan bir yaklaşımı da beraberinde getirmektedir. Tarih boyunca insanoğlu içinde bulunduğu kötü koşulları bertaraf etmek için veya daha iyi koşullarda yaşamak için yer değiştirme yoluna gitmiştir

(Abadan Unat, 2017), fakat günümüzde dönüşen dünya düzeni ve globalleşme eğilimleri 21. yy' da göçü daha önemli bir noktaya taşımaktadır (İçduygu& Biehl, 2012). Göçlerin hızla "küresel", "siyasal" "hızlı", "kadınsı" ve "farklı" olması (Castles& Miller, 2008: 12-14) bu dikkati arttırmada temel unsur olmuştur. Literatürde genel olarak göçü tetikleyen gerekçeler olarak savaş, iç karışıklıklar, ekonomik sıkıntılar, siyasi baskı sıralanırken, özellikle son 20 yılda, iklim değişikliği ile göç arasındaki ilişkiye artan bir ilgi gözlemlenmektedir.

Hızlı nüfus, ekonomik büyüme, doğal kaynakların yüksek kullanımı, ülke yönetiminde oluşan sıkıntılarla içiçedir (Headey ve Jayne, 2014) ve bu sıkıntılar iklim krizlerine bağlı göçünün tetikleyici unsurları olarak ortaya çıkmaktadır. Çevreciler, özellikle nüfusun büyük oranda yer değiştirmesiyle birlikte oluşacak yönetim krizine ve bunun sakinlerine odaklanarak, küresel ısınmanın negatif etkilerini tartışmakta ve göçü önlemeye yönelik çabalar sarf etmektedir. Halbuki, kamu politikasının amacı göçü tamamen önlemek değil, uygun yollarla ve yasal koşullar altında gerçekleşmesini sağlamak olmalıdır (Castles, de Haas& Miller, 2014). Bu tür göçleri önlemek için harekete geçilmesi ve mülteci tanımının iklim değişikliği nedeniyle yerlerinden edilmiş insanları da içerecek şekilde genişletilmesi çağrısında bulunulsa da biz bu çalışmada göçü tamamen durdurulması gereken olumsuz bir olgu gibi ele almıyor, geldikleri ülkede topluma entegre olmalarını sağlayacak iyileştirici uygulamalarla birlikte inceliyoruz. Bu sebeple göçmenlerin beklentileri ile yerleştikleri ülkenin güvenlik, sağlık, ekonomik şartları arasında bir denge olması gerektiğine inanıyoruz. Bu dengeyi sağlayabilmek için iklim göçmenleri yasasında ele alınması gereken, halihazırda mevzuatta bulunan eksiklikleri incelemeye çalışacağız.

BM İNSAN HAKLARI KOMİTESİ'NİN İKLİM MÜLTECİLERİ İLE İLGİLİ KARARI: IOANE TEITIOTA KİRİBATİ DAVASI

2013 yılında, Yeni Zelanda'da Kiribati vatandaşı olan Ioane Teitiota'nın yasal davası, iklim değişikliği mülahazaları kapsamında mülteci statüsüne yönelik en kapsamlı yasal taleplerden biri olarak uluslararası tanınırlık kazandı. Teitiota davası, mahkemelerin yasal gereklilikleri oldukça geniş bir anlamda yorumlaması nedeniyle Yeni Zelanda'nın yasal çerçevesinin iklim kaynaklı göç durumuna yanıt verme kapasitesini gösterdi. Ayrıca sınırların nerede olduğunu da net bir şekilde gösterdi. Teitiota, kendisinin ve eşinin vizeleri sona erene kadar Yeni Zelanda'da yasal bir göçmen statüsündeydi. Sınır dışı edilmekle karşı karşıya kalan Teitiota, 2009 Göçmenlik Yasası'nın 129. bölümü uyarınca mülteci statüsü talebinde bulundu ve memleketi Kiribati'nin çevre ve ekonomik koşullarının, geri dönmeye zorlarsa kendisi ve ailesi için bir tehdit olduğunu iddia etmişti.

1951 Cenevre Konvansiyonu "Mülteci" kavramının tarifini madde 1(A)'da yapmıştır. Buna göre mülteci; ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden, zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin

korumasından yararlanamayan ya da söz konusu korku nedeniyle, yararlanmak istemeyen yahut tabiiyeti yoksa ve bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen kişidir.

Teitiota' nın iddiası, bu dar kapsamlı tanımlamanın aksine daha geniş kapsamlı bir okuma altında ele alındı fakat yine de 1951 Mülteci Sözleşmesi kapsamındaki kriterleri karşılamadığı gerekçesiyle, Göçmenlik ve Koruma Mahkemesi başvurusunu reddetti. Başvurusu reddedildiği halde, Teitiota' ya temyiz için birden fazla izin verildi, bu da davasının Yeni Zelanda'daki en yüksek yasal düzey olan Yüksek Mahkeme'ye ulaşmasıyla sonuçlandı. Bu karar sırayla Yüksek Mahkeme, Temyiz Mahkemesi ve Yargıtay'a yapılan temyizde onandı. Her mahkeme, Teitiota' nın mülteci statüsüne uygun olmadığını ifade ederek, 2015 yılında sınır dışı edilmesine yol açan diğer kararları onayladı. İç hukuk yollarını tüketen başvuru, Yeni Zelanda'nın kendisini zorla Kiribati'ye iade ederek yaşam hakkını ihlal ettiğini iddia ederek, İhtiyari Protokol uyarınca Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi ile görüşme yapmıştır.

Teitiota' nın iddiasıyla ilgili olarak iki ana sorun karşımıza çıkmaktadır. Birincisi zulüm kavramı diğeri ise iddiasının zamanlaması. Komite, Kiribati'ye dönmesi halinde Teitiota' nın Cenevre Konvansiyonu çerçevesinde gerçek bir zulüm ile karşı karşıya olmadığını belirlemeye çalışmıştır. Geçmişte herhangi bir arazi sorunu yaşamadığı gibi gelecekte de böyle bir sorunla karşılaşp yaralanma riski olmadığına karar vermiştir. Yiyecek, içme suyu, barınma gibi imkanlara hala erişebilecek durumu vardır. Tüm bu sebeplerden dolayı da Konvansiyonun belirttiği gibi mülteci kapmasına sokulamaz. Bununla birlikte bu karar, Kiribati Hükümeti'nin rolünü ve vatandaşlarını bilinen zararlardan koruma görevinden vazgeçip vazgeçmediğini göz önünde bulundurarak bu gerekliliğin daha geniş bir okumasını yapmıştır (McAdam, 2011: 134) ve hükümetin yeterli adımlar atmadığına dair bir kanıtın olmadığına hükmetmiştir. Bu noktada, BM İnsan Hakları Komitesi iklim değişikliğinin getirdiği zararlardan ötürü iltica talebinde bulunan kişilerin sınır dışı edilemeyeceğini, bir değerlendirmeye tabii tutulması gerektiğine karar vermiştir. Başvurucunun Kiribati Cumhuriyeti'ne geri gönderildiğinde gerçek bir riskle karşı karşıya olduğu iddiasının taraf devlet yetkilileri tarafından değerlendirerek, Sözleşme'nin 6.maddesini işleme sokmuş ve yaşam hakkına tehdit kapsamında ağır bir keyfilik veya adaletsizlik olup olmadığını değerlendirmesi gerektiğini belirtmiştir. Komite, yaşam hakkının ihlaline ve hükümetin sorumluluğunu yerine getirmediğine dair bir kanıt bulamamış fakat yine de gelecekteki sığınma taleplerinin olumlu şekilde değerlendirilmesi noktasında açık bir kapı bırakmıştır. İlerde oluşabilecek ani veya yavaş yavaş gelişen hayati tehlike oluşturan bireysel başvurular durumunda başarı şansını arttıracak bir karara imza atmıştır (Safi, 2020, ss. 525-535). Özetle, başvuru iddiası başarısız olsa da karar yine de 'dönüm noktası' olarak dikkate değerdir çünkü BM İnsan Hakları Komitesi, devletlerin, bireyleri iklim değişikliklerinin yaşam hakları için gerçek bir risk oluşturduğu yerlere zorla geri

göndermeme yükümlülüğünün olduğunu kabul etti. Sonuç olarak, iklim mültecilerinin uluslararası insan hakları hukuku kapsamında korunmasında önemli bir hukuksal gelişmeyi temsil etmektedir. Bu da ileride farklı ülkelere iklim değişikliği sebebiyle yapılacak başvurulara kapı açmakta, ülkelere yeni sorumluluklar yüklemektedir.

TÜRKİYEDE'Kİ UYGULAMALARIN İKLİM MÜLTECİLERİ İLE İLİŞKİSİ

Türkiye iklim değişikliği konusunda ulusal düzeyde düzenlemeler yapan ve uluslararası anlaşmalara imza atan ülke konumundadır. İklim ve Hava Yönetim Koordinasyon Kurulu'nun kurulmasının yanında, Türkiye İklim Değişikliği Stratejisi 2010-2023, İklim Değişikliği Eylem Planı 2011- 2013, Türkiye'nin İklim Değişikliği Uyum Stratejisi ve Eylem Planı 2011-2013; Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi Kapsamında İklim Değişikliği Birinci Ulusal Bildirim 2007; Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi Kapsamında İklim Değişikliği Beşinci Ulusal Bildirim 2013 hazırlanmıştır (Ekşi, 2016).

İklim değişikliğine karşı önlem almanın yanında, bu sebeple göç eden nüfusun yönetilmesi de diğer ülkeler için olduğu gibi Türkiye için de hayati bir önem taşımaktadır. Bu yönetimin sağlıklı gerçekleşebilmesi için öncelikle göçmen kategorileri ve onlarla ilişkili mevzuat tartışılmalıdır. İklim mültecileri kavramı hukuki olarak var olmadığı gibi, zaten Türkiye'nin halihazırdaki mevzuatla yaşam tehdidi olan herkese mülteci statüsü vermesi de mümkün değildir. Bunun sebebi, Türkiye'nin, 1951 Cenevre Konvansiyonu'na coğrafi sınırlama ile katılmış olması ve Avrupa dışından gelenlere mülteci statüsü vermemesidir. Avrupa'dan gelen ve sığınma talep edenlere YUKK'un 61. maddesi uyarınca mülteci statüsü verilebilecektir. Onun yerine 1951 Cenevre Konvansiyonu'nda yer alan mülteci tanımına uyan fakat Avrupa dışından gelenlere şartlı mülteci statüsünü vermektedir. Avrupa dışından gelen ve sığınma talep edenlerin tabi olduğu hukuki rejimi, YUKK'un 62. maddesi ile düzenlenmiştir. Bir başka deyişle, bu madde uyarınca mülteci tanımında yer alan şartları yerine getirmekle beraber Avrupa dışından gelenler "şartlı mülteci" olarak adlandırılmaktadır. Şartlı mülteci statüsü verilenlere, üçüncü ülkeye yerleştirilinceye kadar Türkiye'de kalmaları için geçici ikamet izni verilmektedir. Bir başka ifade ile, Avrupa dışından gelenlere, Uluslararası Hukuk'un bir yükümlülüğü çerçevesinde değil de, tamamen insani kaygılarla ve iç hukuk kuralları doğrultusunda, ülkesinde kalmalarına imkan sağlamıştır. Öte yandan, 5510 sayılı yasa ile getirilen geniş imkanlar kullanılarak, daha alt düzeydeki düzenleyici işlemler kullanılarak, Türkiye'deki Suriyelilerin de dünyanın çok az ülkesinde görülen "göçmenlere sağlık imkanı"ndan yararlanmaları sağlanmıştır.

Bu iki statünün yanı sıra Türkiye taraf olduğu milletlerarası antlaşmalarda yer alan non- refoulement (geri göndermeme) ilkesi kapsamına giren yabancıları

sınırdışı etmeme ve ikincil koruma sağlama yükümlülüğü altındadır. “Tamamlayıcı koruma” olarak da bilinen “ikincil koruma” geçici korumadan farklı bir statüdür ve bireysel başvurularda bir araç olarak kullanılır.

Özetle, ikincil (tamamlayıcı) koruma “Non-refoulement” ilkesine dayanır ve hayat ve hürriyetinden yoksun bırakılan insanların geri gönderilmeme yükümlülüğünü ifade eder. YUKK’un 63. maddesine göre, mülteci veya şartlı mülteci kategorisine girmeyen fakat menşe ülkesine veya ikamet ülkesine geri gönderildiği takdirde ölüm cezası, işkence, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza veya muamele, ülke genelinde veya uluslararası silahlı çatışma ile karşılaşacak kişiler ikincil koruma statüsüne alınırlar. Fakat, bu sebepler arasında iklim göçmenleri bulunmamaktadır ve Türkiye’nin YUKK’un 63. Maddesine göre böyle bir yükümlülüğü yoktur.

Aynı şekilde, başka bir kategori olan geçici koruma yükümlülüğünün iklim mültecileri için sağlanıp sağlanmayacağı da tartışmanın diğer boyutunu oluşturmaktadır. Kitlesel göç halinde uygulanan geçici koruma statüsü Türkiye’de şu anda Suriye’li sığınmacılar için uygulanan bir prosedürdür. Bu anlamda, geçici koruma, sınırlarımıza topluca gelen yabancılar için uygulanan bir koruma türü olup, YUKK’un 91. maddesine göre, ülkesinden ayrılma mecburiyetinde kalan, ülkesine dönme imkânı bulamayan acil ve geçici olarak sınırlarımıza gelen kişiler için uygulanmaktadır. Kimlerin geçici koruma altına alınacağı ise kesin olarak belirtilmediği için iklim göçmenlerinin bu kapsama alınması idarenin yetkisi altındadır (Ekşi, 2016, ss. 53-54).

KÜRESEL İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ VE TÜRKİYE’YE OLASI ETKİLERİ

Dünyanın farklı coğrafyalarında olduğu gibi Türkiye’de de küresel iklim değişikliğinin etkileri günden güne artmakta, Türkiye coğrafi konumu sebebiyle göç ağlarının merkezinde yer almaktadır. Bu anlamda iklim değişikliğine bağlı olarak oluşan hem iç göç hem de dış göç Türkiye’yi etkisi altına almaktadır. Türkiye karmaşık iklim yapısı ve doğal olarak üç tarafının denizlerle çevrili olması, arızalı bir topografyaya sahip bulunması ve orografik özellikleri nedeniyle özellikle küresel ısınmaya bağlı olarak, görülebilecek bir iklim değişikliğinden en fazla etkilenecek ülkelerden birisidir (Öztürk, 2020: 48). İklim değişikliği uzun vadede ulus aşırı göçe sebep olsa da ülkeler uluslararası yükümlülükler altına girmekten kaçındıkları için göçmen kabul etmek istememekte, bu da genel olarak iklim değişikliğine bağlı ülke içi yer değişikliğine sebebiyet vermektedir. Bu sebeple ilk olarak, birçok küresel raporun konusu olarak iç göç karşımıza çıkmaktadır. İsviçre merkezli “Ülke İçinde Yerinden Edilme İzleme Merkezi” (IDMC) tarafından yayınlanan rapora göre, sadece 2018 yılında 144 ülkede 17,2 milyon kişi doğal afetler nedeniyle ülke içinde yerinden edildi. 2008-2018 döneminde toplam rakamın 265 milyona ulaştığı ifade ediliyor. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) ve Denizaşırı Kalkınma Enstitüsü tarafından 2017 yılında yayınlanan "İklim Değişikliği, Göç ve Yerinden Edilme" raporuna göre ise, 2016

yılında en büyük 10 göç hareketi iklim tarafından tetiklendi; bu göç ile en çok Filipinler, Çin ve Hindistan etkilendi. UNDP raporu, iklim değişikliği nedeniyle daha büyük kitlesel hareketlerin gerçekleşeceğini öngörmektedir. 2050 yılında deniz seviyesinin yükselmesi, kuraklık ve seller nedeniyle yaklaşık 200 milyon kişinin yerleşim yerlerinden ayrılmak zorunda kalacağı tahmin edilmektedir. IDMC raporları Türkiye'den de bahsetmekte ve Türkiye'de iklim veya afet kaynaklı göç oranının diğer bölgelere göre daha düşük olmasına rağmen, son on yılda iç göç kapsamında 275.313 kişinin bu nedenle göç ettiğini raporlamaktadır (2018).

Türkiye; Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının birbirine yaklaştığı bir konumda olduğundan dolayı doğu ve batı kültürleri arasında yer almaktadır. Asya kıtasının güneybatı ucunda yer alan Türkiye, Anadolu yarımadası üzerindedir. Topraklarının bir kısmı, Avrupa'nın güneydoğusundaki Balkan yarımadasının bir bölümünü oluşturan Trakya üzerindedir. Dolayısıyla Türkiye hem Asya hem de Avrupa ülkesidir. Türkiye aynı zamanda bir Ortadoğu ülkesidir ve Orta Doğu ülkelerinin bir kısmı Afrika ülkelerinin bir parçası olduğu için Türkiye için "Afrika kıtası ile temas halinde olan bir ülke" tanımı doğru olacaktır (Tuba, 2020, s. 11-12). Bu sebeple, özellikle Orta Doğu ve Afrika'dan iklim değişikliği sebebiyle gerçekleşecek göç akınlarının Türkiye'yi doğrudan etkilemesi ve ulus aşırı göçe sebebiyet vermesi beklenen durumlardır. Özellikle Afrika'da yakın gelecekte çekirgelerden dolayı insanların yemek bulamama durumunda kuzeye göç etmeleri beklenmektedir. Bu yer değişikliği sebebiyle yapılan tahminlerde Türkiye'nin 10 milyon kişiye daha su sağlamak zorunda kalabileceği ortaya koyulmaktadır. Afrika'nın kuzey bölgelerinden Türkiye'ye göçün 5-10 sene içinde çoğalması ve Avrupa Birliği'nin sınırlarını kapatması nedeniyle bu göç yolunun Türkiye üzerinden kuzeye gitmesi beklentisi vardır (Independent, 2021).

Her iki durumda yani ülke içi veya ülke dışı yer değişikliğinde artan nüfus yoğunluğu Türkiye'yi farklı yönlerden etkileyecektir. Aşağıda temel başlıklar halinde belirtilen iklim değişikliğinin olası etkileri nüfusu her yönden etkisi altına alacaktır. Tüm bu sebepler, iklim göçmenleri' nin ve ilgili hususların mevzuata eklenmesine giden yolu açmaktadır.

Türkiye'ye olabilecek muhtemel etkilerini temel olarak ekonomik etkiler, çevresel etkiler ve sosyo-kültürel etkiler olarak üç başlık halinde belirleyebiliriz.

Ekonomik etkiler olarak üründe kayıp, böcek istilası, ulusal büyümede gerileme, ekonomik daralma, su kaynaklarına erişimde yüksek fiyatlar, çiftçi gelirlerinde oluşabilecek gelir kayıpları, yiyecek üretiminde düşüş ve stoklarda azalma, enerji üretiminde düşüş, vergilerde azalma ve turizm gelirlerinde eksilme gibi ana başlıklar sıralanabilir. Çevresel etkiler ana başlıklar halinde toprağa bağlı su ve rüzgâr erozyonu, bitki alanlarının zarar görmesi, su kalitesinde yaşanacak bozulma, hayvan kalitesindeki bozulmalar ve doğal yaşam alanlarının daralmasıdır. Son olarak, sosyal etkiler olarak toplumsal uyumsuzluk, göç olaylarında hem iç hem dış göç olarak artış, yoksullukta yükselme ve buna bağlı olarak yiyecek kıtlığı olarak ifade edilebilir.

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER VE TÜRKİYE ARASINDAKİ İKİLİ İŞBİRLİĞİ' NİN KAPSADIĞI ALANLAR

Mevsim değişikliği ülke içinde bölgesel değişikliklere sebebiyet verse de çoğunlukla, esas problemin ülkeler arası yer değiştirmek isteyen göçmenlerin yasal tanımlamalarından kaynaklandığını, bu sebeple de mülteci tanımının dışında kalan bu göçmeler için ülkelerin BM ile ortak kararlar almaları gerektiğini belirtmiştik. Bu sebeple literatüre ek olarak hukuki olarak da bir iklim mültecileri tanımı yapılmalı, bu da ülkeleri bağlayıcı bir unsur olmalıdır. Türkiye merkezli bu makalede, iklim mültecileri kavramı literatürde sık kullanılan bir kavram olsa da Cenevre Konvansiyonunda mevsim krizinden etkilenen göçmenleri kapsayacak bir tanımlamanın olmadığını ifade etmiş, Türkiye'deki uygulamalardan da sadece yönetimin takdirine bağlı olarak bu göçmenlere geçici koruma statüsü verilebileceğini bir önceki bölümde belirtmiştik. Fakat geçici koruma statüsü zaten halihazırda bulunan Suriye göçmen krizi sebebiyle birçok sorunun merkezi olmuştur. Daha önce ifade ettiğimiz gibi, geçici koruma, iç savaş, yaygın insan hakları ihlalleri, doğal afetler gibi öngörülemeyen ve acil bir duruma dayanan bir kitlesel akın sonucunda göç etmek zorunda kalan, yerinden edilmiş kişileri korumak için oluşturulmuş bir kavram olarak tanımlanabilir (Fitzpatrick, 2000: 279-282). Bu statü, acil koruma sağlarken bu akınla nasıl başa çıkılacağına dair karar verebilmek için bu yoğun akını yaşayan devletlere bir mola vazifesi görmektedir. Birkaç aydan birkaç yıla kadar değişebilen belirli bir süre sonunda geçici koruma statüsü veren ülkelere, iltica talebinin tanınması, menşe ülkelerine geri dönmesi veya yeniden yerleştirilmesi gibi kalıcı bir çözüm bulması beklenir (Yakoob, 1999: 618). Bu statü, süre olarak sınırlı ve geçici durumlar için ani çözüm arayışı gerektiren hallerde başvurulmuş bir yöntem olması sebebiyle, insan hakları ihlallerini engellemesi bakımından takdir eden bir uygulama iken, uzun vadede göçmenleri arafta bırakan bir etkisi vardır. Özellikle 9 yıla yakın zamandır Türkiye'de bulunan Suriye'liler örneğinde olduğu gibi zaman geçtikçe geri dönememeleri ve buraya da tam olarak yerleşememeleri sebebiyle topluma entegre olma noktasında ciddi sıkıntılar yaşamaktadırlar. Türkiye'nin hali hazırda yaşadığı bu durum bile gelecekte karşılaşılabilecek iklim krizlerine bağlı olarak gerçekleşecek kitlesel akınlarda tekrar aynı koruma kararının verilemeyeceğini ve uzun vadeli net kararlar alınması gerektiğini göstermektedir.

Bu sebeple şimdiden BM İnsan Hakları Komisyonu ile Türkiye arasındaki ikili görüşmeler neticesinde Türkiye Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'na iklim değişikliği göçmenleri eklenmeli ve "iklim göçmenleri" olarak yeni bir yasal tanım oluşturulmalıdır. İklim Göçmenleri'nin tanımı, iklim değişikliğiyle ilgili sebepler neticesinde anavatanları yaşanmaz hale gelen ve bu yüzden ulusal sınırları aşmak zorunda kalan insanları içermelidir. Cenevre Konvansiyonunun yeni baştan yazılarak, iklim göçmenleri kavramının BM ve Türkiye arasındaki bu öncü çalışmalar neticesinde konvansiyona dahil edilmesi gerekmektedir.

Mevzuata eklenen bu göçmen gruba kanuni çerçevesi belirgin olanaklar sağlanmalı, hakları korunmalı ve özellikle üç temel alan olan eğitim, sağlık, çalışma hakları net şekilde düzenlenmelidir.

Eğitim

Eğitim, vatandaşlık hakkına sahip her birey gibi göçmenlerin de temel ve vazgeçilmez bir hakkıdır. Türkiye’de bulunan geçici koruma statüsündeki her göçmenin, mültecinin veya sığınmacının buna erişebilmesi için uluslararası anlaşmalar ve içte hazırlanan yasal düzenlemeler sağlanmalıdır. Bu noktada, diğer göçmen gruplar gibi, iklim krizinden etkilenen göçmenler için özel olarak, iklim göçmenlerine yönelik eğitim-öğretim hizmetleri düzenlenmeli ve tıpkı geçici koruma yönetmeliğinde Suriye’li göçmenler için kurulan, onların eğitim olanaklarından yararlanmasını sağlayan birimlerin benzerleri MEB nezdinde kurulmalıdır. İklim göçmenlerinin hem çocukları hem de kendileri var olan mevzuata eklenmelidir. Özellikle 16 Mayıs 2016 yılında MEB Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü bünyesinde kurulmuş olan “GÖÇ ve Acil Durum Daire Başkanlığı”nın ilgi alanına dahil edilerek, bu göçmenlerinin eğitim durumları düzenlenmelidir.

UNICEF’in 2019 yılında yayınladığı Türkiye’deki Geçici Koruma Altındaki Çocukların Eğitimine ilişkin İstatistik Raporuna göre MEB Göç ve Acil Durum Daire Başkanlığı’nın başlıca görevleri şunlardır;

- “ Göç ve acil durum vakalarında, ilgili birimlerle koordinasyon içinde, MEB’e bağlı örgün eğitim ve yetişkin eğitimi kurumlarında eğitim faaliyetleri yürütmek
- Göç ve acil durum vakalarında eğitim politikaları geliştirmek, bu politikaları uygulamak, izlemek ve değerlendirmek
- Kriz durumlarında geçici olarak kurulan eğitim merkezlerinde yürütülen faaliyetleri planlamak, izlemek ve raporlamak
- Göç ve acil durum vakalarında eğitim programları ve materyalleri hazırlamak
- Göç ve acil durum vakalarında eğitim ve destek programları sunmak için çalışan ulusal ve uluslararası paydaşlar arasında koordinasyon sağlamak
- Göç ve acil durum vakalarında MEB’in merkez ve taşra teşkilatı arasında koordinasyon kurulmasını sağlamak
- Göç ve acil durum vakalarında ulusal ve uluslararası kuruluşlar arasında eğitimle ilgili iş birliği kurulmasını sağlamak”

Bu görevler doğrultusunda Türkiye’nin yalnızca Suriye’li sığınmacılar için değil, diğer tüm mülteci ve sığınmacı kapsamına giren bireylerin eğitim

olanaklarından yararlanmasını sağladığını ifade edebiliriz. Özellikle çocuk yaştaki göçmenlerin eğitimleri MEB tarafından devlete aktararak tek merkezden koordinasyon sağlanmış ve okullaşmada başarıyı arttıran bir unsur olarak karşımıza çıkmıştır. İlkokul düzeyinde eğitime erişim daha yüksek düzeyde olsa da hala okul öncesi eğitime erişim, lise kısmında okullaşma ve yükseköğretime ulaşma anlamında sıkıntılar devam etmektedir (UNICEF, 2019). Tüm bunlar dikkate alınarak, iklim göçmenlerinin eğitime ulaşmada yaşayabilecekleri muhtemel sıkıntılar ilerisi için bertaraf edilmelidir. Eğitim aynı zamanda uyum sağlamaya yol açan bir mekanizma da olduğu için sadece çocukların eğitimi değil, yetişkinlerin eğitimi de dikkate alınmalıdır. Türkçe öğretmenin yanında, çalışma hakkıyla ilintili olarak uzun vadede devlet ve toplum üzerindeki yükün hafifletilmesi düşünülerek mesleki eğitim de (Kaya& Yılmaz Eren, 2015) iklim göçmenlerinin eğitim olanakları kapsamına dahil edilmelidir.

Sağlık

Göçmenler, yaşadıkları ruhsal sıkıntılara ek olarak, barınma, beslenme, salgın hastalık gibi nedenlerle sağlık sorunları yaşamakta ve gittikleri ülkede ivedilikle sağlık hizmetlerinin sağlanmasına ihtiyaç duymaktadırlar.

Türkiye’de Genel Sağlık Sigortası uygulamasına bakıldığında görülmektedir ki 5510 sayılı Kanununun 60. Maddesindeki GSS kapsamına dahil olanlar kişiler arasında uluslararası koruma başvurusu veya statü sahibi ve vatansız kişiler bulunmakta olup, bu kişiler 2008 yılı itibariyle yürürlüğe giren 5510 sayılı kanunla sağlık sigortası kapsamına alınmışlardır. Uluslararası koruma kapsamında ise, 6458 sayılı kanunda mülteci, şartlı mülteci veya ikincil koruma statüsü elde etmiş kişiler vardır. 6458 sayılı Kanununun 89. Maddesinde, herhangi bir sağlık güvencesi olmayan ve ödeme gücü bulunmayan mültecilerin 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu hükümlerine tabi olup genel sağlık sigortasından yararlanacakları ve primlerinin ödenmesi için Genel Müdürlük bütçesine ödenek verileceği belirtilmiştir. Ödenek sonrasında, mülteciler kanuna göre herhangi bir sağlık güvencesine sahip değilse genel sağlık sigortasından yararlanabileceklerdir. Fakat Genel Müdürlük bütçesinden karşılanan sağlık harcamaları yine Genel Müdürlük tarafından ödeme gücüne göre tahsil edilecektir (Çallı, 2016, s. 151).

Geçici Koruma Yönetmeliği’ne baktığımızda ise sağlık hizmetlerinin sağlanacak temel hizmetlerin başında ifade edildiğini görmekteyiz. Yönetmelik’in 27. maddesi ayrıntılı bir biçimde geçici koruma altındaki bireylerin sağlık hizmetlerini düzenlemektedir. Bu maddeye göre, sağlık hizmetleri ister geçici barınma merkezlerinde isterse dışında gerçekleşsin Sağlık Bakanlığının kontrolünde sağlanacaktır. Bunlara ek olarak, temel ve acil sağlık hizmetleri ile bu kapsamdaki tedavi ve ilaçlardan hasta katılım payı alınamayacağı, bu kapsam dışında kalan sağlık hizmetlerinden ise Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) tarafından genel sağlık sigortalıları için belirlenen bedelden daha fazla bedel alınamayacağına karar verilmiştir. Bu bedel’in AFAD tarafından karşılanacağı ve acil ve zorunlu

haller dışında özel sağlık kuruluşlarına doğrudan başvuramayacakları belirtilmiştir. (Kaya& Yılmaz Eren, 2015, s. 58-59).

Tüm bunlar, Türkiye' de varolan mülteci ve sığınmacıların sağlık sigortasından yararlanmaları konusunda farklı uygulamalar olsa da Genel Sağlık Hizmetleri'nden faydalanmaya yönelik bir çabanın olduğunu görmekteyiz. İklim göçmenlerinin de GSS kapsamına dahil edilmesi ve sağlık hizmetlerinden tam fayda sağlayacakları şekilde mevzuata eklenmeleri sağlanmalıdır.

Çalışma Koşulları

Çalışma hakkı temel bir insan hakkı olduğu gibi sosyal haklardan biri olarak da güvence altına alınmıştır. Vatandaşların çalışma ile ilgili korunan hakları olduğu gibi, mültecilerin de çalışma hakları vardır ve bununla ilintili milletlerarası sözleşmelerde ve mevzuatımızda açık hükümler bulunmaktadır. 4817 sayılı YÇİHK yürürlükten kaldırılmış ve "28.07.2016 tarih ve 6735 sayılı Uluslararası İşgücü Kanunu" yürürlüğe girmiştir. Buna göre, yabancıların Türkiye'de çalışma haklarını kullanabilmeleri; Türkiye'ye yasal giriş şartlarını taşımaları, çalışma izni almaları ve yapılacak işin yabancılar yasaklanmaması koşullarına bağlı tutulmuştur.

Temel olarak mültecilerin çalışma hakları, Cenevre sözleşmesinin 17. Ve 19. Maddelerinde yer alan bir hak. İç mevzuatta ise YUKK'un 89. Maddesi ve UİK birlikte uygulanarak kişiler statülerine göre tasnif edilir. Mülteciler statü aldıktan sonra bağımlı veya bağımsız şekilde çalışma hakkına sahiptirler. Aldıkları kimlik belgesiyle birlikte çalışma hakkına sahip olurlar fakat UİK m.12/1 uyarınca ise, mülteci ya da ikincil koruma statüsü dışında yabancıların herhangi bir sebeple ikamet izni bulunması ona çalışma hakkı tanımaz (Tiritoglu Ersoy, 2019, s. 435-465).

Çalışma hakkı, uluslararası koruma kapsamında ülkede yasal olarak ikamet eden tüm yabancılar bir insan hakkı olarak sağlanmalıdır. Mülteci, şartlı mülteci, ikincil koruma sahiplerine sağlanan daha net çalışma şartları olmasına rağmen, şuan Türkiye'de kitlesel halde çalışma olanaklarının ve kayıt dışı ekonominin bir parçası olan Suriyeli'ler çalışma şartları konusunda sıkıntılar yaşamaktadır. 10 yıllık süre içinde atılan adımlara rağmen hala düşük ücretlerle, sigortasız çalıştırılan bu kitle için daha kolaylaştırıcı adımlar atılması gerekmektedir. Mültecilerden farklı bir uygulamaya tabi tutulan bu grubun başlıca sorunları, çalışmalarını engelleyen bariyerler olarak halihazırda hala devam etmektedir. Asıl sorun olarak çalışma izinlerinin işverenler tarafından sağlanmasıdır çünkü işlem ücretleri ve süreç hakkında bilgi eksikliği işverenin başvurularını engelleyen unsurlar olarak karşımıza çıkıyor. İdari sürecin uzunluğu da sürece olumsuz yönde etki ediyor. Geçerlilik süresi 1 yıl olan bu izinlerin de düzenli olarak yenilenmesi gerekiyor. Bunlara ek olarak, bir işyerinde, geçici koruma kapsamındaki Suriyeli sayısının toplam çalışanların yüzde 10'unu geçmemesi gerekmele birlikte bu şartı kaldırmak için işveren başvuruda bulunabilmektedir. Çalışma iznine başvuracak

Suriyelilerin en az altı ay süreyle geçici koruma kapsamında olmaları gerekmektedir. Son olarak belirtmemiz gereken husus da çalışma izni olanların, diğer göçmen kabul eden ülkelerdeki gibi, yalnızca kayıtlı oldukları kentlerde çalışabiliyor olmalarıdır (Leghtas, 2019).

İklim Göçmenleri için hazırlanacak mevzuatta tüm bu dezavantajlı hususlar ber taraf edilmeli, mağduriyet yaşamayacakları uygulamalar sıralanmalıdır. Çalışma hakkıyla birlikte sosyal güvenlik haklarında bir koruma olması gerekmektedir. Bu noktada, net şekilde yeni gelen göçmenlere iş verme hususunda iş verenler özendirilmeli, nitelikli iş gücü sağlamak için mesleki eğitim desteklenmeli, mültecilerin çalışma izni için istenen şartlar iklim göçmenleri için de hazırlanan tasarıda yer almalıdır.

SONUÇ

Göç olgusu 21. yy'ın en merkezi tartışmalarından biri haline gelmiş, gittikçe farklı formlara bürünen bu olgu hukuki, toplumsal ve politik olarak yeni düzenlemeleri de beraberinde getirmek zorunda kalmıştır. Bu noktada, bizim yaklaşımımız göçü ülkeleri negatif etkileyen, olumsuz bir durum olarak ele almak yerine göçün pozitif faydalarını da dikkate alarak, göç eden bireysel ve kitlesel nüfusun topluma nasıl entegre olabileceğini tartışmaktır. Buna ek olarak, göçmenlerin ihtiyaçları ile ülkelerin sağlayabilecekleri imkanlar doğrultusunda bir denge olması taraftarıyız.

Tartışma boyunca, yeni göç formlarından iklim değişikliği göçmenlerini tartışarak, önümüzdeki 20 yılda bu göç akınıyla karşılaşması mümkün olan Türkiye'nin, BM ile ortak bir çerçeve oluşturarak Türkiye'deki Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'na iklim göçmenlerinin eklemesi hazırlığı içine girmesi gerektiğini ifade ettik. Bu kanunun göçmenlerin her toplumda karşılaştıkları başlıca sorunlar olan eğitim, çalışma koşulları ve sağlık gibi üç temel başlığa odaklanması gerektiğinin altını çizdik.

Literatürde sıkça kullanılmasına rağmen hukuki olarak hali hazırda bir iklim mültecileri tanımı bulunmamakta, daha önce altını çizdiğimiz gibi bu grup Cenevre Konvansiyonu'nun mülteci tanımının dışında kalmaktadır. Bu sebeple iklim mültecileri kavramını kullanarak hukuki bir hak arama durumu ve toplanacakları hukuki bir statü bulunmamaktadır. Fakat günümüzde, tüm bu sıkıntıları yeniden merkeze çekip tartışılabilir yapan BM İnsan Hakları Komitesi'nin iklim mültecileri ile ilgili güncel başvuru kararıdır. Ioane Teitiota/Kiribati olarak bilinen bu dava olumsuz sonuçlanmasına, Teitiota ve eşinin başvurusu reddedilmesine rağmen bir emsal dava olarak iklim mültecilerinin gelecekteki başvurularının olumlu sonuçlanmasına kapı açmıştır. Komite iklim değişikliğinin getirdiği zararlardan ötürü iltica talebinde bulunan kişilerin bir değerlendirmeye tabi tutulmadan sınır dışı edilemeyeceğine karar vermiştir. Bu davada, Teitiota'nın Kiribati Cumhuriyeti'ne geri gönderildiğinde gerçek bir riskle karşı karşıya olduğu iddiasına bakılmış, taraf devlet yetkilileri tarafından

değerlendirilmesinde sözleşme'nin 6.maddesi işleme sokulmuştur. Yaşam hakkına tehdit kapsamında ağır bir keyfilik ya da adaletsizlik olup olmadığının değerlendirmesi istenmiştir. Mahkeme, inceleme sonucunda yaşam hakkının ihlaline dair kanıt bulamadığı gibi hükümetin sorumluluğunu yerine getirmediğine dair bir ize de rastlamamıştır. Tüm bunlara rağmen, bu kararın incelemede dikkate aldığı unsurlara bakıldığında gelecekteki sığınma taleplerinin mülteci statüsünde olumlu şekilde değerlendirilmesi noktasında açık bir kapı bırakmıştır. İlerde oluşabilecek, ani veya yavaş yavaş gelişen, bireylerin hayatını tehlikeye atan başvurular durumunda başarı şansını arttıracak bir karara imza atılmıştır. Bu da daha sonra farklı ülkelere iklim değişikliği sebebiyle yapılacak başvurulara mülteci statüsünde kabul almak için kapı açmakta, ülkelere yeni sorumluluklar ve planlama yükümlülüğü getirmektedir.

Türkiye'deki yasal mevzuata baktığımız zaman durumun biraz daha karmaşık hale geldiğini görmekteyiz. 1951 Cenevre Konvansiyonu'na coğrafi çekince şartı koyularak Avrupa'dan gelen göçmenlerin mülteci statüsüne alınmadığını ifade ettik. Diğer kategoriler içinde de sadece geçici koruma kapsamına alınabileceklerini fakat bunun da göçmenlerin sosyo-ekonomik haklarında bazı sıkıntılar ürettiğinin altını çizdik. Göçe bakış açımız sadece durdurulması ve kontrol altında tutulması gereken bir sosyal hareket değildir. Bu sebeple, alıcı ülke ile gelen grup arasında bir denge gözeterek, göçmelerin topluma uyum sağlamasını, haklardan geri kalmamasını ve gelen ülkenin de göçmenlerden maksimum düzeyde fayda sağlamasını önceliyoruz. BM ile iş birliği içinde hazırlanması gerektiğini düşündüğümüz iklim göçmenleri mevzuatının Türkiye'de göçmenlerin haklarına dair oluşabilecek boşlukları doldurması gerekmektedir. Tüm bu yaklaşımları bir araya getirerek, eğitim, çalışma hakkı ve sağlık alanında yapılması gerekenleri temel başlıklar olarak makalede tartıştık.

Eğitim başlığı altında temel olarak eğitimin aynı zamanda uyumu kolaylaştırıcı bir unsur olduğu göz önüne alınarak formal ve informal eğitim, çocukların ve yetişkinlerin eğitimi tartışıldı. Bunlara ek olarak, Türkçe öğretmenin toplumsal uyuma katkısı vurgulandı. Halihazırda bulunan uygulamalara iklim göçmenleri de eklenmeli, uzun vadeli projelerle sisteme entegre edilmelidirler. İklim krizinden etkilenen göçmenler için özel olarak, "İklim Göçmenlerine Yönelik Eğitim-Öğretim Hizmetleri" düzenlenmeli ve MEB nezdinde ilgili birimler kurulmalıdır. Özellikle 16 Mayıs 2016 yılında MEB Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü bünyesinde kurulmuş olan "GÖÇ ve Acil Durum Daire Başkanlığı"nın ilgi alanına dahil edilerek, iklim göçmenlerinin eğitim durumları düzenlenmelidir. Özetle, bu yeni grup çocukları ve kendileriyle beraber var olan mevzuata eklenmelidir.

En önemli kalemlerden biri olan sağlık zorunlu yer değiştirmelere bağlı ruhsal ve bedensel sorunlar yaşayan göçmenler için hayati bir noktada durmaktadır. Tüm göçmenlere ek olarak iklim göçmenlerinin de sağlık haklarından tam olarak yararlanmaları ve sosyal sağlık güvencesi altına alınmaları gerekmektedir.

Son olarak göçmenlerin yeni ülkede hayat kurmaları için hayati olan ve aynı zamanda da insan haklarının vazgeçilmez parçası olan çalışma şartları ve sosyal haklarını tartıştık. Çalışma hakkı, uluslararası koruma kapsamında, ülkede yasal olarak ikamet eden tüm yabancılara bir insan hakkı olarak sağlanmalıdır. Türkiye'deki mevzuata baktığımızda bu konuda kategorik farklılıklar olduğunu görmekteyiz. Mülteci, şartlı mülteci, ikincil koruma sahiplerine sağlanan daha net çalışma şartları olmasına rağmen, geçici koruma kapsamındaki sığınmacılar ciddi sorunlarla karşılaşmaktadır. Çalışma izinlerinin işverenler tarafından sağlanması, işlem ücretleri ve süreç hakkında bilgi eksikliği işverenin başvurularını engelleyen unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna ek olarak, idari sürecin uzunluğu ve geçerlilik süresi 1 yıl olan bu izinlerin de düzenli olarak yenilenmesi problemin boyutunu arttırmaktadır. Tüm bu yasal sürece ek olarak, bir işyerinde, geçici koruma kapsamındakilerin sayısının toplam çalışanların yüzde 10'unu geçmemesi, çalışma iznine başvuracak Suriyeli'lerin en az altı ay süreyle geçici koruma kapsamında olması ve çalışma izni olanların yalnızca kayıtlı oldukları kentlerde çalışabiliyor olmaları diğer yapısal problemler olarak tartışmaya eklenmelidir. İklim göçmenleri için hazırlanacak yasada tüm bu sıkıntıların üstesinden gelinmeli, mağduriyet yaşamamaları sağlanmalıdır. Koruyucu önlemlere ek olarak, özendirici önlemler de alınmalıdır. Göçmenlere iş verme hususunda iş verenler özendirilmeli, işverenler desteklenmeli, nitelikli iş gücü sağlamak için mesleki eğitim temel bileşen olmalıdır. Temelde iklim göçmenlerinin çalışma koşulları mülteci statüsü verilen kişilere yaklaştırılmalı, geçici koruma statüsünde olanların yaşadıkları sıkıntılardan uzak tutulmalıdır.

Nihai olarak, Türkiye'nin içinde bulunduğu coğrafya ve jeopolitik konumu nedeniyle ileride özellikle önümüzdeki 20 yıl içinde Orta Doğu ve Afrika'dan iklim krizleri sebebiyle bireysel veya kitlesel göç hareketleri beklenmektedir. Uzun vadede göçün durdurulması ve sınırların kapatılması gibi önlemler yerine kaçınılmaz olarak gelecek bu göçmenlerin yönetilmesi ve ülkedeki kaynakların eşit ve vatandaşları da koruyacak şekilde düzenlenmesi gerekmektedir. Bu sebeple, çalışma hakkı, eğitim ve sağlık unsurları hayatidir.

KAYNAKÇA

Abadan-Unat, N. (2017). *Bitmeyen göç konuk işçilikten ulus-ötesi yurttaşlığa*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Berchin, I. I., I. B. Valduga, J. Garcia & J. B. S. O. de Andrade Guerra. (2017). Climate change and forced migrations: An effort towards recognizing climate refugees. *Geoforum 84(Supplement C): 147-150*.

Castles, S. & Miller, M.J. (2008). *The age of migration*. New York: Palgrave Macmillan.

Castles, S., Haas De H., & Miller, M.J. (2014). *The age of migration*. New York: Palgrave Macmillan.

Çallı, M . (2016). Türkiye’de Mültecilerin ve Sığınmacıların Sağlık Hakkı. *İş ve Hayat*, 2 (3),131-154. <https://dergipark.org.tr/en/pub/isvehayat/issue/32392/371074>

Ekşi, N (2016). İklim Mültecileri. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 10-58

İçduygu A. & Biehl K. (2012). *Türkiye’ye Yönelik Göçün Değişen Yörüngesi*. Ahmet İçduygu (Ed.), Kentler ve Göç. Türkiye, İtalya, İspanya içinde (s. 9-73). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Fitzpatrick, J. (2000). Temporary protection of refugees: Elements of a formalized regime. *American Journal of International Law*, 94(2), 279 – 306. DOI: <https://doi.org/10.2307/2555293>

Headey, D.& Jayne, T.S. (2014). Adaptation to land constraints: Is Africa different? *Food Policy*, 48 (2014). 10.1016/j.foodpol.2014.05.005

Jolly, S. & Ahmad, N. (2018). *Climate Refugees in South Asia: Protection Under International Legal Standards and State Practices in South Asia*. Springer.

Leghtas, I. (2019). *Insecure Future: Deportations And Lack Of Legal Work For Refugees In Turkey*.

<https://static1.squarespace.com/static/506c8ea1e4b01d9450dd53f5/t/5d82e33643e3fb135e2a1c6d/1568858939191/Turkey+Report+in+English+-+Livelihoods+-+September+2019+-+final.pdf>

Kaya, İ.& Yılmaz Eren, E. (2015). *Türkiye’deki Suriyelilerin hukuki durumu- arada kalanların hakları ve yükümlülükleri*. İstanbul: Seta.

McAdam, J. (2011). *Climate Change Displacement and International Law: Complementary Protection Standards*. Division Of International Protection. <https://www.unhcr.org/4dff16e99.pdf>

Scott, M. (2014). Natural Disasters, Climate Change and Non-Refoulement: What Scope for Resisting Expulsion under Articles 3 and 8 of the European Convention on Human Rights? *International Journal of Refugee Law*, 26(3), 404–432

Safi, S. (2020). Ioane teitiota kiribati new zealand case and un human rights committee's historical decision on climate refugees. *Dokuz Eylul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 22(2), 509-540.

Picchi, M. (2016). Climate Change and The Protection Of Human Rights: The Issue Of “Climate Refugees”. U.S. *China Law Review*, 1(13), 576, 579.

Tiritöğlü Ersoy, H.H. (2019). Rights To Work and Social Security of Refugees in Turkey. *Yıldırım Beyazıt Law Review*, 2 , 435 – 474. DOI: 10.33432/ybuhukuk.559811

Yakoob, N. (1999). "Report on the Workshop on Temporary Protection: Comparative Policies and Practices". *Georgetown Immigration Law Journal*, 13: 617-633.

Yayın Geliş Tarihi: 28.05.2021

Yayına Kabul Tarihi: 27.12.2021

Online Yayın Tarihi: 31.12.2021

http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.1055647

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

Cilt: 23, Özel Sayı, Yıl: 2021, Sayfa: 151-165

ISSN: 1302-3284

E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

GÖÇÜN CİNSİYETİ VE GÖÇTE ÖTEKİ OLANLAR: KADINLAR

Rabia Bahar ÜSTE*

Öz

Göçün cinsiyetinin araştırılması amaçlanan çalışmada, öncelikle tespit edilmek istenilen konu, bir cinsiyet ayrımı varsa, bu ayrımın kadını erkekten farklı kılan özelliklerin ne olduğunun ortaya konulabilmesidir. Konu, göç ve cinsiyet / göç ve toplumsal cinsiyet olmak üzere iki ayrı yönden değerlendirilmeye alınarak, göçü yöneten ve yönetilenlerin ilişkisi üzerine kurgulanacaktır.

Kadınların göç sürecinde nasıl bir güçlük yaşadığını öteki / ötekileştirme kavramları ve oluşabilecek stratejilerle anlatılmaya çalışılacaktır. Kadınların tarihsel göç serüveninde ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel faktörler ile beraber, savaş, afet, ayrımcılık gibi önemli çok boyutluluğu olan alanlar geleceğe katkı sağlaması açısından incelenecektir. Göç eden kadınların deneyimi ile erkek göçmeninin deneyimlerinin arasındaki farklılıklar ve dezavantajlı faktörler gelecekte yaşanacak göç hareketleri ile ilişkilendirilecektir.

Göç erkek odaklı bir zihniyeti mi içermektedir? Göçün kadınları öteki olarak kırılan bir konuma getirmesi ile ikincil konumunun pekiştirilmesi söylemi ne denli geçerliliği olan bir durumdur? Kadın göçmenin göç sırasında ve sonrasında hak ettiği yeri bulmasında kadınlara ve erkeğe verilmesi gereken roller nelerdir? Bu sorulara cevap aranacak olan çalışmada, göçün cinsiyeti ifadesi ile göç sürecinde kadınların birey olarak öteki kabul edilmeden toplumlarda yer alması tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kadın, Göç, Cinsiyet, Toplumsal Cinsiyet, Öteki, Ötekileştirme.

GENDER OF MIGRATION AND OTHER ONES IN MIGRATION: WOMEN

Abstract

In this study, which aims to investigate the gender of migration, the first issue to be identified is that, if there is a gender distinction, it can be revealed what the characteristics

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (APA 6. Sürüm):

Üste, R. B. (2022) Göçün cinsiyeti ve göçte öteki olanlar: Kadınlar. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23, *Dokuz Eylül Üniversitesi Uluslararası Konferansı, Göç: Önümüzdeki Yirmi Yılın Projeksiyonu ve Ötesi*” Özel Sayısı, 151-165.

* Prof. Dr. Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, ORCID:0000-0002-2525-0968, rabia.uste@deu.edu.tr.

that make women different from men in this distinction. The subject will be evaluated in two different ways: migration and gender / migration and gender, and will be based on the relationship between those who manage and manage migration.

It will be tried to explain how women have a power relationship in the migration process with other / othering concepts and possible strategies. In the historical migration adventure of women, economic, social, political and cultural factors as well as important multidimensional areas such as war, disaster, discrimination will be examined in order to contribute to the future. The differences between the experience of migrant women and the experiences of male migrants and the disadvantaged factors will be associated with future migratory movements.

Does immigration involve a male-oriented mindset? What is the validity of the discourse that migration puts women in a fragile position as the other and reinforces their secondary position? What are the roles that women and men should be given in finding their rightful place during and after migration? In this study, we will discuss the gender of migration and the role of women in the migration process in societies without being accepted as individuals.

Keywords: Women, Immigration, Gender, Other, Otherization.

GİRİŞ

Tarihin ilk dönemlerinden itibaren bireyler, çeşitli nedenlerle buldukları yerden başka bölgelere geçiş yapmışlar ve bu durumda göç olarak nitelendirilmiştir. Göç, “bir yerleşim biriminden gruptan ya da belli bir siyasal sınırı olan toprak parçasından başka bir birime doğru, kısmen sürekli birey ve kitle hareketleri” (Dursunoğlu, 2018, s.155) şeklinde tanımlanmıştır. Göçün kadın açısından tarihi incelendiğinde, içinde değişik tarihi olayları barındırdığı ve düşünürlerin görüşleri ile bu tarihi olayların nasıl gerçekleştiği ortaya çıkmaktadır. Bu düşünürlerin söyledikleri göç ve kadın konusunda yol gösterici olmaktadır.

Siyasal tarih açısından göçün incelenmesi, farklı bir bakış açısını getirebilecektir. Platon, “Devlet, tarihin diyalektik sürecinin sonu, ahlaki ilkelerin ve somut özgürlüğün gerçekleşmesidir. Devlet, “tanrının dünyadaki yürüyüşüdür”. Devlet, bireyin parçası olduğu bir bütündür. Tanrı kentinin yurttaşları yeryüzündeki konaklamaları sırasında kendilerini yurttaş ya da yabancı olarak görmek durumundadırlar. Yararlı bir işlevi yerine getirdiği için devlete itaat etmelidirler ancak bu, dünya barışını sağladığı için yaratılışın ereği ve aynı zamanda tek ve nihai toplum olan kentin yerine bir seçenek görülmemektedir” ifadesi ile devlet – toplum ilişkisinin önemini anlatır (Rowe, 2001, s.5-7). Augustinus, “... Roma uzun zamandır kurulu olan uygar bir yaşamın güvenliğini simgelemiştir. Roma yok olursa, ne güvende olabilir?” sözleri ile yerleşik düzenin önemi üzerinde dururken kadın ve erkeğe atıfta bulunmuştur (Coleman, 2001, s.61). John Locke, “çok genel olarak hükümetler ikiye ayrılır: Meşru ve gayri meşru hükümetler. Gayri meşru hükümetler (icraatları savaşa dayanan ve insanları yerinden eden), etkin zorlayıcı bir denetime sahip olmalarına karşın, uyrukları üzerinde etkin bir siyasal otoriteye sahip değildirler. Topraklarında doğal olarak

yaşayan insanlar özgür, rızası ile olmadan gelenler ise eşitlik ve özgürlüğe sahip değillerdir” ifadesi ile göçün kadın – erkek herkes için zorluklarını anlatır (Dunn, 2001, s.153-154).

Tarihi yolculuk içerisinde göç ve kadın konusu, Antik Yunan’da aile yani oikos ile açıklanmaktadır. Oikos hane halkı, Aristo’nun politika kitabının başında “gündelik ihtiyaçların karşılanması için doğa kuralları doğrultusunda oluşan topluluğa verilen ad” olarak yer almıştır. Oikos toplumun en küçük birimi ve temel taşıdır. Burada anne-baba-çocuk ve köleler bulunur. Köleler göç ederek gelen ve oikosa dahil edilenlerdir. Yunan aile yapısında özgür insanlarla kölelerin birarada yaşadığı sıklıkla kanıtlanmıştır (Bettalli, 2018, s.284). Bu durum, kadınların antik çağdan itibaren göç sonucunda özel alan içinde yer almalarını destekler durumdadır.

Aristo, insanlar için “iyi bir yaşam” sürmenin varoluş sebebi olduğuna karar vermiştir. İnsanı diğer canlılardan ayıran özelliğin ona sosyal gruplar oluşturma, topluluklar ve birliktelikler kurma imkanı sağlayan ve doğuştan gelen muhakeme gücü ve konuşma yeteneği olduğunu söylemektedir (Kelly, 2012, s.42). Aristo, iyi bir yaşamın kendi sosyal grupları ve toprakları içinde olacağını da vurgulamaktadır.

Göç, tarih boyunca insanları çok yönden etkilemiştir. Göç, insanların arkasında bıraktıklarını ifade eden bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle “göçün tarihi insanlığın tarihidir” (Böhning, 1978, ss.13-14). Rousseau, “Uygarlığın düşüşe geçmesini, sözün artan nitelikteki figürleri ile resmetmeye çalışmıştır. İlkel insanın bana yardım et sözcüğünün, uygar insanın kendi özgürlüğünü genişletmek için bana yardım et diyenleri yerinden ettiğini” (Wokler, 2001, s.167) belirtmektedir. Özellikle 16. ve 19. yüzyıl sürecinde göçler genellikle Avrupa ve Afrika’dan Amerika’ya doğru olmuştur. Avrupalı göçmenler kadın – erkek Amerika’ya ulaşmayı başarmış olsalar da, Afrikalı göçmenlerin bu denli şansı olmamıştır. Afrikalı kadın göçmenlerin çoğu Amerika’ya ulaşmadan hayatlarını kaybetmişlerdir. Afrikalı erkek göçmenlerin Amerika’ya ulaşması kolay olmadığı bir gerçek olsa da, kadın göçmenlerin göç yollarında yaşadıkları olumsuzluklar yüzünden Amerika’ya ulaşmaları çok zor ve az sayıda olmuştur (Wallerstein, 2004, s.53). Rousseau, “toplumun var olan düzenine bel bağlamışsınız ve bu düzenin kaçınılmaz devrimlere gebe olduğunu düşünmüyorsunuz... krizler dönemine ve devrimler çağına yaklaşıyoruz... Bu durum aynı zamanda büyük kötülöklere yol açabilir” ifadesinde kadınların ve çocukların bu durumdan daha fazla etkilenebileceğinin de altını çizmiştir (Zabcı, 2012a, s.593). Düşünürün ortaya koymaya çalıştığı gerçek Fransız Devrimi ve sonrasında oluşabilecek göç dalgasının habercisi olmuştur. Fransız Devrimi ile iç ve dış göçleri, kadınların çocuklarla birlikte yaşadığı korkutucu boyuttaki olumsuzlukları tarih yazmıştır.

Bu yolculuklarda erkek göçmenlere gösterilen anlayış ve bakış açısı kadın göçmenlere sağlanmamıştır. Bunun nedeni olarak erkek göçmenlerin ucuz iş

gücünde daha yararlı olması gösterilmiştir. Aristo, “Özgür olmaları gereken köleleştiren zamanın kölelik uygulamasını eleştirmiştir. İnsanlar doğaları gereği efendi olmaya eğilimlidir. Sahip ve köle etkili bir takım oluşturur. Sahip işini yaptırır, köle ise koruma ve üretimden pay alır. Bu ilişki hep var olacaktır” demektedir (Nicholson, 2001, ss.40-41). Hobbes, özgürlük teriminin çok geniş anlatılmı, iç savaşa yol açan nedenler arasında sıralamıştır. Buna göre Hobbes, “Batı’da yaşayan insanların sahte bir özgürlük anlayışında olduklarını iddia etmiştir. İnsanlar, birbirleriyle yaptıkları sözleşme ile haklarından yani özgürlüklerinden vazgeçerek, bağlayıcı bir hukuk sisteminin bulunduğu devlet durumuna geçmeyi tercih ederler ve devlete itaat edeceklerine dair söz verirler” demektedir (Ağaoğulları, 2012, s.453). Buradaki özgür kişileri ve devlete bağlı olarak kanunları kullanacak olanları erkekler olarak nitelendirmektedir.

Diğer bir düşünür Smith, “toplumlarda ticaret geliştikçe, adalet, savunma ve diğere hizmetler artı değeri tüketiyor. Ticaret toplumunun ciddi olan problemi eşitsizlikle beraber sınıf çatışmasını körüklemesidir. Tartışmaya açtığı kapitalist menfaatlerin birbirine ters düştüğü çünkü, toplumda kişi sayısı arttıkça kar oranı düşer. Özellikle toprak sahipleri karşısında işçilerin özellikle diğer ülkelerden göç eden işçilerin direnmeleri olanaklı değildir. Ticaret toplumunda toprak sahipleri tembelleşiyor; işçiler ise daha fazla iş yükü nedeniyle kişiliksizleşiyorlardı” ifadesi ile bu ortamda kadınların olumsuz yaşam koşulları ile mücadele etmeleri gerektiğini de belirtmektedir (Robertson, 2001, s.192).

17. yüzyılda İngiltere’de kadınlar, sadece ülkede yaşayanların değil, ülke dışından gelen kadınların da evle özdeşleşerek daha önce yerine getirdikleri birtakım mesleklerden dışlanmış ve üretimin dışında tutulmuşlardır. 1647 yılında İngiltere’de kadınlar verdikleri bir dilekçe ile “... erkekler savaş için evlerinden alınırken, kadın ve çocuklar darmadağın edilmektedir...Kadınlar gönderildikleri yerde de sessiz mi kalsınlar?...” sözleri ile göçün kadın üzerinde yarattığı geleceklere dair olumsuzlukları yönetimlerine iletmeye çalışmışlardır (Özgün, 2012, s.348).

Göç tarihi içinde, kadınların Avrupa’da 18. yüzyılda bir yerden diğer bir yere gidişleri sırasında yaşadıkları en büyük sıkıntılardan biri psikolojik şiddet ve baskı iken diğer yönden cinsiyetleri bakımından yaşadıkları olumsuzluklar etkin olmuştur. Bu yüzyıl içinde ulaşabildikleri ülkelerde ucuz birer iş gücü olarak görülmüş ve kadınların birçoğu çiftliklerde, ev işlerinde ve hatta maden ocaklarında çalışmışlardır (Castles & Miller, 2008, s.71-73-75). Aydınlanma felsefesi ile başlayan buluşlar, keşifler, icatlar göçün artmasını ve göç ile başlayan sorunları da birlikte getirmiştir. Sanayi Devrimi’nin getirisi olan sorunlar göç sorunları ile bütünleşmiş karmaşık bir hal almıştır. Aydınlanma felsefesi ile karmaşık yapı içindeki durumda özellikle 18. yüzyılda Avrupalı göçmenlerin %28’i kadındır (Gabaccia & Zanoni, 2012, ss.204-213).

19. yüzyıldan itibaren ülkeler politikalarını yeniden şekillendirirken, ülke yönetiminde olanların ucuz iş gücü amacı ile göçmenleri çalışma yaşamında kabul

etmişlerdir. 18. ve 19. yüzyılda savaşlar, savaş göçmenlere dönük politikaların oluşmasında etken olmuş, ekonominin dünyadaki seyri göçmenler ve kadın göçmenlere yüklenmiştir. 19. yüzyılın başından itibaren dünyada göç edenlerin özellikle Avrupa'ya göç edenlerin kadın olarak oranı %38 olarak belirlenmiştir. 20. Yüzyılın başında özellikle I. Dünya Savaşı ile bu oran %40'ların üzerine çıkmıştır (McKeown, 2005, s.830).

1885 yılından itibaren Berlin Konferansı ile Afrika kıtasına yerleşen ve paylaşan Avrupa, Afrika'dan kadın - erkek göç ettirdikleri insanların uygarlık tarihini, krallıklarını ve yönetim anlayışlarını da ortadan kaldırmak istemişlerdir. Kökü çok eskiye dayanan XVI. yüzyılda Amerika kıtasının değerlendirilmeye başlanması ile Avrupa'nın tek başına başarması olanaklı olmayan zenci köle ticareti insanlığın gördüğü büyük göç dalgalarından biri olarak kabul edilmektedir. Kara Afrika, Avrupa'dan çok önce demiri işlemiş ve silah yapmaya başlamıştır. Kalay işçiliği ile demir işçiliğinin gelişimi Avrupa'yı şaşırtmış ve korkutmuştur. Göç ile başlayan süreç özellikle kadınların ülkelerindeki itibarlarının yerle bir olmasını beraberinde getirmiş götürüldükleri ülkelerde kötü muamele ile karşı karşıya kalmışlardır (Braudel, 2001, s.160). 18.yüzyılda Çin, tabanında geniş olarak fakir köylüler ve sefil kentliler kitlesi nedeniyle bu koşullarda kadınlar, olumsuz hayat şartlarından çocukları ile birlikte etkilenmişlerdir. Aynı toplumda, köleler geniş bir yer tutmuştur. Köleler, büyük sefaletin ve önlenemez aşırı bir nüfusun oluşumunu ortaya çıkarmıştır. Çin, 1908 kararname ile köleliği kaldırmış ve kadınların çocukları ile iyi bir yaşamı hak ettiklerini kabul etmiştir (Braudel, 2001, s.229).

19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlarında Amerika, İngiltere ve İskoçya çok ülkeden göçmen kabul etmiştir. Göçmenlerde yaşanan en belirgin özellik geçmişleri ile olan bağlarını kesmelerinin istenmesidir. Özellikle kadınların çocuklarının geleceği için Amerika gitmeleri ve bu ülkeyi benimsemeleri adına geçmişle olan bağlarını koparmaları tarih sayfalarındaki yerini almıştır (Braudel, 2001, s.518). Kadınlar açısından göç tarihine bakıldığında, Habermas'ın ifadesi (Zabcı, 2012b, s.118) ile kadınlar göç sonrasında kamusal alana çıkamayanlar olarak tanımlanmıştır. Kamusal alanın sosyal yaşantı için gerekli, herkese açık mekanlar olduğunu ifade eden Habermas ancak özel alanın dışında olan kamusal alanların, göçmen kadınlara açık olmadığını, göçmen kadınların özel alanlarla sınırlı kalarak yaşamlarına devam etmelerinin istendiğini işaret etmiştir.

Göç ve Cinsiyet

Toplumlarda, biyolojik olarak bir cinsiyet ayrımı söz konusudur. Bu durum cinsiyetler açısından genetik özellikleri tanımlamaktadır. Her toplumun kadın ve erkeğe kendi pencerelerinden baktığı bir gerçekliktir. Bunun sonucunda, her toplumda kadının ve erkeğin anlaşılması birbirinden farklılıklar gösterir. Bunlar, kimi zaman hukuki, kimi zaman siyasi, kimi zaman sosyo-ekonomik farklılıklar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Göçler sonucunda, kadın ve erkeğin cinsiyet bağlamında görev ve ödevlerinin ortaya konulmasında “siyaset sosyolojisi” ve “siyaset psikolojisi” açıklayıcı olmuştur. (Saraçoğlu, 2012, s.501). Örneğin, ataerkilliğin ve cinsiyetçiliğin içerdiği tahakküm ilişkilerinin gündelik hayatta, söylemsel kalıplarda ve kültürel kodlardaki durumunu vurgulayan ve siyaset denilen kavramın kapsamını bu tahakküm ilişkilerini içerecek şekilde genişleten feminist hareket, toplumun sayısallaştırabilir ölçeklere hapsetmenin yanlışlığını ortaya koymaya çalışmıştır. Siyaset sosyolojisinin gelişimi ile toplumlarda, göç ve cinsiyet konusu cinsiyetler bağlamı üzerinden okunmuştur. Her konuda olduğu gibi, göç ve cinsiyet konusunun ön plana çıkarılması için “kadın çalışmaları” alanı bir disiplin olarak 1970 yılından itibaren dünyada disiplinlerarası incelemeler için yerini almıştır (Saraçoğlu, 2012, s.501).

Kişinin “ben kimim?” sorusuna verdiği cevaplar onun kimliğini oluşturur. Cinsiyet kimliği kişinin kendisini kadın ve erkek olarak tanımlamasıdır (Dökmen, 2012, s.28). Göç gibi insan yaşamını derinden etkileyen tarihi bu olayın kadın ve erkekler üzerinde cinsiyet kimliği açısından önemi bulunmaktadır. Fried, her konuda dil ve cinsel kimliğin bir arada ortaya çıktığını bunun da bir tesadüf olmadığını öne sürmektedir. Yine düşünüre göre, toplum içinde kadınlar, kabul edilemez iki seçenikle karşı karşıya kalırlar, ya kadınlar gibi konuşacak ve kadınsı davranacak ancak irrasyonel olacaklar ya da erkekler gibi konuşacak rasyonel davranacaklardır. Erkeklerin tarih boyunca bir çok olayda her yönüyle hakimiyet kurmalarının bir nedeni de, dil üzerindeki kontrolleri ve dile bağlı gelişen söylemlerle yönlendirmeleri kolaylıkla yapabilmeleri olarak gösterilmiştir (Hekman, 2016, s.61). Göç sırasında ve göç sonrasında erkeğin kendisini ifade edebileceği ortamı bulması kadına göre onu şanslı kılmıştır.

Göç sırasında kadın - erkek herkese eşit şansın sağlanabilmesi için uluslararası birçok örgüt projeler üretmiştir. Dünya Sağlık Örgütü (WHO), göç sırasında oluşabilecek şiddete karşı bireyi ve toplumu kontrol altında tutmak amacı ile fiziksel, psikolojik, cinsel, ekonomik düzeylerde orantısız güç ortaya koymanın neden ve sonuçları üzerinde durmuş ve özellikle kadınlarla çocukların olumsuz davranışlara maruz kalmasını önlemek için çalışmalar başlatmışlardır (Sezer, 2018, s.246). Uluslararası örgütler göç sırasında yaşanan eşitsizlikleri ve sonrasında özellikle kadın olarak yaşanabilecek durumları önlemek için projeler geliştirmeye çalışmış olsalar da başarı oranının düşük olduğu ortadadır. Ekonomik ve çeşitli fırsatlar açısından eşitsizlikler göç dendiğinde kadın - erkek herkes için geçerli olmasına rağmen, tarih boyunca kadınları daha fazla olumsuz olarak etkilemiştir (Dursunoğlu, 2018, s.156).

Geleneksel olarak, göç sonrası kadınlar, temizlik, bakıcılık ve hemşirelik gibi işlerle uğraşmışlardır. Bu bağlamda kadın göçü şu bölgeler arasında yoğun yaşanmıştır. Güneydoğu Asya’dan petrol zengini Orta Doğu’ya ya da Doğu Asya kaplanlarına, eski Sovyet Bloku’ndan Batı Avrupa’ya, Meksika ve Orta Amerika’dan ABD’ye ve Afrika’dan Avrupa’nın değişik yerlerine olmuştur.

20.yüzyıl ve 21. yüzyılda da dünyadaki yoksulluk, kadınları denizaşırı ülkelerde iş aramaya yöneltmiştir. Göçmen kadınlar, evlerine gönderdikleri paralarla ailelerini desteklemede önemli rol oynamaktadırlar (Heywood, 2012, s.506). Cinsiyetler açısından bakıldığında, aynı zamanda göç kadınlar için, ailelerine destek olabilecekleri bir geleceğin de adı olmuştur.

Göç ve Toplumsal Cinsiyet

Toplumlar, toplumsal bütün itibarıyla her iki cinsiyete bölünmüş ve genellikle hiyerarşik işlevler vererek biyolojik farklılaşmayı belirleyen bir yapı oluşturmuşlardır. Bu toplumsal yapı, dişiye bir kadına dönüştürecek “kadın” adına toplumsal cinsiyeti dayatırken, erkeğe ise onu toplumsal bir erkeğe dönüştürecek “erkek” adına toplumsal cinsiyeti dayatır (Özgün, 2012, s.356). Toplumsal cinsiyet, kadın ve erkeğin toplumda üstlenmiş oldukları işlerin ve yerine getirdikleri rollerin doğal ve kendiliğinden bir iş bölümünün sonucu olmaktan çok, kültürel olarak belirlenmiş öğrenilmiş ve zaman içinde değişebilir olduğunu gösteren bir ifadedir. Göçün toplumsal cinsiyet üzerindeki etkileri ile toplumsal cinsiyetin göç üzerindeki etkilerini ortaya koyabilmek açısından şu sorulara cevap bulmak önemlidir. Kim ne yapıyor? Kim neye, hangi kaynağa sahip? Kim karar veriyor? Nasıl karar veriyor? soruları göçün geleceği ve toplumsal cinsiyetin kültür üzerindeki etkileri bakımından da önem taşımaktadır (Özgün, 2012, s.356).

Toplumsal cinsiyet, cinsiyet kavramının kadın – erkek olarak tanımladığı biyolojik farklılıkların yanında toplumda kadın ve erkeğin yüklendiği görev ve sorumlulukları anlatmaktadır. Cinsiyetin toplumsal süreçleri; cinsiyet bölünmeleri ve bunlara eşlik eden normlar, rol beklentileri, sosyo-ekonomi, aile, devlet, kültür gibi toplum kurumları ile din ve hukuksal yapılar gibi toplumsal cinsiyet düzeni kanalları ile oluşur (Lorber, 2011,s.20).Toplumsal kültürün desteklediği toplumsal cinsiyet kavramı, bu kültür doğrultusunda göç ve kadın konusuna farklı bakabilir.

Göç ve toplumsal cinsiyet açısından oluşturulabilecek modeller, bu konudaki tek tiplilik algısının kaldırılmasını da beraberinde getirebilir. Modeller, bir sistem içinde bağlantıları olan tezlerin bir bütünü durumundadır. Hilsman’a göre model oluşturma, neden - sonuç ilişkilerini açıklamakta son derece başarılı bir yöntemdir. Singer ise, modelin bunların dışında iki işlevi daha olduğunu belirtir (İşyar, 2013, ss.28-29): Birincisi, araştırılan olguların ne olduğunu, ikincisi ise, bunun gelecekte ne olacağını kestirimi ile ilgilidir. Buna bağlı olarak Nozick,” bireylerin hakları vardır ve bu hakların çiğnenmemesi için hiçbir kimsenin ya da hiçbir grubun onlara yapamayacağı şeyler vardır ve toplum bunlara saygılı olmak zorundadır” diyerek göç konusunda da kadının saygınlığına vurgu yaparak konuyu ifade eder (Kymlicka, 2016, s.150).

Robert Cox ve Stephen Gill ise, “uluslararası hegemonyanın kuruluşu sadece ekonomik ve askeri potansiyellere bağlı değildir. Dünya düzeni ile ilgili olarak evrensel olduğu varsayılan ideolojik değerler bütünü de dikkate alınması gerekliliğidir. Devletlerarası ilişkilerde sömürüye dayalı üstünlük biçimleri

ideolojik ve kültürel alanlardaki önderlik duygularıyla desteklenmedikçe hegemonik etkinlik sağlanamaz. Göçler sonrasında ideolojik-politik ilişki içinde toplumların kadınlara bakış açısı erkeklerden farklı olarak gelişmiştir. Toplum kültürlerinin kadınların adaptasyonlarını sağlamada erkekler için ortaya koydukları uğraşların gösterilmediği, toplumun dönüşüm dinamiklerinde yeterince göç eden kadınlara yer verilmediği, modern toplum yapıları içerisinde gözlemlenmiştir” açıklamaları ile toplumsal kültürün toplumsal cinsiyeti nasıl etkilediğini de ortaya koymaktadırlar (Yetiş, 2012, s.97).

20. yüzyıl sonu ve 21. yüzyılın başlarında siyaset felsefesinde yöntemsel ve epistemolojik tartışmalar, aynı zamanda göç ve toplumsal cinsiyet konularını karşımıza getirmektedir. Modernitenin getirdiği belirgin özelliklerin arasındaki ikilemlerin halen çözüm bekleyen sorunları çözmediğini, onlardan birinin de göç ve kadın konusu olduğunu vurgulamaktadırlar. (Gambetti, 2012, s.486). Toplumsal cinsiyet açısından bakıldığında kadın göçmenler, göç sırasında ön planda olmalarına rağmen göç ettikleri yerde nitelikleri dışında işlere ve yaşam şartlarına zorlanabilmektedirler. Küreselleşme baskıları bu çerçevede, cinsiyet temelli iş bölümünün küresel anlamda tekrar tanımlanmasının gereğini ortaya çıkarmaktadır. Bu tanımın dışına çıkılmadığı takdirde, gelişmiş ülkelerde varlıklı ve orta gelir grubundaki ailelerin çocuklarına bakıcılık ve ev işlerine yardım eden kadınlar, göç ettikleri ülkelerde de özel alan ile sınırlı bir yaşam kurabilmekte ve bunun ötesinde bir yaşamı sağlayamamaktadırlar (Heywood, 2012, s.507).

Göç, Ötekilik ve Kadın

Her göç tarih içinde bir zorunluluktan doğmuştur. Bu zorunluluk içinde, öteki, birbirine farklı olan ya da farklı kabul eden nitelikleri içermektedir. Normlar hiyerarşisi içinde bakıldığında, toplumsal limitlerin dışında kalanlar ve kaldıkları düşünülenler “öteki” olarak ifade edilmektedirler. Göçün felsefesi üzerinden bir okuma yapılırsa, kimlik kavramı ve benliğin kendisinden farklı olanı tanımlaması bununla birlikte bir ayrımı getirmesi ile cinsiyet üzerinde daha fazla yer kapsadığı (Devrani, 2017, s.927) görülmektedir. Göçler, yaşanan toplumlardan bir başka yere gidişi anlatırken “yabancılaşma” ve “yalnızlaşma” kavramlarını da beraberinde getirmektedir. Özellikle kadın açısından bakıldığında, kültürel değerler ve roller içinde kaybolduğu, bir süre sonra kaybolduğu değerler içinde kendisini yalnız ve güçsüz hissettiği görülmektedir (Aziz, 1992, s.254).

Kadın kavramının, erkeğin ötekisi olarak anlatımı, kadının somut gerçekliklerinden soyutlanması ile mümkün olmuştur. Burada kadının ötekiliği, kadının kendi farklılığı olarak tanımlanan bir öznelik değildir, kadın erkeğin karşıtı olmaya indirgendisinde öznellikten dışlanmış, öznenin ötesi olarak konumlandırılmıştır (Yazıcı, 2016, s.57). Her konuda olduğu gibi, göç edenler arasında gidilen yerde öteki kabul edilen yine kadındır. Göçte öteki kavramı 19. ve 20. yüzyılda kimlik kavramı ve benliğin kendisinden farklılıkları olarak belirtilirken, 21. yüzyılda göçte farklı olanlar “öteki” olarak açıklanmaya başlamıştır (İçduygu, v.d. 2009, s.46). İçinde bulunduğumuz yüzyılın göçte sorun

olarak tespit ettiği öteki kavramı göç sırasında yaşama tutunmaya çalışan ancak bu sırada dışlanma ya da görmezden gelinerek olumsuzluklara maruz kalanlar olarak ele alınmaktadır.

Göçün öteki kabul ettiği kadınlar, göç ettikleri toplumdan dışlanmalarına, kültürel açıdan adaptasyonlarının erkeklerden zor olmasına, eğitim olanaklarının kısıtlanmasına, sağlık hizmetlerine ulaşmada zorluk çekmelerine, güvenlik sorunu ile toplumların oluşturduğu ikircikli bir yapı sonrasında ulaşamayacakları bir kadın - erkek eşitliği sorununa uzanan bir dizi olumsuz durumu yaşamaktadırlar. Bu yaşanan olumsuz durumun, yeni toplumun kadın ve göçmene ya da kadın göçmene bakış açısı bakımından etkileri, toplumlar bakımından eşitsizlikleri arttırmaktadır. Burada doğru olan, göç sırasında ve sonrasında kadının ötekileştirilmesinin normalleştirilmesinden kaçınılmasıdır. Göç konusunda, kadının ötekileştirilmesinin normal hale bürünmesi zihinlerin bir tarafında öteki olarak görülen kadının zorlanmasına veya kadınlara güç kullanılarak istenilenlerin yaptırılması konusunda kuvvetli bir ihtimali ortaya çıkarabilmektedir (Kymlicka, 2016, s.150).

Rawls'a göre, en önemli haklardan biri toplumun kaynaklarında belli bir paya sahip olabileme hakkıdır. Nozick'e göre ise, kişinin kendi üzerinde sahip olduğu haklardır. Yani kendi kendisine sahip olma hakkıdır. İnsanın kendi kendisine sahip olması düşüncesi, sahip olunabilecek ayrı bir "ben" olduğu izlenimini yarattığı için ilk bakışta tuhaf gelse de kendi kendinin sahibi olma düşüncesindeki "kendi"nin tümü ile dönüşlü anlamından kaynaklanan bir önemi vardır. Kendi kendinin sahip olma düşüncesinin temeli kölelikle bir karşılaştırmaya gidilerek anlatılabilir. Kendi kendinin sahibi olmak köle sahibinin köle üzerinde sahip olduğu haklara, insanın kendi kişiliği üzerinden sahip olmasıdır (Kymlicka, 2016, s.152).

Rawls, 20. yüzyılda, liberal demokrasinin kamusal alan ile özel alan arasında yaptığı ayrıştırmanın ötesine geçilmesini savunur. Rawls'un teorisi her ne kadar bireyci bir anlayış üzerine inşa edilmiş olsa da düşünür kamusal /siyasal alanın özel alanı düzenleyebileceğini belirtir. Fishkin ve Habermas gibi yazarlar demokratik karar alma sürecinde çoğunluğun fikrinin yanında karar alma öncesindeki tartışma ve müzakere süreçlerinin önemini altını çizmişler, bireylerin daha etkin olarak karar alma süreçlerine katılmalarının olanaklarının aranmasında demokrasinin rolünü tartışmışlardır. 20. yüzyılda göçün insanlar için güçlüğü yanında, özellikle kadınlar üzerindeki olumsuz etkilerinin azaltılmasında uluslararası karar mekanizmalarının etkinliğine de işaret etmişlerdir (Uslu, 2012, s.134).

Kadın – erkek olarak tüm insanlar, özsaygıyı birbirlerine yaratılışları gereği göstermelidirler. Evrensel özelliklere göre insanlar, ötekilerini oluşturmaktan sürekli olarak kaçınmaları gerekmektedir (Douzinas, 2014, s.242). Latince "aynı olma,özdeş olma" anlamına gelen identitas kelimesinden türeyen kimlik (identity) kavramı, insanlığın sosyal bir varlık olmasının doğal sonucu olarak toplumsal bir

olgu olarak belirlemektedir. Kimlik, bireyin kendini toplumsal bir kategori olan grupla ve grubun baskın değerleriyle özdeşleştirilmesi anlamına gelmektedir (Erdenir, 2010, s.14). Bu anlatımla, kadın göçmen olarak öteki olan değil, herkes gibi güvenli bir ortamda eşit haklara sahip olarak yaşayan bir birey olmalıdır.

Göçün Cinsiyetlere Yüklediği Roller

Toplumsal cinsiyet bağlamında, kadın ve erkeğe yüklenen roller, kadın ve göç konusunda da karşılık bulmaktadır. Kadın sadece özel alanla tanımlanamaz. Özel alanda olması da hiçbir zaman kadını diğer alanlardan geri bırakmaz. Kadın-erkek birarada yaşamak toplumsal başarı için bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır. Kadınların ve erkeklerin toplumdaki rollerini güven içinde üstlenmeleri toplumdaki gördükleri karşılıklarla da ilişkilidir (Negiz & Üçer, 2012, ss.18-19). Toplumlarda, kadın – erkek birlikte mücadele etmekte ve toplumsal olaylara duyarlılığı arttırmaya çalışarak gelecek nesilleri yetiştirmek için çaba göstermektedirler.

Toplumun kadın ve erkek olarak cinsiyetlere yaklaşımı birbirinden farklıdır. Toplumlar, kadın ve erkeğe kültürden başlayarak, davranış yöntemleri, görev ve sorumluluklar çerçevesinde farklı roller verirler. Genellikle kadınların özel alanda görevleri üstlenmesi ve kamusal alana çıkmalarının zor olması görev dağılımındandır. Oysa, erkek, sosyal alana çıkarak olanakları elde edebilen ve bunu kamusal alanda değerlendirme şansı yakalayan, bu arada özel alan dışında yaşama dair sorumlulukları olan kişi konumunda bulunur. Özel alan ve kamusal alanda farklılıklar yaşayan kadın ve erkekte doğrudan olarak istenen toplumsal davranışlar, tutumlar, eylemler birbirinden farklıdır (Kaypakoğlu, 2004, s.3). Göç sırasında ve sonrasında varılan toplumların kadın ve erkeğe yüklediği rollerde bu farklılıkları içermektedir. Göçün kişiler ve toplumlar üzerinde en az olumsuz etki yaratmasında, göç edilen toplumların liderlerinin etkilerinin yoğun olduğu yapılan çalışmalarla güçlendirilmiştir. Liderlerin, göç edenler ile toplumları arasında, uzlaştırmada ve anlaşmalarını sağlamada etkin rol oynamaları içinde bulunduğumuz yüzyılın beklentilerindedir (İşyar, 2013, s.282).

Yönetimlerin göç edenlerle, göç alan toplumlar arasında oluşturabilecekleri işbirliği çabaları kadınlar açısından toplumsal ilişkilerde olumlu sonuçlanabilecek olguları karşımıza çıkarabilecektir. Kadınlar göç bağlamında ele alındığında, doğanın güçlü yönlerini kendilerinde taşımaları ile gittikleri topluma da olumlu yansımaları sunabileceklerdir. Örneğin: Aileyi ve çocuklarını birarada tutmaya çalışan kadınlar göçün getirdiği ağır yüklerle birlikte geleceğe dair umut olmada önemli bir faktördür. Göç ettikleri yerlerde toplumsal rollerin daha iyi gelişebilmesi, kadınların ve yetiştirme mücadelesi içinde oldukları çocuklarının sağlıklı bireyler olması ile ilintilidir (Giddens, 2013, s.280). Bu bağlamda, kadınların göç sırasında ve sonrasında yaşayabileceği konular insan hakları bağlamında, Avrupa Topluluklarını kuran Paris ve Roma Antlaşmaları'nda detaylı bir biçimde ele alınmıştır. Avrupa Birliği içinde temel hak ve özgürlüklerin korunması Adalet Divanı'nın hukuka saygıyı sağlama misyonu çerçevesinde

geliştirdiği içtihatlarla gerçekleştirilmiş, topluluk kurumları da kabul ettirdikleri bildirelerle insan haklarına saygılarını sıklıkla ifade etmişlerdir (Karakas, 2001, ss.708-711). Avrupa Birliği'nde, göçmen kadın ya da erkek olmasının ötesinde insan olarak nitelendirilerek ele alınmış ve uluslararası sözleşmelerle kadın-erkek herkesin hakları korunmaya çalışılacağı bildirilmiştir.

Göç yolunda kimsenin mağdur olmaması, uluslararası sözleşmelerde "Küresel Adalet" kavramı içinde açıklanmıştır. Küresel adalet, insanların birbirlerine belli bir topluluğun üyesi olarak değil, insan olarak yaklaşması gereğini emreden evrensel ahlak ilkeleri fikridir. Bir şeyin adaletle ilgili bir mesele olduğunu söylemek onun bir ödevi içerdiğini söylemektir (Nardin, 2012, ss.392-393). Küresel adalet arayan dünya, ekonomik küreselleşme ile "göçün kadınlaşmasına" öncelik vermiştir. Hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde kadınlar göçte en çok etkilenenler olarak kabul edilmektedir. (Heywood, 2012, s.505). Genel olarak, göç kadına daha çok özel alanda çalışma sunarken, yine göç erkelere özel alanın yanında kamusal alanda da olanaklar tanımaktadır.

SONUÇ

Göç ve kadın sözcüklerinin birleştirilmesi, insanlığın tarihi kadar eski olan bir gerçeğin içinde cinsiyet, cinsel kimlik ve toplumsal cinsiyetin nasıl ele alındığının incelenmesi bakımından dikkat çekicidir. Göç kadınları aynı zamanda kadınlarda göçü etkilemektedir. Göçün etkisi sadece kadınlara olmamakta aynı zamanda çocukları ve yaşlıları da öncelemektedir. Kadınlık ve erkeklik rolleri, göç gerçeğini dün olduğu gibi gelecek yıllar hatta yüzyıllar boyunca cinsiyetlerin karşısına çıkaracaktır. Toplumların kültürel olarak, kadına ve göçmen kadınlara olumlu bakışı, yasal ve toplumsal kurullarla güvence altına alınarak, gelecek nesillere örnek teşkil etmelidir.

Kadınların göç hareketleri hayatlarının tehlikeye girmesine yol açacak ölçüde yüksek riskler barındırmaktadır. Bu noktada, geçirdikleri olumsuz yolculuklar yüzünden, kadınların göç sonrası yaşamlarında hayata yeniden uyum sağlayabilmeleri için, psikolojik ve sosyolojik destek almaları şart görünmektedir. Göçte öteki olmanın zorluklarının sorgulanması, multidisipliner çalışmalarla desteklenmelidir. Göçte ötekileştirme kavramı, toplumların gelişimi, değişimi ve güvenliği bakımından daha net bir biçimde ele alınmalıdır. Kendisini öteki olarak hisseden kadının göçmen olarak direnci düşecektir. Kadının direncinin düşmesi, aile birliğinin direncinin düşmesi anlamına gelecektir.

Göç içerisinde birçok unsuru barındırır: İnsan hakları, demokrasi, çokkültürlülük, hukuk gibi. Göçmenlerin cinsiyet açısından ötekileştirilmemesi aynı zamanda göç ettikleri toplumda öteki olarak konumlandırılmaması ülkelerin geleceği açısından önem taşımaktadır. Göç edenlerin geldikleri ülkeleri dolayısıyla toplumu kabul etmeleri ve kabul görmeleri, gelecek açısından güvenli bir dünya için bir gerekliliktir. Dünyanın gelecekteki barışı, bir yönü ile barışçıl göçlere dayanmaktadır. Her ne kadar göç konusunda büyük hassasiyet gösteren ülkeler olsa

da, kimi zaman iklim faktörleri, kimi zaman doğal afetler, kimi zaman savaşlar, kimi zaman eğitim, kimi zaman istihdam ya da salgın hastalıklar gibi nedenlerle yaşanan göç dalgalarından tamamen izole olmak olanaklı değildir

Göçe yön verenlerden önemli bir unsurun kadınlar olduğu unutulmamalıdır. Bu konuda, kadınların pasif bir özne olarak görülmesi ve algılanması göç konusunda varılacak sonuçlarda yanlıgıların olmasını birlikte getirebilecektir. Göç her zaman istenen ve planlanan bir şekilde gerçekleşmediği için, zorunlu hallerde göçü yöneten ve göç sonrasında gidilen yerlerde yeni bir yaşamı inşa eden temel unsurun başında kadınların olduğu gözardı edilmemelidir. Sosyal alana çıkmada zorlanan bir kadının savaş, doğal afet gibi nedenler sonucunda göç etmek zorunda kalması, özellikle çocukları başta olmak üzere yaşlılarla birlikte gösterdikleri mücadele toplumlara örnek olmalıdır. Kadınların göç ettikleri toplumlarda kabul görmeleri, yetiştirecekleri nesiller bakımından da önem taşımaktadır. Göç konusunda uluslararası alanda kadınlara yönelik olarak yapılacak her türlü yenilik ve iyileştirme çabası, insanlığa olumlu yönde yansıtacaktır.

KAYNAKÇA

Ağaoğulları M. A. (2012). Spinoza ve Locke: Siyasal özgürleşmeden bireysel özgürlüğe, *Batı'da siyasal düşünceler*, M.A. Ağaoğulları (Der.), *Batı'da siyasal düşünceler* içinde (ss.180-197). İstanbul: İletişim Yayınları.

Aziz, A.(1992). Kadın ve yabancılaşma, Türkiye'de kadın olgusu (ss.27-37), N. Arat (Der.), *Türkiye'de kadın olgusu* içinde (ss.27-37). İstanbul.:Say Yayınları.

Braudel, F. (2001). *Uygarlıkların grameri*, M.A. Kılıçbay (Çev.), İstanbul:İmge Yayıncılık.

Bettalli, M. (2018). Antropoloji ve toplum, U. Eco (Der.), *Antik Yunan* içinde (ss.220-290). İstanbul:Alfa Yayınları.

Bohning, W. R. (1978). International migration and the western world: past present future. *International Migration/Migrations*. 16(1), 11-22.

Castles, S. & Miller, M. J.(2008). *Göçler çağı: Modern dünyada uluslararası göç hareketleri*. B. U. Bal & İ. Akbulut (Çev.), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Coleman, J. (2001). St Augustinus siyasal düşünceler tarihi, M. Türkkahraman (Çev.), B. Redhead (Der.), *Siyasal düşüncenin temelleri*, İstanbul:Alfa Yayınları.

Devrani, A. (2017). *Medyada "Öteki"nin Temsili: Etnik Komediler*, Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi, 5 (2), 926-949.

Douzinias, C. (2014). Kimlik, tanınma, haklar: Hegel bize insan hakları ile ilgili ne öğretebilir?, F. Mollaer (Der.), *Kimlik politikaları* içinde (ss.206-242), Ankara: Doğu-Batı Yayınları.

Dökmen, Z.Y. (2012). *Toplumsal cinsiyet sosyal psikolojik açıklamalar*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Dunn, J. (2001). John Locke, M. Türkkahraman (Çev.), B. Redhead (Der.), *Siyasal düşünceler tarihi* içinde (ss.150-165), M. Türkkahraman (Çev.), İstanbul: Alfa Yayınları.

Dursunoğlu, İ. (2018). *Siyasal davranış göç olgusu üzerinden bir karşılaştırma*, Ankara: İmaj Yayınevi.

Erdenir, B.F.H. (2010). *Avrupa kimliği Avrupa Birliği'nin yarım kalan hikayesi*, İstanbul: Alfa Yayınları.

Gabaccia, D., & Zanoni, E. (2012). Transitions in gender ratios among international migrants, 1820–1930. *Social Science History*, 36(2), 197-221.1912. *Nationalities Papers*, 28(1), 29-43.

Gambetti, Z. (2012). Siyaset Bilimi ve Felsefe, G. Atılğan ve E. A. Aytekin (Ed.), *Siyaset bilimi* içinde (ss.475-489), Yordam Kitap: İstanbul.

Giddens, A. (2013). *Sosyoloji*, C. Güzel (Çev.), İstanbul: Kırmızı Yayınları

Hekman, S.J (2016). *Toplumsal cinsiyet ve bilgi postmodern bir feminizmin öğeleri*, B. Balkız & Ü. Tatlıcan (Çev.), İstanbul: Say Yayınları.

Heywood, A. (2012). *Küresel siyaset*, N.Uslu & H.Özdemir (Çev.), Ankara: Adres Yayınları.

İçduygu, A. Ender, S. & Gençkaya, Ö. (2014). *Türkiye'nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923-2023: Ulus-devlet Oluşumundan Ulus-Ötesi Dönüşümlere, Proje Raporları*, 1/2014.

İşyar, Ö.G. (2013). *Karşılaştırmalı dış politikalar*, Bursa: Dora Yayıncılık.

Kaypakoğlu, S. (2004). *Toplumsal cinsiyet ve iletişim*. İstanbul: Naos Yayınları.

Karakaş, I. (2001). Avrupa Birliği – Türkiye İlişkilerinde İnsan Hakları Sorunsalı, F.Sönmezoğlu (Der.), *Türk Dış Politikasının Analizi* içinde (ss., 703-715). İstanbul: Der Yayınları.

Kely, P. (2012). *Siyaset kitabı*, T.Sadak (Çev.), Alfa Yayınları:İstanbul: Alfa Yayınları.

Kymlicka, W. (2016). *Çağdaş siyaset felsefesine giriş*, E. Kılıç (Çev.), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Lorber, J. (2011). *Gender inequality, feminist theories and politics*. New York: Oxford University Press.

Mckeown, A. (2005). Global Migrations in Modern Time. W.H.McNeill, J.H.Bentley, D.Christian, D.Levinson, J.R.McNeill, H.Rouup ve J.P. Zinsser (Der.), *Berkshire Encyclopedia of World History (Vol III)* içinde (844-849). Massachusetts: Berkshire Publishing.

Nardin, T. (2012). Uluslararası siyaset teorisi, M.A. Ağcan (Çev.),S. Burchill (Der.), *Uluslararası ilişkiler teorisi* içinde (ss.371-400). İstanbul:Küre Yayınları.

Negiz, N. & Üçer, N. (2012). Yerel siyasette seçilmeyen kadın:2004-2009 mart seçimleri düzleminde analitik bir inceleme, *Çağdaş yerel yönetimler dergisi*, 21 (2):1-25.

Nicholson, P. (2001). Aristoteles, siyasal düşünceler tarihi, M. Türkkahraman (Çev.), B. Redhead (Der.), *Siyasal düşüncenin temelleri* içinde (ss., 30-50). İstanbul: Alfa Yayınları.

Özgün, Y. (2012). Feminizm. G. Atılğan & E. A. Aytekin (Der.), *Siyaset bilimi* içinde (ss.331-347), G. Atılğan ve E. A. Aytekin (Ed.), İstanbul: Yordam Kitap.

Robertson, J. (2001). Adam Smith, siyasal düşünceler tarihi, M. Türkkahraman (Çev.), B. Redhead (Der.), *Siyasal düşüncenin temelleri* içinde (ss., 190-210). İstanbul: Alfa Yayınları.

Rowe, C. (2001). Platon, siyasal düşünceler tarihi, M. Türkkahraman (Çev.), B. Redhead (Der.), *Siyasal düşüncenin temelleri* içinde (ss., 3-25). İstanbul: Alfa Yayınları.

Saraçoğlu, C. (2012). Siyaset Bilimi ve Sosyoloji, G. Atılğan & E. A. Aytekin (Der.), *Siyaset bilimi* içinde (ss.489-505), G. Atılğan ve E. A. Aytekin (Ed.), İstanbul: Yordam Kitap.

Sezer, I. (2018). Kadına şiddete hayır, A. Altay (Der.), *Sosyal sorumluluk projelerinde fotoğrafların rolü aile araştırmaları* içinde (ss.230-250). Bursa: Ekin Yayıncılık.

Wallerstein, I.(2004). *21.yy'da siyaset*. T. Doğan & E. Abadoğlu (Çev.), İstanbul: Aram Yayıncılık.

Wokler, R. (2001). Jean-Jacques Rousseau, siyasal düşünceler tarihi, M. Türkkahraman (Çev.), B. Redhead (Der.), *Siyasal düşüncenin temelleri* içinde (ss., 160-190). İstanbul: Alfa Yayınları.

Uslu, A. (2012). Demokrasi, G. Atılğan & E. A. Aytekin (Der.), *Siyaset bilimi* içinde (ss.123-139), G. Atılğan ve E. A. Aytekin (Ed.), İstanbul: Yordam Kitap.

Yazıcı, Ç. (2016). Toplumsal Cinsiyet ve Irk Kesişimlerinde Çoğulluğun İmkanını Düşünmek. Z. Direk (Der.), *Cinsiyeti Yazmak* (ss.55-56). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Yetiş, M. (2012). Hegemonya, G. Atılğan & E. A. Aytekin (Der.), *Siyaset bilimi* içinde (ss.87-99), G. Atılğan ve E. A. Aytekin (Ed.), İstanbul: Yordam Kitap.

Zabcı, F. (2012:a). Halk: Devrim, M.A. Ağaoğulları (Der.), *Batı'da siyasal düşünceler* içinde (ss.590-615). İstanbul: İletişim Yayınları.

Zabcı, F. (2012:b). Kamusal Alan, G. Atılğan & E. A. Aytekin (Der.), *Siyaset bilimi* içinde (ss.109-123), G. Atılğan ve E. A. Aytekin (Ed.), İstanbul: Yordam Kitap.

Yayın Geliş Tarihi: 13.05.2021

Yayına Kabul Tarihi: 25.12.2021

Online Yayın Tarihi: 31.12.2021

http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.1055648

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

Cilt: 23, Özel Sayı, Yıl: 2021, Sayfa: 167-177

ISSN: 1302-3284 E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

TÜRKİYE’DE GÖÇ KONUSUNDA PSİKOSOSYAL DEĞİŞKENLERLE ÇALIŞILAN LİSANSÜSTÜ TEZLERİN İNCELENMESİ

Zekavet Kabasakal^{1*}

Yağmur Soylu^{**}

Öz

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de göç konusunda psikososyal değişkenlerle çalışılan lisansüstü tezlerin incelenmesidir. Nitel araştırma yöntemlerinden doküman inceleme tekniğinin kullanıldığı bu çalışmada, Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezinden 02.02.2020 tarihinde yapılan tarama sonucunda, göç ile ilgili erişime açık 1997-2019 yılları arasında yapılan toplam 1945 teze ulaşılmıştır. Ulaşılan tezler arasından zorunlu göç kapsamında olan ve psikososyal değişkenlerle çalışılan 44 lisansüstü tez araştırmaya dahil edilmiştir. Bu tezlerin; yapıldığı yıllara, yürütüldüğü anabilim dallarına, araştırma modellerine ve araştırma gruplarına göre içerikleri incelenmiştir. Araştırma sonucunda elde edilen bulgular değerlendirildiğinde; göç konusunda psikososyal değişkenlerle yapılan lisansüstü tezlerin son yıllarda artış gösterdiği, psikoloji anabilim dalında konuyla ilgili daha çok lisansüstü çalışma yapıldığı ve yapılan çalışmaların çoğunlukla yetişkinlerle olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bunlara ek olarak hem nicel hem nitel araştırma desenleri kullanılmasına rağmen nicel araştırmalarının hemen hemen hepsinin betimsel araştırmalar kategorisinde yer aldığı ve sadece bir tane deneysel araştırmanın yürütüldüğü ortaya konulmuştur. Araştırma bulguları ve literatür bilgisi ışığında bazı öneriler sunulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Göç, Psikososyal, Doküman İnceleme, Nitel.

EXAMINATION OF GRADUATE THESES STUDIED WITH PSYCHOSOCIAL VARIABLES ON MIGRATION IN TURKEY

Abstract

The aim of this study is to examine graduate theses studied with psychosocial variables on migration in Turkey. In this study, which uses document review technique from

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (APA 6. Sürüm):

Kabasakal, Z., Soylu, Y. (2022) Türkiye’de göç konusunda psikososyal değişkenlerle çalışılan lisansüstü tezlerin incelenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23, *Dokuz Eylül Üniversitesi Uluslararası Konferansı, Göç: Önümüzdeki Yirmi Yılın Projeksiyonu ve Ötesi” Özel Sayısı*, 167-177.

* Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü,
ORCID: 0000-0002-3450-1060, zekavet.kabasakal@deu.edu.tr.

** Doç Dr. Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, ORCID: : 0000-0002- 5562-6233 yagmur.soylu@deu.edu.tr.

qualitative research methods, a total of 1945 theses made between 1997-2019 were reached as a result of a survey conducted on 02.02.2020 from the National Dissertation Center of the Council of Higher Education. Among the theses reached, 44 graduate theses within the scope of forced migration and working with psychosocial variables were included in the study. The contents of these theses were examined according to the years in which they were made, the departments in which they were conducted, the research models and the research groups. When the findings obtained as a result of the research are evaluated; It has been concluded that graduate theses on immigration with psychosocial variables have increased in recent years, more graduate studies have been conducted on the subject in the department of Psychology and the studies conducted are mostly with adults. In addition, although both quantitative and qualitative research methods were used, almost all of their quantitative research was in the category of descriptive research and only one experimental research was carried out. Some recommendations have been presented in the light of research findings and literature knowledge.

Keywords: *Migration, Psychosocial, Document Review, Qualitative.*

GİRİŞ

Göç ve göçmenlik çalışmaları antropoloji, ekonomi, siyaset bilimi ve sosyoloji gibi birçok disiplinin köklerine dayanmaktadır. Göç ile ilgili araştırmalarda etnik ve kültürlerarası çalışmaların daha geniş bir kapsamı olduğundan psikoloji biliminin belirgin bir rolünün olduğu düşünülmektedir. Buna rağmen psikoloji alanında göç konusunda yapılan çalışmaların biraz daha geride kaldığı görülmektedir (Berry, 2001). Bununla birlikte göç deneyiminde görülen artış kültürlerarası çalışmalara duyulan ihtiyacı ön plana çıkarmaktadır (Matsumoto ve Juang, 2004).

Psikolojinin göç ile ilgili araştırmalara yönelik potansiyel katkısının özellikle kültürleşme ve gruplar arası ilişkiler konularında olabileceği iddia edilmektedir. Kökleri antropolojiye dayanan kültürleşme kavramı psikoloji alanında çalışılmaya başlamasıyla birlikte kültürlerarası psikolojinin ana odağı haline gelmiştir (Berry, 2001). Kültürler arası psikoloji alanının temel amacı, kültürel faktörlerin bireysel insan davranışlarının geliştirilmesi ve sergilenmesi üzerindeki etkisini göstermektir (Berry, 1997). Kökleri sosyolojiye dayanan gruplar arası ilişkiler ise sosyal psikolojide önemli bir odak haline gelmiştir (Berry, 2001). Kültürlerarası geçiş olarak açıklanabilecek göç yaşantısının hem bireylerin davranışları hem de gruplar arası ilişkiler kapsamında önem teşkil ettiği görülmektedir.

Kültürlerarası geçiş, bireyler üzerinde yarattığı stres karşısında uygun başatma becerilerinin kullanılması gereken bir süreçtir (Kağnıcı, 2017). Berry'e göre (1997) psikososyal bir yapıya sahip kültürel uyum süreci şu aşamalardan oluşmaktadır: 1. Kültürlerarası bir temasın deneyimlenmesi, 2. Deneyimlerin algılanması ve değerlendirilmesi, 3. Yaşanılan deneyime anlam verilerek baş etme yöntemlerinin uygulanması, 4. Deneyime verilen anlam doğrultusunda stres tepkilerinin gösterilmesi, ve 5. Uyum.

Göç eden bireylerin kültürel uyum süreçlerinde benzer aşamaları yaşadıkları ve göç öncesi dönemden başlayarak zorlu yaşam koşullarına sahip oldukları bilinmektedir (Kirmayer ve diğ., 2011). Birey ya da bireylerin kendi isteğiyle buldukları ortamı terk etmeleri gönüllü göç olarak açıklanırken, kendi istekleri dışında ayrılmaları zorunlu göç olarak açıklanmaktadır (Kubbani, 2019). Kültürel alandaki anlaşmazlıkların yanısıra eğitim ve sağlık hizmetlerindeki eksiklikler ise göçün sonuçları arasında yer almaktadır (Koçak ve Terzi, 2012)

Zorunlu olarak göç eden bireylerin kültürel uyum süreçlerinde gönüllü değil zorunlu bir ayrılış olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Bu kapsamda göç eden bireyler travmatik yaşantılara, kayıplara ve zorlu yaşam koşullarına maruz kalmaktadır (Kağnıcı, 2017; Kirmayer ve diğ., 2011). Bu bağlamda zorunlu göç kapsamında göç eden bireylerle ilgili araştırmalarda psikososyal değişkenlerin ele alınması kritik bir öneme sahiptir. Bu doğrultuda bu çalışmanın amacı, Türkiye’de zorunlu göç konusunda psikososyal değişkenlerle çalışılan lisansüstü tezlerin eğilimlerinin incelenmesidir. Türkiye’de göç konusunda psikososyal değişkenlerle yapılan lisansüstü tezlerin incelenmesi amacıyla oluşturulan araştırma soruları şu şekildedir:

1. Göç konusunda psikososyal değişkenlerle çalışılan lisansüstü tezlerin yıllara göre dağılımı nasıldır?
2. Göç konusunda psikososyal değişkenlerle çalışılan lisansüstü tezlerin anabilim dallarına göre dağılımı nasıldır?
3. Göç konusunda psikososyal değişkenlerle çalışılan lisansüstü tezlerin araştırma gruplarına göre dağılımı nasıldır?
4. Göç konusunda psikososyal değişkenlerle çalışılan lisansüstü tezlerin araştırma desenlerine göre dağılımı nasıldır?

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Görüşme, gözlem ve doküman inceleme nitel araştırma modelleri arasında yer almaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Bu çalışmada nitel araştırma modellerinden doküman inceleme yöntemi kullanılmıştır. Doküman incelemesi yönteminde araştırılması hedeflenen konuyla ilgili yazılı materyallerin analizi yapılmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2013).

Verilerin Toplanması ve Analizi

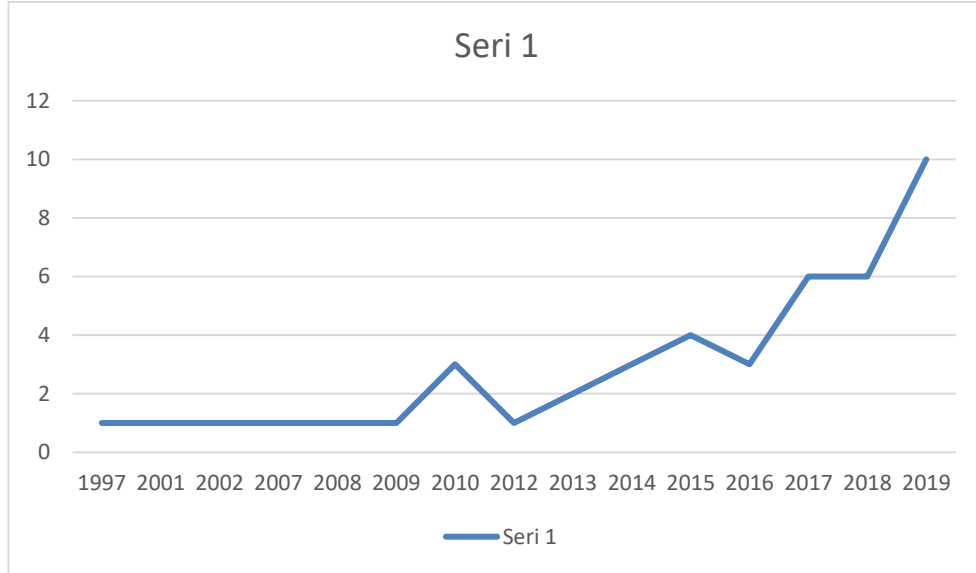
Nitel araştırma yöntemlerinden doküman inceleme tekniğinin kullanıldığı bu çalışmada, verilerin toplanması amacıyla öncelikle Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezinden “göç” kelimesi geçen tezlerin taraması yapılmıştır. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezinden 02.02.2020 tarihinde yapılan tarama sonucunda, göç ile ilgili erişime açık 1997-2019 yılları arasında yapılan toplam 1945 teze ulaşılmıştır. Ulaşılan tezler arasından zorunlu göç kapsamında olan ve psikososyal değişkenlerle çalışılan 44 lisansüstü tez araştırmaya dahil edilmiştir. Bu tezlerin;

yapıldığı yıllara, yürütüldüğü anabilim dallarına, araştırma gruplarına ve araştırma modellerine göre içerikleri incelenmiştir.

BULGULAR

Göç konusunda psikososyal değişkenlerle çalışılan lisansüstü tezlerin yıllara göre dağılımı incelendiğinde, 1997 yılında 1 adet; 2001 yılında 1 adet; 2002 yılında 1 adet; 2007 yılında 1 adet; 2008 yılında 1 adet; 2009 yılında 1 adet; 2010 yılında 3 adet; 2012 yılında 1 adet; 2013 yılında 2 adet; 2014 yılında 3 adet; 2015 yılında 4 adet; 2016 yılında 3 adet; 2017 yılında 6 adet; 2018 yılında 6 adet ve 2019 yılında ise 10 adet lisansüstü çalışmanın yapıldığı görülmüştür. Şekil 1’de lisansüstü tezlerin yıllara göre dağılımı yer almaktadır.

Şekil 1 Göç Konusunda Psikososyal Değişkenlerle Çalışılan Lisansüstü Tezlerin Yıllara Göre Dağılımı

Lisansüstü tezlerin anabilim dallarına göre dağılımı değerlendirildiğinde, 15 tanesinin Psikoloji; 6 tanesinin Sosyoloji; 3 tanesinin Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik; 3 tanesinin Eğitim Programları; 2 tanesinin Eğitim Denetimi ve Yönetimi; 2 tanesinin Hemşirelik; 2 tanesinin Psikiyatri ve sadece birer tanesinin Sosyal Hizmetler, İşletme, Coğrafya, Bölgesel Araştırmalar, Kadın Çalışmaları, Antropoloji, Ruhsal Travma Programı, Çalışma Ekonomisi, Uluslararası İlişkiler, Aile ve Tüketim Bilimleri ve İnsan ve Toplum Araştırmaları bilim dallarında yapılmış olduğu saptanmıştır (bkz. Tablo 1).

Tablo 1: Göç Konusunda Psikososyal Değişkenlerle Çalışılan Lisansüstü Tezlerin Anabilim Dallarına Göre Dağılımı

Anabilim Dalı	n
Psikoloji	15
Sosyoloji	6
Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik	3
Eğitim Programları	3
Eğitim Denetimi ve Yönetimi	2
Hemşirelik	2
Psikiyatri	2
Sosyal Hizmetler, İşletme, Coğrafya, Bölgesel Araştırmalar, Kadın Çalışmaları, Antropoloji, Ruhsal Travma Programı, Çalışma Ekonomisi, Uluslararası İlişkiler, Aile ve Tüketim Bilimleri, İnsan ve Toplum Araştırmaları	1

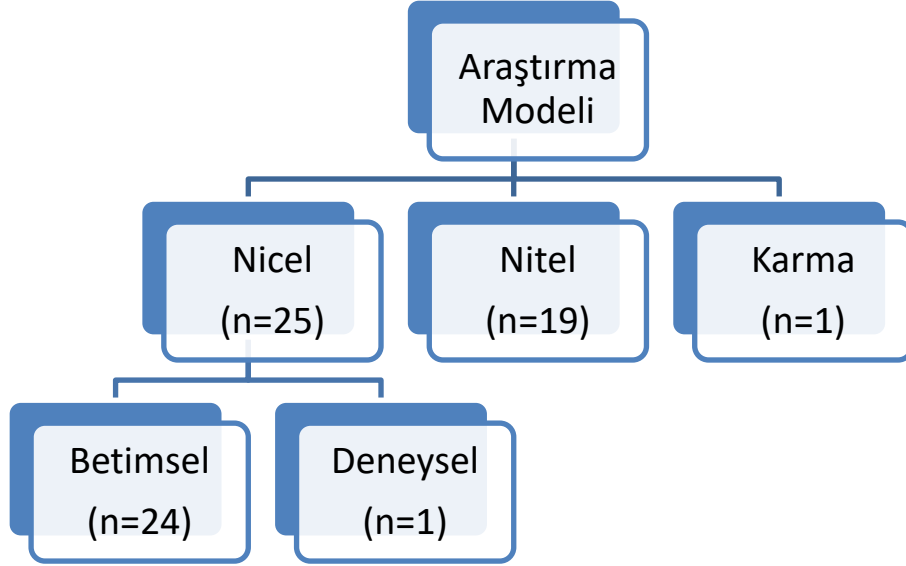
İlgili tezlerin araştırma gruplarına göre dağılımları ele alındığında, 5’i sadece kadınlarla olmak üzere toplam 32 çalışmanın yetişkinlerle, 11’inin ergenlerle, 2’sinin üniversite öğrencileriyle ve 3 tanesinin çocuklarla yapıldığı tespit edilmiştir. Araştırma gruplarına göre dağılım Tablo 2’de görülmektedir.

Tablo 2 Araştırma Gruplarına Göre Dağılım

Araştırma Grubu	n
Yetişkin	32
Üniversite öğrencisi	2
Ergen	11
Çocuk	3

Son olarak, Şekil 2’de de görüldüğü üzere 24’ü betimsel ve 1’i deneysel olmak üzere toplam 25 araştırmanın nicel, 19’unun nitel ve 1 tanesinin de karma araştırma modelinde yapıldığı bulunmuştur.

Şekil 2 Araştırma Modellerine Göre Dağılım

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu araştırmada, Türkiye’de göç konusunda psikososyal değişkenlerle yapılan lisansüstü tezler incelenmiştir. Araştırmanın amacı doğrultusunda göç temalı psikososyal değişkenlerde çalışılan lisansüstü tezlerin yapıldığı yıllara, yürütüldüğü anabilim dallarına, araştırma modellerine ve araştırma gruplarına göre içerikleri incelenmiştir. Araştırma sonucunda elde edilen bulgular değerlendirildiğinde; göç konusunda psikososyal değişkenlerle yapılan lisansüstü tezlerin son yıllarda artış gösterdiği, psikoloji anabilim dalında konuyla ilgili daha çok lisansüstü çalışma yapıldığı ve yapılan çalışmaların çoğunlukla yetişkinlerle olduğu bilgisi elde edilmiştir. Bunlara ek olarak hem nicel hem nitel araştırma desenleri kullanılmasına rağmen nicel araştırmalarının hemen hemen hepsinin betimsel araştırmalar kategorisinde yer aldığı, yalnızca bir tane deneysel araştırmanın yürütüldüğü ortaya konulmuştur.

Konuyla ilgili lisansüstü tezlerin son yıllarda artış gösterdiğine ilişkin bulgular (Borlat, 2019; Çalışkan, 2019; Çöplü, 2019; Demirtaş, 2019; Gürsoy, 2019; Karabaş, 2018; Kubbanı, 2019; Nükte, 2019; Özen, 2018; Ramadan, 2019; Tüfekci, 2019; Yurttutan, 2019) göç konusunda psikososyal değişkenlere daha çok önem verilmeye başlanmasına dair umut verici nitelikte olduğu düşünülebilir. Nitekim, lisansüstü çalışmalar dışında yapılan araştırmalarda da bu ihtiyaca yönelik çalışmalar yürütüldüğü görülmektedir. Kağnıcı (2017) Suriyeli mülteci çocukların kültürel uyum sürecinde okul psikolojik danışmanlarına düşen rol ve sorumlulukları; Bulut ve Aslan (2019) sosyal bilgiler dersindeki iletişim ve göç faaliyetlerinin

öğrencilerin empati becerilerine etkisini; Özcan (2019) göçün travmatik etkilerini azaltmada sosyal desteğin rolünü; Tuzcu ve Ilgaz (2015) göçün kadın ruh sağlığı üzerindeki etkilerini araştırmalarında vurgulamaktadırlar.

Psikoloji anabilim dalında konuyla ilgili daha çok lisansüstü araştırma yürütülmüş olması (Çalışkan, 2019; Ergün, 2017; Gün, 2002; Kahraman, 2015; Kavak, 2017; Uğurlu, 2015; Üsten, 2018; Yağci, 2017) oldukça anlaşılır bir bulgudur. Çünkü çalışma alanı gereği göç konusunda psikososyal değişkenlerle daha fazla araştırma yapılması beklenmektedir. Ancak Psikoloji anabilim dalının yanısıra ruh sağlığı alanında hizmet veren Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik, Psikiyatri ve Sosyal Hizmetler anabilim dallarında da daha çok çalışma yapılmasına ihtiyaç olduğu düşünülebilir. Tam bu noktada Berry’nin (2001) psikoloji alanında göç konusunda yeterli düzeyde araştırma yapılmadığı vurgusu kritik bir öneme sahiptir. Buna ek olarak, göç ile ilgili lisansüstü çalışmaların çok çeşitli anabilim dallarında yürütülmesi göç konusunun multidisipliner özelliğini kanıtlar niteliktedir (Berry, 2001).

Yapılan çalışmaların daha çok yetişkinlerle yürütülmesi (Assida, 2016; Gazeller, 2014; Hajiagha, 2007; Kan, 2013; Karabaş, 2018; Kubbani, 2019; Özen, 2018; Parlakkaya, 2010; Saygın, 2016; Tanay Akalın, 2016; Tok, 2010; Üsten, 2018) ise şaşırtıcı bir bulgudur. Özellikle sosyal bilimler alanında insanlarla yürütülen araştırmalarda yetişkinlerin çocuk ve ergenlere kıyasla daha zor ulaşılan bir grup olması bakımından değerlendirildiğinde yetişkinlerle daha çok çalışma yürütülmesinin şaşırtıcı ve sevindirici olduğu söylenebilir. Ancak yine de yürütülen çalışmaların yeterli düzeyde olmadığı belirtilebilir.

Bunlara ek olarak araştırma kapsamında incelenen çalışmalarda hem nicel hem nitel araştırma desenleri kullanılmasına rağmen nicel araştırmaların hemen hemen hepsinin betimsel araştırmalar kategorisinde yer aldığı, yalnızca bir tane deneysel araştırmanın (Uğurlu, 2015) yürütüldüğü ortaya konulmuştur. Bu araştırma bulgusu, göç eden bireylerle çalışan uygulamacılara yol gösterici nitelikte uygulamaların bilimsel yöntemlerle test edildiği bilimsel araştırmalara duyulan ihtiyacı işaret etmektedir. Nitekim Uğurlu’nun (2015) yaptığı çalışmada sanat terapisinin Suriyeli göçmen çocukların travma, depresyon ve sürekli kaygı belirtilerini azaltmada etkili olduğunu göstermektedir. Buna benzer uygulamaların yapılarak etkililiğinin ortaya konulması göçmenlerle çalışan uygulayıcılara kılavuz niteliğinde olacaktır.

Tüm bu araştırma bulgularından hareketle araştırmacılara yönelik bazı öneriler sunmak mümkündür. Konuyla ilgili yapılan araştırmalar son yıllarda artış gösterme eğiliminde olmakla birlikte, göç konusu ülkemizde önemli bir yere sahip olduğundan ve göç yaşantısına sahip bireyler psikososyal bağlamda birçok zorluklar yaşadığından, multidisipliner bir bakış açısıyla göç ile ilgili farklı disiplin alanlarında daha fazla araştırma yapılması önerilebilir. Yürütülecek araştırmaların çocukluk döneminden yaşlılık döneminde kadar farklı yaşam dönemlerini kapsamı ve ilgili yaşam döneminin psikososyal ihtiyaçlarını dikkate alan araştırmalar

yürütülmesinin de bir ihtiyaç olduğu söylenebilir. Özellikle de ruh sağlığı alanında meslek elemanı yetiştiren Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik, Psikoloji, Psikiyatri ve Sosyal Hizmetler bilim dallarında göç konusunda daha çok çalışma yürütülmesi önerisinde bulunulabilir. Ek olarak araştırma kapsamında incelenen çalışmalarda hem nicel hem nitel araştırma desenleri kullanılmasına rağmen yalnızca bir tane deneysel araştırmanın yürütüldüğü ortaya konulmuştur. Bu sebeple araştırmacılara daha çok deneysel araştırma gerçekleştirmeleri ve böylelikle uygulama alanına da daha fazla katkı sağlanması önerilebilir.

Son olarak, bu araştırmadan elde edilen bulgular değerlendirilirken araştırmanın sınırlılıkları göz önünde bulundurulmalıdır. Bu araştırma kapsamında yalnızca 44 lisansüstü çalışma incelenmiş ve incelenen bu çalışmaların içerikleri de belirli kriterlere göre analiz edilmiştir. Ayrıca, göç konusunda psikososyal değişkenlerle yürütülen araştırmalar arasından sadece lisansüstü tezlerin taranarak doküman incelemesinin yapılması araştırmanın kapsamı bakımından bir sınırlılık olarak düşünülebilir. Araştırma bulgularının bu sınırlılıklar doğrultusunda yorumlanmasına dikkat edilmelidir.

KAYNAKÇA

Assida, O. M. A. (2016). *The economic and social impacts of forced migration: A case study of syrian and iraqi forced migrants in Samsun* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.

Berry, J. W. (1997). Immigration, acculturation, and adaptation. *Applied Psychology, 46*(1), 5-34.

Berry, J. W. (2001). A psychology of immigration. *Journal of Social Issues, 57*(3), 615-631.

Borlat, C. (2019). *1989 göçü, göçmenlerin sosyal entegrasyonu: Çanakkale Şirinköy Bulgaristan göçmenleri üzerine bir araştırma* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.

Bulut, B., & Aslan, S. (2019). The effect of communication and immigration activities in 7th grade social studies course on the empathy skills of students. *Journal of Education and Training Studies, 7*(5), 86-91.

Çalışkan, S. (2019). *Ev sahibi halkın Suriyeli göçmenlere yönelik tutumu: İstanbul; Sultabbeyli-Kadıköy ilçeleri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Aydın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Çöplü F. (2019). *Göçmen öğrenciler için okul uyum programı geliştirmeye yönelik bir taslak çalışması* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırşehir.

Demirtaş, M. (2019). *Suriyelilerin Türkiye’ye göç süreci ve ilişkiler ağı: Ulubey mahallesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Ergün, H. B. (2017). *Zorunlu göç etmiş etnik gruplara mensup yetişkin bireylerde agresyon eğilimi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Haliç Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Gazeller, P. (2014). *Göçe bağlı olarak ilk ve ortaokullarda yaşanan sorunlara ilişkin yönetici görüşleri (Karabağlar örneği)* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Okan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Gün, Z. (2002). *Çocuk ve göç* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Gürsoy, S. (2019). *Göçmenlerin çalışma yaşamına katılımı: Suriyeli göçmenler örneği* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Hajiagha, M. (2007). *Türkiye’deki İranlı göçmenlerin kimlik, aidiyet ve uyum sorunları* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Kağnıcı, D. Y. (2017). Suriyeli mülteci çocukların kültürel uyum sürecinde okul psikolojik danışmanlarına düşen rol ve sorumluluklar. *İlköğretim Online*, 16(4), 1768-1776. doi: 10.17051/ilkonline.2017.342990

Kahraman, O. (2015). *1989 Bulgaristan zorunlu göçünü yaşamış aileler ile göç yaşantısı olmayan ailelerin şema modeli açısından incelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Kan, M. (2013). *İstanbul’da bulunan sığınmacılar üzerinde zorunlu göçün travmatik etkileri: Zorlu koşullara karşı ruhsal dayanıklılık ve sığınmacıların ev algıları* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Karabaş, B. (2018). *Suriyeli göçmen çocukların ev bağlamında mekanla olan ilişkileri ve Türkiye’ye uyum süreçleri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Kavak, M. (2017). *Zorunlu göç ile bağlanma ve kişilik özellikleri arasındaki ilişki* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Kirmayer, L. J., Narasiah, L., Munoz, M., Rashid, M., Ryder, A. G., Guzder, J., ... & Pottie, K. (2011). Common mental health problems in immigrants and refugees: general approach in primary care. *Cmaj*, 183(12), E959-E967.

Koçak, Y. ve Terzi, E. (2012). Türkiye’de göç olgusu, göç edenlerin kentlere olan etkileri ve çözüm önerileri. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(3), 163-184.

Kubbani, A. (2019). *Türkiye’de yaşayan geçici koruma statüsündeki suriyelilerin göç travmasına ilişkin görüşlerinin incelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.

Matsumoto, D. ve Juang, L. (2004). *Culture and psychology* (3rd ed.). California: Thomson Learning.

Nükte, S. (2019). *Muhacirlikten göçmenliğe iskandan yerleşime: Bulgaristan muhacirlerinin Konya’ya göçü* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Özcan, Ö. Ü. Z. (2019). Göçün travmatik etkilerini azaltmada sosyal desteğin rolü üzerine deneysel bir araştırma. *Bilimname*, 2019(37), 1001-1028. doi: <http://dx.doi.org/10.28949/bilimname.518401>

Özen, H. (2018). *Savaş nedeniyle Türkiye’ye göç ederek insani yardım kuruluşunda çalışan suriyelilerde travma sonrası stres bozukluğu ve ilişkili etmenler* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kocaeli Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Kocaeli.

Parlakkaya, Ç. (2010). *Göçe bağlı olarak ilköğretim okullarında yaşanan istenmeyen öğrenci davranışlarına ilişkin öğretmen ve yönetici görüşleri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

Ramadan. N. B. (2019). *Göçün insanlar üzerindeki etkisinin sosyal bağlamda araştırılması: Bulgaristan göçü* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.

Saygın, S. (2016). *Kültürel uyum süreci bağlamında göç* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Tanay Akalın, A. (2016). *Türkiye’ye gelen Suriyeli göçmen çocukların eğitim sorunları* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Aydın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Tok, N. (2010). *Göç alan okullarda ilköğretim 4. ve 5. sınıf öğrencilerinin rehber öğretmenleri ve sınıf öğretmenlerinin görüşlerine göre öğrenme güçlüklerinin incelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Tuzcu, A. ve Ilgaz, A. (2015). Göçün kadın ruh sağlığı üzerine etkileri. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 7(1), 56-67. doi: 10.5455/cap.20140503020915

Tüfekci, N. (2019). *Suriye 'den zorunlu göç eden kadınların aile yaşamı ve yaşam doyumu: Ankara ili örneği* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Uğurlu, N. (2015). *Outcome of art therapy intervention on trauma, depression and anxiety symptoms among syrian refugee children* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bahçeşehir Üniversitesi, The Graduate School of Social Sciences, İstanbul.

Üsten, E. (2018). *Gendered perceptions of threat from immigrant minorities: A social psychological analysis of prejudice against syrians in Turkey* (Unpublished Master Thesis). Yasar University, Graduate School of Social Sciences, Izmir.

Yağci, H. (2017). *Zorunlu göç yaşamış 12-18 yaş çocuklarının göç yaşamamış çocuklara göre sosyal anksiyete açısından değerlendirilmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yurttutan, A. (2019). *Göçmen öğrencilerin sosyal becerileri ve okula uyumları* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırşehir.

Yayın Geliş Tarihi: 23.05.2021

Yayına Kabul Tarihi: 27.12.2021

Online Yayın Tarihi: 31.12.2021

http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.1055650

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

Cilt: 23, Özel Sayı, Yıl: 2021, Sayfa: 179-206

ISSN: 1302-3284 E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

TÜRKİYE’DE GÖÇ OLGUSU VE GÖÇÜN YARATACAĞI SORUNLARIN AŞILMASINDA TOPLUMSAL KÜLTÜR KURUMU KİMLİĞİYLE HALK KÜTÜPHANELERİNİN ROLÜ: İZMİR ÖRNEĞİ

Mehmet Ali AKKAYA*

Öz

Özellikle geride kalan yüzyılın ikinci yarısından itibaren evrensel boyut kazanan, ulusal ve uluslararası düzeyde toplumsal yaşamda sürdürülebilirliğin sağlanması açısından aşılması gereken en önemli sorunlardan biri olarak görülen göç, günümüzde çok daha fazla kuşku, kaygı ve şüphe ile bakılan bir olguya dönüşmüştür. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin açıklamalarına göre dünyada neredeyse her iki saniyede bir kişinin çatışma, zulüm, açlık veya savaş nedeniyle zorla yerinden edildiği gerçeği ile birlikte değerlendirildiğinde, göçün günümüzdeki etki alanı ile beraberinde getirebileceği tehditlerin boyutunu anlamak çok daha kolay olacaktır. Daha çok yaşamsal ve ekonomik gerekçelerle birlikte anılan göç kavramının en önemli sorun ayaklarından biri de kültürel farklılıklar yüzünden yaşanan toplumsal uyumsuzluktur. Bu çalışmada; yarım asırdan fazladır iç göç hareketliliği hiç azalmayan, bunun yanı sıra dünyada en fazla dış göç alan, en yoğun kullanılan yasadışı göç trafiği güzergâhlarından birine ev sahipliği yapan Türkiye’de, göç olgusunun taşıdığı anlam ve öneme genel olarak değinilerek, İzmir özelinde göçe bağlı kültürel uyum sorunlarının azaltılması noktasında kültür kurumu kimliği ile halk kütüphanelerinin süreci kolaylaştırmadaki rolünün ortaya konulması amaçlanmıştır.

Çalışma kapsamında, önce şehrin asıl göç odağını oluşturan merkez ilçelerinde kent sakinlerinin kullanımına açık olan ve farklı kullanıcı odaklarına öncelikli hizmet verme yükümlülüğü bulunan halk kütüphanelerinin görev ve işlevleri bağlamında ortak kent kültürünün oluşması sürecindeki sorumlulukları ortaya konulmuştur. Ardından iç, özellikle de dış göç ile İzmir’e gelen ve bu şehirde yeni bir hayat kurmaya çalışan vatandaşların halk kütüphaneleri ile olan ilişkileri, bu ilişkilerin kente ve kent kültürüne uyum noktasındaki yeri ve önemi üzerinde durulmuştur. Yarı yapılandırılmış betimleme yönetimi ile kurgulanan araştırmada, ortaya konan bilgilerin halk kütüphanelerinin göçmenlerin kente uyum ve kent kültürünü sorunsuz içselleştirebilmeleri noktasındaki

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (APA 6. Sürüm):

Akkaya, M. A. (2022) Türkiye’de göç olgusu ve göçün yaratacağı sorunların aşılmasında toplumsal kültür kurumu kimliğiyle halk kütüphanelerinin rolü: İzmir örneği. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23, *Dokuz Eylül Üniversitesi Uluslararası Konferansı, Göç: Önümüzdeki Yirmi Yılın Projeksiyonu ve Ötesi*” Özel Sayısı, 179-206.

* Doç. Dr., İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, ORCID: 0000-0003-2496-7315, mehmetali.akkaya@ikcu.edu.tr.

rolünün somutlaştırılması amacı ile örnekler üzerinden de değerlendirmeler yapılmıştır. Ortaya konan iyi örnek ve işbirliklerine rağmen, sınırlı ve birey odaklı çabaların dışında, bu konudaki hizmet felsefesinin beklenen düzeyden uzak olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Göç, İzmir, Halk kütüphaneleri, Kent kültürü, Kültürel uyum, Kültürel zenginlik.

THE ROLE OF PUBLIC LIBRARIES WITH THE IDENTITY OF A SOCIAL CULTURAL INSTITUTION IN TURKEY TO OVERCOME THE PROBLEMS CAUSED BY MIGRATION: İZMİR EXAMPLE

Abstract

Especially in the second half of the last century, migration, which gained a universal dimension and considered one of the most important problems to be overcome in terms of ensuring sustainability in social life at national and international level, has turned into a phenomenon that is viewed with much more suspicion, anxiety, and suspicion today. According to the statements of the United Nations High Commissioner for Refugees, when considered together with the fact that almost one person in the world is forcibly displaced every two seconds due to conflict, persecution, hunger, or war, it will be much easier to understand the size of the threats that migration can bring with its current sphere of influence. One of the most important problems of the concept of immigration, which is mostly associated with vital and economic reasons, is the social incompatibility experienced due to cultural differences. In this study, more than half a century of internal migration mobility no reduction, as well as most foreign immigration in the world, most widely used hosting one of the illegal immigration traffic routes meaning of the phenomenon of migration in Turkey and the importance of referring in general, İzmir special immigration due to cultural adaptation problems aimed to reveal the identity of cultural institutions and the role of public libraries in facilitating the process.

Within the scope of the study, firstly, the responsibilities of public libraries, which are open to the use of city residents in the central districts of the city, which are the main migration focus, and are obliged to provide priority services to different user foci, in the process of forming a common urban culture in the context of their duties and functions. Then, the relations with the public libraries of the citizens who came to İzmir with internal, especially external migration and trying to establish a new life in this city, the place and importance of these relations in the city and the city culture were emphasized. In the research, which was built with semi-structured description management, evaluations were made on the examples in order to concretize the role of public libraries in the adaptation of the immigrants to the city and the integration of urban culture without any problems. Despite good examples and collaborations put forward, it has been determined that the service philosophy on this issue is far from the expected level, apart from limited and individual-oriented efforts.

Keywords: Migration, İzmir, Public libraries, Urban culture, Cultural harmony, Cultural diversity.

GİRİŞ

Bilimsel literatürde daha çok kentleşmenin getirdiği bir değişim hareketi olarak telaffuz edilen, ancak gerçekte insanlık tarihi ile birlikte başlayan bir

serüvene sahip olan göç olgusu, günümüz modern dünyasında en fazla telaffuz edilen kavramlardan biridir. Temelde kişinin yaşamını sürdürdüğü yerden farklı gerekçeler ve tercihler nedeni ile başka bir yere gitmesi anlamına gelen göçün arka planındaki asıl neden, içinde bulunulan durumun sosyal, kültürel, toplumsal, ekonomik vb. koşullarından memnun olmama ve bu koşulları değiştirme arzusudur. Bu açıdan bakıldığında göç denildiğinde çağrıştırdığı ilk şey olumsuzluğudur.

20’inci yüzyılın ikinci yarısı ile birlikte evrensel evrensel boyutta bir sorun haline gelen göç, geride bırakılan yer ve göç edenlerin yanı sıra yaşamak için seçilen yeni yer ve o yerde yaşamakta olanlar üzerindeki etkileri sürekli artan bir kimlik arayışına dönüşmüştür. Bu nedenle göç günümüzde çok daha fazla kuşku, kaygı ve şüphe ile bakılan bir olgudur. Başka bir ifadeyle; yeni bin yıl ile birlikte göç kavramını ve içeriğini başkalaştıran asıl unsur, göç etmek durumunda olanlarla birlikte akla getirilen olumsuzlukların yanında, göç edilen bölgelerde hâlihazırda yaşayan vatandaşların göçe bağlı farklı alanlardaki endişelerinin artması ve bunların yüksek sesle dile getirilmeye başlanmış olmasıdır. Günümüzde göç kavramını ve içeriğini başkalaştıran unsurlar; göç etmek durumunda olanlarla birlikte akla getirilen olumsuzlukların listesinin artması, göç edilen bölgelerde hâlihazırda yaşayan vatandaşların göçe bağlı farklı alanlardaki endişelerinin artması, söz konusu endişelerin yüksek sesle dile getirilmeye başlanmış olması ve endişelerin somut toplumsal sorunlara dönüşmesi olarak sıralanabilir.

Bugün gelinen noktada göç yalnız göç edenlerin değil, aynı zamanda göç edilen bölgelerde yaşayan insanların da yaşamlarında radikal değişiklikler yapmasını ve kararlar almasını gerektiren bir sürecin adeta üst kimliğidir. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği’nin açıklamalarına göre dünyada neredeyse her iki saniyede bir kişinin çatışma, zulüm, açlık veya savaş nedeniyle zorla yerinden edildiği (Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği [UNHCR (United Nations High Commissioner for Refugees)], 2020) gerçeği ile birlikte değerlendirildiğinde, göçün günümüzdeki etki alanı ile beraberinde getirebileceği tehditlerin boyutunu anlamak çok daha kolay olacaktır. Daha çok yaşamsal ve ekonomik gerekçelerle birlikte anılan göç kavramının en önemli sorun ayaklarından biri de kültürel farklılıklar yüzünden yaşanan toplumsal uyumsuzluktur.

Bu çalışmada; yarım asırdan fazladır iç göç hareketliliği hiç azalmayan, bunun yanı sıra dünyada en fazla dış göç alan, en yoğun kullanılan yasadışı göç trafiği güzergâhlarından birine ev sahipliği yapan Türkiye’de göç olgusunun taşıdığı anlam ve öneme genel olarak değinilerek, İzmir özelinde göçe bağlı kültürel uyum sorunlarının azaltılması noktasında kültür kurumu kimliği ile halk kütüphanelerinin süreci kolaylaştırmadaki rolünün ortaya konulması amaçlanmıştır. Ülkemizin iç ve dış göç trafiğinin önemli merkezlerinden biri olan şehirde yaşanan nüfus hareketliliği nedeniyle, ortaya çıkacak kültür çeşitliliğinin uyumu son derece önemlidir.

Çalışma kapsamında, öncelikli olarak şehrin asıl göç odağını oluşturan merkez ilçelerinde vatandaşların kullanımına açık olan ve farklı kullanıcı odaklarına ön koşul olmaksızın öncelikli hizmet verme yükümlülüğü bulunan halk kütüphanelerinin görev ve işlevleri bağlamında ortak kent kültürünün oluşması sürecindeki sorumlulukları ortaya konulmuştur. Ardından iç, özellikle de dış göç ile İzmir'e gelen ve bu şehirde yeni bir hayat kurmaya çalışan vatandaşların halk kütüphaneleri ile olan ilişkileri, bu ilişkilerin kente ve kent kültürüne uyum noktasındaki yeri ve önemi üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda, kentin merkez ilçelerinde (11 ilçe), Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü'ne bağlı olarak hizmet veren halk kütüphanelerinin yanı sıra, belediyelerin yetki ve sorumluluğunda faaliyet gösteren halk kütüphaneleri, çalışmanın sınırlılıklarını oluşturmaktadır.

Yarı yapılandırılmış betimleme yönetimiyle kurgulanan araştırmada, elde edilen bilgilerin, halk kütüphanelerinin göçmenlerin kente uyum ve kent kültürünü sorunsuz içselleştirebilmeleri noktasındaki rolünün somutlaştırılması amacı ile örnekler üzerinden de değerlendirmeler yapılmıştır. Çalışma, halk kütüphanelerinin göç ve beraberinde getirdiği sorunlar bağlamında işaret edilen sorumluluğuna dikkat çektiği; bu yönde kişisel, kurumsal ve kent ölçekli beklentilerin gelişmesine, İzmir özelinde göçmenlerle birlikte ortaya çıkacak çok kültürlülüğün ancak kültürel uyumla hemen her manada bir zenginliğe dönüşebileceğinin görülmesini sağladığı oranda amacına ulaşmış olacaktır. Bu bağlamda, göçmenlerin kültürel kimlik açısından gerçek anlamda kentli olmasının sağlanması yolunda halk kütüphanelerinden başlayarak İzmir'in toplumsal kültür kurumları ile vatandaşlarında yaratılacak farkındalık, çalışmanın nihai hedefidir.

GÖÇ, GETİRDİĞİ DEĞİŞİM VE YARATTIĞI SORUNLARA GENEL BAKIŞ

Türk Dil Kurumu tarafından; “ekonomik, toplumsal, siyasi sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi” (Güncel Sözlük, 2021) olarak tanımlanan göç, insanlık tarihinin en eski olgularından biridir. Kavram, insanlığın deneyimleri ışığında, “zaman içerisinde tanımlanma, neden ve sonuçlarını belirleme, sınıflandırma açısından genişlemeye uğramıştır” (Deniz, 2014, s. 175). Temel anlamıyla göç her şeyden önce coğrafi bir olgudur (Bartram, Poros ve Monforte, 2017, s. 13). Bugün gelinen noktada küresel bir sorun olarak görülen göçe ilişkin yapılmış çok sayıda tanım söz konusudur. Bu tanımlarda işaret edilen ortak noktalar; göçün toplumsal, ekonomik ve siyasal nedenler çerçevesinde, gönüllü ve zorunlu, ülke sınırları içinde ya da farklı ülkeler arasında gerçekleşebilen, sosyal ve kültürel yanı olan, çok yönlü ve geniş zamana yayılan etkiye sahip olmasıdır (Adıgüzel, 2016; Black ve diğ., 2011; Faist, Fauser ve Reisenauer, 2013; Günay, Atılğan ve Serin, 2017). Bu etki sürecinin yer değiştiren tarafında yer alan öznesi ise genel olarak göçmen sözcüğü ile adlandırılır.

Bulunduğu ülkeyi -çoğunlukla ekonomik gerekçelerle- isteği doğrultusunda terk ederek başka bir ülkeye yasal yollardan (yetkililerin izniyle) giriş yapıp, kanunlar çerçevesinde o ülkede yaşamaya başlayan bireyi ifade eden göçmen (migrant) ve yasaklara rağmen bu yer değiştirmeyi gerçekleştiren yasadışı göçmen (immigrant) sözcüğünün uluslararası platformda, tek bir hukuki tanımı yoktur. Bazı kural koyucular, kanaat önderleri, uluslararası örgütler ve medya kuruluşları, ‘göçmen’ sözcüğünü göçmenleri ve mültecileri aynı anda içeren ortak bir terim olarak algılar ve kullanır (UNHCR, 2021). Uluslararası Göç Örgütü (IOM)’nın *Göç Terimleri Sözlüğü*nde ise göçmen nitelemesi; “hem maddi ve sosyal durumları iyileştirmek hem de kendileri veya ailelerinin gelecek beklentilerini artırmak için başka bir ülkeye veya bölgeye göç eden kişi veya aile fertlerini” (2009, s. 22) kapsamaktadır.¹

Doğal afetler, savaşlar, ekonomik zorluklar gibi farklı nedenlerle ortaya çıkan göç hareketlerinin tarih boyunca devam ettiği ve çok büyük toplumsal sonuçlara zemin hazırladığı bilinmektedir. Günümüzde de dünyanın önemli bir bölümü böylesi etkili bir göç hareketliliği ile yoğun mücadele halindedir. Yaşanan ekonomik ve siyasi gelişmeler, kültürel etkileşimler, ülkeler arasındaki gelişmişlik düzeylerinin farklılığı, gelir dağılımındaki dengesizlik, farklı coğrafyalarda istikrarsızlık alanlarının oluşmasına neden olmakta ve bu durum dünyada bugün neredeyse sürekli göç olaylarının yaşanmasına yol açmaktadır (Sümbül, 2017, s. 46). Bu göç hareketliliğini besleyen diğer önemli bir ayrıntı da dünyanın artık çok daha kolay bilinen, öğrenilip, takip edilebilen bir yer olması, insanların her açıdan yaşam koşulları daha iyi olan dünyanın farklı yerlerindeki insanlar gibi yaşama arzusudur. Ancak, insanoğlunun gerekçesi ne olursa olsun başkaları üzerinde egemenlik kurma isteği, bu isteği yerine getirmeye çalışırken acımasızlaşabilmesi ve kendisi gibi düşünenleri ötekileştirme eğiliminin farklı düzeylerde savaşlarla somutlaşması halen göçün en önemli nedenidir.

Göçün gereklilikleri genellikle ekonomik, toplumsal, siyasal nedenler ile insanın çalışmak ve kendine daha iyi yaşam olanakları bulma arzusunda aranır. Bununla birlikte göç olgusunu başlatan temel nedenleri; ekonomik güçlükler, siyasi istikrarsızlık, coğrafi koşulların yarattığı güçlükler, insan hakları ihlali, baskıcı rejimler, iç savaşlar, etnik çatışmalar, iş gücü talebinin azlığı, coğrafi koşulların yetersizliği ve can güvenliği olarak listelemek olanaklıdır (Akçadağ, 2012; Canpolat, 2016; Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2020; UNHCR, 2001; Yılmaz, 2014). Temel nedenlerin göçle varılmak istenen sonuca bağlı kalınarak daha somut hale getirildiği başka bir yaklaşımda ise göçün gerekçeleri; eğitim kaynaklı göç, beyin göçü, emekli göçü, iklim kaynaklı göç, ekonomi temelli göç ve siyasal kaynaklı göç olarak gruplandırılmıştır (Zhanadilova, 2018, s. 118).

¹ Bu çalışmada, -terminolojiden kaynaklanan kafa karışıklığı yaratmamak adına- kendi isteğiyle ya da şartların zorlaması ile yaşadığı toprakları terk etmek durumunda kalan tüm insanlar için göçmen tanımlaması yapılmıştır.

Göç edenlere, göç edilen yere ve o yerde hâlihazırda yaşayan insanlara göre öncelik ve önem sırası değişebilen temel nedenlerin ışığında, göç olgusu genel olarak şu şekilde kategorize edilebilir;

- Nedenlerine Göre Göç;
 - Zorunlu Göç
 - Gönüllü Göç
- Amaçlarına Göre Göç;
 - Çalışmak İçin
 - Sığınmacı Olmak İçin
- Hedeflerine Göre Göç;
 - Yasal Göç
 - Yasadışı Göç

Yerel, bölgesel, ulusal ve küresel gelişmeler ve bu gelişmelerin günümüzün iletişim teknolojileri araçları ile yakından takip edilebilmesi, başta uluslararası göç olmak üzere, her türden ve nedenden göçün asıl ivmelenme noktasıdır. Yasa dışı göç ile insan kaçakçılığı ve ticareti gibi çok yönlü etkileri olan organize suçlar artık yalnızca bir ya da birkaç devletin sorunu olmaktan çıkmış ve neredeyse tüm ülkeleri etkileyen konulara dönüşmüştür (Akçadağ, 2012, s. 1). Özellikle uluslararası göçün devletlerin toplumsal kimliğini, siyasi istikrarını, ekonomisini, demografik özelliğini, sosyal güvenlik sistemini ve kültürel özelliklerini olumsuz etkileme potansiyeli, dünyanın farklı coğrafyalarında sürekli deneyimlenen bir gerçekliktir. Yine uluslararası göç hareketliliğinin terör yaratma potansiyeli yüksek yasaklı kişilerin ülkelere giriş fırsatı olarak kullanılabilmesi, devletlerin güvenliğini de tehdit eden temel sorunlardan biridir (Deniz, 2014, s. 201). Göçün yarattığı sorunların büyük bir bölümü ise göç ve göçmen dünyasının yasak ve/veya kaçak göç ve göçmenler alanında vücut bulmaktadır.

Kaçak göç, büyük ölçüde ekonomik temellidir (göçmenlerin %42'si 1970'lerde zengin ülkelerde yaşarken, bu oran 20'inci yüzyılın sonunda %50'lere ulaşmış, günümüzde ise %62'yi aşmış durumdadır) (UNHCR, 2021). İletişim teknolojileri ile özellikle internet ve sosyal medya aracılığıyla gelişmiş ülkelerin ortalama yaşam şartlarının görünür hale gelmesi, bu değişim sürecinde önemli rol oynamaktadır. Günümüzde özellikle uluslararası göçün temel artış nedeni, yoksul ülkelere zengin ülkelere giden göçmenlerdir. Bu tablo, sürekli göçe ev sahipliği yapan ülke, bölge ve kent ekonomisi açısından ciddi bir sorundur. Göçü dünyanın ekonomik, sosyal ve kültürel dengesi açısından daha büyük risk unsuruna dönüştüren diğer bir gerçeklik, göçün ulusal ve uluslararası boyutunun varlığıdır. Türkiye, söz konusu boyutların her ikisinin de en yoğun izler bıraktığı etki alanlarından biridir.

“Asya ile Avrupa arasında köprü konumunda olan Türkiye, Kuzey Afrika, Ortadoğu ve yakın Asya ülkelerinden AB ülkelerine kaçak olarak göç etmek isteyenler için vazgeçilmez bir durak olup aynı zamanda göç edenlerin yerleştiği de bir ülkedir” (Deniz, 2014, s. 184). Diğer bir ifade ile düzensiz göçmenlerin bir

kısmı Türkiye’yi transit ülke olarak kullanırken, diğer kısmı ise ülkemizde kaçak işçi olarak çalışmakta, yani Türkiye’yi yeni yaşam alanı olarak görmektedir. Bunun sonucu olarak 20’inci yüzyılın ortalarından itibaren kendi vatandaşları yurtdışına göç eden bir ülke olan Türkiye, artık başka ülke vatandaşlarının yasal ve yasal olmayan yollarla göç ettiği ve çalıştığı bir ülke olmaya başlamıştır. Bu duruma bağlı olarak yaşanan insan hareketliliğinin Türkiye’de siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel etkileri ortaya çıkmaktadır. Türkiye’nin çok uzun bir sınır ortaklığı olan Suriye’de, 10 yılı aşkın süredir devam eden savaş ve kargaşa ortamından kaçarak, ülkelerine en yakın güvenli alan olarak gördükleri Türkiye’ye sığınan Suriyeli göçmenler, ülkemizin göçe bağlı deneyimlerini ve olumsuz sonuçlarını arttırmıştır. Sadece ülkemizdeki sayıları 4 milyona yaklaşan Suriyeli göçmenler (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2021), dünya genelinde de göç olgusunun en önemli aktörü ve sorunu olarak kabul edilmektedir (UNICEF, 2020).

Günümüzün öngörülemeyen göç hareketliliklerinde göçmenlerin sosyal, demografik ve ekonomik özellikleri çok hızlı bir biçimde değişebilmektedir. Bu durum, tüm bu hususlarda göç edenin göç edilen yerde yaşadığı/yaşayacağı uyum sorunlarını daha derinlikli hale getirmektedir. Söz konusu sorunlar üzerinde en yaygın etkiye sahip unsur ise kültür kavramı ve göç olgusu ile paydaşlarına getirdikleridir. Zira göçe bağlı kültürel alanda yaşanan sorunların aşılması, mevcut durumun iyileştirilmesi ve aynı coğrafyayı paylaşmaya başlayan insanların kültürel uyumlaşmasının sağlanması, göçün yarattığı yaraların sağaltımındaki en etkili ilaçtır. Bu iyileşmenin kısa zamanda ve kalıcı biçimde sağlanabilmesi için ise öncelikli olarak göçün kültürel boyutunun doğru bilinmesi ve bu boyutun öneminin kavranması gerekir.

GÖÇÜN KÜLTÜREL BOYUTU

İçerdiği, etkilediği ve etkilendiği pek çok unsura karşın göç her şeyden önce insani bir olgudur. Çünkü göçün sonucunda etkilenen-etkileyen denkleminin her iki yanındaki asıl aktör insandır. İnsan ise her türlü yapıp etmesiyle, yani kültürüyle var olabilir. Aynı zamanda insanın biriktirme arzusu ve gereksiniminin bir sonucu olan kültür bir bellek sürekliliği gerektirir ve bu yan, insanı diğer canlılardan ayıran en temel özelliklerden biridir. İnsan yaşamın içinde o güne kadar biriktirdiği, parçası ve hatta üreticisi olduğu kültürü ile var olabilir. Kültür insanın yaşam alanının da en önemli biçimleyici ve kural koyucusudur.

UNESCO Kültür Politikaları Mexico City Deklerasyonu’nda; “Bir toplumu veya sosyal grubu karakterize eden ayırt edici manevi, maddi, entelektüel ve duygusal özelliklerin tümü” olarak tanımlanan; yalnızca sanat yapıtlarını değil, aynı zamanda “yaşam biçimlerini, insanın temel haklarını, değer sistemlerini, geleneklerini ve inançlarını” kapsadığı ifade edilen; “insanların farklı kültürler aracılığıyla değer yargılarını karşılaştırabildiği, kendilerini ifade ve fark edebildiği, böylece eksikliklerini de görebildiği, başarılarını sorgulayabildiği, yeni anlamlara vardığı, sınırlarını aştığı ve yeni eserler yaratabildiği kaynak” (UNESCO, 1982)

olarak ayrıntılandırılan kültür, değişim özelliğine sahiptir. Zira kültür, “insanların buldukları coğrafyanın ve zamanın değerleri ile sahip oldukları veya edindikleri kültür kaynaklarını yeniden gözlemleyebildikleri ve dönüştürebildikleri bir mirastır” (Odabaş, Akkaya ve Polat, 2020, s. 27).

Göç olgusunun kültürel boyutu tam da bu noktada somutluk kazanır ve önemini ortaya koyar. Çünkü kültür zamanla ve toplumun benimsediği ortak değerlerle değiştiği gibi, etkilediği toplumu da zamanla, ortak değerlerle ve toplumun yaşadığı coğrafyanın özelliklerine göre değiştirir. Göç, göçmen ve göçülen yer söz konusu olduğunda bu değişim her zamankinden çok daha hızlı ve genellikle bir zorunluluk olarak gerçekleşmelidir. Bu becerinin gösterilmesi yeni yaşam alanında göçmenler ve orada daha önce yaşayanlar açısından kültürel uyum, aksi ise kültürel çatışma olacaktır. Zaten yeni hayatın getirdiği/getireceği pek çok sorunun üstesinden gelmek durumunda kalan göç mağdurlarının bir de kültürel çatışma ile karşı karşıya kalması, göç olgusunun neden olduğu/olacağı sorunları daha derin ve çözülmesi güç hale getirecektir.

Özellikle bilişim teknolojisinin etkisiyle yeni bin yılla birlikte dünya hızla küreselleşirken, kültürel anlamda da aynı hızla tekdüzeleşmeye doğru gitmektedir (Erdoğan, 2017, s. 24). Bir ülkenin, bölgenin, kentin, toplumun hatta bireyin kendi tercihi olduğunda dâhi istendik bir tablo olmayan böylesi bir eğilim göçle birlikte değerlendirildiğinde, çok daha büyük bir kültür erozyonu anlamına gelir. Bu da dünyanın ortak medeniyet silsilesi, hafızası, kültür tarihi ve bunların aktarımı açısından telafisi olmayan kayıpların yolunu açar.

Göç ve kültür etkileşimi söz konusu olduğunda ilk elde telaffuz edilmesi gereken kavramlardan biri de çok kültürlülüktür. Göç olgusu kapsamında; “farklılığı ve çeşitliliği kucaklayan bir göç yönelimi, belli açılardan göçmenlerin asimile olmaları gerektiği ve olacakları beklentisinin karşıtı” (Bartram, Poros ve Monforte, 2017, s. 221) olarak tanımlanan çok kültürlülük, aralarında Türkiye’nin da olduğu çok göç alan ülkelerde en çok telaffuz edilen sözcüklerden biridir. Kültüre ve kültür-insan etkileşimine yaklaşımla değerlendirildiğinde, çok kültürlülük bir terimden öte, bir yönelim ve ideolojiyi de ifade eder. Temelde göçmenlerin ‘köken’ kültürlerini terk edecekleri ve hedef ülkenin yerlileri ile kültürel olarak özdeş olacakları beklentisi yerine bu iki farklı kültürün bir potada ve her iki kültürü de zenginleştirecek biçimde birleştirebilmeyi hedefler. Göçmenlerin kültürel asimilasyonu yerine, doğru belirlenmiş politikalar ve yaklaşımlarla göçmenler ve yerliler arasındaki kültürel farklılıkların zenginlik olduğuna dikkat çeken çok kültürlülük savunuculuğu, aynı zamanda çok kültürlülüğü dünya coğrafyasının önemli bir bölümünün sorunu olan göç karşısında alınabilecek kalıcı önlemlerden biri olarak değerlendirmektedir (Kivisto ve Faist, 2010; Kymlicka, 2012).

Türkiye, göçe bağlı olarak farklı ülkelerden gelen göçmenler ile kendi vatandaşları arasında toplumsal uyum açısından ince bir çizgide duran kültürel kimlik çatışmasını en derinden yaşayan ülkelerden biridir. Ülkemizde geçici

koruma altında bulunan göçmen nüfusun %39’u, örgün eğitimin bir aşamasında öğrenci durumundadır. Okul öncesi dönem de dâhil edildiğinde bu grubun bütünü temsil oranı %43’ü aşmaktadır (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2020). Öğrenci kimliği ile gruplandırılabilen bu göçmenlerin en önemli sorunu kültürel uyumdur. Oyun, eğlence, öğrenme, paylaşma, sosyalleşme gibi yaşamın pek çok yönünü kapsayan kültürün, dil becerisinin geliştirilmesi ile tam bir uyumluluğa dönüşmesi olanaklı değildir. Şüphesiz örgün eğitim bu sürecin en önemli kolaylaştırıcısıdır. Ancak yaşamın daha çok sınırlı bir çevrede sürdürüldüğü dikkate alındığında örgün eğitimin bu gerekliliği tek başına üstlenmesi beklenemez. Bu noktada devreye aralarında halk kütüphanelerinin de olduğu yaygın eğitim ve kurumları girmelidir. Milli Eğitim Bakanlığı verilerine göre (MEB, 2020), özellikle Suriyeli göçmen çocukların %19’unun hala düzenli olarak okula gitmediği dikkate alındığında, yaygın eğitimin önemi çok daha net bir biçimde ön plana çıkmaktadır. Yaygın eğitimle sağlanacak olan asıl başarı, göçmenlerin içinde buldukları yeni toplumun kültürüne dönüşmesi kadar, kendi kültürlerini de koruyabilmeleri, her iki kültürü uyumlaştırabilmeleri ve çok kültürlülüğü beslemeleri olacaktır.

Göç eden bireyin göç ettiği yeni yaşam alanında var olan kültür iklimini eksiksiz bir biçimde özümsemesi ve kısa sürede o kültürün bir parçası olması neredeyse olanaksızdır. Bireyin kültürel uyum açısından sergileyeceği tüm şeffaflık ve çabaya karşın bu süreçte ortaya konacak etkileşim o ana kadar sahip olunan ve bundan sonrasında bir parçası olunmak istenen kültürün bir birleşimidir. Yani farklı kültürlerin harmanından oluşan yeni bir kültür, hatta aynı anda var olan kültürler harmonisidir. Bu noktada da göçmenler ile yerliler arasındaki uyumlaşmayı, kültürel ahengi yakalamayı ve bu kültür ikliminde bireyin kendisini tanımayı kolaylaştırıcı aktörlere, kurum ve kuruluşlara gereksinim vardır. Bu kimliklerden biri de topluma ve kullanıcılara karşı üstlendiği kültür sorumluluğu ile halk kütüphaneleridir.

BİR KÜLTÜR AKTARIM-PAYLAŞIM-ÜRETİM UNSURU OLARAK HALK KÜTÜPHANELERİ VE GÖÇMENLERE YÖNELİK SORUMLULUKLARI

Geçmiş-bugün-gelecek bağıntısında yaşanmış olanları bilip bunları deneyim ve ilhama dönüştürme becerisi, insanlığı binlerce yıllık evrimi içinde her açıdan ‘daha iyi’ olmaya götüren unsurlardan biridir. Aynı zamanda insanı diğer canlılardan ayıran temel farklılıklardan biri olan bu becerinin ortaya konulabilmesi, toplumun ortak hafızası ile olanaklıdır. Bu noktada da sürece genel adlandırılmayla bilgi merkezleri olarak tanımlanan bellek kurumları dâhil olur. Bilgi merkezleri, insanları gereksinim duydukları bilgiye sistemli bir biçimde eriştiren kurumlar olarak tanımlanır. Bu basit tanım aynı zamanda bilgi merkezlerinin önemini ve toplumsal rolünü de en yalın biçimde ortaya koymaktadır (Akkaya ve Polat, 2020, s. 119). Yani, bilgi merkezlerinin sermayesi bilgi, bilgi de insanlığın en eski ve

sürekli gereksinimlerinden biri olmaya devam ettiği sürece, bilgi merkezleri de toplum tarafından hizmet talep edilen toplumsal kurumlar olmaya devam edecektir.

Bilgi merkezleri dünyasının toplum tarafından en çok bilinen ve kullanılan türü şüphesiz kütüphanelerdir. Kütüphaneler parçası oldukları ve hizmet verdikleri toplumun bellek merkezleri, toplumun bilgi ve bilgi kaynakları temelli gereksinimlerinin giderilmesinin profesyonel araçlarıdır. Hizmet felsefesi, hedef kitle önceliği, hizmet verdiği yer vb. unsurların yanı sıra, özellikle bilgi dünyasında yaşanan üssel artış ve içerik çeşitlenmesine bağlı olarak 5 bin yılı aşan evrim sürecinde farklı türleri ortaya çıkan kütüphane dünyasının en yaygın hizmet ağına sahip olan ve en çok kullanılan üyesi ise halk kütüphaneleridir.

Amaç ve işlevlerini açıklayacak kadar açık bir adı olmasına karşın, halk kütüphaneleri, bilgi merkezleri dünyasının üzerine en çok kafa yorulan ve kalem oynatılan türlerinden biridir. Halk kütüphanelerinin hemen her kütüphane türünün özelliklerinden bir parçasını, ayrıcalıklı yanını bir biçimde içinde taşıması, bu yoğun yönelimin ve disipliner yaklaşım çeşitliliğinin asıl gerekçesi olarak değerlendirilebilir. Zira ulusal bellek olarak kabul edilen ulusal kütüphane halk kütüphanesinde yerel belleğe; üniversite kütüphanesi misyonu halkın üniversitesine, örgün eğitime olan doğrudan katkısı nedeniyle de yaygın eğitim kurumu kimliğine dönüşebilmektedir (Keseroğlu, 2019, ss. 42-43). Söz konusu geçişken yanı da dikkate alınarak halk kütüphanesi; “hiçbir sınırlama olmaksızın herkese açık olmanın yanı sıra, içinde bulunulan yerel şartlara uyum gösterme gerekliliği ile hizmet anlayışını belirleyen ve geliştiren bilgi merkezi” (Akkaya, 2013, s. 169) olarak tanımlanabilir. Bu geçişken yapı ve hizmet ufkunun sonsuzluğu ile mevcut ve potansiyel paydaş sayısının çokluğu, doğal olarak halk kütüphanelerinin kültürel yan ve sorumluluklarını ön plana çıkarmaktadır. Dahası, her hizmet alanında olduğu gibi, kültürel sorumluluklarını da din, dil, ırk, cinsiyet vb. ayırım gözetmeksizin parçası olduğu toplumun her ferdine karşı aynı öncelik ve arzu ile yerine getirmelidir.

Halk kütüphanesinin hizmet anlayışı, tanımında da ifade edildiği gibi toplumun her bireyine ayırım yapılmadan (yaş, ırk, cinsiyet, din, milliyet, dil, mevki gözetilmeksizin) hizmetlere erişim hakkı tanınması ilkesine dayanır (Yılmaz, 2018, s. 52). Bu anlayış doğal olarak kütüphanenin hizmet verdiği sahada göçmen olarak yaşayan vatandaşların da mevcut ve potansiyel kullanıcı olarak değerlendirilmesini gerektirmektedir. Zira UNESCO ile birlikte hazırlanan Uluslararası Kütüphane Dernekleri ve Kurumları Federasyonu (International Federation of Library Associations Institutions [IFLA])’nun *Çok Kültürlü Kütüphane Bildirisi*’nde de belirtildiği üzere her bireyin kütüphane ve bilgi hizmetlerinden tam ve eksiksiz olarak faydalanma hakkı bulunmaktadır (IFLA/UNESCO, 2018).

IFLA, bir halk kütüphanesinin amacını; parçası olduğu toplumun dinlenme ve serbest zamanını da içine alan, eğitim, bilgi ve kişisel gelişim konularındaki gereksinimlerini karşılamak için çeşitli ortamlarda kaynak ve hizmet sağlamak (IFLA, 2004, s. 22) olarak açıklamıştır. Bu genel amaç, halk kütüphanelerinin

bilgiye yerel giriş kapısı olma ve hizmet ettiği toplumun tamamının ortak kültür dünyasına katkı verme sorumluluğu dikkate alınarak şu şekilde ayrıntılandırılabilir (Keseroğlu, 1989, ss. 46-48);

- Kişiler arasında ayırım gözetmeden kapılarını toplumun bütün bireyelerine açmak,
- Kolay girilebilir olmak,
- Kimse üstünde bir baskı yapmadan hizmet vermek,
- Kişilerin bilgi, kültür ve eğitim gereksinimlerini karşılamak,
- Halkı eğitmek,
- Kişinin kendi kendini eğitmesi için bütün konularda güncel ve gerçek bilgiler sağlamak,
- Yerel, ulusal ve uluslararası sorunlarla ilgili her türlü kayıtlı görüş ve düşüncüyü tarafsız ve dengeli bir şekilde halka ulaştırmak,
- İnsan ruhunun dinlenmesi, zevk duyması, yenilenmesi ve mutluluğu için fırsat eşitliğinin var olduğu demokratik toplum kavramı geliştirmek,
- Toplumun ekonomik, endüstriyel, bilimsel, eğitsel ve kültürel yönleriyle ayakta tutulması niteliğine katkıda bulunmak,
- İnsanlığın deneyimlerini, kültürel kalıtlarını kitaplar ve kitap dışı belgeler biçiminde kullanıma sunmak,
- Öbür kütüphane türleri ve eğitim kuruluşları ile işbirliği içinde olmak,
- Halka açık olmak nedeniyle tüm ulusal kaynakları yeterince kullanmak,
- Hizmetini karşılıksız vermek,
- Boş zamanların olumlu yönde gelişmesine katkıda bulunmak.

Bir halk kütüphanesinin hizmetleri planlanırken bu amaçların tamamı elden geldiğince dikkate alınmalıdır. Ancak çocuklar, öğrenciler engelliler gibi bazı gruplar için daha özenli davranılarak, söz konusu planlamada pozitif ayrımcılık yapılabilir (Seefeldt ve Syre, 2007, s. 36). Bu gruplardan biri de yaşadıkları/yaşayacakları sosyal ve kültürel dezavantajlarla göçmenlerdir. Aynı şekilde, *Halk Kütüphanesi Hizmeti: Gelişim İçin IFLA/UNESCO İlkelerinde de kullanıcı hizmetleri; çocuklar için, genç yetişkinler için, yetişkinler için (yaşam boyu öğrenme, boş zaman ilgileri, bilgi gereksinimleri, topluluk etkinlikleri vb.)*, hizmetlerin yanı sıra, bilgi hizmetleri, topluluk gruplarına hizmetler, özel kullanıcı gruplarına hizmetler şeklinde detaylandırılmıştır (2004, ss. 58-72). Göçmen kullanıcılar, halk kütüphanesinin özel kullanıcı grupları arasında nitelenmelidir. Bu nitelendirme aynı zamanda hizmet sunumunda daha özenli olmayı da beraberinde getirir.

Bilgi ve buna bağlı olarak bilgi kaynakları aracılığı ile bir arada yaşayan insanların kültürlerinin geliştirilmesi ve uyumlaştırılması, sağlıklı toplumsal ilişkilerin kurulması açısından da son derece önemlidir. Halk kütüphanelerinin ilgili mevzuatta işaret edilen ve aşağıda listelenen işlevleri de kültürel uyuma yönelik kurumsal rollerine göndermeler içermektedir;

- Halkın bilgi edinme ihtiyacını karşılamak,
- Kişisel gelişim ve yaşam boyu öğrenme çalışmalarına destek olmak,
- Çocuklarda ve bölge hakkında okuma kültürü ve kütüphane kullanma alışkanlığı oluşturmak,
- Bireylerin bilgi okur-yazarlığı becerisi kazanmasını ve bu beceriyi geliştirmesini sağlamak,
- Her türlü eğitim faaliyetlerini desteklemek,
- Gençlerin ve çocukların zihinsel yaratıcılıklarını geliştirmelerini desteklemek,
- Toplumun kültürel ve sosyo-ekonomik kalkınmasını desteklemek,
- Toplumda bilime sanata ve kültürel mirasa karşı duyarlılık oluşturmak,
- Sözlü yerel kültür mirasının korunmasını, toplanmasını, düzenlenmesini desteklemek,
- Kültürler arası diyalogun geliştirilmesine katkı sağlamak olarak maddelendirilen (Halk Kütüphaneleri Yönetmeliği, 2012).

Bu işlevlerde de görüldüğü gibi halk kütüphaneleri, halkın bilgi ihtiyacını gidermenin yanında kültürler arası diyalogun geliştirilmesine katkı sağlamakla da yükümlüdür. Buna bağlı olarak halk kütüphanelerin, göçmenlerin topluma entegrasyonuna katkı sağlayacak kurumların en başında geldiğini söylemek gerekir (Sümbül, 2017, s. 50).

Göçmenler, sığınmacılar veya farklı statüdeki yabancılar buldukları bölgedeki yerel halka göre sahip oldukları kültürel farklılıkları nedeni ile *dezavantajlı* grup olarak tanımlanmaktadır. Dezavantajlı grubun kütüphane ve bilgi hizmetlerinden, uygun dillerde, beklenti ve gereksinimlerini karşılayacak kaynaklarla, tam ve eksiksiz hizmet alabilmesi çok kültürlü toplumlarda kütüphanelerin temel ilkelerindedir (IFLA/UNESCO, 2018). Bu hassasiyet çocuk söz konusu olduğunda çok daha ince bir çizgide durur. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi, çocuğun, toplumsal, ruhsal ve ahlaki, bedensel ve zihinsel sağlığını geliştirilmesinde, kaynaklardan bilgi ve belge edinmesinin önemini vurgular (UNICEF, 1989). IFLA'nın *Çocuk Kütüphaneleri İçin Hizmet İlkeleri* rehberinde belirttiği üzere, her çocuğun yerel kütüphaneye alışkın olması ve kütüphane kullanma becerilerine sahip olması gerekmektedir (Yılmaz ve Ekici, 2011, s. 546). Bu konfor ve kolaylık belki de en çok göçmen çocuklar ve onların içinde yaşadıkları toplumla kültürel açıdan da sağlıklı entegrasyonu için önemli ve önceliklidir.

Halk kütüphaneleri bir yandan bilgiye erişim, işlevsel okuryazarlık, kültürel gelişim, okuma gelişimi, yaşam boyu öğrenme kazanımları ile çocukların eğitimine destek olurken diğer yandan güçlü, sosyal, özgüvenli, yeterli ve özgür bireylerin oluşmasına katkı sağlamaktadır. Halk kütüphanelerinin hizmetleri arasında; kültürel çeşitliliği sağlayan materyalleri koleksiyona dâhil ederek

okuyucuya sunma; bebeklerin ve küçük çocukların konuşma gelişimlerini teşvik etme; bununla birlikte özellikle dilsel ve etnik azınlıkların, dil ve çift dil becerilerini geliştirme, ailelere okumanın önemini gösterme gibi görevleri bulunmaktadır (IFLA, 2007). Dolayısı ile halk kütüphanelerinin özellikle göçmenlerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerde aileleri destekleyici şekilde hizmet vermesi önemlidir. Bu durum başta çocukların gelişmesi, başarısı ve mutluluğu olmak üzere, göçmenlerin yaşadıkları ülkenin bir parçasına dönüşebilmesi açısından son derece anlamlıdır. Aynı şekilde sağlanacak kültürel uyum ve zenginlikle de kütüphaneler toplumsal refah ve gelişmenin etkin bir aracı olabilir.

Türkiye’nin mevcut çok kültürlü yapısı, son dönemde yaşanan yoğun dış göç hareketi ile birlikte öncekinden daha farklı bir yapıya kavuşmuştur. Toplumsal, sosyal ve kültürel yaşama dair pek çok sorunu da beraberinde getiren bu değişim hareketi içinde göçmenlerin yeni yaşam alanları ile uyumlaşmasını kolaylaştırmak adına farklı kurumların, sivil toplum örgütlerinin, gönüllülerin vb. çabaları söz konusudur. Bu bağlamda yürütülen etkinliklerden bazıları şunlardır (Mülteciler Derneği, 2021);

- Toplum Merkezi Yapılanması ile Mültecilere ve Yerel Halka Bütünleşik Sosyal Hizmetlerin Sağlanması Projesi,
- Fiziksel Rehabilitasyon ve Psikolojik Destek Merkezi Projesi,
- Koruma ve Eğitim Projesi
- STRENGTHS Projesi
- Rezilyans (RESLOG) Projesi
- Kadın Dayanışma Merkezi Projesi
- Covid-19 Salgını ile Mücadele Projesi
- Kariyer Merkezi Projesi
- Anne ve Çocuk Sağlığı Projesi
- Gönüllü Kalın Projesi

Başta Milli Eğitim ve İç İşleri Bakanlığı ile Yükseköğretim Kurumu olmak üzere, birçok kurum ve kuruluşun işbirliği ile yürütülen ve çocukları öncülleyen bu girişimler için halk kütüphanelerinin paydaş olması adeta varlık nedenlerinin bir gereğidir. Gelişmiş ülkelerde halk kütüphaneleri göçmenlerin yeni yaşamlarına “Hoş Geldin Kapısı” olarak değerlendirilmektedir. Halk kütüphanesi göçmen çocukların okul ve sosyal hayata kaynaşmaları için köprü görevi üstlenir. Çünkü kütüphaneler içinde buldukları toplumu analiz etmek, toplumun ihtiyaçlarını karşılayacak hizmeti ücretsiz ve eşit sağlamak ve toplumda birlik ve aidiyet duygusunu geliştirmek üzere hizmet veren yegâne kamusal mekânlardır (Yavuzdemir ve İçöz, 2018, s. 364). Bu noktada bir halk kütüphanesinin öğrenme merkezi, kültür merkezi ve bilgi merkezi olma rol ve sorumluluklarının tamamı aktif şekilde hizmet sürecine dâhil olur. Böylesi çoklu hizmet ve etki ağı ise halk kütüphanesinin en güçlü toplumsal kabul ve saygınlık sağlama aracıdır. Kurumsal kimliğinin tüm unsurları ile halk kütüphanesi bu aracı aktif tutmaya çabalamalı ve bu çabayı sürekli kılmalıdır. Bu bağlamda halk kütüphanesinin mekân tasarımından

sunduğu hizmetlere kadar her şeyin elden geldiğince kullanıcılara uygun ve tüm kullanıcıları kapsayacak biçimde olmasına özen gösterilmelidir (Odabaş ve Akkaya, 2020, s. 215). Mevcut ve potansiyel göçmen kullanıcılar da bu özenin özneleri arasında mutlaka yer almalıdır.

Halk kütüphanelerinde dezavantajlı kullanıcılar bağlamında göçmenlere verilen/verilebilecek hizmetlerden bazıları şu şekilde listelenebilir (Yavuzdemir ve İçöz, 2018, ss. 364-365);

- Kütüphane üyeliğinin basitleştirilmesi
- Kütüphane bilgilendirme ve kullanım kılavuzunun çok dilli olarak sunulması
- Kamplar ve mülteci merkezlerinde gezici kütüphaneler aracılığı ile hizmet verilmesi
- Kütüphanelerde farklı dillerde mültecilerin kütüphanelere gelmelerini teşvik edecek posterlerin asılması
 - Türkçe dil eğitimi kursları
 - Konuşma sınıfları
 - Örgün eğitim sınavlarına hazırlık kursları
 - Ödevlere yardım
 - Gençler için kariyer seminerleri
 - Mülteci hakları seminerleri
 - Çok dilli masal saatleri
 - Bilgisayar sınıfları
 - Vatandaşlık eğitimleri
 - Kültür geceleri
 - Kütüphanelerde çok dilli kitaplıkların kurulması
 - Kitap kulüpleri
 - Makerspace (yaratı alanları) etkinlikleri
 - Toplum Sağlığı Merkezleri ile kütüphanede bilgilendirmelerin yapılması
 - Kütüphanelerde göçmenlerin yeni göçmenlere Türkçe öğretebilecekleri basılı ve dijital materyallerin sağlanması

Tüm bu hizmetler anneler, öğrenciler, çocuklar ve hatta okul çağında olduğu halde hiç okula gitmeyen çocuklar söz konusu olduğunda çok daha değerli ve kültürel uyum açısından toplumun tamamı için önemli hale gelmektedir. Dolayısıyla halk kütüphanelerinin özellikle göçmenlerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerde aileleri destekleyici şekilde hizmet vermesi önemlidir. Bu durum göçmen çocukların gelişmesi, başarısı ve mutluluğu kadar yaşadıkları ülkenin toplumsal refahı ve gelişmesi için de belirleyici unsurdur. Dünyada en fazla göç ve göçmen sorunu ile uğraşmak durumunda olan ülkelerden biri olarak ülkemizi için bu önemin ulusal öncelikler listesinde daha yukarıda yer alması gerektiğini ifade etmek yanlış olmayacaktır. Zira ülkemizdeki göçmenlere ilişkin istatistikler bize bu konuda önemli bir referans sunmaktadır.

Türkiye’deki geçici koruma altındaki kayıtlı Suriyeli sayısı 13 Ocak 2021 tarihi itibarıyla bir önceki aya göre 4 bin 187 kişi artarak toplam 3 milyon 645 bin 557 kişi oldu. Bu kişilerin 1 milyon 732 bin 44’ünü (%47,5) 0-18 yaş arası çocuklar oluşturuyor. 0-18 yaş arası çocukların ve kadınların toplam sayısı ise 2 milyon 583 bin 373 kişidir (%70,9) (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2021). Bu rakamlar halk kütüphaneleri ile halk kütüphanelerinin çocuk bölümlerinin ve/veya bağımsız çocuk kütüphanelerinin göçün yarattığı kültür sorunlarının aşılmasında üstenebileceği sorumlulukları daha önemli hale getirmektedir. Zira halk kütüphanelerinin tanımından itibaren tüm iş ve işleyişlerinde kültür kavramının sürekli canlı bir biçimde muhafaza edilmesine işaret edilir. İlgili ulusal ve uluslararası tüm mevzuat, ilke, karar, protokol vb. de bu yöne dikkati çeker.

Milli Eğitim Bakanlığı tarafından 1 Kasım 2020 tarihinde yapılan açıklamada, 2018-2020 arası devlet üniversitelerinde okuyan Suriyeli öğrenci sayısının 73 bin 570 olduğu belirtilmiştir. Yine Milli Eğitim Bakanlığı tarafından, 30 Haziran 2020 itibarıyla ülkemizde anaokulunda 35 bin 553, ilkokulda 338 bin 807, ortaokulda 222 bin 703 ve lisede 89 bin 518 öğrencinin eğitim gördüğünü açıklanmıştır (Milli Eğitim Bakanlığı, 2020). Göç İdaresinin yayınladığı yaş aralığı tablosuna göre 10 yaşın altındaki Suriyelilerin sayısı 1 milyon 52 bin 959’dur. Bu rakam toplam Suriyeli göçmen sayısının %28,9’a karşılık gelmektedir (Mülteciler Derneği, 2021). Tüm bu rakamlar göçmenlerin, özellikle de örgün eğitim sistemine dâhil olan/olması gereken göçmenlerin ülkemizin sosyal, kültürel ve ekonomik yapısında ne denli önemli bir noktaya geldiğine dikkat çekmektedir. Sorunun kültürel yanında sorumluluk üstlenmesi beklenen halk kütüphanelerinin göçmenlere sağlayacağı katkı, göçe bağlı yaşanacak sosyal ve ekonomik problemlerin aşılmasında da kolaylaştırıcı etki yaratacaktır.

Siyasi, ekonomik, kültürel nedenlerle ve/veya farklı politikaların tetikleme ile zaman içinde toplumların sosyal yapısı değişebilmekte ve bu yapı homojen özelliğini kaybedebilmektedir. Söz konusu değişimin günümüzdeki en önemli katalizörlerinden biri ise göç ve göçmenlerdir. Başka bir ifadeyle göç hareketleri topluluklar içinde farklı özelliklere sahip kimlikleri çoğaltmakta ve ülkelerde kültürel çeşitliliği artırmaktadır (IFLA/UNESCO, 2018). Bu değişim, göçmenlere yönelik kültürel uyum sürecinde kütüphaneleri, özellikle halk kütüphanelerini daha da ön plana çıkarmakta ve halk kütüphaneleri özelinde kütüphane hizmetlerinin her birey için tam ve eksiksiz olarak sunulmasını sorumluluğunu zorlamaktadır. Kurumsal kimliğine yüklenen anlamı devam ettirmek ve toplumsal saygınlığını korumak isteyen her kütüphane göç hareketliliği ile şekillenen bu kültürel değişimi bünyesinde uyumlaştırmalı ve hizmetlerine yansıtmalıdır.

Kültürel uyumun sağlanması ve bu açıdan toplumsal yaşamın bir parçası olunabilmesi göçmen birey için diğer tüm güçlüklerin daha kolay aşılabilmesini sağlayacaktır. Bu uyumu yalnız dil engeli olarak görmek olanaklı değildir. Dil de dâhil olmak üzere, olası tüm engellerin daha kolay ve sosyal huzuru bozan bir

soruna dönüşmeden aşılması, göçmen bireyin her açıdan o toplumun ve sosyal yaşamının bir parçası olması ile olanaklıdır. Bu da zaten kültürel uyum ve kültürü özümseme ile olabilir. Çalışmanın kapsamını oluşturan İzmir’de göçmenler ve onların kenttin kültürel yaşamına uyumları açısından yapılanlara ilişkin bilgiler, ayrıntılı olarak bir sonraki alt başlık altında ele alınmıştır.

İZMİR HALK KÜTÜPHANELERİNDE GÖÇMENLERE YÖNELİK HİZMETLER

Ülkemizin en büyük kentlerinden biri olan İzmir, aynı zamanda Anadolu’nun sürekliliği en eski yaşam alanlarından biridir. ‘Güzel İzmir’ olarak da adlandırılan kent, Anadolu’nun kültürel zenginliği ile Ege’nin renkli tarihinin bir harmanıdır (Akkaya ve Polat, 2020, s. 125). Dünyada da ülkemizin en çok bilinen kentlerinden biri olan İzmir, farklı kültürlerin, yaşam tarzlarının, inançların (Müslüman, Hıristiyan, Musevi, Ermeni, Rum vb.) binlerce yıldır bir arada barış içinde yaşadığı bir hoşgörü şehri ve kavimler kapısıdır (İzmir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2021). Kent bugün de toplumsal renkliliğini ve kültürel zenginliğini büyütüp beslemeye devam etmektedir. Şehrin aldığı iç ve dış göç ise bu değişimin önemli kanallarından biridir. İç İşleri Bakanlığı’nın Şubat 2021 verilerine göre ülkenin en çok göçmen barındıran altıncı kenti (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2021) olan İzmir, ulusal göç politikamızın en yoğun gündemini oluşturan Suriyeli göçmenler konusunda da 147.667 toplam rakamı ile listenin sekizinci sırasında yer almaktadır (Mülteciler Derneği, 2021). Göçmenlerin kenttin kültürel zenginliğinin bir parçası ve besleyici kaynağı olabilmesi için ise şüphesiz kendi kültürlerini ile İzmir’in kendine özgü kültüründe bütünleştirebilmeleri gerekir.

Göç alan tüm kentlerde olduğu gibi İzmir’de de göçmen sorunu, ancak göçmenlerin bugün kentteki toplumsal renklerin ve kültürel zenginliğin bir parçası olarak kabul edilmesiyle kalıcı olarak çözülebilir. Bu süreçte kentte faaliyet gösteren tüm halk kütüphanelerinin katkısına gereksinim vardır. Ülkemizde, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü (KYGM)’ne bağlı hizmet veren halk kütüphaneleri ile yerel yönetimlere bağlı hizmet verenler olmak üzere iki tür halk kütüphanesi yapılanması söz konusudur. Bu çalışmada, araştırmanın kapsamına bağlı kalınarak her iki türün göçmenlere yönelik hizmetleri hakkında bilgiler verilmiştir.

İzmir’in 11 merkez ilçesinin 9’unda Genel Müdürlüğe bağlı hizmet veren en az bir halk kütüphanesi mevcuttur. Genel Müdürlük başlısı kütüphanesi olmayan ilçeler Güzelbahçe ve Konak’tır. Kentin her açıdan en büyük halk kütüphanesi olan Atatürk İl Halk Kütüphanesi’nin Konak sınırları içinde olması nedeni ile bu ilçede de Bakanlığa bağlı bir halk kütüphanesinin hizmet verdiği söylenebilir. Kütüphanelere ilişkin 2019 yılı verileri Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1: KYGM Bağılı Halk Kütüphaneleri, 2019

Sıra No	Kütüphane	Koleksiyon Sayısı	Okuyucu Sayısı	Üye Sayısı	Ödünç Verilen Kitap Sayısı
1	İzmir Atatürk İl Halk Ktp.	62.039	264.025	41.328	109.489
2	Balçova İlçe Halk Ktp.	15.371	19.366	7.468	19.560
3	Bayraklı Alpaslan İlçe Halk Ktp.	14.220	12.974	2.119	4.945
4	Bornova İlçe Halk Ktp.	28.157	122.607	33.266	40.886
5	Bornova Mehmet Akif Ersoy Çocuk Ktp.	13.376	41.019	4.740	12.018
6	Buca İlçe Halk Ktp.	22.348	20.263	2.646	4.312
7	Buca O. Nuri Saygın Şirinyer Halk Ktp.	8.148	8.269	1.056	4.970
8	Çiğli İlçe Halk Ktp.	15.221	6.533	952	6.861
9	Gaziemir İlçe Halk Ktp.	10.213	17.229	1.495	5.237
10	Karabağlar İlçe Halk Ktp.	10.132	4.667	2.754	3.494
11	Karşıyaka Hoca Mithat İlçe Halk Ktp.	15.490	10.550	10.742	19.470
12	Karşıyaka Çocuk Ktp.	13.937	9.144	2.260	9.080
13	Narlıdere İlçe Halk Ktp.	7.907	9.708	2.963	6.769
	Toplam	236.559	546.354	113.789	247.091

Kaynak: İzmir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2020

Bu kütüphanelerin Bakanlık tarafından kamu ile paylaşılan 2019 ve 2020 yılı istatistiklerine bakıldığında COVID-19 nedeni ile kütüphane hizmetleri alanında da bir daralma söz konusu olduğu görülmektedir. Hizmet sayısı, türü, kapsamı ve katılımcı rakamlarında yaşanan zorunlu azalma, aynı etki yoğunluğu ile kentteki göçmen nüfusa verilen hizmetlere de yansımıştır. Tablo 2’de verilen yaklaşık 9 ayı pandemi sürecinde geçen 2020 yılı verileri ile 2019 yılı verileri kıyaslandığında, en büyük kaybın %77 azalma ile okuyucu sayısında olduğu görülecektir. Okuyucunun aslında kütüphane hizmetinden yararlanan kişi olduğu dikkate alınır, aralarında göçmenlerin de yer aldığı kullanıcıların hizmet talep ve beklentilerindeki daralma daha rahat anlaşılabilir.

Tablo 2: KYGM Bağıslı Halk Kütüphaneleri, 2020

Sıra No	Kütüphane	Koleksiyon Sayısı	Okuyucu Sayısı	Üye Sayısı	Ödünç Verilen Kitap Sayısı
1	İzmir Atatürk İl Halk Ktp.	30.139	23.568	1.878	31.485
2	Balçova İlçe Halk Ktp.	9.779	7.065	421	5.758
3	Bayraklı Alpaslan İlçe Halk Ktp.	7.085	16.906	1.204	7.294
4	Bornova İlçe Halk Ktp.	16.900	6.152	894	7.471
5	Bornova Mehmet Akif Ersoy Çocuk Ktp.	5.492	2.324	175	1.144
6	Buca İlçe Halk Ktp.	7.446	4.583	145	697
7	Buca O. Nuri Saygın Şirinyer Halk Ktp.	6.802	3.764	115	894
8	Çiğli İlçe Halk Ktp.	12.406	5.298	117	1.028
9	Gazimir İlçe Halk Ktp.	4.093	3.591	287	1.494
10	Karabağlar İlçe Halk Ktp.	5.729	5.743	152	2.295
11	Karşıyaka Hoca Mithat İlçe Halk Ktp.	23.038	27.506	1.159	15.970
12	Karşıyaka Çocuk Ktp.	6.387	15.799	631	9.867
13	Narlidere İlçe Halk Ktp.	6.673	2.838	191	1.578
	Toplam	141.969	125.137	7.369	86.975

Kaynak: İzmir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2021

Çalışma kapsamındaki 13 kütüphane genelinde olumlu sayılabilecek tek istatistik, çalışan sayısının 2019 yılına göre %11 artarak 2020 yılında 67 kişiye ulaşmasıdır (KYGM, 2021). Bu kütüphanelerin çoğunluğu göçmen olan yabancı üyesi sayısı 2019 yılında 3.411 iken, 2020’de bu sayı 2.203’e gerilemiştir. Türkiye genelinde ele alınan yıllar arasında 43.204’ten 32.158’e gerileyen (KYGM, 2021) rakamlar, bu sorunun ülkenin tamamında yaşandığını göstermektedir.

İzmir merkez ilçelerinde Bakanlığa bağılı hizmet veren halk kütüphanelerinde, 2019 yılında, 207’si yalnız çocuklara yönelik olmak üzere, farklı zamanlarda toplam 397 etkinlik gerçekleştirilmişken, bu rakam 2020’de sadece 53’tür. 2019 yılında gerçekleştirilen etkinliklerinin %78’inde en az bir göçmen

katılımcı yer almıştır. Göçmenlerin daha yoğun katıldığı etkinlikler genellikle çocuklara yönelik olanlardır. Bu noktada ön plana çıkan kurum, Bornova İlçe Halk Kütüphanesi ve bu kütüphaneye bağlı olarak hizmet veren Bornova M. Akif Ersoy Çocuk Kütüphanesi’dir. 2015 yılından itibaren göçmen çocukların yanı sıra annelerinin de katıldığı ve ülke ile kentin tanıtıldığı okuma etkinlikleri düzenleyerek göçmenlere yönelik hizmet geliştirmeye daha özenli yaklaşılmaya başlayan kütüphane yönetimi, günümüze kadar bu kapsamdaki etkinliklerini çeşitlendirerek arttırmıştır (Bornova İlçe Halk Kütüphanesi, 2020).

Resim 1: Bornova M. Akif Ersoy Çocuk Kütüphanesinde Göçmen Çocuklar İçin Etkinlik, 2019

Kaynak: Bornova İlçe Halk Kütüphanesi Müdürlüğü, 2020

Uluslararası Göç Örgütü (International Organization for Migration [IOM])’nün Türkiye’de resmi olarak işbirliği içinde olduğu tek kütüphane olan Bornova İlçe Halk Kütüphanesi, Örgütün mobil İzmir Psiko-Sosyal Destek birimi ile birlikte göçmenlere yönelik yoğun bir hizmet programı yürütmektedir. Psiko-Sosyal Destek ekiplerinin göçmen çocuklar ve aileleri ile yürüttükleri “kültürel uyum” faaliyetlerinin bir parçası olarak, ekibin ilgilendiği her göçmen grup, kültürel etkinlik takviminde son istasyon olarak Bornova İlçe Halk Kütüphanesi ile M. Akif Ersoy Çocuk Kütüphanesi’ne götürülüyor ve burada farklı etkinliklere katılmaları sağlanıyor.

Örgüt ve kütüphane arasında yürütülen işbirliği çerçevesinde şimdiye dek Bornova M. Akif Ersoy Çocuk Kütüphanesi’nde 8 farklı aktivite ile 38’i Türk, 84’ü Suriyeli olmak üzere toplam 122 çocuğa ulaşılmış. Türk katılımcılar kütüphanenin hâlihazırdaki kayıtlı kullanıcıları iken, katılım sağlayan tüm Suriyeli çocuklar ise kütüphaneye yeni üye yapılmıştır. Üyelik kartlarını alan çocuklara ve annelerine kütüphaneyi nasıl kullanacakları konusunda bilgilendirmeler yapılmış ve sürekli kütüphane kullanıcısı olmaları için cesaretlendirilmişlerdir. Yaratılmak istenen bu arzunun kolaylaştırıcısı olması için IOM İzmir Ofisi tarafından 2019 yılı içinde 172 adet Arapça-Türkçe çocuk kitabı kütüphaneye bağışlanmıştır. Dil engelinin göçmenler özelinde kültürel entegrasyonu güçleştiren en önemli güçlük olduğu dikkate alındığında bu çaba son derece anlamlıdır. İşbirliği içinde yürütülen

aktivitelerin 1'i hariç tamamı 2019 yılında yapılmıştır. Pandemi nedeni ile 2020'de bu kapsamda yalnız tek etkinlik gerçekleştirilebilmiştir (IOM, 2021).

Resim 2: Bornova M. Akif Ersoy Çocuk Kütüphanesinde Göçmen Çocuklar İçin Etkinlik, 2019

Kaynak: Bornova İlçe Halk Kütüphanesi Müdürlüğü, 2020

Bornova İlçe Halk Kütüphanesi dışındaki KYGM bağlı kütüphanelerin hiçbirinde odağında göçmenlerin olduğu, öncelikle göçmenleri hedefleyen, düzenli ve planlı bir hizmet ve/veya etkinlik bulunmamaktadır. Bu kütüphanelerde gerçekleştirilen etkinlikler ve sunulan hizmetlerde özel bir kullanıcı grubu hedeflenmeden, '*elden geldiğince çok kişiye ulaşalım*' felsefesi ile hareket edildiği için, söz konusu faaliyetlerde göçmenlerin kütüphane kullanıcılarına dönüşebilmesi onların bu hizmet ve etkinliklerden haberdar olma rastlantısına kalmış durumdadır.

Göçmenlerin kültürel uyum kapsamında kütüphane kullanım istatistikleri ile örtüştürülmesinde denklemleri olumlu anlamda geliştirecek diğer bir unsur da belediyeler eli ile yürütülen halk kütüphanesi hizmetleridir. Aynı zamanda yerel yönetimin seçmenlerine sunmak durumunda olduğu kültür hizmetlerinin önemli bir parçasını oluşturan belediye kütüphaneleri açısından İzmir ülkemizin görece daha iyi koşullara ve örneklerle sahip kentlerinden biridir. Çalışmanın kapsamını oluşturan İzmir Büyükşehir Belediyesi ve merkez ilçe belediyeleri de kentte belediyelerin yürüttüğü kütüphanecilik hizmetleri açısından en başarılı uygulamaları hayata geçiren yerel yönetimlerdir. Türkiye'de *Milli Kütüphane* dışında adında 'Milli' nitelemesi olan tek kütüphanenin (İzmir Milli Kütüphane) yanı sıra, ülkemizdeki ilk kent arşivi ve müzesinin (Ahmet Piriştina İzmir Kent Arşivi ve Müzesi) de bu çalışmanın kapsamını oluşturan ve yönetim sorumluluğunu üstlenen belediyelerin sınırları içerisinde yer alması, kentin yerel yönetim eliyle ve kütüphaneler aracılığı ile kent sakinlerine kültür hizmeti sunma rolünün bütünlüğü ve güçlendirici diğer unsurlarıdır (Akkaya ve Polat, 2020, s. 127).

Kentin yerel yönetime bağlı kütüphanecilik hizmetlerinde, verilen hizmetlerin dağılımı ve etki alanı dikkate alınarak, çalışmanın bu bölümünde *İzmir*

Büyükşehir Belediyesi ve diğer ilçe belediyeleri verdikleri hizmetler ve bu hizmetlerde göçmenlerin dikkate alınması açısından ayrı değerlendirilmiştir.

Kütüphane hizmetlerini *Kültür ve Sanat Dairesi Başkanlığı* bünyesinde bulunan *Kütüphaneler Şube Müdürlüğü* eli ile yürüten İzmir Büyükşehir Belediyesi, bu idari yapılanma çatısında kent sakinlerine kültür hizmeti vermektedir. *Kültür ve Sanat Dairesi’ne* bağlı olarak hizmet veren *Kent Arşivi ve Müzeler Şube Müdürlüğü* Büyükşehir Belediyesi adına bu sorumluluğu *Kütüphaneler Şube Müdürlüğü* ile paylaşmaktadır. Başkanlık hizmet felsefesindeki gene amacını; kent kültürüne, bu kültürün geçmişten günümüze taşınmasına, bugünde zenginleştirilerek yarınlara aktarılmasına katkı vermek şeklinde özetlenebilecek bir çerçeveye konumlandırmıştır (İzmir Büyükşehir Belediyesi, 2021).

Müdürlüklerle yapılan görüşmelerde, özellikle doğrudan göçmenlere yönelik bilgi hizmetlerinin bulunmadığı, buna karşın tüm etkinliklerinin bütün kent sakinlerine açık olduğu bilgisine erişilmiştir. Bu tutum, kültür kurumları yönetici ve çalışanlarının bir kütüphanenin bir göçmenin hayatında oynayabileceği kültürel uyumlaştırma rolünün ne denli olduğu konusunda yeteri kadar bilinçli olmadıklarını düşündürmektedir. Ancak burada özellikle *Ahmet Piriştina İzmir Kent Arşivi ve Müzesi* başlısı olarak Buca Kasaplar Meydanı’nda kent sakinlerine kapılarını açan *Göç ve Mübadele Anı Evi*’nin belirtilmesi ve ayrı bir yere konulması gerekir. 10 Ekim 2017 tarihinde sürekli hizmet birimi olarak faaliyete geçen *Göç ve Mübadele Anı Evi*, “Ege Denizinin karşı kıyısı ile olan yoğun ve köklü tarihin bir parçası olan mübadele sürecine ayna tutan küçük ama derinlikli” bir bellek merkezidir (Akkaya ve Polat, 2018, s. 1136). Kentin göçe dair yaşanmışlıklarının bir kanıtı olan kültür kurumu aynı zamanda İzmir’in ve İzmirliilerin göç ve göçmen kavramlarına ne denli aşina olduklarını da anımsatan bir bellek ayıracıdır.

Yine Büyükşehir Belediyesi’ne bağlı olarak, Konak (40.000 koleksiyon), Buca (4.000 koleksiyon) ve Güzelbahçe (4.000 koleksiyon) ilçelerinde Kent Kitaplıkları ile kütüphane hizmeti verilmektedir. Göztepe Kent Kitaplığı, Behçet Uz Çocuk Kitaplığı, Adile Naşit Kitaplığı ve sayıları 13’ü bulan Semt Merkezi Çocuk Kitaplıkları (yaklaşık 17.000 koleksiyon) birlikte ele alındığında bu bilgi merkezlerinin ulaşabileceği potansiyel kullanıcı sayısı 2 milyona yakındır. Maalesef kitaplıkların hiçbirinde doğrudan göçmenlere yönelik bir hizmet anlayışı mevcut değildir. Bu yöndeki eksiklik yetkililer tarafından “kapımız herkese açık” felsefesi ile azaltılmaya çalışılmaktadır. Belediyelere bağlı olarak yürütülen diğer kütüphane hizmetleri şu şekilde listelenebilir;

- Güzelbahçe’de “Atatürk Çocukları Kütüphaneleri” projesinin ülkemizdeki 28. şubesi olarak açılan Atatürk Çocukları Cafer Yarkent Kütüphanesi.
- Balçova, Büyükşehir Belediyesi Hıfzı Veldet Velidedeoğlu Kütüphanesi.
- Bornova’da Atatürk Kitaplığı’nın yanı sıra Çamdibi, Naldöken, Kayadibi, Karaçam, Çamiçi ve Altındağ semtlerinde 6 semt kitaplığı (20.000 koleksiyon).

- Buca'da Belediye Kütüphanesi, yanı sıra kitaplar aracılığı ile kültür hizmeti sunan Sahaflar Sokağı ve Kitap Kafe.
- Bayraklı'da, ilçenin farklı semtlerinde kapılarını ziyaretçilerine açan ve 3 bin ile 15 bin arasında değişen koleksiyonları olan 16 kütüphane. Toplamda 50 binden fazla kitabı, 20 binden fazla üye ve -pandemi nedeni ile 2020 yılında rakamlarda ciddi düşüş olsa da- yıllık 30 binden fazla ziyaretçi.
 - Karabağlar, Reşat Nuri Güntekin Çocuk Kitaplığı,
 - Çiğli Belediyesi Barış Kütüphanesi,
 - Karşıyaka, 7 halk kütüphanesi (toplamda 25.000'i aşan koleksiyon) ve Görme Engelliler Kütüphanesi (15.000 koleksiyon).

Çalışma kapsamında yetkili kurum ve kişilerle yapılan görüşmelerde, listede yer alan kütüphane ve/veya kitaplıkların hiçbirinde doğrudan göçmenlere yönelik düzenli ve sürekli herhangi bir faaliyetin olmadığı, göçmenlere yönelik geliştirilmiş bir hizmet uygulamasının bulunmadığı bilgisine ulaşılmıştır. 2020 yılı Mart ayından itibaren olağan dışı önlemler alınmasını gerekli kılan pandemi sürecinde belediyelere bağlı kütüphane ve kitaplıkların hizmetleri de olumsuz etkilenmiş, bu etki kurumların göçmen kullanıcılarına da yansımıştır.

Ülke çapında uygulamaya konan tedbirler gereğince Mart ayının ikinci yarısından itibaren kapılarını kullanıcılarına kapatmak durumunda kalan belediye kütüphane ve kitaplıkları Haziran-Ekim periyodunda kısa bir süre için ve sınırlı kullanıcı koşulu ile yeniden hizmet vermeye başlamıştır. Ancak hem kurumların hem de kullanıcıların pandemi sürecine ilişkin çekincelerinden dolayı bu süreçte ortaya konan hizmet performansı yeterlilik ve yetkinlikten son derece uzaktır. COCID-19 vakalarındaki artışa bağlı olarak 18 Kasım 2020'de kullanıcılarına kapılarını bir kez daha kapatan kentteki belediye kütüphaneleri, ancak 1 Mart 2021 tarihinde kapılarını kullanıcılarına yeniden açabilmiştir.

Göçmenlere yönelik bir hizmet politikası ve eylem planı olmayan belediye kütüphane ve/veya kitaplıklarının bir yılı geride bırakan pandemi döneminde kullanıcılarından uzaklaşmış olması doğaldır. Aynı şekilde kullanıcılar da kütüphanelerden uzaklaşmış hatta kurumsal kimliklerini ve hizmetlerini unutmuş olabilirler. Böylesi bir iletişim kaybını, doğduğu andan itibaren kentin ve kültürünün parçası olan bireylerde giderilmesi dâhi çok güç ve emek isteyen bir süreçtir. Göçmen kimliği ve kültürü ile bu kentte adeta hayatta yeniden var olma mücadelesi veren birey ve/veya topluluklarda kaybolan ya da hiç kurulamayan yakınlığı ve tanışıklığı tesis etmek ise çok daha zordur. Bu güçlüğü yarattığı kayıp hiç şüphesiz tüm paydaşları ile toplumun kültürel uyumu ve sosyal refahı açısından yaşanan/yaşanacak sorunların artması ve derinlik kazanması anlamına gelecektir. Bunun bir adım sonrası ise maalesef kültürel çatışma hatta toplumsal infial olabilir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Göç ve beraberinde getirdiği sosyal, toplumsal ve ekonomik sorunlar, 21'inci yüzyıl dünyasının en önemli gerçekliklerinden biridir. İnsanların yaşama

dair farklı güçlüklerinin, dünya genelinde yaşanan küreselleşme ve iletişim teknolojilerinde yaşanan hızlı artışın yeryüzünün her hangi bir noktasını çok daha kolay bilinir ve takip edilebilir hale getirmesinin etkisi ile birleşmesi, göç ve göç sorununu daha çok insanın etkilendiği bir olguya dönüştürmüştür. Bu olgunun en yoğun yaşandığı, hâlihazırda yaşayanlar ile göç edenleri en çok etkilediği ülkelerden biri Türkiye, ülkemizde bu sürecin en edilgen kentlerinden biri de İzmir’dir.

Gelecekte de ülkemizin önemli gündem maddelerinden biri olmaya devam edecek gibi görünen göçün yarattığı ve hem göç edenleri hem de göç edilen yerde yaşayanları etkilediği sorunların neredeyse tamamı, doğrudan ya da dolaylı bir biçimde kültürle ilişkilidir. Zira kültürel uyum, çok kültürlülüğün toplumda sağlıklı yaşatılabilmesi, başta iletişim ve uyum olmak üzere, göçle birlikte üstesinden gelinmesi gereken süreçlerin tamamını kolaylaştıracaktır. Bu noktada da toplumsal kültür kurumu kimliğinin yanı sıra, ayırım yapmadan herkese hizmet verme sorumluluğu ile kendini tanımlayan halk kütüphaneleri asıl destek unsuru olarak sürece dâhil olur/olmalıdır. İzmir’de Bakanlık ve belediye bağılı olarak bu sorumluluğu üstlenmesi beklenen halk kütüphanelerinin durumlarının ele alındığı çalışmada varılan sonuçlar şu şekilde maddelendirilmiştir;

- Pandemi nedeniyle aktif koleksiyon sayısını 150 bin civarına çeken Bakanlık merkez ilçe halk kütüphanelerinin 140 bine yaklaşan üye sayısının yalnız 7.369’u 2020 yılında kütüphaneye gelebilmiştir. Kütüphanelerin kullanıcılara tamamen kapalı olduğu ya da sınırlı kullanıcının kabul edildiği dönemler, tüm kent sakinleri gibi göçmen statüsündeki kullanıcıları da olumsuz etkilemiştir.
- Toplamda 200 bine yaklaşan derme ve 50 bini bulan üye sayıları ile İzmir’in merkez ilçelerinde yürütülen yerel yönetim kütüphanecilik hizmetleri 2020 Mart-Haziran ile 2020 Kasım-2021 Mart aylarında geçici olarak durdurulmuştur ve bu durum kütüphaneler ile kullanıcılarını birbirinden uzaklaştırmıştır.
- KYGM ve Belediye bağılı kütüphanelerin zaman zaman kapıları kısıtlamalarla birlikte açılrsa da 2020 yılına ilişkin sağlıklı bir veri yoktur.
- Lokasyona bağılı yaygınlık dikkate alındığında, semt kitaplıkları ile birlikte belediye kütüphanelerinin göçmenlere hizmet açısından daha ön planda olduğu söylenebilir. Ancak belediye kütüphanelerinde göçmenlere yönelik resmi bir eylem planının olmaması bu avantajı gölgelemiş durumdadır.
- KYGM bağılı kütüphanelerde en azından üyelik kaydı bağlamında göçmenlere ilişkin veriler tutulurken, Belediye bağılı kütüphanelerde bu açıdan da tam bir veri elde etmek olanaklı değildir.
- Hem Bakanlığın hem de belediyelerin göçmenlere yönelik kurumsal bir hizmet politikası, sürekli ve planlı faaliyetleri yoktur. Bu noktada en önemli savunuları “kapılarımız herkese açık” söylemidir.

• Sunulan hizmetler daha çok hâlihazırda kurumda verilen hizmetlerin bir parçası ya da eklentisidir. Çok az kütüphanede göçmenlerin öncelikli hedef kitle arasında yer alması somutluk kazanabilmiştir.

• Göçmenlere yönelik faaliyet ve hizmetleri biraz daha ön plana çıkan kütüphanelerde bu çizgiyi belirleyen asıl unsur yöneticilerin kişisel duyarlılıklarıdır.

• Özellikle göçmenler söz konusu olduğunda, birlikte hizmet üretebilecekleri iş ortaklarını bilmemeleri kütüphaneler ve diğer ilgili kurumlar açısından önemli engellerden biridir.

• Göçmenlerin yaşamaya başladıkları kentle, o kent sakinlerinin de göçmenlerle olan iletişimlerinin ve olası sorunlarının çoğu temelde kültürel uyumla ilgilidir. Bu bağlamda bir kütüphanenin her şeyden önce kültür kurumu olduğu gerçeğinin uygulamaya dönüşmesi Bakanlık ve Belediyeler bağlı kütüphanelerde yetersizdir.

• Ortak kültürün oluşturulması kadar birbiri ile karşı karşıya gelen iki kültürün de doğru anlaşılması, kültürel uyum açısından son derece önemlidir. Bu iki taraflı etkileşim kütüphaneler ve yöneticileri tarafından tam idrak edilebilmiş değildir.

• Kurumsal kimlik yapıları, hizmet ilkeleri ve toplumsal sorumlulukları dikkate alındığında, kütüphaneler aslında kültürlerin anlaşılması ve ortak kültürün oluşumunun doğal parçası ve yürütücüsüdür. Verilen hizmetlerde bu yan ortaya konulmaya çalışılırken, aynı çabanın hizmetlerden yararlananların çeşitliliği noktasında sergilendiğini söylemek güçtür. Bu noktada da süreci belirleyen daha çok bireysel tutumlardır.

• Temel sorun kütüphanelerin ve göçmen sorununa yönelik rolü ile yapıcı gücünün tüm paydaşlar nazarında yeterince görülememiş ve gösterilememiş olmasıdır. Oysa “bilgiye yerel giriş kapsı”, göçmenler için “hoş geldin kapısı” tanımlamaları yapılan halk kütüphaneleri için böylesi bir farkındalık varlıklarının doğal gereğidir.

Çalışmada elde edilen veriler ve varılan bulgular ışığında kentte hizmet veren halk kütüphanelerinin göçmenlere yönelik yetenek ve yeterliliklerinin iyileştirilmesi noktasında sürecin tüm paydaşlarını ilgilendirecek öneriler şu şekilde listelenmiştir;

• Göçle gelen kültür akışının bir potada birleştirilmesi ve kültür uyumuna dönüştürülmesi noktasında yerel yönetimler ve Bakanlık, kütüphaneler özelinde çok daha fazla sorumluluk üstlenmelidir.

• Yerel yönetimlere ve Bakanlığa bağlı halk kütüphaneleri arasında her konuda olduğu gibi göçmenlere yönelik hizmetler konusunda da gelişmiş ve çok yönlü bir işbirliğine gidilmelidir.

• Yerel yönetimlere bağlı semt kitaplıkları gibi lokasyon zenginliği olan kütüphaneler göçmen ailelerle ilk temas için en etkin kurumlar olabilir. Söz konusu kurumların bu bilinçlilikle kurgulanması ve hizmetlerinin planlanması

gerekir. Ayrıca, bu kurumlarda görevlendirilecek personelin de bu konuda duyarlılığı yüksek olmalıdır.

- Topluma entegrasyon ve kente uyumda en önemli sorun gibi görünen dil engelinin aşılmasına yönelik faaliyetlere daha çok yer verilmesi, göçmenlerin kütüphaneye olan ilgisini arttıracaktır.

- Kütüphanelerin dışında göçmen sorunu ve kent kültürü ile sorumluluk üstlenebilecek diğer kurum ve kuruluşlarla da daha yakın ve canlı ilişkiler geliştirilmelidir.

- Halk Kütüphaneleri Yönetmeliği, Belediyeler Kanunu, Büyükşehir Belediyesi Kanunu gibi yasal düzenlemelerin yanı sıra, IFLA/UNESCO Çok Kültürlü Kütüphane Bildirisi gibi rehberler göçmenlere yönelik kütüphane hizmetleri konusunda hem bir kolaylaştırıcı, hem de gerektiğinde ikna aracına da dönüşebilecek referanslar olarak alınmalıdır.

- Kütüphane hizmetlerinde göçmenlerin de hedef kitle arasında tutulmasının yalnız göçmenler için değil aynı zamanda yerli halkın da uzun vadede kültürel süreklilik ve zenginleşme adına bir kazanç olacağı bilinci ile hareket edilmelidir.

Bir ülkenin, kentin, toplumun fark yaratacak asıl zenginliği ve refahı beşeri sermayesinin gelişmişliği ve uyumudur. Kültür, insanın gelişimi ve toplumsal uyumu için en önemli ön koşuldur. Tarih boyunca yalnız Anadolu’nun değil, Yakın Doğu ile Ege Denizi’nin en renkli kültür harmonisine sahip kentlerinden biri olan İzmir bugün de farklı kültürlerden gelen renklerle zenginleşmeye devam etmektedir. Şayet bu akışkanlık kontrol edilemez ve kültürel uyuma dönüştürülemezse, toplumun aralarında göçmenlerin de olduğu tüm paydaşları ile bir bütün olması ve her açıdan refahının artmasının olanaksızlığı bir yana, mevcut durumun korunabilmesine yönelik sorunlar da doğuracaktır. Bu noktada kentin parçası olan tüm kurum ve kuruluşların yanı sıra kent sakinlerine de sorumluluklar düşmektedir. Üstlendikleri toplumsal ve kültürel rol ile halk kütüphaneleri bu sorumluluğu öncelikle kabul edip benimseyecek kurumların başında yer alır. Bu konuda gösterilecek özen ve hizmet duyarlılığı uzun vadede tüm kent ve kent sakinleri ile birlikte İzmir’in kazanımı olacaktır.

KAYNAKÇA

Adıgüzel, Y. (2016). *Göç sosyolojisi*. Ankara: Nobel Yayınları.

Akçadağ, E. (2012). Yasa dışı göç ve Türkiye. İstanbul: BİLGESAM. Erişim adresi: <https://docplayer.biz.tr/3859913-Yasa-disi-goc-ve-turkiye.html>

Akkaya, M. A. (2013). Halk kütüphanelerinde halkla ilişkiler ve Narlıdere İlçe Halk Kütüphanesi örneği. *Türk Kütüphaneciliği*, 27(1), 168-179.

Akkaya, M. A. ve Polat, C. (2020). Kent kültür ve geleneği ile değerlerinin oluşumu ve aktarımında halk kütüphanelerinin yeri ve önemi: Niceliksel verilerle İzmir örneği. *ÇAKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 11(1), 110-137.

Akkaya, M. A. ve Polat, C. (2018). Kültürel miras kurumları olarak kent arşivleri ve müzelerinin kent turizmindeki yeri: Ahmet Piriştina İzmir Kent Arşivi ve Müzesi örneği. *Uluslararası Batı Asya Turizm Araştırmaları Kongresi 27-30 Ekim 2018 Van Bildiriler Kitabı* içinde (ss. 1124-1138). Çanakkale: Paradigma Akademi Yayınları.

Bartram, D., Poros, M.V. ve Monforte, P. (2017). Göç meselesinde temel kavramlar. I. Ağabeyoğlu Tuncay (Çev.). Ankara: Hece Yayınları.

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği [UNHCR] (2001). *Dünya mültecilerinin durumu: insani yardımın elli yılı*. Ankara: Başkent Matbaası.

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği [UNHCR] (2020). Mülteci koruması. Erişim adresi: <https://www.unhcr.org/tr/26667-forced-displacement-passes-80-million-by-mid-2020-as-covid-19-tests-refugee-protection-globally.html>

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği [UNHCR] (2021). Mülteci ve göçmen?. Erişim adresi: https://www.unhcr.org/cy/wp-content/uploads/sites/41/2018/02/UNHCR_Refugee_or_Migrant_TR.pdf

Black, R., Bennett, S.R.G., Thomas, S.M. ve Beddington, J.R. (2011). Migration as adaptation. *Nature*, 478, 447-449.

Bornova İlçe Halk Kütüphanesi (2020). Faaliyet Raporu.

Canpolat, H. (2016). Küresel göç ve Türkiye'nin göç politikalarının gelişimi. Erişim adresi: <https://www.researchgate.net/publication/291519183>

Deniz, T. (2014). Uluslar arası göç sorunu perspektifinde Türkiye. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 18(1), 175-204.

Erdoğan, R. T. (2017). Açılış konuşmaları. *III. Milli Kültür Şurası: Şura Kitabı* içinde (ss. 21-25). İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı.

Faist, T., Fauser, M. ve Reisenauer, E. (2013). *Transnational migration*. Cambridge: Polity Press.

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, (2020). Göç tarihi. Erişim adresi: http://www.goc.gov.tr/icerik/goc-tarihi_363_380

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, (2021). İstatistikler. Erişim adresi: <https://www.goc.gov.tr/turkiye-ve-goc5644#>

Günay, E, Atılğan, D. ve Serin, E. (2017). Dünyada ve Türkiye'de göç yönetimi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 7(2), 37-60.

Halk Kütüphaneleri Yönetmeliği (2012). Erişim adresi: <https://teftis.ktb.gov.tr/TR-264032/halk-kutuphaneleri-yonetmeli.html>

IFLA (2007). *Bebekler ve küçük çocuklar için kütüphane hizmetleri rehberi*. Erişim adresi: <https://www.ifla.org/files/assets/hq/publications/professional-report/100-tr.pdf>

IFLA (2004). *Halk kütüphanesi hizmeti: gelişim için IFLA/UNESCO ilkeleri*. B. Yılmaz, (Çev.). İstanbul: Türk Kütüphaneciler Derneği İstanbul Şubesi Yayınları.

IFLA/UNESCO (2018). *IFLA/UNESCO çok kültürlü kütüphane bildirisi*. Erişim adresi: <http://kutuphaneci.org.tr/wp-content/uploads/2021/02/ifla-unesco-cok-kulturlu-kutuphane-bildirisi.pdf>

İzmir Büyükşehir Belediyesi (2020). Erişim adresi: <https://www.izmir.bel.tr/tr/Birimler/289>

İzmir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü (2020). Erişim adresi: <https://izmir.ktb.gov.tr>

İzmir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü (2021). Erişim adresi: <https://izmir.ktb.gov.tr>

Keseroğlu, H. S. (1989). *Halk Kütüphanesi Politikası ve Türkiye Cumhuriyeti’nde Durum*. İstanbul: Türk Kütüphaneciler Derneği İstanbul Şubesi Yayınları.

Keseroğlu, H. S. (2019). Halk kütüphanesi. M. A. Akkaya ve H. Odabaş (Ed.). *Bilgi merkezleri: Kütüphaneler-arşivler müzeler içinde* (ss. 41-81). İstanbul: Hiperyayın.

Kivisto, R. ve Faist, T. (2010). *Beyond a border: The causes and consequences of contemporary immigration*. London: Pine Forge Press.

Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü (2021). 2020 yılı istatistik bilgileri. Erişim adresi: <https://kygm.ktb.gov.tr/TR-282007/2020-yili-istatistik-bilgileri.html>

Kymlicka, W. (2012). *Multiculturalism: Success, failure and the future*. Washington: Migration Policy Institute.

Milli Eğitim Bakanlığı (2020). Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü Göç ve Acil Durum Eğitim Daire Başkanlığı. Erişim adresi: https://hbogm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2020_01/27110237_OCAK_2020internet_BulteniSunu.pdf

Mülteciler Derneği (2021). *Türkiye’deki Suriyeli sayısı*. Erişim adresi: <https://multeciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/>

Odabaş, H. ve Akkaya, M.A. ve Polat, C. (2020). Kent kültürü ve yaşamında yenilikçi kütüphaneler ve kütüphane hizmetleri. *Arşiv Dünyası*, 7(1), 26-44.

Odabaş, H. ve Akkaya, M.A. (2020). *Bilgi merkezlerinde mekân: Değişen beklentiler ve mimari anlayış ışığında yönelimler*. İstanbul: Hiperyayın.

Seefeldt, J. ve Syre, L. (2007). Geçmişe ve geleceğe açılan kapı: Almanya'da kütüphaneler. (3.bs.). M. Arun (Çev.). Hildesheim: Georg Olms Verlag.

Sümbül, S. (2017). Göçmenlerin topluma entegrasyonunda kütüphanelerin rolü. *Bilgi ve Belge Araştırmaları Dergisi*, 8, 42-58.

Uluslararası Göç Örgütü (IOM) (2009). *Göç terimleri sözlüğü*. B. Çiçekli (Türkçe baskı ed.). Cenevre: Uluslararası Göç Örgütü Yayınları.

Uluslararası Göç Örgütü (IOM) (2020). İzmir Ofisi Faaliyet Raporu.

UNESCO. (1982). Mexico City declaration on cultural policies: UWorld conference on cultural policies. Mexico City. Erişim adresi: https://culturalrights.net/descargas/drets_culturals401.pdf

UNICEF. (1989). *Çocuk haklarına dair sözleşme*. Erişim adresi: <https://www.unicef.org/turkey/%C3%A7ocuk-haklar%C4%B1na-dair-s%C3%B6zle%C5%9Fme>

United Nations High Commissioner for Refugees [UNHCR] (2021). Figures at a glance. Erişim adresi: <https://www.unhcr.org/figures-at-a-glance.html>

United Nations International Children's Emergency Fund (UNICEF) (2020). *Türkiye-UNICEF ülke işbirliği programı 2016-2020-2019 yıllık raporu*. Erişim adresi: <https://www.unicef.org/turkey/media/10451/file/UNICEF%202019%20Y%C4%B1ll%C4%B1k%20Faaliyet%20Raporu.pdf>

Yavuzdemir, M. ve İçöz, A. (2018). Toplumsal uyuma dair bir yönetim modeli: Kilis Çocuk Kütüphanesi örneği. *1. Uluslararası Çocuk Kütüphaneleri Sempozyumu Bildirileri, 14-17 Kasım 2018, Nevşehir/Türkiye içinde* (ss. 363-371). A. Kakırman Yıldız ve L. Özdemir (Yay. Haz.). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Yılmaz, A. (2014). Uluslararası göç: çeşitleri, nedenleri ve etkileri. *Turkish Studies*, 9(2), 1685-1704.

Yılmaz, B. ve Ekici, S. (2011). Çocuk kütüphanesi hizmetleri için ilkeler. *Türk Kütüphaneciliği* 25(4) 2011, 545-552.

Yılmaz, E. (2018). Halk kütüphaneleri ya da halk üniversiteleri. *Halk kütüphaneleri: Geçmişten geleceğe yönelimler ve yeni roller içinde* (ss. 35-74). H. Odabaş ve M. A. Akkaya (Yay. Haz.). İstanbul: Hiperyayın.

Zhanadilova, A. (2018). Farklı kuramlar çerçevesinde uluslararası göç sorunu. *Muhakeme Dergisi*, 1(2), 116-122.

Yayın Geliş Tarihi: 07.05.2021

Yayına Kabul Tarihi: 28.12.2021

Online Yayın Tarihi: 31.12.2021

http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.1055651

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

Cilt: 23, Özel Sayı, Yıl: 2021, Sayfa: 207-230

ISSN: 1302-3284

E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

ULUSLARARASI GÖÇÜN SEÇİM BİLDİRGELERİNDEKİ YERİ: 24 HAZİRAN 2018 GENEL SEÇİMİNE İLİŞKİN BİR DEĞERLENDİRME¹

Ayşe Gülce UYGUN*

Öz

Bu çalışmanın amacı Türkiye'deki siyasi partilerin 24 Haziran 2018 Genel Seçim bildirgelerinde uluslararası göç konusuna ne ölçüde ve hangi kapsamda yer verdiklerini incelemektir. 2018 seçim sonuçları itibarıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde temsil edilen beş siyasi partinin seçim bildirgeleri, göçün siyasallaşması kavramsal çerçevesinde ele alınmakta ve doküman incelemesi yöntemi ile içerik analizi yapılarak değerlendirilmektedir. Mevcut analize konu olan seçim bildirgelerinde, uluslararası göçün çoğunlukla, konunun Türkiye açısından önemi ile ters orantılı bir yer edindiği gözlemlenmektedir. Göç konusunun sadece Adalet ve Kalkınma Partisi tarafından ayrı bir "göç" başlığı altında ele alındığı görülmektedir. Göç kodlarına en fazla sayıda ve en geniş kapsamda yine bahsi geçen partinin bildirgesinde rastlanmakla birlikte, bu durumda Türkiye'ye yönelen göç akımının başlangıcından itibaren iktidar olmasının doğal bir sonucu olarak, salt geleceğe dönük bir projeksiyon ortaya koymanın ötesinde, geçmiş dönemlerdeki icraatlarına yer vermesi ve göçün siyasallaşmasının temel aktörü olması da etkili olmaktadır. Göç konusuna en az ve en dar kapsamda yer veren parti ise Milliyetçi Hareket Partisi olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Göç, Göçün Siyasallaşması, Siyasi Partiler, Seçim Bildirgeleri, 24 Haziran 2018 Genel Seçimi.

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (APA 6. Sürüm):

Uygun, A. G. (2022) Uluslararası göçün seçim bildirgelerindeki yeri: 24 Haziran 2018 genel seçimine ilişkin bir değerlendirme. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23, *Dokuz Eylül Üniversitesi Uluslararası Konferansı, Göç: Önümüzdeki Yirmi Yılın Projeksiyonu ve Ötesi* "Özel Sayısı", 207-230.

¹ Bu makale 22-24 Şubat 2021 tarihlerinde Dokuz Eylül Üniversitesi tarafından düzenlenen "Göç: Önümüzdeki Yirmi Yılın Projeksiyonu ve Ötesi" konulu Uluslararası Konferansta sunulmuş olan bildirinin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş versiyonudur.

* Dr. Öğr. Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü. ORCID : 0000-0001-5072-2333, gulceuygun@comu.edu.tr.

**PLACE OF INTERNATIONAL MIGRATION IN ELECTION
MANIFESTOS: AN ANALYSIS REGARDING THE JUNE 24, 2018
GENERAL ELECTION²**

Abstract

The purpose of this study is to analyze to what extent and in what scope political parties evaluate international migration issues in Turkey on their June 24, 2018 General Election manifestos. The politicization of migration serves as the conceptual framework for the study. The manifestos of five political parties- the ones represented in the Grand National Assembly of Turkey as a result of this election- are analyzed by applying document analysis and content analysis methods. The study shows that political parties' manifestos demonstrate little attention to international migration which creates a contradiction regarding the importance of this issue for Turkey. It is seen that the issue of migration is dealt with only by the Justice and Development Party's manifesto under a separate part dedicated to "migration". Migration codes used in the analysis are encountered in the greatest number and broadest scope in the declaration of the mentioned party. As a natural consequence of being the ruling party since the mass refugee movement towards Turkey, beyond solely presenting a future-oriented projection it also includes the historical process and evaluation of the migration issue in Turkey. In the same vein, Justice and Development Party stands out as the most effective actor of politicization of migration in Turkey. The study finds out that the political party that covers the issue of immigration in the least and narrowest scope is the Nationalist Movement Party.

Keywords: *International Migration, Politicization of Migration Political Parties, Election Manifestos, 24 June 2018 General Elections.*

GİRİŞ

Uluslararası göç, “kişilerin geçici veya daimî olarak başka bir ülkeye yerleşmek üzere menşe ülkelerinden veya mutad olarak ikamet ettikleri ülkeden ayrılmaları” ve dolayısıyla uluslararası bir sınırın geçilmesiyle gerçekleşen hareketlilik olarak tanımlanmaktadır (Perruchoud & Redpath-Cross, 2013, s.88). Ulus-devletlerin sınırlarının aşılması sonucu gerçekleşen bir ‘siyasal etkinlik’ olarak ele alındığında, ekonomik, siyasal, toplumsal, kültürel süreçler barındıran ve “temel aktörleri (göç-veren ulus-devlet, göç-alan ulus-devlet ve göçmenler) arasında belirgin bir siyaset ve siyasa alanı barındıran bir olgu” olarak nitelendirilmektedir (İçduygu vd., 2009).

Yakın coğrafyasının istikrarsız ortamı ve özellikle Suriye iç savaşının etkisiyle Türkiye hem transit (geçiş ülkesi) hem de göç alan (hedef) ülke olarak, İkinci Dünya Savaşı’ndan bu yana görülen en yoğun kitlesel göç hareketliliğinden en çok etkilenen ülke konumuna gelmiştir (Erdoğan, 2020c; İçduygu, 2017). 2011 yılından itibaren yoğun bir göç akını ile karşılaşan Türkiye, sayısı 6 milyona yaklaşan farklı statülerdeki göçmenlere ev sahipliği yapmaktadır. 2015 yılı itibarıyla

² This article is an expanded version of the paper presented at the Dokuz Eylül University International Conference on “Migration: Projecting the Next Twenty Years and Beyond” held on 22-24 February 2021.

kriz olarak adlandırılan uluslararası göç olgusu, Türkiye'nin hem güncel hem de gelecekteki iç ve dış politikasını, ekonomisini, toplumsal düzenini, güvenliğini, uluslararası aktörlerle ilişkilerini doğrudan etkileyen en önemli konulardan birini oluşturmaktadır. Dolayısıyla, somut, kapsamlı ve sürdürülebilir bir vizyona, kalıcı çözüm önerilerine ve politikalara ihtiyaç olduğu yadsınamaz bir durumdur. Uluslararası göç konusunda Türkiye zorlu bir sınavdan geçmekte ve oluşturulan kurumsal mekanizmalar, hayata geçirilen hukuki düzenlemeler ve uygulanan politikalar ile ciddi bir yol kat ettiği görülmektedir (Erdoğan, 2020b). Buna karşın Türkiye'de göç olgusu, barındırdığı göçmen sayısı ve etkilediği alanların genişliğiyle ters orantılı bir siyasallaşma süreci yaşamaktadır. Bu tespitten hareketle, sorunlu konulara çözüm önerileri sunan, siyasi partilerinin tutumlarını ve iktidara geldiklerinde izleyecekleri politikaları yansıtan kurumsal belgeler olan seçim bildirgeleri (Daubler, 2012; Powell, 2000; Rose, 1984; Suiter & Farrell, 2011) üzerinden bir analiz anlamlı hale gelmektedir. Bu bağlamda, çalışmada uluslararası göç olgusu Türkiye açısından değerlendirilirken 2018 Genel Seçim bildirgeleri üzerinden bir analiz yapılmaktadır.

Göç olgusunu, 24 Haziran 2018 Genel Seçimlerine ilişkin bir değerlendirme kapsamında ele almaya sevk eden üç temel motivasyon vardır. Bunlardan ilkinin, 24 Haziran 2018 Genel Seçimlerinin bazı özellikleri dolayısıyla önceki seçimlerden farklılıklar göstermesi oluşturmaktadır. Bu durumun temelinde, 2017 yılında referandumla kabul edilen Anayasa değişikliğinin ve takip eden süreçteki yasal düzenlemelerin, hükümet sistemini değiştirmenin yanı sıra Türkiye'de siyasal hayatın birçok alanını etkileyen değişiklikler de içermesi yatmaktadır. Örneğin, 2709 sayılı Kanunun 77.nci maddesi kapsamında seçimler "Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Cumhurbaşkanlığı seçimleri beş yılda bir aynı günde yapılır" şeklinde düzenlenmiştir (TBMM, 2017) ve 24 Haziran Genel Seçimleri bu kuralın uygulandığı ilk seçim olma niteliğini taşımaktadır. Ayrıca, Siyasi Partiler Kanunu'nun 90. Maddesinde 13 Mart 2018'de yapılan değişiklik neticesinde partilerin ittifaklar oluşturarak seçimlere gitmesi yasallaşmış, seçim barajı aynı kalmakla birlikte ittifak yapan partilerin toplam oyuna göre hesaplanması yasallaştırılmıştır (Tuncer, 2019, s.13). Bu yasal düzenleme temelinde, Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) ve Milliyetçi Hareket Partisi (MHP)'den oluşan Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), İYİ Parti ve Saadet Partisi'nden oluşan Millet İttifakı olmak üzere 2018 Genel Seçimlerinde iki ittifak bloku ortaya çıkmıştır (Tuncer, 2019). Seçimlere 8 parti katılmış, 4 parti (AK Parti, CHP, Halkların Demokratik Partisi (HDP), MHP) seçim barajını geçmiş, İYİ Parti oylarının %10 luk barajın altında kalmış olmasına rağmen Millet İttifakı kapsamında olduğu için Meclis 'de temsil yetkisi kazanmıştır.

İkinci olarak, göç konusu Türkiye'de 2014 yılından itibaren aşamalı bir siyasallaşma süreci izlenmiş ve bu durumda, 2014 itibariyle Türkiye'nin dünyada en çok mülteciye sahip ülke konumuna gelmiş olması ile birlikte 2014-2016 arası dönemde Türkiye üzerinden Avrupa'ya yönelen ve *kriz* olarak adlandırılan göçmen akımı da etkili olmuştur (Erdoğan, 2020a; İçduygu, 2017). Türkiye kitlesel göç

hareketliliğinin 2011 yılından itibaren en etkilenen aktörü olmasına karşın göçün siyasallaşması aşamalı ve nispeten yavaş gerçekleşmiştir. Türkiye'nin 'Açık Kapı Politikası' kapsamında *misafir* olarak adlandırdığı Suriyelilere ev sahipliği yaptığı 2011-2014 döneminde bir yerel seçim (2014), bir Cumhurbaşkanlığı seçimi (2014) ve iki genel seçim (Haziran 2015, Kasım 2015) meydana gelmiş ancak göç konusunda 'çok belirgin bir siyasallaşma eğilimi' gözlenmemiştir. (İçduygu, 2017, s. 28). 2014 yılı itibarıyla Suriyelilere geçici koruma statüsü verilmesi, izleyen süreçte çalışma hakkı verilmesi ve Erdoğan'ın Temmuz 2016'da "Suriyeli sığınmacılara vatandaşlık verilme olasılığını" açıklaması gibi gelişmeler iç politika (İçduygu, 2017), 2016 yılında Avrupa Birliği ile imzalanan Mutabakat (18 Mart) ise Suriyelilerin "pazarlık kozu" olarak kullanılması ile iç politikada olduğu kadar "göç diplomasisi" ile dış politika açısından da (Kaya, 2021) konunun farklı bir düzlemde ele alınmasını beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda, 2018 Cumhurbaşkanlığı ve Milletvekili Genel Seçimleri, önceki seçim dönemlerinden farklı olarak, Türkiye'de göçün siyasallaşma eğiliminin arttığı döneme denk gelen bir seçim olma özelliği taşımaktadır.

Üçüncü olarak, göçün siyasallaşması uluslararası literatürde çokça tartışılan bir konu olmakla birlikte Türkiye'de yakın bir geçmişe kadar siyasal söylemlerde ve akademik çalışmalarda çok fazla ele alınan bir konu olamamıştır (İçduygu, 2017). Bu tespitten yola çıkarak, seçimleri ve seçim bildirelerini göçün siyasallaşmasının bir aracı niteliğinde tartışarak, bu alandaki literatüre katkı sağlamak hedeflenmiştir. Bu bağlamda, ilk bölümde göçün siyasallaşması ve bu süreçte seçim bildirelerinin rolü, önemi, etkisi tartışılmaktadır. İkinci bölümde çalışmanın amacı, kapsamı ve yöntemi açıklandıktan sonra, üçüncü bölümde 24 Haziran 2018 Genel Seçimleri özelinde analiz edilen seçim bildirelerine ait bulgular değerlendirilmektedir.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE: GÖÇÜN SİYASALLAŞMASI

Türkiye, 3,6 milyondan fazlasını Suriyelilerin oluşturduğu ve toplam sayısı yaklaşık 6 milyon olan farklı statülerdeki göçmenlere ev sahipliği yapmaktadır (UNHCR, 2021). %98'inden fazlası ülkenin geneline dağılmış ve 81 ilde yaşayan (UNHCR, 2021) Suriyeliler, Türkiye'yi ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel açılardan etkileyen en önemli toplumsal olguların başında gelmektedir (İçduygu, 2017). Erdoğan (2021) tarafından yapılan araştırma, toplumun Türkiye'de yaşayan Suriyelileri Türkiye'nin en önemli sorunu olarak gördüğünü göstermektedir. Buna karşın, aynı çalışma Suriyelilerin en önemli sorun olarak görülmesine rağmen, konunun şimdiye kadar seçimlere ve seçmen tercihlerine yansıyan önemli bir etkisinin tespit edilemediğini ve Türkiye'de toplumun Suriyelilere yaklaşımının siyaset üzerinde oldukça düşük bir etkisi olduğunu ortaya koymaktadır (Erdoğan, 2021). Toplumda özellikle Suriyelilerden oluşan göçmenlere karşı ciddi bir rahatsızlık, artan bir endişe ve "söylemsel reddiye" olmasına karşın, bu durum eyleme dönüşmemekte ve bu sayede Türk toplumu ve Suriyeliler çatışma ortamından uzak kalabilmektedirler (Erdoğan, 2020b)

Öte yandan, Türkiye'deki Suriyeliler artık gönüllü geri dönüşten giderek uzaklaşmakta, Avrupa'ya gitmek isteyenlerin oranının da azaldığı görülmekte; Suriye'de çatışma ortamının sürekliliği, kaçılan rejimin devamlılığı ve Türkiye'de yaklaşık 10 yıldır kurdukları hayatın getirileri Türkiye'de kalıcı olmalarını güçlendiren etkenler olarak görülmektedir (Erdoğan, 2020b). Artık Türkiye'de artan bir eğilimle kalıcı oldukları düşünülen ve toplam nüfusun yaklaşık %5'ini oluşturan Suriyelilerin siyasal hayata katılma ihtimalleri, seçme, seçilme, aktif siyasetin bir aktörü olma olasılıkları ve vatandaşlık gibi konuların yakın gelecekte gündeme gelme ihtimali artmaktadır. Suriyeliler Barometresinin ortaya koyduğu veriler göstermektedir ki; Türkiye'de toplumunun büyük çoğunluğunun, Suriyelilerin tamamına yakının artık Türkiye'de sürekli ve kalıcı olduklarını düşünmekle birlikte %87'si Suriyelilere "hiçbir siyasal hak verilmemeli" demekte ve %76,5'u ise "hiçbiri vatandaşlığa alınmamalı" görüşünü desteklemektedir. (Erdoğan, 2019, s. 116). Buna karşın, aynı rapor Suriyelilerin Türkiye'de tercih ettikleri statünün çok açık bir şekilde ve çok yüksek bir düzeyde vatandaşlık talebi olduğunu ortaya koymakta ve T.C. vatandaşlığı talep eden Suriyelilerin toplam oranı 2017 verilerinde %70,2 iken bu oranın 2019'da %78,3'e yükseldiğini göstermektedir. Ayrıca, Suriye'ye hiçbir şekilde dönmeyi düşünmeyenlerin oranı 2017'de %16,7' iken 2019'da %51,8'e yükselmektedir. Bu iki veri Suriyelilerin kalıcı olma eğilimlerinin güçlendiğini göstermektedir (Erdoğan, 2020d). Öte yandan Türk toplumu artan bir oranda kalıcı olmalarından yana endişe duymakta, bu durum konunun siyasallaşmasında etken olmaktadır (ss.116-122).

Türkiye'de göçün siyasallaşmasının yavaş ve görece geç gerçekleştiğini belirten İçduygu (2017), konunun analitik bir çerçevede ve neden olan süreçler, kurumlar, yapılar ve aktörler bağlamında değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bir konunun siyasallaşması için olmazsa olmaz koşulları, dikkat gerektiren ve gündemde olan toplumsal bir konunun varlığı ile eş zamanlı olarak siyasal aktörlerin o konuya karşı çatışan bakış açıları, eylemleri, etkinlikleri ve konuyu gündemde tutmaya açık niyetlerinin olması teşkil etmektedir (İçduygu, 2017, ss. 32-34).

Siyasallaşma 2 farklı süreçte gerçekleşebilir: ya sivil toplumun ve vatandaşların aracılığıyla tabandan ya da kurumların veya otoritenin baskınlığı ile tepeden. Bu süreçleri aktörlerin eylemleri mi yoksa yapısal koşullar mı etkiliyor sorusuna alınan cevap ile de dört farklı etken siyasallaşmanın belirleyeni haline dönüşür (Van der Brug vd. 2015'ten aktaran İçduygu, 2017, ss. 33-36): 1) *toplumsal gelişmeler*: tetikleyici bir gelişmenin yaşanmasıyla, yapısal koşullarla belirginleşen, aşağıdan yukarıya doğru bir süreci ifade eder ve örneklerine Batı tipi göç karşıtı siyasallaşma süreçlerinde rastlanmaktadır. 2) *toplumdaki bazı özgül grupların etkinlikleri ve eylemleri*: belirli aktörlerin çaba ve faaliyetlerinin belirli bir konuda, bir zaman diliminde ve bir mekânda ortaya çıktığı yine aşağıdan yukarıya doğru bir siyasallaşma sürecidir ve aktörlerin farklılaşan görüşleri ve bir konu ekseninde çatışmaları o konunun siyasallaşmasını sağlar. Göç ve sığınma hareketlerinin Avrupa ve Kuzey Amerika'da bu türden siyasallaşması sık görülen bir durumdur ;

3) otoritelerin girişimleri ile siyasallaşma: belirli aktörlerin (çoğunlukla iktidarı elinde bulunduran) yukarıdan aşağıya doğru belirli bir konuyu kamuoyunun gündemine taşıyan ve medya ve sivil toplum gibi farklı kanallarla gündemde tutmaya ve toplumu ikna etmeye çalışan siyasallaşma türüdür ve bunun da örneklere yine Avrupa ve Amerika Birleşik Devletlerinde rastlanmaktadır; 4) *siyasi fırsat yapıları*: tepeden aşağı yönlü ve siyasal sistemin kurumsal yapıları ve söylemleri ekseninde şekillen bu türden siyasallaşma(ma) koalisyon hükümetleri ya da belirli konularda işbirlikleri kapsamında elde edilecek çıkarlar doğrultusunda oluşur; ve taraflara ve ilgili aktörlere dışsal gerçekleşir. Göç ve sığınma konularının Avrupa’da bu türden siyasallaşması da yaygın bir durumdur.

Bahsi geçen etkenler bağlamında ele alındığında 2011-2014 dönemi göçün belirgin bir siyasallaşma eğilimi göstermediği zira Türkiye’deki Suriyelilerin bir sorun değil misafir olarak adlandırıldığı ve konuya duygusal yaklaşılan dönemdir. 2014 itibariyle Suriyelilere geçici koruma statüsünün verilmesi, takip eden süreçte gerçekleşen seçimler, Suriyeli sığınmacılara tanınan sosyo-ekonomik, eğitim ve sağlık alanlarındaki ayrıcalıklar sınırlı da *olsa toplumun tepkisini* çekmesi yoluyla, özellikle seçim dönemlerinde HDP’nin tutumu *toplumdaki bazı özgül grupların etkinlikleri ve eylemleri* şeklinde, iktidar partisinin ve Erdoğan’ın söylemleri *otoritelerin girişimleri* aracılığıyla ve özellikle 2016 AB-Türkiye Mutabakatı’nın karşıt görüşlerin çatışmasını körüklemesiyle *siyasi fırsat yapıları* türünden bir siyasallaşma süreci yaşanmıştır (İçduygu, 2017).

Takip eden süreçte, TBMM’de 26. Dönem muhalefet partilerinin (CHP, HDP, MHP) yazılı soru önermelerini ve 2015 seçim bildirgelerini ele alan çalışmasında Yolcu (2018) göç konusunun ele alınma yaklaşımının siyasi partilerin temsil ettikleri toplumsal kesimlerin muhtemel beklenti ve sorunları ve ideolojileri ile örtüşüğünü tespit etmektedir. Göç konusuna MHP milli çıkarlar ve güvenlik ekseninde bir yaklaşım sergilerken, CHP Suriyeli sığınmacıların eğitimine odaklanan bir tutum ortaya koymakta, HDP ise çoğunlukla bireysel olaylar üzerinden kimlik, aidiyet ve ötekileştirme söylemi ekseninde yaklaşmaktadır. (Yolcu, 2018). Bahsi geçen muhalefet partileri maddi sorunlar, istihdam, güvenlik, eğitim konularına yer verirken sosyal uyum konularının partilerin yaklaşımlarında yer almadığı tespit edilmektedir (Yolcu, 2018).

Siyasi partilerin göçü siyasallaştırması ya da bilinçli olarak siyasallaştırmaktan kaçınması Suriyeliler özelinde mültecileri ve sığınmacıları nasıl algıladıkları ile ilgili görülmektedir. Örneğin Suriyelileri ‘misafir’ olarak kabul eden MHP eğitim, istihdam gibi alanlarda kalıcı çözümler önermekten kaçınmakta, ülkelerine geri gönderilmelerini sağlayacak politikalar üretilmesi gerekliliğini savunmaktadır (Yolcu, 2018). Bu açıdan MHP göçü bir iç politika meselesi olarak siyasallaştırmaktan bilinçli olarak kaçınmakta, bir dış politika ve güvenlik konusu olarak görmekte, sorunun kaynağında yani Suriye’de izlenecek politika ile ortadan kalkacağına inanmakta dolayısıyla uzun vadeli politika ortaya koyma ihtiyacı duymamaktadır. Türkiye’de göç olgusuna yaklaşımın Suriye’de iç savaşın bitmesine

odaklanması ve göçün sosyolojik boyutunun göz ardı edilmesi açısından iktidar partisi ile muhalefet partilerinin yaklaşımları benzeşmekte, farklılaşan nokta nihai çözümün hükümet tarafından 'Esad'ın gitmesine' bağlanırken, muhalefetin 'Esad'la uzlaşmada' aranmasında olduğu görülmektedir (Erdoğan, 2020a).

2014-2018 Genel ve Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin son iki turunda parlamento kayıtları, parti programları ve cumhurbaşkanı adaylarının yaptığı basın açıklamalarından oluşan verileri analiz eden bir araştırma hem iktidar hem de muhalefet partilerinin siyasetçilerinin seçmenlerinin artan sosyal, ekonomik ve kültürel şikayetlerini yatıştırmak amacıyla ve oldukça sınırlı ve farklı şekillerde "mülteci kozunu" devreye soktuklarını göstermektedir (Yanaşmayan, vd., 2019). Dünyada en çok mülteci barındıran ülke olmasına karşın, sağ popülist siyasi aktörlerin kullandığı göçmen karşıtı söylemlerin Türkiye'de ekonomik, güvenlik ve sosyal bir tehdit olarak sunulmadığı, incelenen döneme ait göçle ilgili tartışmaların Batı Avrupalı sağ popülist 'tehdit' algısı ile iktidar partisinin ulus-ötesi bir 'ümme't kavramına dayanan Suriye yanlısı ve medeniyetçi popülizmi arasında gidip geldiği ifade edilmektedir (Yanaşmayan, vd., 2019).

"Göçün siyasallaşmasının en önemli aktörleri siyasi partilerdir" ve göçe ilişkin konuların en yoğun siyasallaşma süreçlerinden geçtiği zamanlar seçim dönemleridir zira farklılaşan ve çatışan görüşler, seçim bildirgelerine yansiyabilmekte ve bu söylemler süreç boyunca gündemde kalabilmektedir (İçduygu, 2017). Dolayısıyla çalışmanın son bölümde incelenecek olan seçim bildirgeleri Türkiye'de göçün siyasallaşma(ma)sına etkilerini gözlemlemek açısından önem kazanmaktadır.

Siyasi partilerin politikalarının ana hatlarını seçmenlere sunan seçim bildirgeleri, seçimlerin partilere sorunlu konular ile ilgili siyasi yetkiler sağladığı fikriyle yakından bağlantılıdır. (Powell, 2000; Rose, 1984). Ayrıca, hazırlık aşamalarındaki çeşitli süreçler göz önünde bulundurulduğunda seçim bildirgeleri sadece seçmene hitap etmek için kullanılmamakta, aynı zamanda parti içi koordinasyon, farklı çıkar gruplarıyla iletişim ve seçim sonrası hükümet kurma sürecinin de dahil olduğu bir araç niteliği de taşımaktadır (Daubler, 2012).

ÇALIŞMANIN AMACI, KAPSAMI VE YÖNTEMİ

Çalışmanın amacı, önceki bölümde kavramsal çerçevesi sunulan göçün siyasallaşması ekseninde, Türkiye'deki siyasi partilerin, 24 Haziran 2018 Genel Seçimleri için ortaya koydukları seçim bildirgelerinde (beyannamelerinde) uluslararası göç konusuna ne ölçüde ve hangi kapsamda yer verdiklerini incelemektir. Mevcut çalışmada, kavramsal tartışma düzlemini oluşturan uluslararası göç, göçün siyasallaşması, seçim bildirgeleri-göçün siyasallaşması ilişkisi konularında alan yazının taranmasına ek olarak seçim bildirgelerinin

incelenmesinde nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi ve içerik analizi bir arada kullanılmaktadır.

İçerik analizinde, ‘nerede?’, ‘ne zaman?’, ‘hangi aracıyla?’ ve ‘hangi konuda?’ olmak üzere dört temel soruya verilen cevap ile çalışmanın evreni oluşturulmaktadır (Koçak ve Arun, 2006). Bu sorular çerçevesinde, çalışmada Türkiye’de, 2018 Genel Seçimlerinde, seçim bildirgeleri aracıyla uluslararası göç konusunda bir içerik analizi yapılmaktadır. Araştırmanın örneklemini 2018 Genel Seçimlerine katılan partiler arasından Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde temsil yetkisi kazanan partiler oluşturmaktadır. Bahsi geçen beş siyasi parti alfabetik sırayla (çalışmanın ileriki bölümlerinde de bu sıralama gözetilecektir) Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti), Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), Halkların Demokratik Partisi (HDP), İYİ Parti ve Milliyetçi Hareket Partisi (MHP)’dir.

Çalışmada içerik analizi ile birlikte kullanılan doküman analizi ise yazılı, basılı, kayıtlı, elektronik gibi farklı türlerdeki ve araştırmacının müdahalesi dışında oluşturulmuş dokümanların sistematik bir şekilde değerlendirilmesinde kullanılan bir yöntemdir (Kıral 2020, Wach 2013). Günümüzde birçok dokümanın elektronik ortamda ulaşılabilir olması, yapılan analizin tekrarlanabilir olması (Merriam, 1991), veri toplamak yerine mevcut veriler arasından seçim yapmaya odaklanması, geniş bir zaman aralığında ve kapsamda yapılabilir oluşu gibi etkenler doküman analizini araştırmacı açısından etkin bir yöntem konumuna getirmektedir (Kıral 2020).

Buna karşın, diğer araştırma yöntemlerinde olduğu gibi doküman analizinin de dezavantajlı yönleri ve zorlukları bulunmaktadır. Bu zorlukları Kıral (2020), “yetersiz ayrıntı, eksiklik, düşük geri alınabilirlik, taraflılık/yanlılık, sınırlılık, seçilmişlik, ulaşılabilirlik, standart bir formatın olmayışı, ve kodlama zorluğu” olarak açıklamakta; Koçak ve Arun (2006) ise en önemli sorunun örneklem sorunu olduğunu ileri sürmektedir. Bu dezavantajlı durumların bazıları mevcut çalışma açısından da geçerlidir ve araştırma konusunun sınırlarını belirlemede de etkili olmaktadır. Örneğin veriler dokümanda ele alındığı şekliyle analiz edilebilme, değerlendirilen dokümanlar haricindeki durum, ortam, duygu ve davranışlarla ilgili bir değerlendirme yapılamamaktadır (Kıral, 2020; Yin, 1994). Dolayısıyla mevcut çalışmada bahsi geçen siyasi partilerin uluslararası göç konusuna bütünsel yaklaşımları ortaya konmamakta, konu bildirgelerde ele alındığı kapsamda ve sunduğu sınırlı imkanlar çerçevesinde bir analiz yapılmakta böylece seçim kampanyası dönemindeki diğer propaganda araçları kapsam dışında bırakılmaktadır.

Öte yandan, karşılaştırmalı analize konu olan dokümanların belirli standart bir formatı yoktur ve hazırlayan kişi, kurum ve/veya kuruluşların amaçları doğrultusunda farklılar içerir ki bu da araştırmacı açısından kodlama zorluğu yaratmaktadır. (Kıral, 2020; Yıldırım & Şimşek, 2016; Yin, 1994). Bu bağlamda, çalışmada incelenen 5 siyasi partinin seçim bildirgelerinin nihai amaçları iktidarı elde etmek olmakla birlikte bu amaç için kullanılan yaklaşımlar ve söylemler farklılık göstermektedir. Bu açıdan standart bir formatın olmayışı karşılaştırmayı zorlaştırmaktadır. Yine benzer şekilde araştırma temalarının ve kodların

belirlenmesi de zorlaşmaktadır zira her bir doküman kendine özgü bir formatta olduğu için kodlama ve kategori belirleme zorluğu ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla, kodlama belirlenirken her bir bildirge titizlikle taranmış, farklılıkları en aza indirmek amacıyla mevcut literatürde konu ile ilişkili sıklıkla kullanılan kavramlara başvurulmuştur. Bu kodlar: göç, göçmen, Suriyeli, Suriye, mülteci/iltica, sığınma/sığınmacı ve geçici koruma olarak belirlenmiştir.

Dokümanların analiz süreçleri çeşitli kaynaklarda farklı gösterilmekle birlikte (Kıral, 2020), analiz sürecinde ortak yaklaşım verilerin dikkatlice ve tekraren incelenmesi temeline dayanmaktadır (Bowen, 2009). Mevcut çalışmada analiz süreci şu şekilde ilerlemiştir: değerlendirilen seçim bildirgelerine her bir siyasi partinin resmi internet sitesinden ulaşılmış, orijinaliği kontrol edildikten sonra karşılıklı analize imkân sağlayacak şekilde dikkatlice incelenmiş, temel analiz alanı ve kodlar belirlenmiş ve son olarak bu veriler ışığında bulgular değerlendirilmiştir.

2018 GENEL SEÇİM BİLDİRGELERİ VE ULUSLARARASI GÖÇ

Bildirgelerin Şekilsel Özellikleri

Çalışmaya konu olan beş siyasi partinin 2018 Genel Seçim bildirgelerinin şekilsel özellikleri incelendiğinde 362 sayfa ile en kapsamlı bildirgeye AK Parti'nin sahip olduğu görülürken, en kısa bildirgeye HDP sahip olmaktadır. Bu tespit sözcük sayısı açısından da geçerlidir: AK Parti bildirgesi 86.168 sözcük içerirken, HDP bildirgesi 2.054 sözcükten oluşmaktadır. CHP bildirgesi 244 sayfa ve 29.814 sözcükten, İYİ Parti Bildirgesi 138 sayfa ve 27.478 sözcükten, MHP Bildirgesi ise 133 sayfa ve 20.917 sözcükten oluşmaktadır (Tablo 1).

Tablo 1: 2018 Seçim Bildirgelerinin Şekilsel Özelliklerinin Karşılaştırılması

	AK PARTİ	CHP	HDP	İYİ Parti	MHP
Bildirge İsmi ve Motto	“Güçlü Meclis, Güçlü Hükümet, Güçlü Türkiye” “Yaparsa Yine AK Parti Yapar”	“Millet için Geliyoruz!”	“Senle Değişir”	“Milletimizle Sözleşme” “Toplumda Birlik, Ekonomide Güven, Yönetimde Liyakat”	“Cumhur İttifakı Millet Aklı” “Milli Diriliş Kutlu Yükseliş”
Sayfa Sayısı	362	244	92	138	133
Sözcük Sayısı	86.168	29.814	2.054	27.478	20.917
Göç’e İlişkin Kodların Toplam sayısı	121	35	32	31	19
Bildirgede Göç Kodları Oranı	%0,14	%0,11	%1,55	%0,11	%0,09

Çalışmanın önceki bölümlerinde ifade edildiği üzere, analizde kullanılan kodlar: göç, göçmen, Suriyeli, Suriye, mülteci/iltica, sığınma/sığınmacı ve geçici koruma olarak belirlenmiştir. Tablo 2’de görüleceği üzere, kodların bildirgelerdeki sayısına bakıldığında AK Parti göç kodlarına (121) en çok yer veren bildirge olurken, en az yer veren bildirge MHP (19) olmaktadır. CHP göç kodlarını 35, HDP 32, İYİ Parti 31 kere kullanmaktadır. Bildirgelerin toplam sözcük sayıları göz önünde bulundurularak değerlendirildiğinde, göç kodlarına oransal olarak en çok yer veren bildirge HDP’ye (%1,55) aittir (Tablo 1). MHP ise hem göç kodlarına sayıca en az yer veren (19) hem de kodların oransal olarak en düşük seviyede (%0,09) rastlandığı bildirgeye sahiptir.

Tablo 2: 2018 Seçim Bildirgelerinde Göç Kodları Karşılaştırması

	AK PARTİ	CHP	HDP	İYİ Parti	MHP
Göç	49	11	6	10	5
Göçmen	7	1	6	-	-
Suriyeli	21	7	-	5	-
Suriye	16	11	2	10	9

Mülteci/iltica	7	-	14	3	-
Sığınma/sığınmacı	14	3	3	-	5
Geçici koruma	7	2	1	3	-
Toplam	121	35	32	31	19

Adalet ve Kalkınma Partisi 24 Haziran 2018 Genel Seçim Bildirgesi

Göç kodlarına sayıca en çok yer veren bildirgeye sahip olan AK Parti aynı zamanda konuyu ayrı bir “göç” başlığında inceleyen tek parti olma özelliğini de taşımaktadır. Bildirgede göç başlığı “İnsan ve Toplum” ana bölümünde yer almaktadır. AK Parti göç olgusuna “temel olarak insanı açıdan” baktığını vurgulanırken “dünyada örnek gösterilen bir yaklaşım sergileyerek, insan onuruna yakışır bir biçimde tüm mazlumlara kucak açıyoruz” denmekte ve temel hedeflerinin “Temel hak ve hürriyetler çerçevesinde, geçici koruma süreçlerinin sonucunda göçmenlerin önemli bir bölümün sağ salim olarak ülkelerine dönmesini sağlamak” olduğu vurgulanmaktadır (AK Parti, 2018, s.134). Bahsi geçen bildirgede göç konusu “neler yaptık” (s.134-136) ve “neler yapacağız” (s.137-138) olmak üzere iki ayrı alt başlıkta ele alınmaktadır.

AK Parti Bildirgesinin “Neler Yaptık” bölümünde, Türkiye’nin “coğrafi ve ekonomik özellikleri ile göç akımlarından etkilenmeye devam ettiği” vurgulanmakta ve bunun sebebi “mazlumlara karşı vicdani sorumlulukla hareket eden duruşumuz nedeniyle, ülkemiz göçmenlerin son durak ya da geçiş güzergahı olarak gördüğü bir ülkedir” şeklinde ifade edilmektedir (s.134).

“Ülkemiz Suriye’de başlayan iç savaşla birlikte, zorla yerinden edilmiş büyük bir göçmen akınına maruz kalmıştır” vurgusu ile birlikte, “yakın tarihte görülen en büyük göç dalgası olarak nitelenen bu süreçte Türkiye, ‘Açık Kapı’ politikası uygulayarak insani yardım refleksini göstermiş ve dünyada en fazla sığınmacı kabul eden ülke konumunda olmuştur” tespiti yapılmaktadır. AK Parti İktidar dönemlerinde çalışma ve ikamet izin ve ikamet sayıları karşılaştırılmaktadır: “Göç yoluyla ülkemize gelenlere yönelik verilen çalışma izni sayısı, 2005 yılındaki 22 bin seviyesinden 2016 yılında 74 bine çıkmıştır. 2017 yılı itibarıyla yaklaşık 600 bin kişiye ikamet izni verilmiştir” denmektedir (s.134). Çalışma izni ve ikamet iznine ait ‘Turkuaz Kart Sistemi’, ‘e-ikamet uygulaması’ gibi uygulamaların hayata geçirildiği bildirilmekte, bu uygulamaların amacı “yüksek nitelikli insan gücünün ülkemize kazandırılması” olarak ifade edilmektedir (s.136). Bu uygulamalar ait rakamsal veriler, “yeni bir çalışma izni uygulaması olan Turkuaz Kart Sistemini 2017 yılında hayata geçirdik. İkamet izni başvurularının daha hızlı yapılabilmesi için internet üzerinden başvurulmasına olanak sağlayan “e-ikamet” uygulamasına geçtik. e-İkamet uygulaması ile 2016 yılında 461 bin, 2017 yılında ise 593 bin olmak üzere toplam 1 milyon 50 bin yabancıya ikamet izni verdik” şeklinde açıklanmaktadır (s.136).

Türkiye’de “Geçici Barınma Merkezlerinde bulunan toplam Suriyeli sığınmacı sayısı 277 bin 710 iken, diğer ülkelerdeki barınma merkezlerinde toplam 230 bin 315 Suriyeli sığınmacı bulunmaktadır” ifadesi ile Geçici Barınma Merkezleri kapsamında diğer ülkelerle bir kıyaslamaya yapılmaktadır (s.134-135). “2017 yılı sonu itibarıyla toplamda yaklaşık 3,6 milyon Suriyeli geçici koruma statüsü kapsamında kayıt altına alındığı”, ve bu “sığınmacıların yüzde 7’sine, 10 ilimizdeki toplam 9 çadırkent ve 11 konteyner kentten oluşan geçici barınma merkezlerimizde hizmet sunulduğu” bilgisi verilmektedir (s.135). Temel hedef olarak adlandırılan geri dönüşler için “devam etmekte olan Suriye savaşı müddetince bir taraftan insani vazifemizi yerine getirirken, diğer taraftan önemli bir kısmının güvenli bir biçimde ülkelerine geri dönüşü yönünde ciddi adımlar attık” (s.135) denmekte ve bu adımların neler olduğu ‘Neler Yapacağız’ bölümünde açıklanmaktadır

AK Parti Bildirgesinde, göç konusunun ekonomik boyutu “Suriyeli kardeşlerimiz için toplam 31 milyar dolar harcadık.” şeklinde ifade edilmekte ve Türkiye-AB Ortak Eylem Planı vurgulanarak bu çerçevede “2016-2021 dönemleri için toplam 6 milyar Avro tutarında mali yardım kararı alınmıştır” bilgisi paylaşılmaktadır (135). Geçici koruma kapsamı altına alınan “Suriyeli sığınmacıların ekonomik ve sosyal anlamda bağımlılıklarını azaltmak, üçüncü kişilere ihtiyaç olmadan yaşamlarına devam edebilmelerini sağlamak için çalışma izni hakkı tanındığı”, “koruma alanını geliştirmek adına “Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu”nun çıkarıldığı”, “kitlemel akın durumlarında sağlanacak ‘Geçici Koruma’ sistemi, bu kanun ile yasal dayanak kazandığı” ifade edilmektedir (135). Sunulan hizmetlerin kurumsal çerçevesi “Sığınmacı kardeşlerimize, Göç İdaresi Genel Müdürlüğü ve AFAD başta olmak üzere bakanlıklarımızın ilgili birimleri ve sivil toplum kuruluşları aracılığıyla, geçici koruma statüsü kapsamında hizmetler sunuyoruz” şeklinde ifade edilmektedir (s.135).

“Sığınmacı kardeşlerimizin eğitim imkanlarından faydalanmasını sağlıyoruz” ifadesi ile birlikte AK Parti Bildirgesinde eğitim alanında bazı veriler paylaşılmaktadır: “Milli Eğitim Bakanlığımız bünyesindeki okullarımızda 384 bin, geçici eğitim merkezlerimizde 227 bin olmak üzere toplam 612 bin Suriyeli sığınmacı öğrencimize eğitim hizmeti vermekteyiz. Geçici eğitim merkezlerimizde, eğitim hizmetlerine destek vermeleri için 18 bin 691 gönüllü Suriyeli eğiticiyi, formasyon eğitimine tabi tutarak sertifikalandırdık. Yetişkin sığınmacı kardeşlerimizin yetenek ve becerilerini geliştirmek için yaygın eğitim kursları açarak; 87 bin 168 kişiye mesleki eğitim, 216 bin 60 kişiye ise genel eğitim kursu verdik. Türkçe öğretimini yaygın eğitim kapsamına alarak, Türkçe kursları açtık. Bu kurslarda 2015-2017 yıllarında 171 bin Suriyeliye dil eğitimi verdik. Kardeşlerimiz içinde daha dezavantajlı durumda bulunan kadınlar ve çocuklar için şiddetin ve istismarın önlenmesi, resmi nikâh, kadın ve çocuk hakları konularında eğitim programları düzenledik. Suriyeli çocuklarımızın ve gençlerimizin, zihinsel ve bedensel geli- şimlerini desteklemek için geçici barınma merkezlerimizde 116 bin

met- rekare spor alanı ve 51 bin metrekare oyun parkı yaptık. 1.000'in üzerinde çok amaçlı çadır, dinlenme ve internet salonu kurduk.” (s.135-136).

Sağlık hizmetlerinin genel sağlık sigortası kapsamında verilmesini sağlayan düzenlemeler ve sunulan hizmetlerle ilgili rakamsal veriler “Sığınmacı kardeşlerimizi genel sağlık sigortası kapsamına aldık. Tüm devlet hastanelerinde ve sığınmacılar için oluşturduğumuz geçici sağlık merkezlerinde ücretsiz tedavi hizmeti veriyoruz. Bu kapsamda; 35 milyonun üzerinde poliklinik hizmeti verdik, 1 milyon 214 bin ameli- yat gerçekleştirdik, 1 milyon 460 bin sığınmacıyı ise yatılı olarak tedavi ettik. Hastanelerimizde 311 bin 572 doğum gerçekleşmiştir” şeklinde ifade edilmektedir (s.136).

Yine sağlık alanında acil durum ve psikososyal destek birimleri oluşturulduğu vurgulanmakta “Sağlık Bakanlığımız bünyesinde, aile ve kadın sağlığı gibi konularda danışmanlık yapmak ve acil durumlarda hızlı müdahale sağlamak amacıyla; 7 gün 24 saat 6 dilde hizmet veren uluslararası hasta destek hattı 444 47 28 kurduk. Suriyeli kardeşlerimizin yaşadığı acıların, travmaların ve savaşın izlerini silmek için psikososyal destek hizmetleri verdik” ifadelirne yer verilmektedir (s.136). Ayrıca, Kızılay Kart, Alo 157 çağrı hattı gibi uygulamaların devreye sokulduğu belirtilerek “Yabancılara Yönelik Sosyal Uyum Yardım Programı kapsamında, Türk Kızılay’ı aracılığı ile sığınmacı kardeşlerimizin insani ve temel yaşamsal ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri için aylık 120 TL yardım içeren Kızılay Kart uygulamasını başlattık. Ülkemizdeki sığınmacıların ihtiyaç duydukları her an onların yanında olabilmek için İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü bünyesinde 7 gün 24 saat 6 dilde ücretsiz hizmet veren Alo 157 çağrı hattını kurduk” şeklinde ifade edilmektedir (s.136).

AK Parti bildirgesinin “Neler Yapacağız” bölümünde, öncelikle göç politikaları alanında “kurumsal kapasiteyi artırma” yönünde vaatlerde bulunulmakta, bu durum şöyle ifade edilmektedir: “2023 Hedefleri kapsamında; göç yönetimine ilişkin tüm iş ve işlemleri, insan odaklı olarak gerçekleştirerek, göçün etkilerinin olumlu yönde artırılmasına yönelik politikalar geliştireceğiz. Göç yönetiminde merkezi ve yerel düzeyde kurumsal yapılar, insan kaynakları ve teknolojik imkânları güçlendirecek, uzmanlaşmaya dayalı personel rejiminde devamlılık sağlayacağız. Göç ve uluslararası koruma alanında hukuki ve kurumsal düzenleme eksikliklerini tamamlayacağız.” (s.136).

Ayrıca, “Düzenli Göç Strateji Belgesi”, “İnsan Ticaretiyle Mücadele Eylem Planı” gibi belgelerin hazırlanacağı ve Yabancılar İletişim Merkezi, Jandarma Genel Komutanlığı gibi kurumların yetki ve sorumluluklarına ek Milli Gönüllü Geri Dönüş Mekanizması gibi yeni kurumsal mekanizmaların devreye sokulacağı yönünde somut vaatler ortaya konmaktadır: “Hazırlayacağımız Düzenli Göç Strateji Belgesi ile vize, ikamet izni, iskân gibi işlemleri belirleyeceğiz. İnsan Ticaretiyle Mücadele Eylem Planını hazırlayarak insan ticaretiyle mücadelenin yol haritasını ortaya koyacağız. Yabancılar İletişim Merkezi (YİMER 157); insan ticareti mağdurlarının tespitine ve göçmen kaçakçılığı mağduru yabancıların denizde kurtarılma

operasyonlarına yönelik ihbar ve yardım hattı olarak da hizmetlerine etkin bir şekilde devam edecek ve hizmetin yaygınlaştırılması sağlanacaktır. Jandarma Genel Komutanlığı sorumluluk alanında Göçmen Kaçakçılığı ve İnsan Ticareti ile Mücadele faaliyetlerinin daha etkin yürütülebilmesi maksadıyla, 2023 yılına kadar düzensiz göç olaylarının yoğun olarak yaşandığı 19 İl ve 18 İlçede göçmen kaçak ve insan ticareti ile mücadele ile ilgili gerekli birimleri kuracağız. Ülkemizde iskânı sağlanan Ahıska Türklerine ilişkin süreçlerin hızlandırılmasının yanı sıra iskânlı göçe dair işlemleri daha sistematik bir yapıya kavuşturacağız. Uluslararası korumadan faydalananlar için sağlık, barınma ve eğitim sorunlarının giderilmesi için uyum politikaları ve uygulamalarını planlayarak, gönüllü geri dönüşler için özel programlar hazırlayacağız. Sınır dışı etme işlemlerinde etkinliğin artırılması ve sınır dışı kapsamında olan yabancılar için Milli Gönüllü Geri Dönüş Mekanizmasının kurulmasını sağlayacağız” (s.137.)

Ayrıca, Geri Gönderme Merkezleri, Göç Danışma Merkezleri, mobil göç danışma merkezleri, Göçnet kurumsal yazılımı gibi kurumlar ve sistemlerin kurulması, güçlendirilmesi ve artırılması yönünde somut vaatler içermektedir: “Göç alanında güvenilir bir veri sistemi oluşturacağız. Geçici koruma kapsamındaki 3,5 milyonu aşkın Suriyelinin verilerinin güncellenmesi çalışmalarına devam edeceğiz. Ülkemizde uluslararası koruma arayanların başvuruları da kapasitesi sürekli artırılan Karar Merkezlerimizce titiz bir şekilde incelenerek sonuçlandırılacaktır. 16 İlde 12.276 kişi kapasiteli 18 Geri Gönderme Merkezimiz bulunmakta, 7 İlde 4.050 kişi kapasiteli 8 adet Geri Gönderme Merkezi inşaatımız sürmektedir. 7 ilde ise 3.150 kişi kapasiteli 7 adet Geri Gönderme Merkezinin inşaat çalışmaları devam etmektedir. Tüm inşaatlar tamamlandığında toplam kapasitemiz 19.476’ya ulaşacaktır. 15 ilimizde göç danışma merkezleri oluşturmaya başladık, 5’ini tamamladık. Aynı zamanda mobil göç danışma merkezleriyle de hizmet vermeye başlayacağız. GöçNet kurumsal yazılımına; IRIS, parmak izi ve düzensiz göç ortak veri tabanı uygulamalarını da ekleyerek daha etkin bir şekilde hizmet sunmasına devam edeceğiz. (Göç olgusunu yöneterek ülkemizi dünyanın her yerinden parlak zihinlerin cazibe merkezi haline getirmek ve tersine beyin göçünü sağlamak da temel bir hedefimizdir. Yabancı öğrencilerin ülkemizde düzenli kalışlarının kolaylaştırılması için, ikamet izni başvurularının üniversiteler tarafından alınması uygulamasını yaygınlaştıracaktır.” (s.137-138).

AK Parti Bildirgesi’nde göç olgusu “İnsan ve Toplum” bölümünün “göç” başlığının yanı sıra, “Dış Politika ve Milli Güvenlik” bölümünde “İnsani ve Vicdani Dış Politika: Dış Yardımlar ve Mülteciler” alt başlığında da ele alınmaktadır. Bu bölümde de “Neler Yaptık” ve “Neler Yapacağız” şeklinde ortaya konulan konular kalkınma, mali yardımlar ve destekler gibi hususların yanı sıra Türkiye’nin uluslararası barış ve istikrara katkısı ekseninde de ele alınmaktadır. Türkiye’deki Suriyelilere ait ‘göç’ bölümünde açıklanan verilerden bazılarının tekrar ifade edildiği bu bölümde farklı olarak uluslararası topluma yönelik eleştirilerde bulunmaktadır: “Esasen tüm uluslararası camianın sorumluluk üstlenmesi gereken mülteciler konusunda ülkemiz, ekonomisi gelişmiş ülkelerden ve uluslararası

kurumlardan beklenen desteği görememiştir. Yardıma muhtaç insanlara yönelik asırlardır süregelen tarihi ve vicdanı sorumluluğumuzu ve insani yaklaşımımızı devam ettirerek, Suriyeli kardeşlerimizin yanında olmaya devam ediyoruz.” (s.301-302)

Bildirge, uluslararası toplumun gerekli desteği göstermediği vurgulanarak yük ve sorumluluk paylaşımının gerekliliğine dikkat çekilmekte, Suriyeliler haricinde Irak’tan Türkiye’ye sığınan Yezidiler de alınmaktadır. “Ülkemize sığınan Suriyelilere uluslararası hukuka uygun olarak geçici koruma sağlıyor, eğitim, sağlık, iş piyasasına erişim dahil temel hizmetlerden yararlandırıyoruz. Uluslararası alanda Suriyeli mülteciler konusunu gündemde tutmayı sürdürüyoruz. Uluslararası toplumun da yük ve sorumluluk paylaşımı çerçevesinde üzerine düşeni yapması gerektiğini vurguluyoruz. Ayrıca, DEAŞ’ın saldırıları sonucunda Irak’tan ülkemize sığınan 40 bini Yezidi olmak üzere, 200 bin Iraklı’ya da temel yardımlar ve sağlık hizmetleri verdik. Göç ve uluslararası koruma alanında hukuki ve kurumsal düzenlemelerimizi tamamladık. Güvenilir bir veri sistemi oluşturduk. Göç alanında kapasite geliştirme çalışmalarımızı sürdüreceğiz” (s.302).

Bildirgenin “Neler Yapacağız” alt başlığında ise önceliklerden bahsedildikten sonra bir yandan Göç Uyum politikalarının güçlendirilmesi hedeflenirken bir yandan Gönüllü Geri Dönüş mekanizmalarının güçlendirilme vaadinde bulunmaktadır: “Göç alanında insan odaklı politikamızı bugüne kadar yaptığımız şekilde sürdüreceğiz. Uluslararası yükümlülüklerimiz ve ulusal mevzuatımız çerçevesinde insan onuruna yakışan şekilde koruma sağladığımız kişilerin refahının artırılması ve sosyal uyumunun geliştirilmesi amaçlarıyla gerekli koşulları sağlamaya devam edeceğiz. Göç Uyum politikalarımızın güçlendirilmesine yönelik çalışmaların son aşamasına geldik. Uyum Strateji belgemiz çerçevesinde politikalarımızı hayata geçireceğiz. Özellikle yasadışı yollardan ülkemize gelenlerin gönüllü ve güvenli şekilde ülkelerine dönmelerine yönelik çaba ve çalışmalarımıza devam edeceğiz. Gönüllü geri dönüş mekanizmalarını güçlendireceğiz.” (s.307-308)

Cumhuriyet Halk Partisi 24 Haziran 2018 Genel Seçim Bildirgesi

CHP bildirgesi göç kodlarını kullanma sıklığı (35) açısından AK Parti’nin ardından ikinci sırada gelmekte, bildirgenin geneline oranlandığında (%0,11) bu sıralama değişmektedir. CHP Bildirgesi göç konusuna birçok farklı alt başlıkta ve farklı kapsamda yer vermekte, genel sorun tespiti yapılarak, somut önerilere ve vaatlere yer verilmediği görülmektedir. İktidar partisi eleştirisi kapsamında göç olgusu “Tek adam düzeni, baskılar ve liyakatsizlik yüzünden akademisyenleri, yetişmiş ve başarılı profesyonelleri ülkemizden göç ettiriyor. Ülkemizi bilim ve teknolojiye geri bırakıyor. Türkiye, nitelikli göç veren; niteliksiz sığınmacı kabul eden bir ülke konumuna geriliyor” tespitinde bulunmaktadır (CHP, 2018, s.16-17).

Göç konusunu ‘Dış Politika’ başlığında ele alırken: “Arap Baharı’na fırsatçı ve yayılmacı bir biçimde yaklaşan saray diplomasisi, takip ettiği maceracı politikalar yüzünden Türkiye’nin büyük bir Suriyeli sığınmacı göçüyle karşılaşmasına neden

olmuştur. Suriyeli sığınmacı krizi sadece yarattığı insani dramlar nedeniyle değil, ülkemize yüklediği ekonomik maliyetlerden dolayı da ciddi bir sorun haline gelmiştir” ifadelerini kullanmaktadır (s.27). Avrupa ile ilişkiler kapsamında, bildirmede “Avrupa ile ilişkilerde ülkemize göç etmiş olan Suriyelilerin insan haklarını hiçe sayan bir anlayışla koz olarak kullanılmasına son vereceğiz” (s. 121) yönünde bir yaklaşım ortaya konmaktadır.

Kısa vadeli hedefler bölümünde “nüfusu hala artmakta olan ve son yıllarda yoğun bir şekilde göç alan ülkemiz açısından, istihdam yaratan hızlı büyüme en öncelikli konudur” (s.53) denmekte, göç konusu İş güvencesi kapsamında “Ucuz iş gücü olarak görülen yabancı ve göçmen işçilerin kayıt dışı çalıştırılmasına karşı mücadele edeceğiz” şeklinde ele almaktadır (s.171).

“Suriye’de Savaşın Sona Erdirilmesi” başlığında, Suriye politikası şu şekilde ifade edilmektedir: “Dost Suriye halkının esenliğini ve Suriye’nin toprak bütünlüğünü sağlamaya dönük bütün uluslararası barış girişimlerini ve BM Suriye Özel Temsilcisi’nin çalışmalarını destekleyeceğiz. Suriye’de istikrarın sağlanmasından ve devlet dışı aktörlerin silahsızlandırılmasından sonra Suriye halkının kendi iradesiyle karar verebileceği bir siyasi çözümü destekleyeceğiz. Suriye’de teröre karşı kesin bir tavır alacağız. Terör örgütlerinin ülkemiz için yarattığı güvenlik tehditlerini ortadan kaldırarak topraklarımızda yuvalanan terör unsurlarını temizleyeceğiz” (s.126).

Yine aynı başlıkta, geçici koruma altındaki Suriyeliler ile ilgili: “Suriye’de barışçı çözüm sonrasında ülkemizde geçici koruma altındaki Suriyeliler arasında dileyenlerin mağdur edilmeden, aşamalı olarak, güvenli bir biçimde ülkelerine geri dönüşünü sağlayacağız” ifadelerine yer verilmektedir (s.126).

Halkların Demokratik Partisi 24 Haziran 2018 Genel Seçim Bildirgesi

HDP’nin, 24 Haziran seçimleri kapsamında, seçim materyalleri olarak adlandırdığı: “parlamento seçim bildirgesi”, “cumhurbaşkanlığı seçim bildirgesi”, “kadın seçim bildirgesi” ve “ekonomi bildirgesi” olmak üzere 4 farklı seçim bildirgesi bulunmaktadır. Mevcut analizde, bütünlüğü sağlamak ve karşılaştırma yapabilmek adına bu bildirelerden parlamento bildirgesi özelinde bir inceleme yapılmaktadır. HDP Parlamento Bildirgesi göç olgusunu “zorla yerinden edilenler ve zorunlu göç” (s.19) ve “sığınmacılar ve mültecilere eşit ve özgür yaşam” (s.20-21) olmak üzere iki farklı kapsamda ele almaktadır. Mevcut çalışmanın amacı ve sınırları dolayısıyla bunlardan ikincisine odaklanılmakta, bildirmedeki uluslararası göç kapsamında sığınmacı ve mültecilere yönelik değerlendirmeler analiz edilmektedir. HDP göç kodlarına sayıca olmasa da (32) bildirme geneline oranlandığında en fazla yer veren (%1,55) parti konumundadır.

HDP bildirmesinde göç olgusu “Türkiye’de farklı statülerde 4,3 milyon göçmen yaşıyor. AKP, mültecileri misafir olarak tanımlamaktadır. Ulusal/uluslararası sorumluluklarını yerine getirmemekte ve mültecilerin haklarını inkâr etmektedir. Geçici Koruma Rejimi uluslararası normlara uygun değildir. AKP’nin mülteci politikaları neticesinde, Türkiye’de mültecilere yönelik nefret

söylemi yükselmekte ve linç girişimleri gerçekleşmektedir. AKP'nin AB ile mültecilerin yaşamı üzerinden yaptığı pazarlıklar ise dünya tarihinin kara sayfalarında çoktan yerini almıştır”.

Mültecilere eşit yurttaşlık hukuku kapsamında, özgür ve eşit bir toplum inşa edeceğiz. Mülteci ve sığınmacılarla ilişkileri yardım kampanyası üzerinden değil, hak konsepti üzerinden kuracağız” şeklinde ifade edilmektedir (HDP 2018, s.20-21).

HDP bildirgesi çalışmada analiz edilen bildireler arasında, uluslararası normlar ve Türkiye'deki yasal düzenlemelerin uyumluluğu/uyumsuzluğu ve uluslararası hukuk kapsamında bir değişiklik içeren somut vaatte bulunan tek bildiredir. Bu kapsamda, “Mülteci kamplarını ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlar için her zaman denetime açık tutacağız. Mültecilere yönelik ırkçı, milliyetçi saldırılar ve nefret söylemi ile ilgili yasal düzenlemeleri yapacağız” ifadelerine, “1951 Cenevre Sözleşmesi'ndeki çekinceleri kaldıracağız ve mülteci statüsünün Avrupa dışından gelenler için göç ve iltica kapsamına dâhil edilmesini sağlayacak düzenlemeleri gerçekleştireceğiz.” vaadini eklemektedir (s.21)

HDP Bildirgesi, mültecilerin sendikal örgütlenme hakkı, mülteci kadınlara vurgusu, anadilde eğitim gibi konulara da yer vermektedir: “Mültecilerin can güvenliğini sağlayacağız. Göçmen işçilerin yaşadığı barınma, sağlık, kayıt dışılık, eşitsizlik, iş güvencesi, sendikal örgütlenme hakkı ile ilgili sorunlarını çözeceğiz. Mülteci kadınların iş ve sosyal hayatta karşılaştıkları bütün zulümleri ivedi bir şekilde çözeceğiz. Mülteci çocuklarının eğitim haklarını anadilinde almaları için gereken tüm hazırlıkları yapacağız.” (s.21).

İYİ Parti 24 Haziran 2018 Genel Seçim Bildirgesi

İyi Parti Bildirgesi göç kodlarına sayıca 31 kere yer vermekte, oran olarak bildirede göç olgusu %0,11 lik bir yer teşkil etmektedir. İyi Parti bildirgesinin göç yaklaşımı “her insan, doğduğu topraklarda mutludur” ifadesi ile “iç güvenlik” alt başlığında yer bulmakta ve konu Suriye ile ilişkiler kapsamında değerlendirilmektedir:

“Yeni Bir Suriye Politikası Uygulayacağız. Suriyeli Misafirlerimizin Ülkelerine Geri Dönmelerini Sağlayacağız. 2019 yılı Ramazan'ında Suriyeli Kardeşlerimizin Misafiri Olarak Suriye'de birlikte iftar yapacağız. Göç ve mülteci sorununa ilişkin Uluslararası iş birliği ve ortak mücadele kapsamında başta kaynak ülkelerde güvenli alanların oluşumunu sağlayacağız, bu ülkelerden göçü ve mülteci akını önlemeye yönelik politikalar geliştireceğiz, geri kabul anlaşmalarına üçüncü ülkeleri de katarak göçe neden olan veya kolaylaştıran ülkelerin maliyete katlanmalarını sağlayacağız. Geçmiş hükümetin Suriye konusunda yanlış politikaları sonucunda ülkemize sığınan ve misafirimiz olan Suriyeli mültecilerin Suriye'de iç savaşın bitirilmesi konusunda yürüteceğimiz diplomasi ve gayretlerle ülkelerine dönmelerine yardımcı olacağız.” (İYİ Parti, 2018, s.48).

Bildirgenin yine İç Güvenlik alt başlığında yer verilen “Suriye Politikamız” bölümünde şu ifadelere yer verilmektedir: “Suriye konusunun, Türkiye’de iç politika malzemesi yapılmasına müsaade etmeyeceğiz. Suriye’nin toprak bütünlüğünü ve Suriye resmi devlet yönetimini tanıyacağız. Herhangi bir gücün gölgesinde değil, Türkiye olarak doğrudan barışçıl müzakereleri başlatacağız. Afrin operasyonunda temizlenmiş bölgelerde Suriye Devleti ile mutabakat halinde, uluslararası toplumun destekleriyle teşekküllü kamplar kurulmasını sağlayacağız”.

Göçün ekonomik boyutuna yönelik somut yaklaşım “Bu kampların maliyetini Türkiye bütçesinden değil, BM ve ilgili uluslararası kuruluşların ödeneklerden karşılayacağız” şeklinde ifade edilmektedir (s.49).

Bildirgede geçici koruma statüsü, bu kapsamdaki Suriyelilerin ülkelerine dönmelerinin sağlanması ve yeni geçici koruma ve iltica taleplerinin kabul edilmemesi vaatleri ekseninde ifade edilmektedir: “Ülkemizdeki geçici koruma altındaki Suriyelileri ülkemizde kontrol altına alacağız. Herkes kendi vatanında mutludur ilkesinden hareketle, Geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin vatanlarına dönmesi için Suriye Devleti ile işbirliği yapacağız. Türkiye vatandaşı olmayan ve kayıt dışı faaliyet gösteren her kimse carî faaliyette bulunmasını engelleneceğiz. Türkiye’de doğan çocukların anne ve babalarına vatandaşlık değil geçici ikamet vereceğiz. Yeni geçici koruma ve iltica taleplerini kabul etmeyeceğiz” (s.49).

Milliyetçi Hareket Partisi 24 Haziran 2018 Genel Seçim Bildirgesi

MHP bildirgesi göç kodlarına hem sayıca (19), hem oran olarak (%0,09), hem de en dar kapsamda yer veren parti bildirgesine sahiptir. Sorun tespiti yapılmakta, somut çözüm önerileri ve vaatler sınırlı olarak sunulmaktadır. MHP Bildirgesinde, mevcut analizinde kullanılan kodlardan göçmen, Suriyeli, mülteci/iltica, geçici koruma kodlarına hiç yer verilmediği görülmektedir.

MHP’nin göç olgusunu bildirgede ortaya konan 24 politika alanından biri olan “Güvenlik ve Savunma” politikasının “Asayişin tesisi” alt başlığında yer verdiği görülmektedir. Konu şu şekilde ifade edilmektedir: “Göç nedeniyle oluşan sağlıksız yapı ve kentleşmeden kaynaklanan güvenlik sorunları ortadan kaldırılmalıdır. Türkiye; önemli sayıda sığınmacının ülkemizde bulunmasının oluşturduğu yüksek ekonomik maliyet yanında, kentlerde oluşan hırsızlık, soygun, isyan, dilencilik, salgın hastalıklardaki yayılma, uyuşturucu kullanımı, fuhuş, çocuk yaşta evlilik, yasa dışı işçilik, gibi önemli sosyal problemlerle de karşı karşıyadır. Bu durum bir yandan başta kadın ve çocuklar olmak üzere sığınmacıların sağlıksız şartlarda yaşamlarını sürdürmek zorunda kalmaları sonucunu doğururken, diğer yandan Türk halkının ekonomik, sosyal ve psikolojik hayatını olumsuz etkileyen bir hale gelmiştir. Hem sığınmacıların yaşadığı sıkıntıların azaltılması, hem de toplumsal tahribata yol açan bu yapının süratle onarılmasına dönük politikalar uygulamaya konulmalıdır.” (MHP, 2018, s.109).

Ayrıca, MHP bildirgesinin “27. Yasama Dönemindeki Başlıca Taahhütlerimiz” bölümünde “Sığınmacıların vatanlarına dönmeleri” nihai hedefinde göç olgusuna “Ülkemize yönelik toplu göçlerin kaynağında çözülmesi ve ülkemize kabul edilenlerin geldikleri ülkeye sınır olan alanlarda ikametlerinin sağlanması, sığınmacıların yurt içine dağılımlarının kayıt altında ve belirlenen yerlere yapılması, yeme, içme, barınma ve giyinmelerinin sağlıklı şartlarda temin edilmesi, sığınmacılardan süratle vatanlarına kavuşturulmaları yönündeki politikalarımız aynen devam ettirilecektir” ifadeleri ile yer verilmektedir (s.123).

SONUÇ

Suriye’deki iç savaşın etkisiyle 2011 yılından itibaren Türkiye’ye yönelen kitlesel göç hareketliliğinde önceleri ‘Açık Kapı politikası’ kapsamında Suriyeliler *misafir* olarak karşılanmış, konunun insani boyutuna odaklanılarak, kontrol edilmesi ve politika üretilmesi gereken bir olgu olarak görülmemiştir. İlerleyen süreçte sayıları hızla artarak, günümüzde 4 milyona yakını Suriyelilerin oluşturduğu toplam sayıları yaklaşık 6 milyon olan farklı statüde ve farklı kaynaktan gelen göçmenler, uluslararası göç olgusunun ekonomik, siyasi, kültürel, toplumsal boyutlarıyla yönetilmesi gereken siyasi bir süreç olarak görülmesine ve aşamalı olarak göçün siyasallaşmasına yol açmıştır. Bu bağlamda mevcut çalışma, göçün siyasallaşmasını kavramsal çerçeve olarak belirleyerek, 2018 Genel Seçim Bildirgelerine göç olgusunun hangi kapsamda ve ne ölçüde yansıdığını sorgulamak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bahsi geçen yıla ait seçim bildirgelerinin analizinin tercih edilmesinde, 1. Anayasa değişikliği (2017) ve sonrasında meydana gelen hukuki düzenlemeler kapsamında 2018 genel seçimlerinin öncekilerden farklılaşan hukuki ve siyasi nitelikleri; 2. Geçici Koruma Kanunu (2014), göç krizi olarak adlandırılan Türkiye üzerinden Avrupa’ya yaşanan düzensiz göç akını (2014-2016), Türkiye- AB Mutabakatı (2016) gibi gelişmeler neticesinde göçün aşamalı olarak iç ve dış politikada siyasallaşması; ve 3. Türkiye’de uluslararası göç literatüründe göçün siyasallaşması, ve bu sürecin bir parçası olarak siyasi partilerin ve seçim bildirgelerinin rolü konusunun çok az değerlendirilmiş olması çalışmanın üç temel motivasyonu olarak ortaya çıkmıştır.

Çalışmanın kavramsal tartışması bölümünde ele alınan göçün siyasallaşması ile ilgili tespitlerin çalışmanın seçim bildirgelerinin analizi bölümündeki bulgularla örtüştüğü görülmektedir. Aynı şekilde, göç-siyasi partiler ilişkileri üzerinden yapılan önceki çalışmalarla (Erdoğan 2021; İçduygu, 2017; Yanaşmayan, vd., 2019; Yolcu, 2018) mevcut çalışmanın tespitlerinin uyumlu olduğu görülmektedir.

AK Parti Bildirgesinin göç konusunda “neler yaptık” bölümü bu çalışmada ele alınan kavramsal çerçeve ile örtüşmekte, göçün aşamalı olarak siyasallaştığı dönemi ve buna katkı sağlayan gelişmeleri, hukuki düzenlemeleri, kurumsal mekanizmaları içermektedir. Aynı başlığın neler yapacağız bölümü ise, bildirgenin 2018 yılına ait olduğu dikkate alındığında, göçün Türkiye’de siyasallaşmasının temel aktörünün AK Parti olmaya devam ettiğini teyit etmekte, içinde

bulduğumuz dönemde ve gelecekte artan bir ivme izleyeceğinin sinyallerini vermektedir. Bu açıdan göçün siyasallaşma süreci *otoritelerin girişimleri* etkisinde gerçekleşmektedir.

AK Parti bildirgesi bir yandan göçmenlere karşı yaklaşımını “mazlumlara karşı vicdani sorumluluk”, insani yardım refleksi gibi soyut kavramlarla ifade ederken diğer yandan, genel sağlık sigortası, eğitim imkanları, ekonomik ve sosyal destekler, Geçici Koruma statüsü, çalışma izni, ikamet izni gibi hukuki düzenlemeler, insani, temel ve yaşamsal ihtiyaçlar ve bunlara aracılık eden kurumsal mekanizmalar açısından değerlendirmekte, dolayısıyla göç olgusu en geniş kapsamda yer veren bildirge olarak karşımıza çıkmaktadır.

İncelenen seçim bildirgeleri özelinde ele alındığında, MHP göçü en az siyasallaştırma (ya da en bilinçli siyasallaştırmama) eğiliminde olan parti konumunda görülmektedir. En çok ve en geniş kapsamda siyasallaştıran partiler ise AK Parti ve HDP olarak gözlenmektedir. Türkiye'nin kitlesel göç akınına ilk maruz kaldığı yıldan itibaren iktidar partisi olması ve mevcut göç politikalarına yön veren temel aktör olması açısından AK Parti'nin göçün siyasallaşmasına katkısı yadsınamaz bir durumdur. HDP ise CHP ve MHP'ye göre konuyu daha geniş kapsamlı ve Suriyeliler odaklı ele almakta, hukuksal somut adımlar ve somut vaatlerde bulunmaktadır. İyi Parti, geçici koruma rejimi, Suriyelilere vatandaşlık verilmeyeceği ve yeni geçici koruma taleplerinin kabul edilmeyeceğini açıkça ifade ederek çözümden uzak ama somut bir yaklaşım ortaya koymaktadır.

2017 Anayasa değişikliği temelinde seçim dönemlerinde ittifakların önünün açılmış olması ve 2018 genel seçimlerine ittifak blokları şeklinde girilmiş olması, seçim bildirgelerindeki siyasi söylemlere -göç konusu özelinde bakıldığında- büyük bir etki yaratmamaktadır. Zira, İttifak içinde yer alan partilerin göç yaklaşımlarının seçim bildirgelerine yansımaları benzerlik göstermemektedir ve hatta tezatlar içermektedir. Örneğin AK Parti en kapsamlı ele alan bildirgeye sahipken ittifak ortağı olan MHP'nin göç konusuna en az yer veren bildirgeye sahip olduğu görülmektedir. Benzer bir durum CHP ve İyi Parti bildirgelerinde de gözlenmektedir. İki partinin bildirgelerinde göçe ayırdıkları yer oransal olarak örtüşmekle birlikte konuyu ele alma şekilleri, kapsamı, iktidar olduklarında hayata geçirecekleri vaatler konusunda ve temel yaklaşımlarda ayrıştıkları görülmektedir.

AK Parti bildirgesi dışındaki bildirgelerde Türkiye'deki göçmenler olarak sadece Suriyeliler ele alınmakta, sadece AK Parti bildirgesinde Suriyeliler haricinde Ahıska Türklerine (iskanlı göç kapsamında) ve Irak'tan gelen Yezidilere de yer vermektedir. Suriyeli olmayan göçmenlere ve mültecilere iktidar ve muhalefet partilerinin seçim bildirgelerinde neredeyse hiç yer verilmemektedir. Bu tespit, önceki bir çalışmanın (IGAM, 2019) Suriyeli olmayan göçmenlerin medyada kendine yer bulamadığı, gazete ve televizyonlarda neredeyse “görünmez” olduğu sonucu ile örtüşmektedir: Suriyeli olmayan göçmenler seçim bildirgelerinde de neredeyse “görünmez”.

Türkiye'deki Suriyeliler ile ilgili nihai hedefin ülkelerine dönmelerini sağlamak olduğu AK Parti, İyi Parti, MHP bildirelerinde açıkça ifade edilmektedir. Göç olgusuna ve sayıları toplam nüfusun %5ine ulaşan Suriyelilere yönelik Türkiye'de uygulanacak somut politika ve kalıcı çözüm önerileri getirilememesi (özellikle CHP ve MHP tarafından) ve sosyal uyum politikalarının göz ardı edilmesi göçmenlerin Türkiye'ye kitlesel akınlarının başladığı 2011'in üzerinden yıllar geçmiş olmasına ve göçmen sayısının her gün artmasına karşın konuya halen geçici bir mesele gözüyle yaklaşıldığını teyit eder niteliktedir. Buna karşın, çalışmanın önceki bölümlerinde ifade edildiği gibi Türkiye'deki Suriyeliler giderek artan bir oranda kalma eğilimindedirler ve halen geri dönmeleri üzerinden kurgulanan politikaların yakın gelecekte toplumsal ve siyasi düzlemde gerginliği artırıcı etkileri daha belirginleşecektir.

Sonuç olarak, seçim bildireleri siyasi partilerin kurumsal manifestoları olarak göçün siyasallaşmasına hizmet eden araçlardandır ve 2018 seçim bildireleri üzerinden değerlendirildiğinde göç konusu özellikle bazı aktörler nezdinde (başta AK Parti ve HDP olmak üzere), ve mevcut siyasi yapı çerçevesinde değerlendirildiğinde, bu durumun somut adımlar, hukuki düzenlemelerle desteklendiğini ve toplumun özellikle bazı kesimleri açısından çatışmalı bir konuya evrildiğini, dolayısıyla Türkiye'de göçün artan bir siyasallaşma eğilimi gösterdiğini ifade etmek mümkündür. Yine de, yapılan analiz seçim bildireleri ile sınırlı tutulduğu için siyaset ve siyasa alanındaki etkiler analiz edilen materyallerin sunduğu imkanlar kapsamında değerlendirilebilmektedir. Bu bağlamda, 2018 Genel Seçimlerini takip eden süreçteki özellikle Suriye politikası kapsamında ve sınırdaşı operasyonlar aracılığıyla, gelen şehit haberlerine toplumdan yükselen tepkiler, Türk toplumunun Suriyelilere karşı giderek tahammülsüzleşen tutumu, AB ile ilişkiler ve 'açık kapı' politikasından 'açık sınır' politikasına giden süreç gibi etkenler Türkiye'nin sığınmacılar konusunu 'araştırıldığı' ve toplumsal karşılık bularak siyasallaştırdığı gelişmeler olmuştur (Erdoğan, 2020a, 2020b). Bu açıdan yaşanan siyasallaşma süreci, en baskın şekilde *toplumsal gelişmeler ve otoritelerin girişimleri* yoluyla gerçekleşmekle birlikte *siyasi fırsat yapıları ve toplumdaki bazı özgül grupların etkinlikleri ve eylemleri* de artan bir ivmeyle etkili olmaktadır. Bu siyasallaşma sürecinin etkisiyle, Erdoğan (2020a, 2020b), yakın gelecekte Avrupa tipi göçmen karşıtı ve yabancı düşmanı partilerin kurulma ihtimalini ve hatta merkez partilerin bu çizgiye kayabileceğini öngörmektedir. Sonraki çalışmalara da ışık tutması açısından bu tespit anlamlı görülmektedir.

KAYNAKÇA

AK Parti Seçim Beyannamesi. (2018). Retrieved January 15, 2021, from <https://www.akparti.org.tr/media/271931/secim-beyannamesi-2018.pdf>

Bowen, G. A. (2009). Document Analysis as a Qualitative Research Method. *Qualitative Research Journal*, 9(2), 27–40. <https://doi.org/10.3316/qrj0902027>

CHP Seçim Bildirgesi. (2018). Retrieved January 16, 2021, from <http://secim2018.chp.org.tr/files/CHP-SecimBildirgesi-2018-icerik.pdf?v=3>

Däubler, T. (2012). The Preparation and Use of Election Manifestos: Learning from the Irish Case. *Irish Political Studies*, 27(1), 51–70. <https://doi.org/10.1080/07907184.2012.636183>

Dolezal, M., Ennsner-Jedenastik, L., Müller, W. C., Praprotnik, K., & Winkler, A. K. (2016). Beyond salience and position taking: How political parties communicate through their manifestos. *Party Politics*, 24(3), 240–252. <https://doi.org/10.1177/1354068816678893>

Erdoğan, M. M. (2020a). Açık Kapı Politikasından Açık Sınır Politikasına Türkiye’deki Suriyeliler. Retrieved January 12, 2021, from <https://www.uikpanorama.com/blog/2020/03/09/acik-kapi-politikasindan-acik-sinir-politikasina-turkiyedeki-suriyeliler-murat-erdogan/>

Erdoğan, M. M. (2020b). Onuncu Yılında Türkiye’deki Suriyeliler. *Panorama*. Retrieved from <https://www.uikpanorama.com/blog/2020/04/29/onuncu-yilinda-turkiyedeki-suriyeliler/>

Erdoğan, M. M. (2020c). “Securitization from Society” and Social Acceptance: Political Party-Based Approaches in Turkey to Syrian Refugees. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 17(68), 73–92. <https://doi.org/10.33458/uidergisi.883022>

Erdoğan, M. M. (2020d). *Suriyeliler Barometresi 2019. Suriyelilerle Uyum İçinde Yaşamın Çerçevesi*. Retrieved from <https://www.unhcr.org/tr/wp-content/uploads/sites/14/2020/09/SB2019-TR-04092020.pdf>

HDP Seçim Bildirgesi. (2018). Retrieved January 16, 2021, from <https://www.hdp.org.tr/tr/24-haziran-secimleri-materyalleri/11967/>

İçduygu, A. (2017). Türkiye’deki Suriyeli sığınmacılar: “Siyasallaşan” bir sürecin analizi. *Toplum ve Bilim*, 140, 27–42. Retrieved from https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net/60757449/toplumbilim_140-final20191001-8293

İçduygu, A., Erder, S., & Gençkaya, Ö. F. (2009). *Türkiye nin Uluslararası Göç Politikaları 1923–2023 Ulus devlet Oluşumundan Ulus ötesi Dönüşümlere*.

Retrieved from https://mirekoc.ku.edu.tr/wp-content/uploads/2017/01/Türkiyenin-Uluslararası-Göç-Politikaları-1923-2023_-.pdf

İçduygu, A., Ustubici, A., Aral, I., & Ayar, B. (2017). Legitimising settlement of refugees: unpacking humanitarianism from a comparative perspective. *Geografie*, 122(4), 449–475. <https://doi.org/10.37040/geografie2017122040449>

IGAM. (2019). *Medya 18 Aylık İzleme Raporu: Ulusal ve Yerel Medyada Mülteci ve Göç Haberleri*. Retrieved from <https://medya.igamder.org/TR/media/ulusal-ve-yerel-medyada-multeci-ve-goc-haberleri-raporu>

Institute of Development Studies, & Wach, E. (2018, October 29). Learning about Qualitative Document Analysis. Retrieved January 15, 2021, from <https://www.ids.ac.uk/publications/learning-about-qualitative-document-analysis/>

International Organization for Migration. (2020). *World Migration Report 2020*. Retrieved from https://publications.iom.int/system/files/pdf/wmr_2020.pdf

İyi Parti Seçim Bildirgesi. (2018). Retrieved January 16, 2021, from https://iyiparti.org.tr/assets/pdf/secim_beyani.pdf

Kaya, A. (2020). Migration as a Leverage Tool in International Relations: Turkey as a Case Study. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 17(68), 21–39. <https://doi.org/10.33458/uidergisi.856870>

Kıral, B. (2020). Nitel Bir Veri Analizi Yöntemi Olarak Doküman Analizi. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15, 170–189. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1156348>

Koçak, A., & Arun, Ö. (2013). İçerik Analizi Çalışmalarında Örneklem Sorunu. *Selçuk İletişim*, 4(3), 21–28. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/177956>

Merriam, S. B. (1991). *Case Study Research in Education: A Qualitative Approach (The Jossey-Bass Social & Behavioral Science Series)* (1st ed.). San Francisco, CA: Jossey-Bass.

MHP Seçim Beyannamesi. (2018). Retrieved January 12, 2021, from https://www.mhp.org.tr/usr_img/_mhp2007/kitaplar/vaatler_bolumu_web.pdf

Perruchoud, R., & Redpath-Cross, J. (2013). *Göç Terimleri Sözlüğü* (2. ed., Vol. 31). Retrieved from https://publications.iom.int/system/files/pdf/iml31_turkish_2ndedition.pdf

Powell, G. B. (2000). *Elections as Instruments of Democracy*. New Haven, CT: Yale University Press.

Rose, R. (1984). *Do Parties Make a Difference?* London, UK: Macmillan.

Suiter, J., & Farrell, D. M. (2011). The Parties' Manifestos. In M. Gallagher & M. Marsh (Eds.), *How Ireland Voted 2011* (p.). London, UK: Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1057/9780230354005_2

Tuncer, E. (2019, January). *24 Haziran 2018 Seçimleri: Cumhurbaşkanlığı Seçimi, Milletvekili Genel Seçimi*. TESAV. Retrieved from <http://www.tesav.org.tr/wp-content/uploads/2019/02/2018-SEÇİM-SUNUŞU-31-OCAK-2019.pdf>

UNHCR Türkiye İstatistikleri. (2021). Retrieved January 16, 2021, from <https://www.unhcr.org/tr/unhcr-turkiye-istatistikleri>

Yanaşmayan, Z., Üstübcü, A., & Kaşlı, Z. (2019). Under the Shadow of Civilizationist Populist Discourses: Political Debates on Refugees in Turkey. *New Diversities*, 21(2), 37–51. Retrieved from <https://mirekoc.ku.edu.tr/wp-content/uploads/2020/01/Yanasmayan-et-al-2019.pdf>

Yin, R. K. (1994). *Case study research: Design and methods*. Thousand Oaks, CA: Sage.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara, Türkiye: Seçkin.

Yolcu, T. (2018). Türkiye'deki Muhalefet Partilerinin Göç Sorununa Yaklaşımlarına Yönelik İçerik Analizi. *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(14), 678–695. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/gusbd/issue/39212/435054>

Yayın Geliş Tarihi: 03.07.2021
Yayına Kabul Tarihi: 28.12.2021
Online Yayın Tarihi: 31.12.2021
http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.1055653

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 23, Özel Sayı, Yıl: 2021, Sayfa: 231-248
ISSN: 1302-3284 E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

HAVA TAŞIMACILIĞI VE KENTLEŞME: TÜRKİYE VE AVRUPA’NIN EN KALABALIK DÖRT ÜLKESİNDEKİ BAĞLANTILILIK BULGULARI

Turan DÜNDAR*
Mehmet Aldonat BEYZATLAR**

Öz

Bu makalenin temel amacı, kentleşme ve ulaşım arasındaki dinamik etkileşimi gösterebilmektir. Bu çalışma, kentleşme ve hava taşımacılığı hareketliliği arasındaki bağlantılılığın ampirik bir değerlendirmesini sağlar. Ampirik kısım, 1970-2019 dönemine ait veri mevcudiyetine göre Türkiye ile Almanya, Birleşik Krallık, Fransa ve İtalya için yıllık zaman serisi verilerini kullanır. İlgili değişkenler, kentleşme olarak kentsel nüfusun payını ve havayolu taşımacılığı ile yük ve yolcu hareketliliğini içerir. Kentleşme ve ulaşım verileri Dünya Bankası istatistik veri tabanından alınmıştır. Dinamik bağlantılılık yaklaşımı, hava taşımacılığı hareketliliği ile kentleşme arasındaki bağlantının belirlenmesine farklı bir bakış açısı getirebilecek, birinden hepsine, hepsinden bire, ağ, ikili ve toplam bağlantılılık endeksleri gibi çeşitli yayılma parametreleri sağlar. Elde ettiğimiz bulgular havayolu ulaşımının yük ve yolcu bakımından kentleşme ile ilişkili olduğunu göstermektedir. Ulaşımın kentleşme ile olan dinamik yapısına ve yayılım sonuçlarına göre ulaşım alıcı iken kentleşme ile ilgili konumundadır. Kentleşmeden ulaşımın doğru bir aktarım olması, özellikle ulaşım politikalarının kentsel alanlardaki etkililiği açısından önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Kentleşme, Hava taşımacılığı, Yük ve yolcu hareketliliği bağlantılılık, Türkiye, Avrupa.

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (APA 6. Sürüm):

Dündar, T., Beyzatlar, M. A. (2022) Hava taşımacılığı ve kentleşme: Türkiye ve Avrupa'nın en kalabalık dört ülkesindeki bağlantılılık bulguları. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23, *Dokuz Eylül Üniversitesi Uluslararası Konferansı, Göç: Önümüzdeki Yirmi Yılın Projeksiyonu ve Ötesi” Özel Sayısı*, 97-115.

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İktisat Bölümü, ORCID: 0000-0002-8224-4951, turan.dundar@ogr.deu.edu.tr.

** Dr. Öğr. Üyesi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İktisat Bölümü, ORCID: 0000-0002-8434-8447, mehmet.beyzatlar@deu.edu.tr.

AIR TRANSPORTATION AND URBANIZATION: CONNECTEDNESS EVIDENCE IN TURKEY AND FOUR MOST POPULATED COUNTRIES OF THE EUROPE

Abstract

The main aim of this paper is to demonstrate the dynamic interaction between urbanization and transportation. This paper provides an empirical evaluation of dynamic connectedness between urbanization and air transportation mobility. The empirical part uses annual time-series data for Turkey, Germany, France, Italy, and United Kingdom according to data availability for the period 1970-2019. The variable of interest includes the share of urban population as urbanization, and the mobility of freight and passenger with air transportation. Urbanization and transportation measures have been obtained from World Bank statistical database. Dynamic connectedness approach provides various spillover parameters such as, from one to all, from all to one, net, pairwise, and total connectedness indexes, which might bring different perspective to the determination of the linkage between air transportation mobility and urbanization. Our findings show that air transportation is related to urbanization in terms of freight and passengers. According to the dynamic nature of transportation with urbanization and the spreading results, while transportation is receiver, urbanization is in a transmitter position. The fact that there is a transfer from urbanization to transportation is especially important in terms of the effectiveness of transportation policies in urban areas.

Keywords: Urbanization, Air transportation, Freight and passenger mobility connectedness, Turkey, Europe.

GİRİŞ

Bu makalenin amacı, kentleşme ile hava taşımacılığı arasındaki etkileşimi göstermektir. Dinamik bağlantılılık yöntemi kullanılarak yapılan ampirik analizlerde, hava yük ve yolcu taşımacılığı ile kentleşme arasındaki etki aktarım parametreleri elde edilmiştir. Çalışmada kullanılan veri setleri, 1970-2019 dönemi için Türkiye ile Avrupa'dan nüfus olarak ilk sıralarda yer alan Almanya, Birleşik Krallık, Fransa ve İtalya'yı içermektedir. Nüfusu yüksek olan ülkelerin seçilme amaçları arasında hem kentleşme hem de hava ulaşım ve taşımacılığının boyutları yer alırken, veri mevcudiyeti de dikkate alınmıştır.

Küreselleşme sürecinin gelişerek devam etmesiyle birlikte sosyal, ekonomik ve çevresel faktörlerde birtakım değişimler meydana gelmektedir. Çeşitli ürün ve hizmetlerin, üretim faktörlerinin ve nüfusun hareketliliğini sağlayan ulaşım olanaklarının gelişmesiyle insanların yaşamak istediği alanlarda da farklılıklar görülmektedir. Bu farklılıkların oluşmasında birçok faktör gibi ulaşımın da rolü vardır. Ulaşım çeşitleri düşünüldüğünde hava yolu ulaşımı diğer ulaşım çeşitlerine göre hem daha hızlı hem de daha güvenlidir. Bunun yanı sıra çok daha karmaşık, gelişmiş ve ileri teknolojik gereksinimleri bulunması nedeniyle de ulaşım yapısının genel durumu hakkında bilgiler sunar. Öte yandan kentleşme ile ilgili bilgileri kentsel nüfus ve kırsal nüfus üzerinden değerlendirmek kentleşme hakkında genel bir çerçeve çizmek için faydalı olacaktır. Kentsel ve kırsal nüfus oranı kavramları,

Dünya Bankası kalkınma indikatörlerinden olan kent nüfusunun toplam nüfus içindeki yüzdesel sayısal değeri ve kırsal alanda yaşayan nüfusun toplam nüfus içerisindeki yüzdesel sayısal değeri olarak tanımlanmaktadır. Kentleşme değerlendirmeleri ve kentleşmeye bağlı değerlendirmeler yapılırken yaygın olarak bu istatistiklerden faydalanılmaktadır. Fakat literatürde yer alan çalışmaların kapsamı ülke içi ile sınırlı kalmaktadır. Bu çalışma, literatürdeki boşluğu doldurabilmek adına, kentleşme ve ulaşım ilişkisini ülkeler arası boyutta incelemektedir. Ulaşım; erişilebilirlik, mesafe ve bilgiyi temsil edebildiği için gelişmişlik göstergesi olarak da kabul edilir.

Tanımlamadan kaynaklanabilecek olası sorunların önüne geçmek için kentleşme kavramının genel kabul gören tanımları ve dinamiklerine değinmek gerekir. Dar anlamda kentleşme kırsal alanlardaki tarımsal istihdamın, hizmetler ve imalat sektörü ağırlıklı kentsel alanlara kayması olarak tanımlanabilir. Ancak geniş bir perspektiften bakıldığında kentleşmeyi etkileyen birçok faktör vardır ve sadece çalışan nüfus değil aynı zamanda çalışmayan ya da çalışmayacak durumda olan nüfus da bu alanlar arası geçişi yapmaktadır. Bu açıdan bakıldığında zaman kent; ekonomik açıdan, sosyal açıdan ve sunduğu olanaklar açısından (ulaşım, iletişim, altyapı, eğitim, sağlık vb.) kırsal alandan daha fazlasını sunan yeri temsil etmektedir. Bu yönüyle toplumsal, sosyal, kültürel ve politik unsurları da içerir. Sunduğu olanaklar ile kentleşme kavramının tanımsal bir gereği olan kent nüfusunun değerini belirleyen niteliksel ve niceliksel değişkenler ortaya çıkmaktadır. Ülke içi yerleşiklerinin yapısal değişikliklere vermiş oldukları bölgesel tepkiler ve bu tepkilerin bir sonucu olan iç ve dış göç, doğal nüfus artışının belirleyicileri olan doğum ve ölümler, son olarak bu nedenler dışında ülkeye dışardan gelen ve ülkeden dışarıya çıkan nüfusun kentsel alandaki nüfusta meydana getirdiği değişimler kentleşme kavramının dinamiklerini oluşturmaktadır. Bu iki alan dışında erişilebilirlik kavramının tanımlanmasının yapılması da kentsel ve kırsal bölge tanımı kadar elzemdir. Erişilebilirlik, insanları, pazarları ve kaynakları birbirine bağlamanın bir yolu olarak ulaşımın önemini vurgular. Mesafe, bilgi ve ulaşım olanakları bir insanın genel yaşantısına, ürün ve hizmetlere olan talebine, tüketim alışkanlıklarına doğrudan ve dolaylı olarak etki eder. Erişilebilirlik açısından kentsel alanlar, ihtiyaçlarını karşılamak için daha hızlı ulaşım yöntemlerine ihtiyaç duyar. Kentleşme çoğunlukla yaşam kalitesini arttıran bir etmen iken aynı zamanda kentleşme ve kentleşmenin paydaşlarından biri olan ulaşım bazen yapısal veya geçici çevre sorunlarına da yol açabilmektedir. (Kojima, 1996; Sharma, 2003; Njoh, 2003; Antrop, 2004; Kotavaara, 2011; World Bank, 2021)

Bu çalışmanın geri kalanı şu şekilde şekillenmiştir: sonraki bölüm havayolu ulaşımının, taşımacılık kapsamında ve kentleşme bağlamında literatür taramasını kapsamakta. Türkiye ve Avrupa'dan seçilen dört ülkenin ulaşım ve kentleşme arasındaki dinamik yayılmalarını gözlemlemek için kullanılan veriler ve bağlantılılık yöntemi üçüncü bölümde sunulmaktadır. Ampirik sonuçlar dördüncü bölümde tartışılmış ve ardından son bölüm olarak sonuç notları verilmiştir.

LİTERATÜR TARAMASI

Kentleşme ile ulaşımın birbirini beslediğini savunan ve tarihsel süreci vurgulayan çalışmalar teorik olarak ulaşım ve kentleşme arasındaki köprünün anlaşılmasını sağlar ve bu ilişkinin önemini ortaya koymaktadırlar (Krugman, 1991; Sharma, 2003; Danieri, 1999; Njoh, 2003; Antrop, 2004; Motamed vd., 2014). Krugman (1991) sanayi ve demiryolu öncesi toplumunun çoğunluğunun tarımla uğraştığını, imalat ve ticaretin payının ise ölçek ekonomileri bağlamında küçük olduğunu belirtmiştir. Yine aynı çalışmada, taşımacılık maliyetlerinin ölçek ekonomilerindeki rolüne vurgu yapılmıştır ve yüksek taşımacılık maliyetlerinin ekonomik olarak zayıf getirilere neden olacağı söylenmiştir. Bir diğer önemli tespit ise, daha yüksek getiri ekonomisine geçiş yapılabilmesinin ulaşımındaki yeniliklerle mümkün olacaktır. Danieri (1999)'a göre benzer biçimde gelişmekte olan ülkelerde ulaşım kentsel yaşamın sürdürülebilirliği konusunda etkilidir. Kentleşme ile daha geniş alanlara yerleşmekte ve kentleşme geliştirilmektedir. Kasraian vd. (2020) Kanada için transit ulaşımındaki iyileşmelerin erişilebilirlik kapsamında önemine vurgu yaparak kentleşmeyi nüfus anlamında ve iş bulma konusunda olumlu yönde etkilendiğini savunmuştur. Fakat kentleşmenin ulaşımından çok kendisine yakın nüfus merkezleriyle ilişkili olduğunu çünkü erişilebilirlik etkisinin ulaşımındaki iyileştirmeler ve negatif dışsallıklar nedeniyle kentleşme üzerindeki etkisinin azalma eğiliminde olacağını söylemiştir. Antrop (2004) kentleşme sürecinin önce büyük şehirleri etkilediğini, daha sonra kırsalı etkilediğini ve kentleşme ile ilgili ulaşım altyapısının kent ve kırsal arasındaki ilişkiyi tanımladığını savunur. Zenou (2011) kırsal ve kentsel bölgelerde ücret ve üretkenlik farklılığı, ulaşım maliyetlerinin çok yüksek esnekliğe sahip olması koşullarında ulaşım maliyetlerinin düşürülmesinin nüfusun kırsal bölgelerden kentsel bölgelere doğru akış gösterebileceğini belirtmiştir. Ulaşım maliyetlerinin düşmesi ile daha çok insan kentlerde çalışmaya istekli olur ve bu durum ücretlerde önceki dönemlere göre azalma olmasına neden olabilir. Motamed vd. (2014) kentleşmenin kentsel nüfusa dayalı bir tanım olduğunu vurgulayarak, ulaşım olanaklarının daha erken geliştiği yerlerde ekonomik kalkınmanın daha erken gerçekleşeceğini ve düşük maliyetli ulaşımın kentin büyümesini kolaylaştırdığını belirtmektedirler.

Kentleşme ve ulaşım arasındaki dinamik ilişkiyi inceleyen çalışmalar, değişkenler arasındaki ilişki, ilişkinin yönü ve kapsamı konusunda farklılaşmıştır. Goetz (1992) ulaşım ve kentleşme arasındaki ilişkinin var olup olmadığı yönündeki temel istatistiksel çalışmasında ulaşımın seviyesinin ileri ve daha teknolojik olan hava yolu ulaşımını taşıyan yolcu sayısı üzerinden, kentleşmeyi ise istihdam ve kent nüfusu üzerinden değerlendirdiği çalışmasında bu ikili arasında pozitif bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Arvin vd. (2015) kentleşme ile hava taşımacılığı arasında ve kentleşme ile hava ulaşımı kanalıyla taşıyan yolcu sayısı arasında çift yönlü Granger-nedenselliği bulmuştur. Amin vd. (2020) Avrupa ülkeleri için yaptıkları çalışmalarında kentleşmeden ulaşımın neden olduğu CO2 emisyonuna ilişkin tek taraflı daha büyük bir nedensellik ilişkisi bulmuşlardır. Shahbaz vd.

(2017) Pakistan için çeyreklik veriler üzerinden yaptıkları çalışmalarında kentleşmenin ulaşımın Granger nedeni olduğunu bulmuşlardır. Maparu ve Mazumder (2017) genel literatürün aksine kentleşme ile hava taşımacılığı arasında nedensellik bulmamış, ancak su yolu ulaşımı kapsamında liman altyapısından kentleşmeye tek taraflı bir nedensellik bulmuştur. Liu ve Su (2021) ilişkisel olarak ulaşım altyapısının kentleşme üzerinde olumlu etkiler yaratacağını söylemiştir. Çin için yaptıkları çalışmalarının inceledikleri zaman aralığındaki tüm periyotlar için nedensellik testi sonucunun anlamsız olduğunu ve nedensellik bulamadıklarını belirtmişlerdir. Fakat belirli periyotlarda yaptıkları inceleme sonucunda ulaşımın kentleşmeye doğru tek yönlü bir nedensellik bulmuşlardır. Wang vd. (2020) Tibet Platosu için yaptıkları çalışmalarında kentleşmenin mekânsal yapısı üzerine eğilmişlerdir. Onlara göre Tibet Platosu için kentleşmenin mekânsal yapısını etkileyen ana etmenler ulaşım ve topografyadır ayrıca ulaşım ağının planlanması ve inşası kentleşmeyi teşvik eder.

VERİ SETİ VE BAĞLANTILILIK YÖNTEMİ

Bu çalışma, Türkiye ve nüfus bakımından Avrupa'daki en büyük dört ülkenin (Almanya, Birleşik Krallık, Fransa ve İtalya) 1970-2019 yılları arasında havayolu taşımacılığı ile kentleşme arasındaki ülke içi ve ülkeler arası dinamik bağlantılılık ilişkilerini sorgulamayı amaçlamaktadır. Bu çalışmada kullanılan veriler Dünya Bankası istatistiksel veri bankasından alınmış olup havayolu ile taşınan yük olarak milyon-ton (bundan sonraki bölümlerde AIRF olarak kullanılacaktır), havayolu ile taşınan yolcu sayısı milyon (çalışmanın geri kalanında AIRP olarak karşımıza çıkacaktır) ve kentleşmenin nüfus bakımından gösterimi olan toplam nüfus içindeki kentli sayısının yüzdesel değeri (URB olarak kullanılacaktır) olarak kullanılmıştır. Kullanılan veriler frekans olarak yıllık olup, Tablo 1 bu çalışmada kullanılan değişkenlerin tanımlayıcı istatistiklerini göstermektedir.

Tablo 1: Tanımlayıcı İstatistikler

Değişken	Ülke	Ortalama	Medyan	Minimum	Maksimum
AIRF	Almanya	4829,30	5604,60	484,50	10187,72
	Birleşik Krallık	4047,21	4794,35	516,90	7618,10
	Fransa	3694,49	4124,80	474,60	6624,89
	İtalya	984,76	1009,19	275,20	1748,41
	Türkiye	807,49	208,45	4,60	6815,51
AIRP	Almanya	50,83	33,57	6,50	117,22
	Birleşik Krallık	64,59	57,58	15,67	165,39
	Fransa	39,45	37,10	9,11	71,29
	İtalya	21,67	23,31	6,74	37,83

	Türkiye	22,89	7,31	1,04	115,60
URB	Almanya	74,48	73,82	72,27	77,38
	Birleşik Krallık	79,32	78,49	77,03	83,65
	Fransa	75,49	74,83	71,06	80,71
	İtalya	67,27	66,90	64,27	70,74
	Türkiye	58,97	61,86	38,23	75,63

AIRF: Havayolu Yük Taşımacılığı; AIRP: Havayolu Yolcu Taşımacılığı; URB: Kentleşme.

Bu çalışmada kullanılan zamanla değişen vektör otoregresif (TVP-VAR) dinamik bağlantılılık yaklaşımı, Diebold ve Yılmaz (2012, 2014) yönteminin geliştirilmiş versiyonu olarak Antonakakis vd. (2020) tarafından kavramsallaştırılan metodoloji kapsamındaki denklemler üzerinden takip edilmiştir. Çalışmada yer alan denklem (15) doğrultusunda, genelleştirilmiş tahmin hata varyans ayrıştırılmalarına (GFEVD) dayalı toplam bağlantılılık endeksi (TBE) şu şekilde formüle edilmektedir:

$$TBE_t(H) = \frac{\sum_{i,j=1,i \neq j}^m \tilde{\varphi}_{ij,t}(H)}{\sum_{i,j=1}^m \tilde{\varphi}_{ij,t}(H)} \times 100 \quad (1)$$

Toplam aktarılan bağlantılılık (TAB), çalışmada yer alan denklem (16), her bir değişkenin diğer tüm değişkenlere yayılımı (i den j lere) olarak aşağıdaki şekilde formüle edilmektedir:

$$TAB_{i \rightarrow j,t}(H) = \frac{\sum_{j=1,i \neq j}^m \tilde{\varphi}_{jt,t}(H)}{\sum_{j=1}^m \tilde{\varphi}_{jt,t}(H)} \times 100 \quad (2)$$

Toplam gelen bağlantılılık (TGB), çalışmada yer alan denklem (17), diğer tüm değişkenlerden toplu olarak her bir değişkene yayılım (j lardan i ye) aşağıdaki gibi formüle edilmektedir.

$$TGB_{i \leftarrow j,t}(H) = \frac{\sum_{j=1,i \neq j}^m \tilde{\varphi}_{ij,t}(H)}{\sum_{i=1}^m \tilde{\varphi}_{ij,t}(H)} \times 100 \quad (3)$$

Net toplam yönsel bağlantılılık (NET), çalışmada yer denklem (18), alan toplam dışa aktarılan ve toplam gelen bağlantılılık parametreleri arasındaki fark olarak şu şekilde formüle edilebilir.

$$NET_{i,t} = TAB_{i \rightarrow j,t}(H) - TGB_{i \leftarrow j,t}(H) \quad (4)$$

Eğer i değişkeni etkilendiğinden daha fazla etkiliyorsa $NET_{i,t}$ pozitif, etkilediğinden daha fazla etkileniyorsa da $NET_{i,t}$ negatif değer alır.

Son olarak, değişkenler arasındaki ikili ilişkileri incelemek için net toplam yönsel bağlantılılık, çalışmada yer alan denklem (19), şu şekilde formüle edilebilir.

$$NTBY_{ij}(H) = (\tilde{\varphi}_{jt}(H) - \tilde{\varphi}_{ij,t}(H)) \times 100 \quad (5)$$

Burada $NTBY_{ij}(H)$ pozitif değer alırsa i değişkeni j üzerinde baskın, $NTBY_{ij}(H)$ negatif değer alırsa da j değişkeni i üzerinde baskı durumdadır.

BULGULAR

Dinamik bağlantılılık yönteminden önce, önemli bir adım, değişkenlerin durağanlık özelliklerini kontrol etmektir. Durağanlık özelliklerini kontrol etmek için, Perron (1997) tarafından geliştirilen ve yapısal kırılmaları dikkate alan birim kök testi uygulanmıştır. Büyük zaman boyutuna sahip değişkenler genellikle ekonomik, politik ve mali krizler vb. nedenlerle oluşabilecek yapısal kırılmalar şeklinde dış şoklara maruz kalabilmektedir. Geleneksel birim kök testleri bu tür yapısal kırılmaları göz ardı eder ve bu nedenle sonuçlar yanıltıcı olabilir. Bu durumun üstesinden gelmek için icra edilen yapısal kırılmalı birim kök test sonuçları Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2: Birim Kök Test Sonuçları

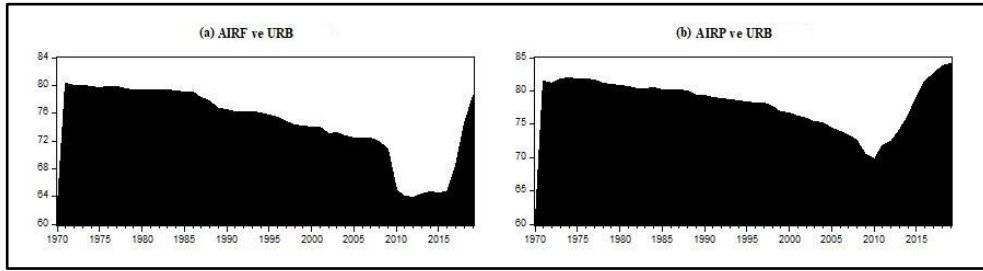
	AIRF		AIRP		URB	
	t-ist.	Kırılma Yılı	t-ist.	Kırılma Yılı	t-ist.	Kırılma Yılı
Almanya	-11,161***	2011	-6,427***	2002	-9,648***	1993
Birleşik Krallık	-7,696***	1996	-5,948***	1995	-6,343***	1996
Fransa	-12,931***	2009	-6,969***	1995	-7,804***	1991
İtalya	-12,833***	2009	-9,982***	2002	-7,987***	2002
Türkiye	-7,003***	2006	-6,552***	2006	-10,786***	2005

Not: Testler logaritmik birinci fark serilerine uygulanmıştır. Testlerin boş hipotezi, serinin (durağan olmadığı) birim kök içerdiği. ***, serinin boş hipotezinin yüzde 1 istatistiksel anlamlılık düzeyinde reddildiğini gösterir. Testler için asimptotik tek taraflı p değerleri Vogelsang (1993) üzerinden değerlendirilmeye alınmıştır.

Yapısal kırılmalı birim kök test sonuçlarına göre tüm değişkenler seviyede durağan değil ancak ilk farkta durağan oldukları bulunmuştur. Yapısal kırılmaları dikkate almayan ve iki yapısal kırılmalı testler de benzer sonuçlar içerdiğinden çalışmada yer verilmemiştir. Bu nedenle, bağlantılılık analizleri için gerekli şartları sağlaması bakımından tüm değişkenlerin logaritmik birinci fark serilerinin kullanılması uygundur. Buradan hareketle, havayolu yük ve yolcu taşımacılığı ile kentleşme arasındaki bağlantılılık parametreleri sırasıyla Tablo 3 ve 4 üzerinden incelenebilir. İlk olarak genel sonuçlar göz önüne alındığında, Toplam Bağlantılılık Endeksi'nin (TBE) havayolu yük taşımacılığı ile kentleşme arasında yüzde 75, havayolu yolcu taşımacılığı ile kentleşme arasında ise yüzde 78 seviyelerinde olduğu görülmektedir. Bu sonuçlara göre havayolu yük ve yolcu taşımacılığı ve kentleşme arasında ortalamanın üzerinde seyreden karşılıklı bağlantılılığa ulaşılmıştır.

Grafik 1(a) incelendiğinde, TBE'nin 1970-2019 örneklem dönemi boyunca havayolu yük taşımacılığı ve kentleşme arasında yüzde 60 ila 80 arasında değişirken, 1970'lerin ortalarında ulaştığı yüzde 80 seviyelerinde başlayan negatif trendle birlikte 2010'lu yılların başında yüzde 65'ler seviyesine gerilemiş ve 2015 sonrası yine aynı seviyelere sıçrama yaptığı görülebilmektedir. Grafik 1(b)'den görüldüğü üzere havayolu yolcu taşımacılığı ve kentleşme arasında ise yüzde 60 ila 85 arasında değişen bir seyir izlenmektedir. Ancak burada, 2010'lu yılların başında daha kısa süren ve limitli bir düşüş ve ardından yüksek bir toparlanma süreci ile en yüksek seviyelere ulaşma dikkati çekmektedir. Her iki bağlantılılık analizlerinde dikkati çeken negatif trend sürecini taçlandıran azalışlar, 2007-2008 finansal kriz sonrasına tekabül etmekte, ancak bu süreçte havayolu yolcu taşımacılığı ve kentleşme arasındaki bağlantılılığın havayolu yük taşımacılığı ve kentleşme arasındaki bağlantılılığa göre nispeten daha az etkilendiği görülmektedir.

Grafik 1: Toplam Bağlantılılık Endeksi (TBE)

Not: AIRF: Havayolu Yük Taşımacılığı; AIRP: Havayolu Yolcu Taşımacılığı; URB: Kentleşme.

Bağlantılılık analizlerini içeren Tablo 3 ve 4 çeşitli parametreleri içermektedir. Bu parametreler, Antonakakis vd. (2020) çalışmasına atıf yapılan formüller bağlamında takip edilebilmekte ve sütundan satıra yönlü olarak okunması gerekmektedir. Tablo 3 üst panel dikkatli bir biçimde incelendiğinde havayolu yük taşımacılığı açısından en yüksek aktarım yüzde 76,86 ile Almanya kökenli iken hemen ardından yüzde 72,72 ile Türkiye ve yine yüksek sayılabilecek seviyeye üçüncü sırada Fransa gelmektedir. Birleşik Krallık ve İtalya ise nispeten düşük seviyelerde aktarım göstermektedirler. Gelen tarafında ise yüzde 80,88 ile yine Almanya ilk sırada yer alırken bu kez ikinci sırayı yüzde 79,39 ile Fransa ve üçüncü sırayı yüzde 76,93 ile Türkiye almaktadır. Birleşik Krallık ve İtalya ise bu kez yüzde 60 üzerinde, nispeten yüksek oranlarda seyretmektedir. Karşılıklı değerlendirilmesi gereken bu parametrelerin oluşturduğu toplam yönsel yani net bağlantılılık incelendiğinde tüm havayolu yük taşımacılığı ölçümlerinin negatif yani aktarılandan daha yüksek oranda bağlantılılığa maruz kaldığını göstermektedir. Burada yüzde 39,51 ile Birleşik Krallık ilk sırada yer alırken, yüzde 30,45 ile İtalya ikinci ve yüzde 16,88 ile Fransa üçüncü sırada yer almaktadır. Almanya ve Türkiye ise yüzde 4 seviyelerinde yani düşük oranlarda aktarım almaktadırlar. Özetle Almanya ve Türkiye'nin havayolu yük taşımacılığı diğer tüm etkenlerden aktarım alan tarafta

olmalarına rağmen düşük oranlarda seyretmektedirler. Havayolu yük taşımacılığı bakımından ülkelerin net bağlantılılık süreçleri 1970-2019 dönemi kapsamında görsel olarak Grafik 2 üzerinden incelenebilmektedir.

Tablo 3: Bağlantılılık Parametreleri (AIRF-URB)

	AIRF-A	AIRF-B	AIRF-F	AIRF-İ	AIRF-T	TGB
AIRF-A	19,120	3,417	11,166	6,005	8,953	80,880
AIRF-B	7,825	34,754	15,379	5,726	2,504	65,246
AIRF-F	16,359	4,674	20,612	4,528	10,076	79,388
AIRF-İ	12,224	4,929	12,569	38,703	9,132	61,297
AIRF-T	6,493	1,430	6,946	4,593	23,072	76,928
URB-A	10,218	2,392	3,454	4,064	8,471	75,722
URB-B	3,552	2,881	1,424	1,474	6,361	72,230
URB-F	5,911	1,180	2,616	1,077	9,324	77,322
URB-İ	7,488	3,946	3,553	2,662	9,051	79,084
URB-T	6,785	0,883	5,402	0,712	8,849	76,513
TAB	76,856	25,732	62,510	30,842	72,720	
NET	-4,024	-39,514	-16,878	-30,455	-4,208	
	URB-A	URB-B	URB-F	URB-İ	URB-T	TGB
AIRF-A	10,263	8,153	11,045	10,799	11,079	80,880
AIRF-B	2,176	13,282	8,884	5,634	3,836	65,246
AIRF-F	4,515	10,188	9,523	9,596	9,932	79,388
AIRF-İ	5,471	1,302	3,831	6,224	5,615	61,297
AIRF-T	12,132	8,824	13,224	12,285	11,000	76,928
URB-A	24,278	11,716	13,414	12,668	9,325	75,722
URB-B	8,833	27,770	22,197	12,915	12,593	72,230
URB-F	12,775	14,269	22,678	12,424	17,745	77,322
URB-İ	10,451	16,990	13,992	20,916	10,950	79,084
URB-T	10,474	11,158	16,535	15,715	23,487	76,513
TAB	77,090	95,883	112,643	98,259	92,076	
NET	1,368	23,653	35,320	19,175	15,563	

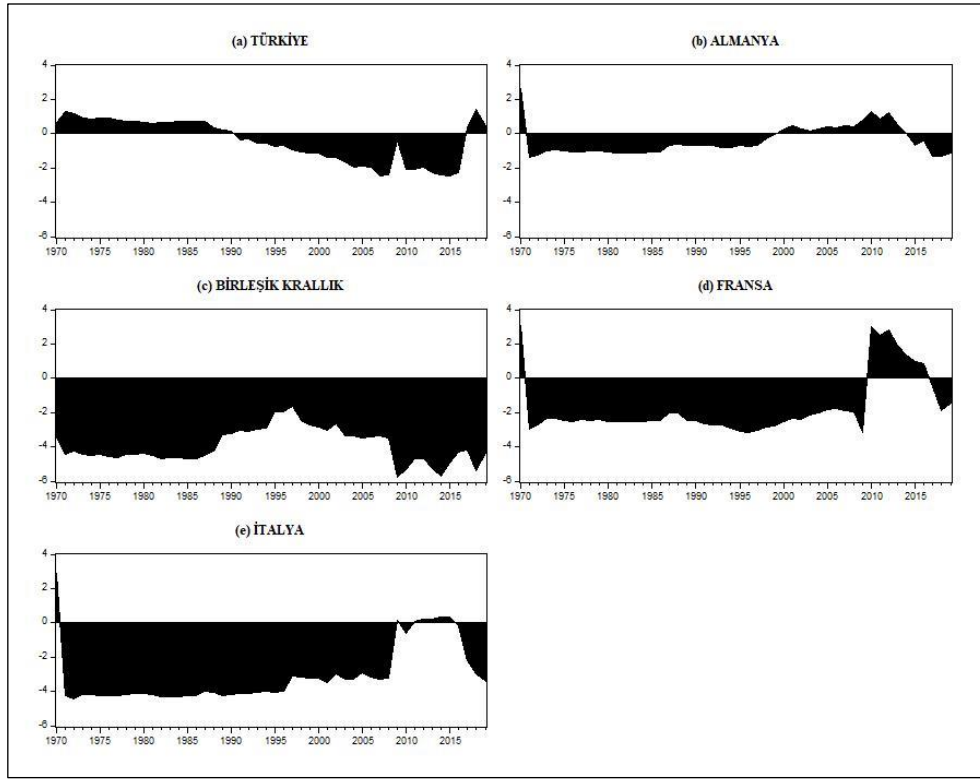
TBE: 74.461

Not: AIRF: Havayolu Yük Taşımacılığı, URB: Kentleşme, A: Almanya, B: Birleşik Krallık, F: Fransa, İ: İtalya, T: Türkiye, TBE: Toplam Bağlantılılık Endeksi, TAB: Toplam

Aktarılan Bağlantılılık, TGB: Toplam Gelen Bağlantılılık, NET: Net Toplam Yönel Bağlantılılık (NET=TAB – TGB).

Grafik 2 detaylı bir biçimde incelendiğinde Birleşik Krallık daimi aktarım toplamaktayken, diğer ülkeler dalgalı seyir izlemektedir. Türkiye özelinde 1990 ve 2017 yılları hem öncesi ve sonrası olarak hem de 1990-2017 dönemi olarak değerlendirilebilir. Almanya'nın düşük yüzdeli seyri tüm döneme yayılırken Fransa ve İtalya başta olmak üzere tüm ülkelerin 2007-2008 finansal kriz sonrası döneme özellikle de 2010 yılı sonrasına verdikleri tepkiler dikkati çekmektedir.

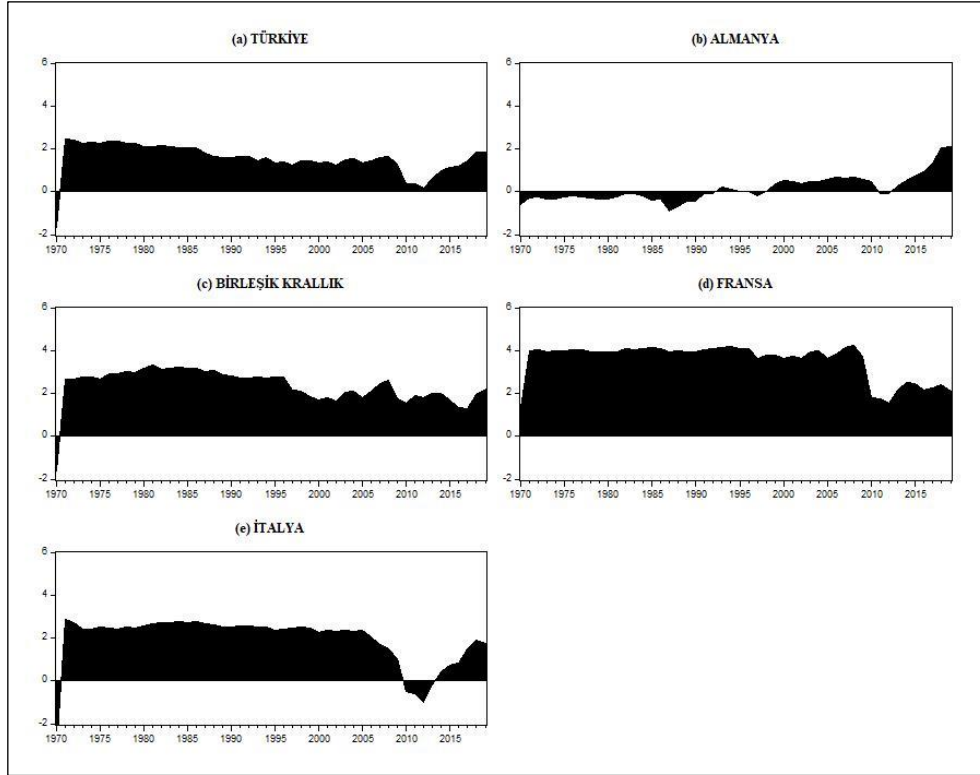
Grafik 2: AIRF Net Bağlantılılık (AIRF-URB)

Tablo 3'ün alt kısmındaki kentleşme parametrelerine bakıldığında ise en yüksek aktarım yüzde 112,64 ile Fransa kaynaklı olurken onu sırasıyla yüzde 98,26 ile İtalya, yüzde 95,88 ile Birleşik Krallık, yüzde 92,08 ile Türkiye ve son olarak yüzde 77,09 ile Almanya izlemektedir. Gelen tarafında ise oranlar yüzde 72-79 bandında yakın seyretmektedir. Sıralama ise İtalya, Fransa Türkiye, Almanya ve Birleşik Krallık şeklindedir. Net bağlantılılık parametreleri değerlendirildiğinde ise kentleşmenin ekseriyetle aktarıcı olduğu görülmektedir. Fransa yüzde 35,32 ile belirgin bir biçimde ön plana çıkmaktadır. Onu yüzde 23,65 ile Birleşik Krallık izlerken, İtalya ve Türkiye ise yüzde 20'nin altında, Almanya ise yüzde 1,37 ile en

düşük seviyede aktarım göstermektedir. Kentleşme açısından ülkelerin net bağlantılılık süreçleri 1970-2019 dönemi kapsamında görsel olarak Grafik 3 üzerinden incelenebilmektedir. Bu grafiklerde, Türkiye, Birleşik Krallık ve Fransa sadece ilk yıl hariç daimi aktarıcı özellik göstermekteyken, İtalya buna ek olarak 2010 sonrası aktarım alan rol oynamış, Almanya'nın ise tüm dönem süresince düşük yüzdeleri ve dalgalı seyir izlediği görülebilmektedir. Grafik 2'deki gibi 2007-2008 finansal kriz sonrası döneme olan tepkinin yine 2010 yılı gibi ortaya çıktığı görülmektedir. Almanya ve İtalya'da pozitif bölgeden negatif bölgeye geçiş olarak yansıyan süreç diğer üç ülkede aynı bölgede yüzdesel azalış olarak görülmektedir.

Grafik 3: URB Net Bağlantılılık (AIRF-URB)

Havayolu yolcu taşımacılığı ve kentleşme arasındaki yayılma parametrelerini içeren Tablo 4'ün üst kısmı incelendiğinde havayolu yolcu taşımacılığı açısından en yüksek aktarım yüzde 92,80 ile yine Almanya kökenli iken hemen ardından yüzde 77,17 ile bu kez Birleşik Krallık gelirken, Türkiye ise yüzde 49,61 ile üçüncü sırada gelmektedir. Fransa ve İtalya ise sırasıyla yüzde 35,20 ve 16,69 ile son iki sırayı paylaşmışlardır.

Tablo 4: Bağlantılılık Parametreleri (AIRP-URB)

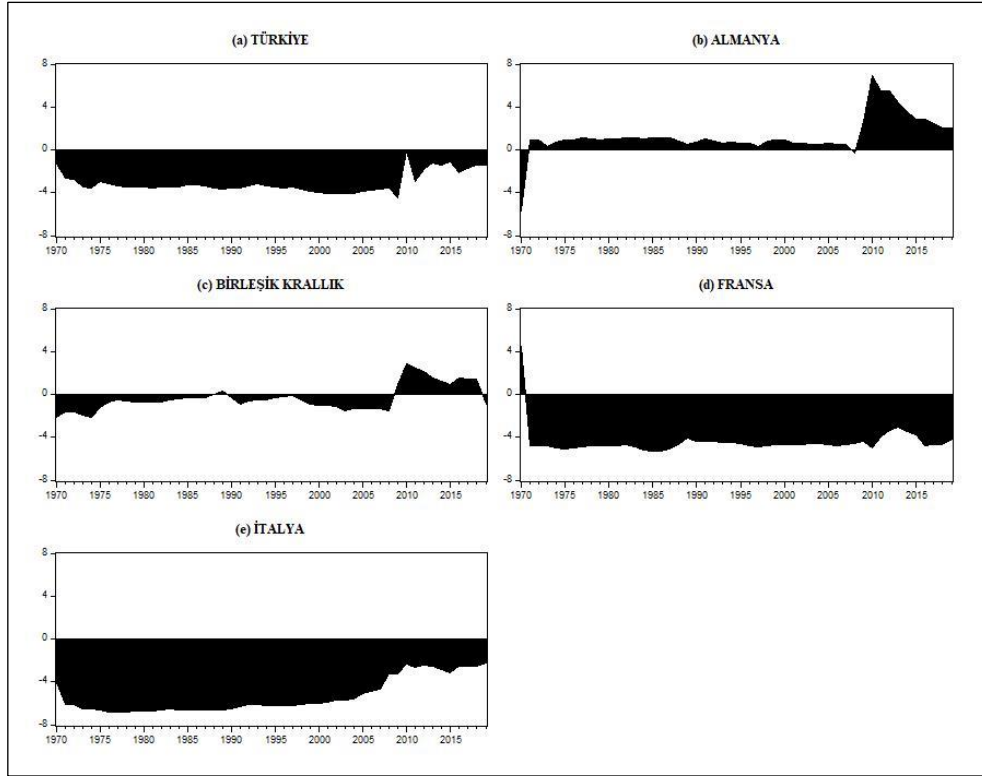
	AIRP-A	AIRP-B	AIRP-F	AIRP-İ	AIRP-T	TGB
AIRP-A	20,087	7,336	1,715	3,368	4,061	79,913
AIRP-B	9,232	19,298	3,665	1,450	7,007	80,702
AIRP-F	9,003	11,799	20,530	1,952	6,984	79,470
AIRP-İ	11,092	8,512	3,365	29,812	4,628	70,188
AIRP-T	14,879	5,834	3,844	2,402	19,480	80,520
URB-A	9,244	13,670	6,304	2,411	5,004	76,589
URB-B	11,452	7,807	1,314	0,950	3,880	73,332
URB-F	11,132	6,353	3,891	1,352	5,955	80,628
URB-İ	8,134	11,102	4,131	1,723	5,465	80,531
URB-T	8,630	4,753	6,970	1,083	6,629	78,213
TAB	92,800	77,165	35,199	16,691	49,614	
NET	12,887	-3,538	-44,271	-53,498	-30,906	
	URB-A	URB-B	URB-F	URB-İ	URB-T	TGB
AIRP-A	8,932	16,719	16,688	8,077	13,017	79,913
AIRP-B	6,059	14,844	14,960	9,896	13,590	80,702
AIRP-F	9,387	6,930	9,693	13,244	10,479	79,470
AIRP-İ	11,568	6,867	8,754	7,468	7,934	70,188
AIRP-T	6,736	15,110	12,488	7,596	11,632	80,520
URB-A	23,411	8,355	10,389	12,996	8,215	76,589
URB-B	5,708	26,668	19,115	11,321	11,785	73,332
URB-F	10,693	12,399	19,372	12,594	16,257	80,628
URB-İ	10,030	15,242	14,214	19,469	10,491	80,531
URB-T	9,117	10,360	17,413	13,258	21,787	78,213
TAB	78,231	106,826	123,714	96,450	103,398	
NET	1,643	33,493	43,086	15,918	25,185	

TBE: 78.009

Not: AIRP: Havayolu Yolcu Taşımacılığı, URB: Kentleşme, A: Almanya, B: Birleşik Krallık, F: Fransa, İ: İtalya, T: Türkiye, TBE: Toplam Bağlantılılık Endeksi, TAB: Toplam Aktarılan Bağlantılılık, TGB: Toplam Gelen Bağlantılılık, NET: Net Toplam Yönsel Bağlantılılık (NET=TAB – TGB).

Aktarım alan tarafta ise yüzde 80 seviyelerinde birbirlerine epey yakın oranlarda Birleşik Krallık ve Türkiye ilk iki sırada yer alırken bu kez üçüncü ve dördüncü sırayı yüzde 79 seviyelerinde yine yakın oranlarda Almanya ve Fransa almaktadır. İtalya ise yüzde 70 seviyesinde yine son sırada yer almaktadır. Aktarımın iletim ve alım yüzdelerini karşılıklı değerlendirmeyi gerektiren net bağlantılılık parametreleri incelendiğinde Almanya hariç Türkiye ve diğer üç ülkenin havayolu yolcu taşımacılığı ölçümlerinin negatif yani aktarıma maruz kaldığını göstermektedir. Almanya ise yüzde 12,89 gibi bir oranla aktarım yapan tarafta yer almaktadır. Burada yani negatif grupta yüzde 53,50 ile İtalya, yüzde 44,27 ile Fransa, yüzde 30,91 ile Türkiye ve son olarak yüzde 3,54 gibi düşük bir yüzde ile Birleşik Krallık sıralaması görülmektedir.

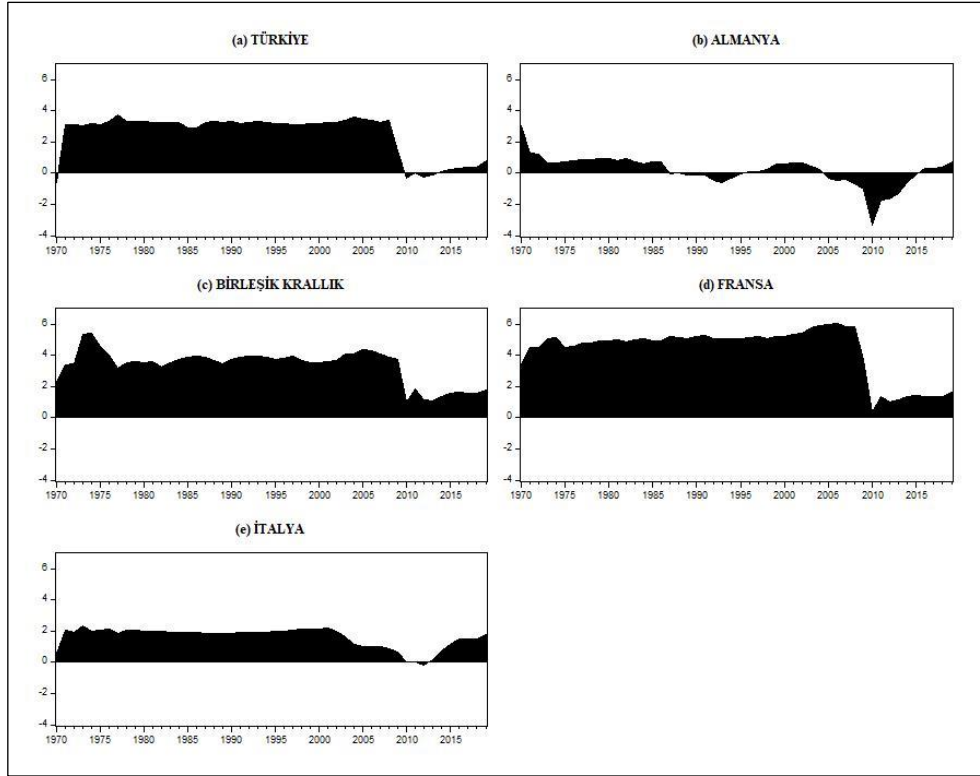
Grafik 4: AIRP Net Bağlantılılık (AIRP-URB)

Havayolu yolcu taşımacılığı bağlamında ülkelerin net bağlantılılık süreçleri 1970-2019 dönemi kapsamında görsel olarak Grafik 4 üzerinden incelenebilmektedir. Türkiye, Fransa ve İtalya daimi aktarım alan bir yapı sergilerken Almanya ve Birleşik Krallık nispeten düşük yüzdeli ve dalgalı seyir izlemektedir. 2007-2008 finansal kriz etkileri yine görülmektedir.

Tablo 4'ün alt kısmındaki kentleşme parametrelerine bakıldığında ise en yüksek aktarım yüzde 123,71 ile yine Fransa kaynaklı olurken onu sırasıyla yüzde 106,83 ile Birleşik Krallık, yüzde 103,40 ile Türkiye, yüzde 96,45 ile İtalya ve son olarak yüzde 78,23 ile yine Almanya izlemektedir. Gelen tarafında ise ülkelerin parametreleri nispeten daha dar kapsamda, yüzde 73-80 aralığında seyretmektedir. Sıralama ise Fransa, İtalya, Türkiye, Almanya ve Birleşik Krallık şeklindedir. Net bağlantılılık parametreleri değerlendirildiğinde ise kentleşmenin tüm ülkelerde aktarıcı rol oynadığı görülmektedir. Fransa yine yüzde 43,09 ile belirgin bir biçimde ön plana çıkmaktadır. Onu yüzde 33,49 ile Birleşik Krallık izlerken, Türkiye yüzde 25,19 ile üçüncü, İtalya ise yüzde 15,92 ile dördüncü sırayı almıştır. Son olarak Almanya yüzde 1,64 ile epey düşük seviyede aktarım göstermektedir.

Grafik 5: URB Net Bağlantılılık (AIRP-URB)

Kentleşme açısından ülkelerin net bağlantılılık süreçleri 1970-2019 dönemi kapsamında görsel olarak Grafik 5 üzerinden incelenebilmektedir. Bu grafiklerde, sadece Birleşik Krallık ve Fransa tüm dönemi kapsayacak şekilde daimi aktarıcı özellik göstermekteyken, Türkiye ve İtalya ise 2010 sonrası dönemde birkaç yıl aktarım alan bölgeye inmiş ve 2015 öncesi tekrar aktarıcı rolüne geri dönmüşlerdir. Almanya ise yine her analizde olduğu gibi dalgalı seyir izlemekte ancak tüm

ülkelerde yine 2007-2008 finansal kriz etkileri bariz bir şekilde yüzdesel anlamda azalmayla karşılaşmıştır.

SONUÇ

Dinamik yayılma etki parametrelerini havayolu taşımacılığı ve kentleşme arasındaki bağlantılılığı ortaya koyarken kullandığımız bu çalışma hem konuya ilişkin bakış açımıza yenilik getirmiş hem de literatüre katkı sağlamıştır. Hava taşımacılığı ve kalkınma göstergelerinin dinamik yayılma etkilerini gösteren çalışmamızın sonuçları bir önceki bölümde açıklanmış ve tablolaştırılmıştır. Sonuçlarımızın etkisini ve kapsamını değerlendirmek için genel bir özet yapmak faydalı olacaktır. İlk olarak Toplam Bağlantılılık Endeksi, AIRP ve URB için yüzde 75 civarı yüksek bir oranı gösterir iken aynı endeks paralel olarak AIRF ve URB için yüzde 78 değerlerini bulmuştur. AIRP ve URB arasındaki yayılım göstergelerine bakıldığında seçili tüm ülkelerde kentleşmenin iletici olduğu gözükürken Almanya hariç diğer tüm ülkelerde havayolu yolcu göstergesinin alıcı olduğu belirtilmektedir. Almanya'nın kendine özgü durumu kalkınma kavramı düşünüldüğünde Kasraian vd. (2020) fikirlerini doğrulamaktadır. AIRF ve URB arasındaki yayılım göstergelerinde ise seçili tüm ülkelerde kentleşmenin net iletici olduğu ve havayolu yük taşımacılığının ise net alıcı olduğu gözükmektedir. Bu bulgular eşliğinde ulaşım göstergesi olarak kullanılan havayolu ulaşımı ile kentleşmenin arasında kentleşmeden ulaşımına bir ilişki gözükmektedir.

Kentleşme dinamikleri belirlendikten sonra olası ilişkileri bu dinamiklere göre yorumlamak literatürdeki boşlukların doldurulmasına yardım edecektir. Yapısal değişikliklere verilen bölgesel tepkiler olarak belirtilen ilk dinamik ülke içerisinde olduğu kadar ülkeler arası da olabilir. Tarihsel olarak geniş bir perspektiften bakıldığında ulaşım, belirli bir grup ya da bölgeyle sınırlı kalmamış, erişilebilirlik sayesinde etkileşime girdiği diğer bölgelere yayılmıştır. Bu etkileşim, bölgesel düzeyde ülke içerisinde ve kimi zaman ülkeler arası nüfus hareketliliği faaliyetlerine neden olabilmektedir. Böylece kentleşme, ulaşım bağlamında olan bir çözülme, yoğunlaşma ve akım düzlemine tekabül etmektedir. Yukarıdaki analiz sonuçlarına göre kentleşmenin yük ve yolcu taşımacılığı ile etkileşimi beklendiği gibi en yüksek oranlarda ülke içerisinde ve diğer ülkelere de yayılım göstermektedir.

İkinci dinamik olarak doğum ve ölüm oranları gibi demografik değişkenlere bağlı olarak kent nüfusunun yüzdesel değişimi, altyapı ve yenileme faaliyetlerine doğrudan veya dolaylı olarak etki edebilmektedir. Üçüncü dinamik olan ülkeler arası nüfus hareketliliğinin belirleyicileri eğitim, iş, yaşam tarzı, turizm, yatırım, zevk ve tercihler gibi çok geniş parametreleri kapsayabilir. Bunların dışında, başta dış ticaret yani ithalat-ihracat olmak üzere çeşitli ekonomik faaliyetler de ülkelerin davranışlarına ve yapısal değişimlerine etki edebilir. Ülkeler arasındaki etkiler düşünüldüğünde; ulaşım ağı ve altyapıları sadece ülke içi ihtiyaçları karşılamak için

değil aynı zamanda insanları, pazarları ve kültürleri birbirine bağlayarak erişilebilirlik ihtiyaçlarını gidermek için de yapılmaktadır. Hava taşımacılığının ülkeler arası etkileşim parametreleri, ulaşım ve taşımacılık boyutundaki entegrasyonu göstermesi bakımından önemli olan bulgular arasındadır. Böylece ulaşım altyapı yatırım ve hizmetlerinin diğer ülkeler boyutunda da önemli olma durumu, politika yapıları arasındaki koordinasyona işaret etmektedir.

Bunlara ek olarak ülkelerin kullandıkları ulaşım modları bağlamındaki yöntem ve araçlar teknik olarak benzerlik göstermektedir. Özellikle uçak üreticileri düşünüldüğünde sadece birkaç uçak üreticisinin araç-tedarik noktasında ihtiyaçları karşıladığı bilinmektedir. Avrupa'da seyahat etme kısıtlamalarının dünyanın geri kalanına görece daha rahat olması insanların yaşam şekillerine de etki edebilmektedir. Bu şekliyle düşünüldüğünde başta çalışma, seyahat ve eğitim olmak üzere birçok husustan ötürü nüfus hareketliliğini teşvik eden nedenler nüfusun mobilitasını sadece ülke içerisinde sınırlı olmaktan kurtarmış ve ülkeler arası boyuta taşımıştır. Yük taşımacılığı kapsamında değerlendirildiğinde ise Avrupa'da uygulanmakta olan Gümrük Birliği ticareti desteklemektedir ve ülkelerin gelişimine katkı sunmaktadır. Çalışmada elde edilen ampirik bulgular dahilinde, AIRF ve AIRP ile kentleşme arasındaki etkileşim parametreleri ülkeler arası boyutta ülke içine nazaran daha yüksek oranlarda seyretmektedir.

Nüfus ve demografik özellikleri bakımından veri mevcudiyeti kapsamında seçili ülkelerde, ülke içi ve ülkeler arası kentleşme ve ulaşım yayılım etkileri politika yapıcılara nüfus hareketliliği, demografik değişimler ve yapısal tepkiler ışığında kentleşmenin güçlü ulaşım ağlarına ihtiyaç duyduğu mesajını vermektedir. Ulaşım ağı, çeşitleri ve altyapısı ihtiyaçları karşılamak için sürdürülebilir olmalı ve teşvik edilmelidir. Kentleşme planlanmalı ve sürdürülebilir politikalar benimsenmelidir. Ulaşım ve kentleşme değerlendirilirken coğrafik, ekolojik, kültürel ve sosyal değişkenler dikkate alınmalıdır. İlgili araştırmalar ve kapsamlar akademik çevrelerce ulaşım sistemleri, kentleşme ve ekonomik göstergeler arasında genişletilmelidir. Erişilebilirlik kapsamında güncel teknolojik çalışmalar takip edilmeli, araştırma ve geliştirme faaliyetlerine hız verilmelidir. Son olarak, ampirik bulgular ışığında, ülkeler arası ulaşım politikalarının kentleşme ekseninde entegre edilmesi hedeflenmelidir.

KAYNAKÇA

Amin, A., Altinoz, B., & Dogan, E. (2020). Analyzing the determinants of carbon emissions from transportation in European countries: the role of renewable energy and urbanization. *Clean Technologies and Environmental Policy*, 22(8), 1725-1734.

Antonakakis, N., Chatziantoniou, I., & Gabauer, D. (2020). Refined Measures of Dynamic Connectedness based on Time-Varying Parameter Vector Autoregressions. *Journal of Risk and Financial Management*, 13(4), 84.

Antrop, M. (2004). Landscape change and the urbanization process in Europe. *Landscape and urban planning*, 67(1-4), 9-26.

Arvin, M. B., Pradhan, R. P., & Norman, N. R. (2015). Transportation intensity, urbanization, economic growth, and CO2 emissions in the G-20 countries. *Utilities Policy*, 35, 50-66.

Daniere, A. G. (1999). Sustainable Urbanization in Megacities: Role of nonmotorized transportation. *Transportation research record*, 1695(1), 26-32.

Diebold, F. X., & Yilmaz, K. (2012). Better to give than to receive: Predictive directional measurement of volatility spillovers. *International Journal of Forecasting*, 28(1), 57-66.

Diebold, F. X., & Yilmaz, K. (2014). On the network topology of variance decompositions: Measuring the connectedness of financial firms. *Journal of Econometrics*, 182(1), 119-134.

Goetz, A. R. (1992). Air passenger transportation and growth in the US urban system, 1950–1987. *Growth and change*, 23(2), 217-238.

Kasraian, D., Raghav, S., & Miller, E. J. (2020). A multi-decade longitudinal analysis of transportation and land use co-evolution in the Greater Toronto-Hamilton Area. *Journal of Transport Geography*, 84, 102696.

Kojima, R. (1996). Introduction: population migration and urbanization in developing countries. *The Developing Economies*, 34(4), 349-369.

Kotavaara, O., Antikainen, H., & Rusanen, J. (2011). Urbanization and transportation in Finland, 1880–1970. *Journal of Interdisciplinary History*, 42(1), 89-109.

Krugman, P. (1991). Increasing returns and economic geography. *Journal of political economy*, 99(3), 483-499.

Liu, T. Y., & Su, C. W. (2021). Is transportation improving urbanization in China? *Socio-Economic Planning Sciences*, 101034.

Maparu, T. S., & Mazumder, T. N. (2017). Transport infrastructure, economic development and urbanization in India (1990–2011): Is there any causal relationship? *Transportation research part A: policy and practice*, 100, 319-336.

Motamed, M. J., Florax, R. J., & Masters, W. A. (2014). Agriculture, transportation and the timing of urbanization: Global analysis at the grid cell level. *Journal of Economic Growth*, 19(3), 339-368.

Njoh, A. J. (2003). Urbanization and development in sub-Saharan Africa. *Cities*, 20(3), 167-174.

Shahbaz, M., Chaudhary, A. R., & Ozturk, I. (2017). Does urbanization cause increasing energy demand in Pakistan? Empirical evidence from STIRPAT model. *Energy*, 122, 83-93.

Sharma, P. (2003). Urbanization and development. *Population monograph of Nepal*, 1, 375-412.

The World Bank, DataBank, World Development Indicators <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators>, accessed in 2021.

Wang, Y., Liu, Z., He, C., Xia, P., Liu, Z., & Liu, H. (2020). Quantifying urbanization levels on the Tibetan Plateau with high-resolution nighttime light data. *Geography and Sustainability*, 1(3), 233-244.

Zenou, Y. (2011). Search, migration, and urban land use: The case of transportation policies. *Journal of Development Economics*, 96(2), 174-187.

İÇİNDEKİLER / CONTENT

Önsöz <i>Nükhet HOTAR</i>	<i>i</i>
Foreword <i>Nükhet HOTAR</i>	<i>v</i>
Avrupa'ya İkinci Kavimler Göçü (Mü?): Sorunlar, Fırsatlar, Tehditler, Çözümler <i>Süleyman DOST</i>	<i>1</i>
Türkiye'de Geçici Koruma Statüsünde Olan Kişilerin Çalışma Hakkı <i>Asiye ŞAHİN EMİR</i>	<i>23</i>
Mülteci Ve Sığınmacıların Adalete Erişiminde Adli Yardım <i>Aslı ARAS</i>	<i>43</i>
Bir Zorunlu Göçten Diğere Suriye'den Türkiye'ye Göç Eden Somaliler (2011-2013): Balıkesir Örneği <i>Zekeriye BAKAL ALİ, Selver ÖZÖZEN KAHRAMAN</i>	<i>55</i>
Avrupa Birliği Ve Türkiye Arasında Düzensiz Göç Sürecinde Mali Yardım Programının Toplumsal Cinsiyet Açısından Analizi <i>Esin ASLANPAY ÖZDEMİR</i>	<i>75</i>
Mültecilerin Dil Sorunu: İzmir'de Yaşayan Suriyeli Mülteci Çocukların Türkçe İfade Edici Dil Becerilerinin İncelenmesi <i>Büşra Nur GANİ, Gülmira KURUOĞLU</i>	<i>95</i>
Türkiye'de İşgücü Piyasalarında Suriyeli Kadın Mülteciler: Konfeksiyon Endüstrisi Örneği <i>Gülten DURSUN, Seda NİZAMOĞLU</i>	<i>109</i>
İklim Değişikliği Mültecileri'nin Birleşmiş Milletler Ve Türkiye'den Bekledikleri Yasal Düzenlemeler <i>Şeyma KARAMEŞE</i>	<i>133</i>
Göçün Cinsiyeti Ve Göçte Öteki Olanlar: Kadınlar <i>Rabia Bahar ÜSTE</i>	<i>151</i>
Türkiye'de Göç Konusunda Psikososyal Değişkenlerle Çalışılan Lisansüstü Tezlerin İncelenmesi <i>Zekavet Kabasakal, Yağmur Soylu</i>	<i>167</i>
Türkiye'de Göç Olgusu Ve Göçün Yaratacağı Sorunların Aşılmasında Toplumsal Kültür Kurumu Kimliğiyle Halk Kütüphanelerinin Rolü: İzmir Örneği <i>Mehmet Ali AKKAYA</i>	<i>179</i>
Uluslararası Göçün Seçim Bildirgelerindeki Yeri: 24 Haziran 2018 Genel Seçimine İlişkin Bir Değerlendirme <i>Ayşe Gülce UYGUN</i>	<i>207</i>
Hava Taşımacılığı Ve Kentleşme: Türkiye Ve Avrupa'nın En Kalabalık Dört Ülkesindeki Bağlantılılık Bulguları <i>Turan DÜNDAR, Mehmet Aldonat BEYZATLAR</i>	<i>231</i>

